

(2384)

మిశ్రులు
శ్రీ ఎస్. ఆర్. చందూర్‌గా

113015

ఆ.నా: 213

రా.మ. - 2

2384

అవంతి ప్రచురణలు 4.

ఓ న మా లు

ర చ న :

మ హీ ధ ర రా మ మో హ న్ రా వు

అ వం తీ ప్ర చు రణ లు,

434 A - 27 ప్ర జా శ క్తి న గ రు,

వి జ య వా డ - 2.

మొదటి ముద్రణ 1956

రెండవ ముద్రణ 1960

వెల:

మూడు రూపాయలన్నర

ఆవంత్రి ప్రెస్,

రాజమండ్రి.

1947...

....నాటి తెలంగాణా ఒక అగ్నిగుండం.

మస్సహమైన జాగీర్దారీ వ్యవస్థను నిర్మూలించగల పోరాటాల్ని ప్రజానీకం సాగిస్తుంది. వాటి నన్నింటినీ ఒకే జెండాక్రిందికి తెచ్చి, రాజకీయ నాయకత్వం సమకూర్చడానికై ఆంధ్రమహాసభ, కమ్యూనిస్టుపార్టీ సన్నాహాలు సాగిస్తున్నాయి.

రెండోవైపున - విదేశీపాలనకూ, సంస్థానాధీశుల నిరంకుశ పాలనకూ వ్యతిరేకంగా జాతీయ ప్రజాతంత్ర పోరాటాలు తెలంగాణాని అలుముకొంటున్నాయి.

ప్రజాతంత్ర హక్కులకై సాగుతున్న ఈ పోరాటాలు ఐక్యతను కూర్చుకొంటూ నిజాము పరిపాలనా యంత్రాన్ని మొదలంట కదిల్చి వేస్తున్నాయి.

ఈ దశలో....

విచ్చిన్నమైపోతున్న జాగీర్దారీ వ్యవస్థను రక్షించగలగలిగి నిజాము ప్రభుత్వానికి లేదని గ్రహించిన భూస్వామ్యవర్గం నూతన నాయకత్వం కొరకై వెతుకులాడుతూ జాతీయోద్యమంలో తనకు రక్షణ నివ్వగల శక్తుల్ని చూసుకొంది.

సమాజంలో తనకున్నబలం క్రమంగా క్షీణించిపోతూంటే, కూలి పోతున్న తన అధికారాన్ని పరిరక్షించుకొనేటందుకై మతవాదుల్ని, రోడీల్ని సమీకరించి విధ్వంసకాండకు పూనుకొంది, నిజాము సర్కారు.

ప్రజానీకానికి, ప్రతిరోధశక్తులకూ మధ్య జరిగిన ఈ ఘర్షణలలో తెలంగాణా ఒక అగ్నిగుండమే అయింది.

ఆ నాటి సంఘర్షణలే నా యీ నవలకు కథావస్తువు. సుదీర్ఘమైన ఈ నవలలో మొదటిభాగం పాఠకులముందుంచేతున్నా. త్వరలోనే మిగతావీ.

వి జ య వా డ. }
20—3—56.

ర చ యి త.

భూమి కోసం

భుక్తి కోసం

నిగళబంధ

విముక్తి కోసం

నేల కొరిగిన

తెలుగు జోదుల

కిత్తు నంజలులు.

కృ త జ్ఞ త

తమ ప్రతికలో ధారావాహిగా వెలువడిన ఈ నవలను
పుస్తకరూపంలో ప్రచురించుకొనుట కనుమతించిన విశాలాంధ్ర
సంపాదకులకు —

ర చ యి త.

ఓ న మా లు

(మొదటి భాగము)

ఒక చో ప్రకరణం.

నెత్తిన తన్నుతూన్న కాకున్నీ, గోరింకన్నీ తప్పించుకుంటూ చక్కర్లు కొడుతున్న ఓ గద్ద దీర్ఘజ్ఞతంలో కృష్ణ నామస్మరణ చేస్తూంది.

ఏప్రిల్ నెల, ప్రొద్దుట ఎనిమిదింటికే ఎండ భగ్గుమంటూంది. ఎర్రగా కనిపిస్తున్న నేల వేగిపోయినట్లు పొగలు చిమ్ముతూంది.

కనుచూపు మేరలో పచ్చదనమే కనబడని పర్రభూమి. అక్కడా అక్కడా చాపంతమేరా, చదరంతమేరా పండి, ఎండి గోధుమరంగు లీను తున్న అవిరిగడ్డి మాసికలు; ఆ అవిరిగడ్డి కూడా లేక దొగులు దొగులు మంటున్న చిన్న చిన్న గుట్టలూ, పెద్ద పెద్ద బండలూను.

మండుతున్న ఆ మైదానంలో కంటికి చల్లగా కనబడుతున్నదొక్క బోళ్ళ పొలమే.

గట్టు, దాని వంచన రాయి పగులకొట్టి కట్టిన మోటబావి. గుండ్రంగానో, పలకలుగానో, అంచులు తీర్చి కొట్టిందీకాదు. కట్టిందీకాదు. పనసపండు మీది పగులులాగ రసం చిప్పలుతూన్న ఒక పెద్ద బీట అది. పొడుగ్గా బద్దలయిన బండలలో ఒక మూల మోటకోసం రాతితో తీర్చి కట్టిన అంచు కట్టూ, ఆ రాతికట్టులో నీటికి కొంచెం పైగా పెద్ద పెద్ద గూళ్ళలా కట్టిన గుళ్ళూ చూస్తే తప్ప అదొక నుయ్యి అనిపించదు. పొడుగ్గా బద్దలయిన బండమధ్య, కొమ్మ నాచుక్రింద నల్లగా కనిపిస్తున్న చల్లని నీళ్ళూ.

నీళ్ళలోంచి ఎగుడు దిగుడుగా గొగ్గిపళ్ళల్లావున్న అంచులూ, ఆ ఎగుడు దిగుడుల్లోనూ, రాతి నెరియల్లోనూ వేళ్ళానుకొని పెరుగుతున్న జువ్వి మొక్క, వేపచెట్టు, వాని మధ్యనుంచి నూతిలోకి దిగేటందుకు మెట్లుగా కొట్టిన రాళ్ళూ, రాళ్ళక్రింద కొమ్మనాచు అలుముకొని, నల్లగా, చల్లగా కనిపించే నీరు బొగులు బొగులు మంటున్న ఆ పర్రలో యింత చల్లని మేరని సృష్టించింది.

మోటగాడికి రెండువేపులా కానుగచెట్ల వరస, వాని కావల మెరకమీద నాలుగు చింతలూ నల్లని నీడల్ని పరుస్తూ, కళ్ళనూ, కాళ్ళనూ ఆకర్షిస్తున్నాయి. ఆ నీడల్లో రాళ్ళమధ్యగా సాగుతున్న మోటబోదె, బోదెకు రెండు వేపులా మల్లెదుబ్బులూ, తులసిమొక్కలూ, రుద్రజడలూ ఒకదానినొకటి ఒట్టుకొని పట్టగోడ పెట్టినట్లున్నాయి. ఆ పచ్చని గోడలకు వెలుపల ఒక గజంమేర వరకూ పచ్చగా చెంగలిగడ్డి పట్టి కలకల్లాడుతూ తివాసీ పరిచి నట్లుంది.

పచ్చని మొక్కల గోడలమధ్యనుంచి, మోట బోదె బయల్పడినచోట ఓ పది కుంటల వరిచేను, చేనుమధ్య కూడా బండలున్నాయి. ఆ బండల కుదుళ్ళలోకంటా మన్ను పరిచేసి వరిమొక్కలూచ్చారు. వరిమళ్లు చిన్న చిన్నవి, మెట్లు మెట్లుగా బోదెలోని నీటిని అంచెలంచెలుగా అందుకొంటున్నాయి.

బావిచుట్టూనూ, వరిమళ్ళకంటానూ ఒక వరసా, క్రమంలేకుండా అనేక రకాల పళ్ళమొక్కలు చిన్న అడవిలా పెరుగుతున్నాయి. ఆ పళ్ళతోటనూ, మరి కొంత ఖాళీస్థలాన్ని చుట్టుకొని, గాదంగి మొక్కల వెలుగు మంచి ఎత్తుగా పెరిగివుంది.

చెట్ల గుబురులో, జావికి సమీపంగా ఒక చిన్న పాక, పాకముందర చదరంత యేర వరికళ్ళంకోసం చమనుచేసి, పేడతో అరికి శుభ్రం చేసిన ముంగిలి.

*

*

*

*

మోటగాడి అంచున, నీటిబోదె ప్రక్కన చింతల నీడలో చెంగలి తివాసీమీద వెంకటయ్య తలక్రింద చేతులు పెట్టుకొని, వెల్లకిలా పడు కొని ఏవేవో ఆలోచనల్లో కొట్టుకొని పోతున్నాడు.

ఆరని అస్థితి సరైమ్మకు కొత్తగా వుంది. ఎప్పుడూ నవ్వుతూ, తుళ్లుతూ ఘంటేమనిషి. గంభీరింగా నిద్రలో పనిచేస్తున్నట్లు కనబడుతూంటే ఆమె మనస్సులేదో దీతిగా వుంది. కూడు తిన్న పళ్ళెం వోడెలో కడిగి, పాకలో మారునున్న పుట్టిమీద జాగ్రత్తపరిచింది. తడిచేతులు చీరకొంగున తుడుచుకుంటూ నెమ్మదిగా నడిచి వచ్చి ప్రక్కన నిలబడింది. ఓరకంట ఆరని ముఖంలోకి చూసింది. ఆరని కళ్ళు చూస్తూనే వున్నా, ఆమెను గుర్తించినట్లు లేవు. సంకోచిస్తూనే ప్రక్కన వచ్చింది. అప్పుడూ ఆరని కదలలేదు. ఆరని మీదుగా వొంగి తులసిమొక్కనుంచి పొడుగాటి పెన్ను ఒకటి తుంపింది. పెచ్చని రొమ్ములు ఒత్తుకున్నా ఆరనిలో కదిలికలేదు. తులసిపెన్నుతో గద్దంక్రిందా, మజాంమీదాచక్కరిగిలి పెట్టింది. గిరిగింతకు ఆరని కండరాలు తరంగిస్తూంటే కిలకిల నవ్వింది. గిరిగింతలు పెడుతున్న చేతిని పట్టుకొని వెంకటయ్య ఆమెను గుండెలమీదికి రాక్కున్నాడు. అంతలో ఏదో గుర్తు వచ్చినట్లు చేయి వదిలేసేడు.

సరైమ్మ ప్రయత్నాలేవీ వెంకటయ్యను ఆ ఆలోచనలనుంచి బయటకు రాగలేక పోయాయి. ఓటమికి ఆమెకళ్ళల్లో నీళ్లు తిరిగేయి. ముఖం, అభిమానంతో ఆరనిని త్రోసివేస్తూ, ఆమె చర్మన లేచి నిలబడింది.

అనునయమూ, ఆదరమూ చేయలేని పనిని నైరాశ్యమూ, అభిమానమూ సాధించాయి. ఆమె నెట్టడంలో వెంకటయ్య ఆలోచనలు చెదిరి

పోయాయి. కోపంతో వెళ్ళిపోబోయన్న ఆమెను పట్టుకోవానికి చెయ్యి జాపేడు చేతికి దొరికిన చీరకుచ్చెళ్లు పట్టుకొని దిగలాగేడు. ఆ గుంజ దంలో చీర విడిపోయినంత పనయింది. కోకముడి పట్టుకొని సరైమ్మ చటుక్కున కూర్చుంది. ఆమె మరల లేవడానికి వీలలేకుండా వెంకటయ్య వొర్లి. ఆమె వొడిలా తల చేర్చేడు. ఆమె చేతిని చేతుల్లోకి తీసుకొన్నాడు. కళ్ళల్లోకి చూస్తూ చిరునవ్వు నవ్వేడు.

కాని, ఆ నవ్వులో రానెరిగిన ఉత్సాహం కనబడలేదు. ఆ కళ్లు తనను చూస్తున్నదే లేదు. సరైమ్మకు నెత్తిమీద నీళ్ళు దిమ్మరించినట్లునిపించింది. వొడికిపోయింది. వెంకటయ్య తనకి కాకుండా పోయిన్నాడనిపించింది. కన్నీరు దాచుకోలేకపోయింది. నువ్వుమీద పడ్డ చిన్నీటిచుక్కతో వెంకటయ్యకు పూర్తిగా తెలివి వచ్చింది. మనస్సులోని దాదోడ్వేగానికి ఆమె ముఖం జేవురించి పుంది. కళ్ళ నీళ్లు కారుతున్నాయి.

వెంకటయ్య ఆశ్చర్యపడ్డాడు. ఆమె ఏడ్చు ఎందుకో అర్థంకాలేదు. కాని, ఆమెస్థితి ఆతని మనస్సును తల్లక్రిందులు చేసింది. చటుక్కున లేచి మార్చున్నాడు. దగ్గరగా జరిగి, కారణంకోసం కళ్ళల్లో వెలికేడు.

“ఎందుకు చిన్నీ !”

చిన్నమ్మ అదృష్టదేవతకి మారుపేరు. తల్లివంద్రుల ముద్దు ముచ్చట లలో చిన్నమ్మ చిన్నీ అయింది ప్రణయంకూడా అదే పేరును స్వీకరించింది.

ఆ పలకరింపుతో ఆమె వుద్వేగం కట్టలు తెగింది. ముందుకు వంగి ఆతని భుజంమీద తల పెట్టుకొని నిశ్శబ్దంగానే వెక్కిరియేడింది.

వెంకటయ్య కా ఏడ్చు అర్థంకాలేదు. ఒక్కొక్క వెక్కిరి ఆతని హృదయంలో ఒక్కొక్క పోటులా తగులుతూంది గడ్డంపట్టుకొని ముఖం తనవేపు తిప్పుకోబోయేడు. ఆమె భుజంమీదినుంచి తల తిప్పనే

లేదు. వెంకటయ్య ఎంతో ఆప్యాయంగా ఆమె వీపు నిమిరేడు. గుండెల కదుముకొని, దెబ్బతిన్న పక్షిలా విలవిల్లాడేడు.

“ఎందుకు చిన్నీ!”

ఆతని ఆరాటంలో ఆమె తేరుకుంది. కాని హృదయం కంతంకూడా విడలేదు. ఆతడు తనకు మారం అయిపోతున్నాడనే భయంవదలలేదు.

ఆ మాటనే ఎంతో ముఖంతో, ఎంతోభయంతో, అనునయిస్తూ వెలువరించింది.

వెంకటయ్యకు ఆమె భయం అర్థం అయింది; నవ్వు వచ్చింది. తానామెను వదిలిపోతాననే భయం ఎందుక్కలిగిందో ఆతనికే అర్థంకాలేదు. ఆమెనోట వచ్చిన మాటనే తాను అనవలసి వస్తుందని ఈ వారంనుంచీ తానే ఎంతో తటపటాయిస్తున్నాడు. మనస్సులోని మాటను పైకి చెప్పలేకుండా వున్నాడు కాని....

ఆ భయాన్నే సత్తెచ్చి వెలిబుచ్చడం ఆశ్చర్యం కలిగించింది. ఆమె బేలతనానికి జాతీ కలిగింది. గాఢంగా కాగలింపుకొని నలిపేసేడు.

ఆమెలో కనబడిన ఆందోళనా, భయంతో అంతవరకూ తాను చెప్పడానికి తటపటాయిస్తున్నమాట నాలికను వాదేసింది. ఆమె తల రెండు అరచేతుల్లో పట్టుకొని ఎత్తి తనవేపు తిప్పుకొన్నాడు. ఒత్తి ఒత్తి పెదవులమీద పూదేడు.

“మనం పెళ్ళి చేసేసుకొందాం.”

రెండో ప్రకరణం

ఎడహారో యేట సత్రెమ్మ కాపురానికెళ్ళింది. పదిహేదోయేట తాడుతెగి పుట్టింటికి చేరుకొంది. తండ్రి మరణించేక మగదిక్కులేని ఆ సంసార భారాన్ని భుజానికెత్తుకొంది.

తండ్రి అఖరు రోజుల్లో మూలబద్ధ వ్యవసాయాన్ని చేతిలోకి తీసు కొంది. వ్యవసాయంలో తనకి తోడుకోసం గ్రామంలో మంచి పనివాడుగా పేరున్న వెంకటయ్యను మరో బుద్ధెడు గింజలెక్కువిచ్చి పనిలో పెట్టు కొంది. నీరసపడి, మూలబద్ధ దావిక్రింది సాగు వార్షికో నిర్వహణలో మళ్ళీ పుంజుకొంది. పుట్టి మళ్ళీ నిండింది.

ఇద్దరూ కలిసి దావిచుట్టూ వనం పెంచేరు. ఇద్దరికీ చెట్లూ మొక్కలూ పెంచడం అంటే మంచి సరిదా. అతడు మొక్క నాటితే, ఆమె నీరు పోసింది. అతడు మోట కడితే ఆమె నీరు మళ్ళించింది. అతడు కంచె పాతుతుంటే తాను పెండె కట్టింది. ఇద్దరూ పోగడి ఆ ఎవారిలో ఒక చల్లని నీడపట్టు సృష్టించేరు. చల్లని చెట్లనీడలు. తియ్యటి దావినీళ్లు ప్రశాంతమైన వాతావరణం గ్రామంలో అందర్నీ చివరికి 'వొర' అల్లుణ్ణి, కూతుర్నీ అతిథుల్నిగా రప్పిస్తూంటే ఇద్దరూ గర్వపడ్డారు. తాము చూపు తున్న శ్రద్ధను అభినందిస్తూంటే ఒకరొకరిని చూచుకొన్నారు.

పనిలో కలిసిన మనస్సులు, మనుషులు కలిపాయి. పాలేరుగావచ్చిన వెంకటయ్య ప్రాణాధికుడయ్యేడు. ఒకరొకరితోడిదే జీవితం అనుకొన్నారు.

అటువంటివాడు ఒక వారం పది రోజులనుంచి పరచ్యానంగా పుంటు న్నాడు. అతడు మారమారంగా పుంటున్నాడనిపించింది. ఆ ఆలోచనతో

మనస్సు కలిగిపోతుంది: హృదయం ఆరాటపడిపోతుంది: అతనిని కదిలించడానికిచేసిన ప్రయత్నాలన్నీ విఫలం అయ్యాయనిపిస్తుంటే ఎంతో బాధపడిపోతుంది.

ఈ వారం పదిరోజులుగా అతనిలో కనిపిస్తున్న ఛోరణి ఏమిటో అర్థం కాలేదు. ఏమేమిటో కారణాలు కల్పించుకొంటుంది. ఆ కారణాలన్నీ ఆమెను మరింత బాదిస్తున్నాయి.

అతడు తన ఎరికలో ఇంత గాఢంగా ఆలోచనల్లో మునిగివుండడం ఎప్పుడూ జరుగలేదు. అతడు ఆలోచించవలసిన విషయాలు మాత్రం పెద్దగా ఏం వున్నాయిగనక, అస్తా.... సెంటు ఛారు లేదు. పన్నుకి పీడించేవాళ్ళింక పుట్టించిందేనని అతడే మోక్షకోశంగా అంటూంటాడు....తల్లా, తండ్రా :ఆ ఇద్దరూ కూడా ఏ నాదో మరణించారు.

....పెళ్లామా, పిల్లలా ?.... ఈ మాట ఆలోచనకు వచ్చినప్పుడు సత్రమ్మ అంత సులభంగా 'రామ' అనుకోలేక పోయింది. ఆలోచించగా, ఆలోచించగా అసలు రామం అక్కడేవున్నట్లు కూడా అనిపించింది. అనిపించడంతో కళ్ళనీళ్లు తిరిగేయి.

అతనిని రావనదానికి తనకున్న హక్కు ఏమిటి ? అతనికోసం తాను ఎంతయినా త్యాగం చేసివుండొచ్చు. ఉండొచ్చునేమిటి ? చేసింది.

దేవువాళ్ళ మాటల్ని భారమే చెయ్యలేదు. తల్లి ఏడ్చును లెక్కచెయ్యలేదు. కులమర్యాదల నాలోచించలేదు. అతనికోసం ఆత్మార్పణ చేసుకొంది. సమాజంలో ఆడుది చేయగల త్యాగానికది పరాకాష్ఠ. అయితేనేం ?....

అతడు తనకి మగమీ రామ. తనకి మగమీ లేదు. పెంకటయ్యకోసం తాను ఎంత తపనపడ్డా, తానోవితంతువు మాత్రమే. అతనిమీద తనకు హక్కులేదు.

తనతో సావాసం చేసేక అతడు ఇతర పడుచున్న అనుకోలేదు. కన్నెత్తికూడా చూడలేదు. వెంకటయ్యకోసం దార్లుకాచిన పడుచున్న. అతని మాటకోసం కాట్లాడుకొన్న పడుచున్న అమె ఎరుగును. అన్నీ ఎరిగే అమె అతనితో నేస్తం చేసింది. తనతో చేరేక అతడు పూర్తిగా మారిపోయేడు. అతని పరిచయాల విషయంలో తాను పద్ద జాలికూడా అతనికి నవ్వుతాలయింది. ఆ సంగతి నామె ఎరుగును. అతడు తనదే లోకంగా అనందిస్తున్నాడు. తనకేమాత్రం కష్టం కలిగినా గిజగిజలాడి పోతాడు. తన కాళ్ళక్రింద కళ్ళు పరిచేడు. కళ్ళముందు హృదయం విప్పేడు.

సత్తెమ్మ ఆ కళ్ళల్లో ఉత్తమబోవాల్ని చూసింది. ఆ హృదయంలో తన జీవితాన్ని చదివింది.

అది అమెకు ఇదమిత్తమని చెప్పలేని ఒక మహావనుభవం. ఆ అనుభవంలో అమె ప్రతి అణువు ఉత్తేజితం అయింది. ఆ ఉత్తేజనమే అమె జీవితాలంబనం.

నేటి వెంకటయ్య భోరణి ఆ అలంబనాన్నే మొలలంట నరికివేస్తున్నట్లు లోచింది. ధయం కలిగింది. ప్రపంచాన్నే లెక్కచేయని ఆ తెగువ ఇక్కడ నీళ్ళువారిపోయింది.

గతంలో అతడు చూరమారంగా పూడడమే అమెను ఆకర్షించింది. కాని నేడదే భయం కలిగిస్తోంది.

ఆ రోజుల్లో...

ఈజ్లో పడుచువాళ్ళ కళ్ళన్నీ తనమీదే వుండేవి. ఆ సంగతి సత్తెమ్మకూ తెలుసు. కాని, అమె ఎన్నడూ, ఎవ్వరికీ అలుసు ఇవ్వలేదు.

వెంకటయ్య విషయంలో అమె బింకం నిలవలేదు.

అతడు మంచి వయస్సులో వున్నాడు. మాంచి పొడగరి. జువ్వలా చేవదేరిన వొళ్లు. కాయకష్టంతో బొండాలు తిరిగిన కండలతో నిగనిగలాడుతూండే వొళ్లు. కోలమొగం, నిండైన మీసం, చురుకైన కళ్లు.

అతని పెదవులూ, కళ్లూ ఎప్పుడూ నవ్వుతూంటాయి. మనిషి మంచి మాటకారి. మాటల గిలిగింతలో మనుషులు కలపగలడు.

కాని, అమెను ఆకర్షించినది అతని అందచందాలూ కాదు: మాటకారి తనమూకాదు.

నిజం చెప్పాలంటే ఇతర పడుచులతో అంత హుషారుగా గంతువేసే వెంకటయ్య అమె అగల్బగల నున్నదంటే గవ్చిప్. అంతవరకూ అతనితో కేరింలాలు కొట్టిన పడుచులు కూడా పెదవులు బిగపట్టుకొని నవ్వునాపుకొంటూ బుద్ధిమంతురాళ్ళల్లే తమ పనులు చూసుకొనేవారు.

అసలు అతడు తన అందాన్ని లెక్కచేయలేదనే అభిమానమే అమె మనస్సు నాతనివేపు తిప్పింది.

సత్తెమ్మది అందం అని చెప్పవగిన రూపం. రూపసౌందర్యంకన్న అమెలో అరోగ్యసౌందర్యానిది హెచ్చుపాలు. దృఢమైన శరీరం. పచ్చని మిసిమి. పెద్ద కళ్ళు-తెలివీ. గాంభీర్యం వెలార్చే చూపులు. ప్రథమ యౌవనపు పొంకం కట్టిన మోటుచీరలోంచి లొంగిలొంగి చూస్తూంటుంది. ఊళ్లోని పడుచువాళ్ళంతా అమెను ఆకర్షించడానికి అతలాకుతలం ఆయ్యేవారు. వాళ్ళమాదిరిగా వెంకటయ్య అమెముందు ఆట్టహాసం ఏమీ చెయ్యక పోవడమే అమెను ఆకర్షించింది. అత్కార్పణం చేయించింది.

*

*

*

*

వెంకటయ్యను పనిలోకి పిలిచేనాటికి సత్తెమ్మకు మగడి గుర్తు వుందని చెప్పలేము. కాని, అతడు ఇంట్లో తిరుగుతూండగా చూసి, తనకు మగడంటూ ఒకడు ఏర్పడినందుకు తలచుకు తలచుకు దుఃఖపడింది.

కానై లే వెంకటయ్య తన కులంవాడే, తనకు ఈదూతోడూ కూడాను.

అయినా, తనకు అదివరకే ఓమారు పెళ్ళయిపోయింది. తన కులంలో మారుకునుపు మర్యాద కాదు. నిషిద్ధం. ఆ వివంగా, ఇంక మొండిపడ్డ జీవితాన్ని మొలకలెత్తించే అవకాశంలేదు. ఇంక సంఘం కట్టుకప్పాలి.

అది ఆమెకు ఒప్పలేదు. ఆ పని లోకం చృష్టిలో తన్నెంతో లోకువ చేస్తుంది. అలా లోకువ కావడం ఇష్టంలేదు. చిన్ననాటి సంఘటన ఒకటి ఆ రోజుల్లో తనకు అర్థంకాక పోయినా తన మనస్సుకి హద్దుకుపోయింది. పెద్ద అయ్యాక అర్థం అయింది. అర్థం అయ్యాక, అది గుర్తు వచ్చినప్పుడల్లా వణికి పోతుంది.

సావిత్రి ఆమె నేస్తం. ఒకే గ్రామం కాకపోయినా, ఒకే మౌజాక్రింద మజరాలు వాళ్ళిద్దరివీ.

ఒకనాడు సావిత్రికోసం సత్తెమ్మ వెనుకూడగా అడుగు జరిగింది.

సావిత్రి తండ్రి ఆమె చిన్నతనంలోనే అర్చకత్వం అయిపోయేడు. తల్లి అనసూయ పట్వారీ లక్ష్మీనారాయణలో జర కలిసింది. అనసూయ చిన్న వయస్సునీ, ఆమె పరిస్థితిని ఆలోచించి గ్రామంలోవాళ్లు విచారపడేవారు. క్షమించారు. కాని కూతురుమాత్రం క్షమించలేకపోయింది. ఆమె వయస్సు యినా ప్రపంచపు ఆశల్ని, ఆశాభంగాల్ని అర్థం చేసుకోగల పాటిదికాదు.

కాని, లక్ష్మీనారాయణ ప్రసంగం వచ్చినప్పుడల్లా, ఆమె కళ్ళల్లో మంటలు కనిపించేవి. తల్లిని ఎంతో అసహ్యించుకొనేది. ఆమెతోపాటు రోడుంతా కూడా అనసూయమ్మమీద అసహ్యం ప్రకటించేవారు. దానికో ప్రత్యేకిమైన కారణం ఏమీ లేదు కూడాను. తన ఒక్కగాని ఒక్కకూతురు కోసం వచ్చిన అభిమానంకొద్దీ అనసూయమ్మ తమకందరికీ ఏమీ శ్రీముక్కో చిదిపి ఇంత చేతిలో వేసేదికూడాను. అయినా ఆమెమీద అభిమానం కలగనేలేదు. ఎందుచేతనంటే వాళ్ళే చెప్పలేదు. తమ నేస్తకత్రేమీదపున్న సానుభూతి తప్ప మరోకారణం వాళ్ళకి తెలియదు.

ఆ రోజున సత్తెమ్మ సావిత్రికోసం వెడుతుంటే గవినిరావి క్రింద కూర్చున్న నలుగురూ నిదానించేరు.

ఎవరింటికి వెడుతున్నదీ చర్చించేరు. వాళ్ళల్లో ఒకరు ప్రక్కనేవున్న పట్వారీ లక్ష్మీనారాయణను చూపేడు.

“వీళ్ళ సావిత్రికి. ఈ పిల్లకి దోస్తీ.”

మరొకడు ఏమీ ఎరగనట్లు ప్రశ్నించేడు.

“నీ కూతురు పేరు సావిత్రి ?”

ఇంకొకళ్ళ సమాధానం ఇచ్చేరు. కథోపకథనంలో లక్ష్మీనారాయణ రసికత్వం రసవత్తరంగా వర్ణించేరు. ప్రక్కనేవున్న లక్ష్మీనారాయణ ఏమీ అనలేదు. చుట్ట చుట్టుకొంటూ, స్నేహితుల వాచ్ఛాక్షర్యానికి మిసాలలోనే నవ్వుకొన్నాడు.

ఆ ఘటన అర్థం అయ్యే వయస్సు వచ్చేక, ఆమెకు అనసూయమీద కన్న లక్ష్మీనారాయణమీద అసహ్యం కలిగింది. కట్టుకొన్న భార్యను గురించే ఆ పరిహాసాలు జరిగివుంటే అతడా విధంగా చిరునవ్వు నవ్వుకో గలిగేవాడేనా ? కన్న కూతురు అసహ్యిణికి. గ్రామంలో చిన్నతనానికి కూడా తలవొగ్గి, తనకు లొంగిన అనసూయ విషయంలో పట్వారీ చూపిన దృక్పథం ఆమెకు చాలా దాదా కలిగించింది. తన స్నేహితురాలి తల్లిని చులకనచేస్తున్నవాడే. ఆమెచులకన కావడానికి కారణం. ఆ పతనంలో ఆతనికి భాగం వుంది. అయినా అక్కడున్న వాళ్ళెవళ్ళకీ ఆ ఆలోచనే లేదు.

ఆ ఘటననూ, అలాంటి ఘటనలనూ తలచుకొని సత్తెమ్మ కొంతకాలం మనస్సును బిగపట్టుకోగలిగింది. కాని, ఆ ధయం ఎంతో కాలం పని చెయ్యలేదు.

కొంతకాలం తమ యిద్దరి మధ్యా వున్న అర్థిక అంతరువుల్ని మననం చేసుకుని ఆతనిమీద మనస్సును అణచి పెట్టుకోడానికి ప్రయత్నించింది. ఒకప్పుడు మాటెల్లావున్నా. ఇప్పుడు తన పుట్టింటివాళ్ళు కాస్త వున్నవాళ్ళల్లోనే

లెక్క. ఓ ఏభయ్యెకరాల భూమి వుంది కాలమానం సరిగ్గా వుంటే ఇల్లు నిండుతుంది. గట్టుక్రింద దావివుంది. కాలమానం కూడినస్తే ఓ పదిహేను కుంటలు సాగవుతుంది. అదో పెద్ద అస్తేంరాదు కాని. గ్రామంలో ఆ మాత్రం వున్నదెవరికి :

వెంకటయ్యకి అదీలేదు. వాళ్ళతాత. తండ్రి కాలంలో ఏ మాత్రమో వుండేదట. వాళ్ళకి తోట పొలం కూడా వుండేదట. కాని, వాళ్లు చనిపోయేక మన్నే దిక్కుకూడా లేకపోగా, కుర్రవాడికోసం జాగ్రత్తపెట్టి ఇస్తానని పెద్దదొరే ఆ భూమిని తన వ్యవసాయంతో చేర్చుకొన్నాడు. వెంకటయ్య అడిగేడు. వాక్కిక్రింద అస్తే తనకు స్వాధీనపడిందేగాని అస్తే మీద వెంకటయ్యకు హక్కుమీలేదన్నాడు. దాని నిజానిజాలు తేల్చుకోవాలంటే కోర్టుకెళ్ళాలి. వెంకటయ్యకు ఆ స్తోమతూలేదు. సరదాలేదు. అతనిమీద దయతలచి రెండేళ్ళు తనవద్దనే పాలేరుగా పెట్టుకొని దొర యింత తిండి పెట్టేడు. అఖిన్నో ఏభయ్య రూపాయలచ్చి నీ బ్రతుకు బ్రతకమన్నాడు. ఇప్పుడు వెంకటయ్యకు ఓ ఇల్లులేదు భూమిలేదు. అతనికన్న చెట్టుమీది పక్షి మేలు. వీటన్నింటినీ ఈ ఆర్థిక అంతరువుల్ని గుర్తుచేసుకొని సత్తెమ్మ తన కోరికను చంపుకోడానికి ప్రయత్నించింది.

కాని, ఆర్థిక అంతరువులు జ్ఞాపకం పెట్టుకోగల అవకాశాలు ఆ యింట్లో లేవు. ఆ కులంలో ఆడవాళ్ళకూడా పొలాలకెళ్ళి వాయకష్టం చేస్తారు. నెత్తిన నుత్తపెట్టుకొని మగాళ్ళకి అన్నలు తీసుకెరతారు ఇంటికి వచ్చేటప్పుడు పొయ్యిలోకి సంపెడు పుల్లలో. పాడిఅవుకి ఓ కట్ట పచ్చగడ్డో కట్టుకు వస్తారు. పొలాలలో మగాళ్ళతోపాటు పని చేస్తారు. సత్తెమ్మ కూడా అలా పనిచేస్తున్నదే. ప్రక్కనే నిలబడి, కూడా కూడా పనిచేసే వ్యక్తుల మధ్యవుండే ఆర్థిక అంతరువు ఓ అంతయవురాదు. అది వ్యక్తుల మధ్య ఆకర్షణలను అడ్డుకోగల అంతరువుకాదు.

అందుచేతనే సంఘభయం కొన్ని నెలలేనా పనిచేసింది గాని, డబ్బు పెద్ద రికం ఒక్క పూట కూడా పనిచెయ్యలేదు. పనిసమయంలో నిశ్శబ్దంగా వెంకటయ్య తన వేపు చూస్తూంటే అమె రక్తం వుడికిపోయింది.

తర్వాత మనస్సును నిలుపుకొనేటందుకో కొత్త భయాన్ని కల్పించు కొంది. చనిపోయిన మగనిమీద ఆమెకెప్పుడూ పెద్ద గౌరవమూ లేదు; ధర్తీ, అభిమానమూ కూడా లేవు. కాని తన నడవడి ఆయన పుణ్యగతుల కెక్కడ పూటాతెచ్చి పెడుతుందోనని ఒకతెచ్చికోలు భయంకల్పించుకొంది. వానిని నిలపబెట్టుకోవానికి ఆయనమీద ధర్తీని పెంచుకోబోయింది. ఆయన మూర్తిని గుర్తు చేసుకోబోయింది.

కాని, ఎంతప్రయత్నించినా ఆ మొగం ఎల్లావుంటుందో కూడా గుర్తు రాలేదు.

ధర్తమీద ఆమెకెన్నడూ సద్బాసంలేదు. అమె కాపురానికి వెళ్ళేసరికే ఆయన నానాతిరుగుళ్ళూ తిరిగి మనిషి పూర్తిగా చొట్టిపోయేడు. పెళ్ళాం మీద చెయ్యి పెయ్యకుండానే మంచమీద శరీరం జేరవేసేడు. ఆమెకు అర్తగారినట్లో ధర్త్యులు లభించలేదు. ధర్త్యుసేదే చొరికింది. ఆ సేవ రెండు చేతులా చేసింది.

ఓ ఏడాదిపాటు ఆయన బ్రతుకురాసని చెడిరించేడు. మగడి చావుకి ఏడవలో సంతోషించాలో అర్థంకాని అవస్థలో సత్తెమ్మ పుట్టింటికి చేరింది. ఇప్పుడా మగణ్ణి గుర్తుచేసుకోవాలంటే సాధ్యమా? నిరాశించింతనం ఆమె మనస్సుకి సరిపడలేదు. ఎదురుగా మనస్సునీ ఆరోచనన్నీ అక్రమించుకొని సుందరవిగ్రహం నిలబడివుంటే చచ్చిపోయినమగడి పుణ్యగతుల్ని ఎంత వెతుకుదామన్నా పట్టుకోడం సాధ్యమా?

అయితే చనిపోయిన ధర్త ఆరోచనలు ఈ మారు నిజంగానే ఆమెలో ఒక కొత్తభయాన్ని తెచ్చిపెట్టేయి.

ఆ మరచించినవాడు మాట్లాడక పూరుకోకుండా ఏ దయ్యమో అయి వెంకటయ్య వెంటబడతాడేమో ననే ఆరాటం ఆమెకు నిజంగానే కలిగింది. చచ్చిపోయినవాళ్లు దయ్యాలయి ఎన్నెన్నో అఘాయిత్యాలు చేస్తూండడం ఆమెకు తెలుసు వాళ్ళ పూళ్ళో ఇంటికో దయ్యం వీధికో దయ్యం ఏదో రోజున హాజరుపట్టి వేయించుకొంటూనే వుంటాయి. తక్కువ కులాల యిళ్ళల్లో దయ్యాల అలవాట్లు వేరు. గేదెచేత పాచివ్వకుండా తన్నించేసో. పాలు విరిగిపోయేటట్లు చేసో ఏడిపిస్తాయి. నాలుగు తిట్లుతని పెళ్ళిపో తూంటాయి.

కాని పెద్దయిళ్ళలో ముఖ్యంగా మగమలేని పడుచుబండే యిళ్ళల్లో హాజరయ్యే దయ్యాల తమ ఆస్తిత్వాన్ని నిరూపించుకొనేటందుకు చాల కష్టపడతాయి, కష్టపెడతాయి కూడా.

నరసారెడ్డిగారి వియ్యమ్మని మగమ ఈమధ్య వదిలిపెట్టేదేగాని ఎంత రథన చేసేవాడు ? ఒక రోజున ఆమె సావిట్లలో పండుకొనివుండగా ఆ దయ్యం మొగుడు అటక ఎక్కేడు. అక్కడినుంచి ఓ పెద్ద సన్నికట్లుపొత్రం ఆమె తల ప్రక్కన పడేటట్లు విసిరేమి రాయిపడ్డచోట నేల ఇంతమేర గుంట కూడా పడింది. అదే తలమీదపడితే ? ఇంకేమన్నావుండా ? తలకాయి వెలగపెంకులా తుక్కు తుక్కుయిపోదా ?

కాని పెద్దదొం అల్లుమా మాతుమా పొలందేపు ఓనూరు షికారు వచ్చి నప్పుడు మాటలసందర్భంలో ఆ భయంకాస్తా పదలకొట్టేరు. ఆ రోజుల్లో వియ్యమ్మ దయ్యమ్మొగుడి రాతి సరసంలో పూరు గుబగుబలాడి పోతూంది. అంతా విని దొర అల్లుడు రాజిరెడ్డి ఓ ప్రశ్న వేసేడు.

“వియ్యమ్మమీద దయ్యం మొగుడికి కోపమా ? అభిమానమా ?”

ఆమెకు ఎంత ఆలోచించినా సమాధానం దొరకలేదు.

“పెళ్ళాంమీద ఆమె ఏదో అపరాధం చేసిందనో చేస్తాందనో ఆమెగ
డికి కోపంవుంటే ఆరాయి సరాసరి నెత్తినే పడెయ్యచ్చుకామా : అలాగాక
ప్రేమా అభిమానమూ పట్టలేక పెంటపడ్డాడంటే ఆమెమీద ఓ వువ్వువేస్తే
అందం చందం. అంతే కాని. నేలకూడా సొట్టపడేటంత ఎత్తునుంచి
ఓమనిషి లేపినా లేపని పొత్రం గిరాటెయ్యడం ఏమిటి ?”

ఆ ప్రశ్నల్ని నెమరువేసుకొన్నాక దయ్యాల అస్త్రీత్వం విషయంలో
ఆమెకు ఆదివరకుంటూవచ్చిన నమ్మకం కాస్తా జారిపోయింది. మళ్ళీ
ఆమె మనస్సు వురకలు వేసింది.

ఒకరోజున పక్కయింటి ముంతాడైతో సరాగాలామతున్న వెంక
టయ్యనూ ఆమె ముఖములో కనిపించిన దీప్తినిచూసి సత్తెమ్మ రాను జీవి
రానందాన్నే కోల్పోతున్నాననుకొని వ్యవచెందింది. అత డామె జెడపట్టుకు
లాగి అల్లరిపెడుతూంటే ముంతాడై నవ్వుతూంది. కపటకోపం అభినయి
స్తూంది. నవ్వుతున్న కళ్ళతో దెదిరించడానికి ప్రయత్నిస్తూంది. తప్పించుకు
పోతున్నట్లు నటిస్తూ అరిచిచెట్టూ అలవ్వకొక్కుతూంది.

ఆ సాయంత్రాలం అవకాశం చూసుకొని ముంతాడైని పట్టుకొంది. ఆమె
వెకిలితనానికి చీవాట్లు పెట్టింది. కాని మరునిముషంనుంచీ ఆమెను అంత
అనందపరచిన ఘటనలతోనం సత్తెమ్మ రానే ఎమరుచూడ సాగింది. ఏవేదో
పనుల మిషన్ వాపిదగ్గర పాకలోకి ఇంటిపిన్త గదిలోకి ఎన్నోమాట్లు
పిలిచింది. కాని మిష అనుకొన్నవి అవసరమైన పనులే అవుతూ వచ్చేయి.
ఆమె ఆశలు విఫలం అవుతూవచ్చేయి. ఎమరుచూడడమే మిగిలింది.

ఆడపిల్లలందరితో వెంకటయ్య ఏ సంకోచం లేకుండా మాట్లాడుతాడు.
జడలులాగీ. కొంగుపట్టుకొనీ. నీళ్లుచల్లీ. మోటుహోస్యాలాడీ. నవ్వి.
నవ్వింది ఎంతో చిలిపితనం చూపేవాడు. అలాంటివాడు తన దగ్గర
కిమన్నాస్తీ. అల్లరి మరిచిపోతాడు.

అమె తపనను వెంకటయ్య కనిపెట్టలేదంటే అర్థంలేదు. జుట్టునో జుట్టునో పట్టుకొన్న ఏ గద్దీవరకనో తీసెయ్యడం మిషలో తాకిన అమె చేతి ప్రేళ్లు అతనికి ఏవిధమైన సందేశాన్ని యివ్వలేకపోతే అతడు వట్టి మట్టి దొమ్మయినా కావాలి. లేకపోతే సత్తెమ్మమీద యిష్టమైనా లేకపోవాలి.

కాని అతని ప్రతి రతనమీదే ఆలాగ అనిపించదు. అమె ఏమాత్రం కష్ట పడుతున్నా తాను అర్థం వస్తోంది. అందులో సేవక భావం కనబడదు. అయినా పొరపాటున కూడా అమె కొంగునేనా తాకడానికికూడా అతడెన్నడూ సాహసించలేదు. అవకాశం చిక్కితే అమె సాన్నిధ్యాన్ని ఒక్కడేబంధించాడా వదిలదు. కాని నోట ఒక్క హాస్యంకూడా కూడా రాదు.

తాను ఎదురుగావున్నా కడుపు చెత్తున్నా వెంకటయ్య ఏదో కలలో వున్నట్లుండేవాడు. సరాసరి కళ్ళల్లోకి చూడలేకపోయేవాడు. మాటలోమాట కలపడు. హాస్యమాడలేడు. అమె తెన్నోమాట్లు విసుపు పుట్టింది. ఒకటి రెండురోజులు అతనివేపు చూసేది కాదు. మాట్లాడేదికాదు. అతడే పలక రిస్తే విసుపూ. రోషం చూపేది. అటువంటి ఘట్టాల్లో వెంకటయ్య మొఖంలో బెడదూ, అశ్చర్యమూ చదివి ఎంతో తాగవడేది.

అతడు తన్నో చేవతలాగ మారంనుండే కొలుస్తున్నకొద్దీ అమెలో మనుష్య సహజమైన కోరికలు విజృంభించాయి. నుంచుండమైన పుష్పము చూసినట్లు ముట్టుకొంటే కండ్లిపోతుండేమోనని ఇంకరున్నట్లునిపించిన కొద్దీ అమె రక్తం పీడనకు ఎదురు చూసింది.

చివరవరకు వెంకటయ్య అమెను పూజాగీతంనుంచి దింపనేలేక పోయేడు. అఖరుకు సత్తెమ్మే సాహసించింది. చేవత దిగివచ్చింది. చేతికి చిక్కిన పెన్నిచానాన్ని వెంకటయ్య రెండుచేతులా అందుకొన్నాడు.

మూ డో ప్ర క ర ణం

రెండేళ్ళ క్రితం సరిగ్గా ఇవే రోజులు. రాత్రి పగలూ జావివద్ద పని. ఏమాత్రం ఏమరినా పండవారిన చేనుకాస్తా ఎండిపోతుంది. ఎడ్లు నలిగి పోతున్నాయి. మనుష్యులు నలిగిపోతున్నారు. రాత్రింబగళ్లు పనితో వెంకటయ్య నలిగిపోయాంటే మనస్సు వొప్పక చేయగలదిలేక సత్రైమ్మ దిక్కులు చూస్తూంది. పొలంలో తనకి సహాయం ఇంటివద్ద తల్లికి సాయం చేస్తూ తిరుగుతున్న సత్రైమ్మనుచూసి వెంకటయ్య వాదపడుతున్నాడు.

ఆ రోజున వెన్నెల బుచ్చబువ్వలావుంది; ప్రకృతిఅంతా చల్లని తెల్లని రేకమాటున నడిస్తున్నట్లుంది. నేల పుబ్బు తగ్గిపోయింది. చల్లని గాలి తోలుతూంది.

వెంకటయ్య మోటడోడె ప్రక్కనే చెంగలిగడ్డిలో పైపంచ పరుచుకొని నిద్రపోతున్నాడు. అతనికాళ్ళవద్ద అంత దూరంలో కావలి కుక్క పడుకొని పుంది. పశ్చిమానికి వెళిపోయిన చంద్రుడు చెట్లక్రింద నీడన్న దూరం దూరం పొక్కిస్తున్నాడు. గాలికి చెట్లకొమ్మలు కదిలినప్పుడల్లా వెన్నెలరేకలు వెంకటయ్య మోటిని తడుముతూ కదులుతున్నాయి.

తెల్లవారడోయే ముందు సత్రైమ్మ పచ్చింది. పాక వాకిట్లో మంచం ఖాళీగావుంది. కొద్దిదూరంలో కావలికుక్క గుర్రమని రామక్కడున్నట్లు తెలిపితే అటు నడిచింది. గడ్డిలో వెంకటయ్య వెల్లికిలా పడుకొని పున్నాడు. ఆతడు పడుకొన్న విధంచూస్తే భయం వేసింది. పొలార్లో పాములు తిరుగుతుంటాయి. రాత్రిళ్లు పొలాలు వెడుతూనూ పొలాలనుంచి వస్తునూ పాముకాటుకు మరణించిన వారి కథలు గుర్తువచ్చేవి. గుండెలు

పట్టేసినట్లయింది. ఎంతో ఆదుర్దాతో అతని ప్రక్కకు వురికింది. ప్రక్కన మోకాళ్ళమీదపడి రెండుభుజాలూపట్టి కుదుపుతూ మొగంమీద మొగంపెట్టి చూసింది.

ఆ కుదుపుకు వెంకటయ్య కళ్ళుతెరిచేడు. ఆమె సంతోషం పట్టలేక పోయింది. ఆదుర్దా అనందనూతో సంతోచాలూ సందేహాలూ ఎక్కడి వక్కడ తప్పుకొన్నాయి. ఇంక అక్కడ మిగిలినట్లా పొతికేళ్ళ పదుచు దనం ఒక్కటే.

ఆ రోజు మొదలు వెంకటయ్య మరోపదుచుతో హాస్యంకూడా ఆడలేదు. నిరాధరణమైన ఆమె నిస్కర్షావర్యంతో గ్రామంలోని అందగత్తెల నగలు నిండిన మెడల్ని కాలుచేతుల్ని పోల్చి నవ్వుకొనేవాడు. తెల్లని మోటుచీర లలో దాగిన ఆమె దృఢశరీరం అతనిని స్వర్గాల అంచులకు తీసుకు పోయింది. మోటసరసాలూ, హాస్యప్రమాటలూ లేకపోయినా వారి కళ్ళ లోనూ గతుల్లోనూ లోకం కానని లోతులు కనబడ్డాయి.

అతని సన్నిధానంలో సత్తెమ్మ కళ్ళు ముఖలేకల్ని విడిచేయి. నడకలో చురుకుదనం విలాసం విధ్రమం ప్రవేశించేయి. ఆ చూపుల్లో ఆ మాటల్లో ఆ నడకల్లో ఆసలు శరీరం తీరులోనే జీవితానందం బుద్ధులు తొడిగింది.

ఊళ్లో గుసగుసలు బయలుదేరేయి. పొరుగింటి నేస్తం ముంతాజ్ కిసి తీర్చుకొనేటందుకు బుగ్గలు పొడిచింది. సత్తెమ్మ గిరిగింతలు పెట్టినట్లు నవ్వింది. తల్లి అనుమానాన్ని దాచలేక మాటలేలలేక చురచురాచూసి నప్పుడు తన్ను కానట్లు తలతిప్పుకొంది. ఆమె కూతురుమీద అభిమానాన్ని వెంకటయ్యను ఈసడించడంతో సంతృప్తిపరచుకొనదోయింది. కాని కూతురు భృకుటిక్షేపంలో ప్రళయ కల్లోలపు పొలిమేరల్ని తొక్కి చూసి నాలికను సంభాళించుకొంది.

ఒకమారు తల్లి కూతురు అభిమానాన్ని రక్షించడానికి నడుంకట్టక తప్ప దనుకొంది. కూతురికి హితబోధ ప్రారంభించింది. ఆమె మారుచెప్పలేదు. అదైర్యంతో వెంకటయ్యను పనిలోంచి పంపేయాలని ప్రతిపాదించింది. సత్యమ్మ వెంటనే వీటోచేసింది.

ఆ అవేశంలో తల్లి తిట్టినప్పుడు ఆమె తన భయాలన్నింటినీ పాటేసింది. ప్రతిమాటలో బల్లెలు విసిరింది. అశ్చర్యంలేదు. ఓ కునిష్టిని శయ్యరోగపక్షిని అర్ధాయుష్షుగాడిని తనకు మొగుడంటూ గొంతుకోసిందని ఇదివరలో ఆమె తల్లిని ఎన్నోమార్లు మనస్సులోనే తిట్టుకుంది. ఇప్పుడా అభిప్రాయాల్నే బయట పెట్టింది.

కోపోద్రేకంలో మాటజారినా మాటమధ్యలోనే సిగ్గేసింది. సిగ్గుతో ఉడుకుబోతుతనం పట్టుకొచ్చింది. ఆ ఉడుకుబోతుతనంతో మంచంమీద పడి ఏడ్చి రెండుపూటలు ఉపవాసం చేసింది.

ఆ రెండుపూటలూ వెంకటయ్యకు తిండికూడా దొరకలేదని తెలిసింది. ఇంకామె మనస్సు నిలబడలేదు. ఇంత కూడు మూటగట్టుకొని పొలం బయలుదేరింది.

ఆమె సన్నాహాలు చూస్తూన్న ముసలమ్మ నిర్విణ్ణురాలై నిలబడి పోయింది. గుమ్మంలో నిల్చున్నదల్లా ప్రక్కకు తప్పుకొని నోట్లోనే గొణుక్కుంది.

“ఎంత సిగ్గుమాలినదానివి పుచ్చేవే.”

సత్యమ్మ వినబడనట్లు గుమ్మందిగి పది అడుగులు వేసింది. మళ్ళీ వెనక్కి వచ్చింది. రుసరుసలాడుతున్న తల్లిఎడమ నిలబడింది. ఆమె చూపుల్ని తట్టుకోలేక తల్లి తల తిప్పుకొని యింట్లోకి తిరిగింది.

“అమ్మా !”

ముసలమ్మ నిలబడింది. సత్తెమ్మ సందేహిస్తున్నట్లు ఒక్కక్షణం ఆగింది. ఇంతవరకు మనస్సులోని కోరికను బయటపెట్టనివ్వని చెమరులే ఇప్పుడూ నోరు నొక్కాయి. కాని తప్పు. బయటపడాలి.

తల్లి మళ్ళీ ఆసహ్యం ప్రకటించింది. కూతురు సిగ్గులేనితనం తమ యింటా వంటా ఎక్కడా ఎప్పుడూ లేవంది.

సత్తెమ్మ ఆవేశపడింది. ఆ ఆవేశంలో సందేహం ఏరాస్తో మిగిలినా ఎగిరిపోయింది.

తనయెడ కూతురు వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాన్ని విని తల్లి అదిరిపోయింది. కూతురుకు పెళ్ళిచేయడంలో తన తప్పేముందో ఆమెకు తోచలేదు. అడపిల్ల అయ్యాక పెళ్ళిచెయ్యక తప్పు. కనక ఓ చచ్చిపో చూసింది. వాళ్ళతో పెద్ద లోగిలిబుంది. సంసారం కొంచెం చితికిపోయినా పేచూ. ప్రతిష్టాపున్నవాళ్లు. పెద్దయింటివాళ్లు. వాళ్ళతో సంబంధం తమకేగొప్ప అనుకోవలసిన స్థితి. వాళ్లువచ్చి పిల్లని చేసుకుంటామనడమే చాలాగొప్ప అనిపించింది. సంతృప్తిపడింది. కాని ఇప్పుడా సంతృప్తిని కూతురు చెప్పి పొడుస్తూంటే ఏమనుకోవాలి? ఆ కుటుంబం మనుష్యులారావా అంతగా చితికిపోయారని ఆమెకేం తెలుసును?

ఆమె దిగ్భ్రమచెంది కూతురు ముఖంవంత చూస్తూ నిలబడిపోయింది.

వాళ్లు ఆమె కిచ్చింది మొగుణ్ణికాదు. మగాణ్ణికాదు. అది నిజమే. కాని అది తనకు అర్థంఅయ్యేసరికి చెయ్యబట్టిపోయింది. పెళ్ళినాటికే తనకి కొంచెం తెలుసు. కాని ఏదో చిన్నతనం అనుకొందేగాని అల్లుని శృంగార లీల వివరాలు పరిశీలించేటందుకు ప్రయత్నించలేదు. ఏదో ఎవరుమాత్రం చెయ్యడంలేదులే - అనుకొంది. సరిపెచ్చుకొంది.

కూతురు అత్తవారింట్లో సుఖపడిందిలేదు. రాత్రీ పగలూ బండచాకిరీ చేయించేరు. జీవితానికి సరిపడానై రాశ్యం వైరాగ్యం నెత్తికెత్తేరు. మగడు చచ్చిన మరునానే పెట్టి నెత్తినపెట్టి పుట్టింటికి తోలేసేరు.

తాను ఎరిగిన గాఢనే కూతురునోట వింటూంటే వీరమ్మకు తన అపరాధం నూరింతలు భయంకరంగా కనబడింది.

సత్రైమ్మ మనస్సులోపున్న అక్కసంతా కక్కేసి వినవిన బయటకు నడిచింది. పెళ్ళేటప్పుడింకోమారు ఖబడ్డార్ చెప్పింది. ఇన్నాళ్ళకు. ఎన్నాళ్ళకో ఆమెకు మళ్ళీ బ్రతుకు దొరికింది. దానిని లాగెయ్యడానికి ప్రయత్నిస్తే ప్రతిఘటించకుండా వుంటుందా? “గొంతు నులిమేస్తా” నని వాగ్దానం చేస్తూంటే తల్లి మెడ తడివి చూసుకొంది. ప్రమాదం కలగలేదని స్థిరంచేసుకొని తలఎత్తేలోపున సత్రైమ్మ వీధిలోవుంది. అటుతర్వాత నామె కూతురు మమకారాన్ని క్రీగంట చూద్దానికికూడా ప్రయత్నించలేదు.

ఆతనితోసం సత్రైమ్మ సమాజాన్నీ, కులమర్యాదల్నీ, కుటుంబగౌరవాల్నీ బంధుప్రీతినీకూడా దిక్కురించింది. ఆతడే నేడు తనకు మారమైపోతున్నాడనిపించేసరికి దుఃఖం అగిందికాదు. ఆతనిని నిలవగల సంఘబలం తనకు లేదని కన్నీరు కార్చింది.

కాని....

ఇంతవరకూ తనకు లేదనుకొన్న అధికారాన్నే అతడు కలిగిస్తానంటూంటే నమ్మలేకపోయింది. వెంటనే పెళ్ళికి అంగీకరించనూ లేకపోయింది. ఆలోచనలో, అపనమ్మకంలో తలవంచింది. తలవంచుకొనే కళ్ళెత్తి చూసింది.

ఆ చూపుల్లోని అపనమ్మకాన్ని చదివి వెంకటయ్య తన ప్రతిపాదనను మళ్ళీ రెట్టించేడు.

“కాదుచిన్నీ! నిజమే మనం పెళ్ళిచేసుకొందాం.”

ఒకపైపున ఆ పునరుద్ఘాటన మనస్సుకి ఆశ్వాసం కలిగిస్తున్నా ఒక్కమాటుగా నమ్మనూలేక పోయింది. అతని ఆలోచనల భోరణిని అర్థమూ చేసుకోలేకపోయింది.

తడి అతని రెప్పల్లోంచి కోరికపూరిత చూస్తూనే తన అనుమానాన్ని వెలిబుచ్చింది.

పెళ్ళిచేసుకోవాలనే పెద్దమనిషేనా ఈ పదిరోజులనుంచీ మాటేనా అడకుండా తప్పించుకు తిరుగుతున్నాడు : అనుమానం కలిగిందంటే ఆశ్చర్యం ఏం వుంది :

వెంకటయ్య తన అపరాధాన్ని గుర్తించినట్లు సిగ్గుపడ్డాడు. తన ప్రతిపాదన అనుమానించవద్దని ప్రాధేయపడుతున్నట్లు ఆమెను మరింత దగ్గరకు లాక్కున్నాడు.

ఈ పదిరోజుల్నుంచీ ఈ అలోచనతోనే కొట్టుమిట్టాడిపోతున్నాడని తెలిసి సత్తెమ్మ ఆశ్చర్యపడింది. ఇదివరలో ఇంతవరకూ ఈ అలోచన ఎన్నడూ తమ ఇద్దరిలో ఏ ఒక్కరికీ కలగలేదు. హఠాత్తుగా ఇచ్చెందుకు వచ్చింది : దీనిలో ఏదోవిశేషం వుండాలి.

సత్తెమ్మ ప్రశ్నలకి అతడు తన ప్రతిపాదననే రెట్టించి చెప్పేడు. ఆమె ఊహనకపోతే బ్రతకలేనంటూ తన పదిరోజులు అలోచనల పర్యవసానాన్ని ఒక్క వాక్యంలో తేల్చి తన గుండెల్ని అదుముకొన్న ఆమెతలరో మొగం దాచుకొన్నాడు.

నిన్ను విడిచిన బ్రతుకులేవన్నమాటకన్న మగవాడు అడుదానియెడ చూపగల ప్రేమకు మరో మాటలేదు. ఆ మాటతో సత్తెమ్మ హృదయం నిండిపోయింది. అతనిని మరింత బిగ్గరగా రొగలించుకొంది.

వెంకటయ్య ఈ పదిరోజులనుంచీ తన మనస్సులోపడ్డ ఆరాటాన్ని వివరించేడు. ఆమెను విడిచి దూరంగా వుండలేనన్నాడు.

కాని, సత్తెమ్మకు అతని అలోచనలకూ, పెళ్ళి ప్రతిపాదనకూ గల సంబంధం ఏమిదో అర్థంకానేలేదు. దూరంగా వుండలేననేవాడు. ఎందుకున్నాడు : అతని మాటలలో కేవలం ప్రేమప్రకటనేగాక, ఏదో కొత్త

విశేషం కూడా వుందనిపించింది. తొగిలి విడిపించుకొని, ఆతనిని తగులుతూ ఎదురుగా కూర్చుంది మీసాల జలపాయాసద్దుతూ సంతృప్తి కనబరిచింది.

వెంకటయ్య ఆమెను మరల దగ్గరకు లాక్కుని శిరస్సుమూర్కున్నాడు. మారంగా ఎవరుండమన్నారని అడిగితే సమాధానం ఏం వుంది ? ఒకరుండమనేదేమిటి ? తనకు దాద్యతలేదా ? తమరు దొంగతనంగా కలుస్తున్నారు. లోకానికి తమ కలయిక ఇష్టంకాదు. ఆమెకల్లికే వొప్పువలలేదు. పైవాళ్ళది చెప్పేదేముంది ? ఆమెను నలుగురూ చురకనచేస్తారు. నాలుగుమాటలూ అంటారు. ఆమె మాటపడడాన్ని అతడు సహించగలడా ? ఇదివరకే వచ్చే మాటేదో రానేవచ్చిందంటే. వచ్చింది. ఆ విషయాన్ని గురించి అతడిది వరకు ఆలోచించలేదు ఆ మాటకూడా తోచలేదు. కాని, ఇప్పుడు ఆ ఆలోచన తట్టింది....

ఇప్పుడే ఆ ఆలోచన ఎందుకు తట్టవలసి వచ్చిందో ?.... అంతకన్న తన గౌరవాన్ని గురించి అతడు చూపుతున్న శ్రద్ధకు సత్తెమ్మ బ్రహ్మానంద పడింది. తన స్నేహితురాలితల్లి విషయంలో పబ్బారీ లక్ష్మీనారాయణ చూపిన వ్యవహారం గుర్తువచ్చింది. వెంకటయ్యయెడ కృతజ్ఞతతో ఆమె మనస్సు నిండిపోయింది ...

అంతవరకూ తాననుకొన్నదే తనకు వెంకటయ్యతో పెళ్ళయివుంటే ఇల్లామారంగా వుంటాడా అనుకొన్నదే కాని. తీరాడేసి ఆ ప్రసంగాన్ని అతడే తెచ్చేవరకు మహాగంధీరంగా తల ఆద్దం తిప్పింది. తన్ను ఎవరన్నా ఏదన్నామాట అంటారనే భయంతోనని ఘట్టిగాచెప్పింది. తన్ను ఎవళ్లు ఏమనడానికి ఎన్ని గుండెలుండాలి. "నా కొడుకులు, ఏమన్నా అంటే...." గుడ్లు పీకెయ్యడూ ? వాళ్ళబ్రతుకులు కడికి వీధి నెయ్యడూ ?

డీజోవాళ్ళ రంకులు రచ్చకీడుస్తానన్నది. వెంకటయ్యకు సంతృప్తి కలిగించలేదు.

కాని, సత్తైమ్మ మళ్ళీ తలతిప్పింది. ఈ మారు ఆ ప్రతిపాదనకు గల అభ్యంతరాల్నే ముందుకు తెచ్చింది.

“వెధవముండతో పెళ్ళేమిటి?”

అతని తలను రెండుచేతులమధ్యా పట్టుకుని చుందించింది.

“నీకేమన్నా అవుతుంది బాబో....”

అపాయశంకతో గలిగిన అదుర్దాను తెలుపుతూ గాఢంగా కౌగలించు కొంది.

కాని, వెంకటయ్య తన ప్రతిపాదనను ఉపసంహరించుకొనేటట్లు చేయడానికి ఆ అభ్యంతరాలు పనిచేయలేదు. సత్తైమ్మవద్ద ఆ ఎదురుప్రశ్నకంటే మారుసమాధానమూలేదు.

వెధవముండతో సంపర్కం పెట్టుకుంటే పనికివచ్చినప్పుడు పెళ్ళి చేసుకొంటే పనికిరాదా; పెళ్ళిలేకుండా సంపర్కం పెట్టుకుంటే ఏమీ ప్రమాదంరానిది కొత్తగా వస్తుందా; అదే అడిగేసేడు. అయితే ఆ బూతుమాట పవిత్రతచెడిపోకుండా చెవిలో నోరు పెట్టి అడిగేడు.

“ఛా : ఏమ్మాటలవి” అంటూనే సత్తైమ్మ కిలకిలా నవ్వింది. అతని ప్రశ్నకు సమాధానం ఏంఇస్తుంది; పది ఎదురుప్రశ్నలతో అసలు విషయాన్ని అడుగున పెట్టడానికి ప్రయత్నించింది.

“ఇల్లావుంటే చాలదేం :”

“పెళ్ళిచేసుకుంటే నాలోలేని అందం కొత్తగా వస్తుందా”

“తక్కువ కులాల్లోమాదిరిగా ఛా : మారుమనువేమిటి : నవ్వుతారు”

“ఇంటా వంటాలేదు. మారుమనువు చేసుకొంటే నీకేమన్నా అవుతుందేమో. బాబోయ్ వద్దు ...”

“మన్నిరానిస్తరా : పూళ్లో వుండనిస్తరా :”

“మాతమ్ముడు ఏమంటాడో ? అమ్మ ఏమౌతది ?....”

ఆమె ప్రశ్నలు అనేకచక్కోకాలనుంచివచ్చేయి. సంఘం, ఆచారాలు, కుటుంబం, ఆర్థికసమస్యలు అన్నీ కదిలేయి. ఆఖరు ఆయుధంగా పిల్లలు పుడితే వాళ్ళగతేమిటంది.

“ఇప్పుడో ?”

“పుట్టరు.”

ఆ దైర్యం ఏమిటో సత్తెమ్మ చెప్పలేదు.

“ముందూ అంతే...”

ఆమెతల ఆర్థంగా తిప్పింది. అది అంగీకారమో, అనంగీకారమో అతడికి అర్థంకాలేదు.

వెంకటయ్య తన ప్రయత్నం మానలేదు.

అతని దృష్టిలోపిల్లలసమస్య ముఖ్యంకాదు. పుట్టబోయేపిల్లలు పెద్ద వాళ్ళయ్యేసరికి ఎన్నిమార్పులొస్తాయో ? ఇదివరకు పెద్దయిళ్ళల్లో మారు మనువు లెన్నడన్నా వున్నాయో? ఇప్పుడది వాళ్ళయిళ్ళల్లో మామూలే అయిపోవడం లేదూ ?

వెంకటయ్య తన వాదనలకు బలంగా వితంతు వివాహాలు చేసుకొన్న పెద్దరెడ్లవీ, దొరలవీపేర్లు బాహరించేడు. ఈ మాదిరి పెళ్ళిళ్లుచేయించడంలో ఆర్యసమాజంవాళ్లు తీసుకుంటున్న శ్రద్ధనుగురించికూడా చేప్పేడు.

సత్తెమ్మ ఆ సమాజం పేరు నెప్పుడూ వినలేదు. అదేమిటో తెలుసు కొన గోరింది. కాని, వెంకటయ్యకూడా పెద్దగా చెప్పగలస్థితిలోలేదు. ఆ పేరు నాతడు విన్నదయినా ఈమధ్యనే. దాన్నిగురించి అతనికి తెలిసింది కూడా ఒక్కటేవిషయం. సాయిబులకీ వాళ్ళకీ చుక్కెదురు. తమలాంటి వాళ్ళు పెళ్ళిచేసుకొనేటగడుకు సాయిబుల్లో కలిసిపోవక్కర్లేకుండా వాళ్ళే

చేయిస్తున్నారు. ఆ సమాజం తనకెంతవరకూ వ్యవయోగపడుతుందో అంత వరకే ఆతనికి అర్థం అయింది.

సత్యైశ్వర్య ఏమీ అనలేదు. తన ప్రతిపాదనకు ఆమెను వొప్పించలేక పోయానని వెంకటయ్య గ్రహించేడు. తన అసహ్యతకి విచారపడ్డాడు.

“నేనింక నీకు చెప్పలేను. నిన్ను అంటుకోనూలేను.”

అంటుకోనంటూనే ఆత దామెను మరింత దగ్గరకు లాక్కున్నాడు. ఆ మాటల్లో అత్మవిశ్వాసం కనబడ్డమేలేదు. సత్యైశ్వర్య ఆతని గుండెలమీద తలచేర్చి ఆతని ముఖంలోకి చూస్తూనవ్వింది.

ఆమెకు తెలుసును. వెంకటయ్య తనముందు ఎంతోసేపు దింకం చూపలేదు. ఆ మాటనే అంటూ కిలకిలానవ్వింది.

వెంకటయ్య నిట్టూర్చేడు. నిరుత్సాహంగా చేతులువదిలేడు.

“మీ యమ్మలా మా సంగం వాళ్ళూరుకోరు.”

నాలుగో ప్రకరణం.

సంగం పేరె తేసరికి సత్తెమ్మ పులికిపడింది. ఆమెకు స్పష్టంగా తెలియ
దంలేదుగాని, ఈ మధ్య నీమధ్య వెంకటయ్య సంగంవాళ్ళతో ఎక్కువ
సంబంధాలు పెట్టుకొంటున్నట్లు ఆమెకు తరుచుగా అనిపిస్తునేవుంది.

ఏడాదిక్రితం ఆతనికి ఇష్టంలేకపోయినా తానే సంగంలో చేర్చించింది.
కాని, తర్వాత జరిగిన ఘటనలతో ఆమె అదిరిపోయి సంగంపేపుకూడా
చూడవద్దని చెప్పింది. కాని, వెంకటయ్య పూరుకున్నట్లులేదు. ఆ సంగతి
తనకూ చూచాయగాతెలుసు. కాని, అతిదెన్నడూ ఆ మాట సూచనగానై నా
తనకి చెప్పలేదు. మొదట్లో సంగంలో పేరివ్వడానికే ఆతడు మొరాయించిన
ఘట్టం గుర్తుచేసుకొని, ఆమె తన అనుమానాలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యత
కూడా ఇవ్వలేదు. తానూ ఏమీ ఎరగనట్లే నటిస్తూంది. అల్లాంటివాడు నేడు
ఉన్నట్లుంది సంగం పేరె త్తడంతో నిర్విణ్ణురాలయింది.

తెలంగాణా పల్లెల్లో ఆంధ్రమహాసభకు “సంగం” అనేపేరు. ఆంధ్ర
మహాసభ మధ్యతరగతుల వుచ్చ్యమంగానే వుండిపోయినంతవరకు గ్రామీణ
ప్రజానీకాన్ని ఆకర్షించలేకపోయింది. చిలుకూరులో జరిగిన మహాసభలో
వెట్టి వ్యతిరేక తీర్మానంచేసినా భువనగిరి మహాసభవరకూ అది కాగితం
మీదనే వుండిపోయింది.

భువనగిరి మహాసభ అనంతరం ఆంధ్రమహాసభ, కార్యవిధానంలోనే
పెద్దమార్పు వచ్చింది. ప్రజానీకాన్ని వెట్టికీ, జాగీర్దార్ల పీడనకూ వ్యతిరే
కంగా సంఘటితపరచి చిలుకూరు తీర్మానాన్ని కార్యరూపంలో పెట్టడానికి
నడుం కట్టింది. ఆ కార్యక్రమాన్ని అమలుజరపడంలో ఆంధ్రమహాసభ
‘సంఘం’ అయింది. సంఘం ప్రజలనోట్లో సంగంగా పరిణతి పొందింది.

వీవాదిక్రితం ప్రక్క-పూర్ణోకి సంగంవాళ్లు వచ్చేరన్నారు. ఊరంతా సంగంకట్టేరనీ, వెట్టిమానేసేరనీ చెప్పేరు. సీవారాంపురంవాళ్ళు కూడా ఆ 'మీటంగ'నికి వెళ్ళేరు. తిరిగి వచ్చేటప్పుడు తిరిగి ఓ సంగం జెండా తెచ్చుకొన్నారు. దానితోపాటు సంగంనాయకుల్ని పిలుచుకొచ్చేరు. తమ పూర్ణోకూడా సంగంపెట్టుకొన్నామని తప్పెట్లూ, రాకాలతో వూరేగింపు తీసేరు.

ఊరిబయట చింతలక్రింద పెద్దసభ జరిగింది. అన్నికులాలవాళ్ళూ, అన్నివృత్తులవాళ్ళూ, బీదా, సాదా జనంతంతా సభలోవున్నారు. సంగం పెట్టేసేరు. పెద్దల్ని ఎన్నుకొన్నారు. వెట్టిచెయ్యడంలేదని తీర్మానం చేసేసేరు.

అనాడు పూరంతా పెద్దసంబరం జరిగింది. అమ్మవారి జాతరకూడా అంత హడావిడి వుండదు.

సంబరం మంచిజోరుగావున్న సమయంలో దొరగారి సేరీదారు కిష్టయ్య డూం చాంచేస్తూ, చాకలిపద్దాలుని వెట్టికి రాతేదని రేకలుపెడుతూ వచ్చేడు. ఆ దొరజన దొరల యింట్లో పద్దాలుచి వంతు. ఆ పద్దాలే అసలు సంగాన్ని ఊర్జోకితెచ్చింది. సంగం భవిష్యత్తు త్రాసులోపడింది. అంతా పద్దాలువేపే చూస్తున్నారు.

కాని, పద్దాలు వెనకాడలేదు. సంగం పెట్టుకొన్నాం. వెట్టిచెయ్యక్కర్లేమని పొమ్మన్నాడు. అనడం అవసరంకన్న గట్టిగానే అన్నాడుకూడా. మంగలి నరసయ్య, కుమ్మరి గురవయ్య, గొల్ల బాగయ్య వగైరాలంతా 'అదిఅంతే' నన్నారు. సాతాని బూసయ్య వెట్టికి వెళ్ళమనకపోయినా, అంత తొందరెందుకని మందలించేడు. కాని, జనం దోరణిచూసి, ధూము ఛాముచుచేసిన కిష్టయ్యను మందలించక తప్పలేదు. అతడే సంగానికి పెద్దమరి.

సభఅంతా అతని చర్యను ఆమోదించింది. సంగానికి జై కొట్టింది. మామూలుగా అరుపులు, తిట్లు, కర్రదెబ్బల ముత్తాయంపుతోగాని మట్లాదని

కిష్టయ్య నీళ్ళతోట్టిపోవడం ఎరికలా చల్లగా జారుకొన్నాడు. జనం మళ్ళీ హర్షధ్వనులు చేసేరు.

ఆ వెళ్ళడం, వెళ్ళడం కిష్టయ్య పదిహేనురోజులు మళ్ళీ పూజో కనబడనేలేదు.

ఆ ప్రథమ విజయంతో ప్రజల సంతోషానికి హద్దులేలేవు. పూరంతా నిచ్చున్నపాటున సంగంలోకి పేర్లిచ్చేసేరు.

సంగం కట్టడం విషయంలోగాని, పెట్టడం విషయంలోగాని వెంకటయ్యకేమీ భాగంలేదు. పూరంతా అంత సుఖం చేసుకొంటూంటే ఆరనికి దానిలో భాగం లేకపోవడం సత్తైమ్మకు నచ్చలేదు. ఆమె వెళ్ళమంటూంటే ఆతడు నవ్వేడు.

“మనం ఇద్దరం సంగం. మన సంగంలో మూడోవాడుండడానికి వీలేదు.”

ఆతని పట్టువిడిపించుకొని సత్తైమ్మ వీధిలోకి వెళ్ళింది. గొల్ల భాగ్యతో చెప్పి సంగంలో వెంకటయ్యపేరు చేర్పించింది. పెద్దల్ని ఎన్నుకొనే వేళకి పనుచురారంతా ఆతనిపేరు ఇచ్చేసేరు. వెంకటయ్యకి పూజో స్నేహిత బృందం ఎక్కువే. ఆ స్నేహితుల్లో ఆతనికిగల స్థానం పెద్దదే. అందుచేతనే ఆతడానాడు మీటింగుచాయలకి రాకపోయినా ఆతడు సంగం పెద్దల్లో ఒకడయిపోయేడు. ఆతనికి ప్రజలలోపున్న మంచి పేరుచూసి సత్తైమ్మ బ్రహ్మానంద పడిపోయింది.

కాని, ఆమె అసందం ఎన్నోరోజులుండలేదు. పదిహేనురోజులునాటికి నిజాం పోలీసులు పూజోకి వచ్చేరు. దొర పెద్దకొడుకు రమణారెడ్డి సర్కిలినస్పెక్టరు. ఆతని నాయకత్వాన పోలీసులు తెల్లవారేముందర పూజో వీధులన్నీ కాచేరు. మగాళ్ళనందర్నీ నిచ్చున్నపాటున లాక్కువచ్చేరు. పోలీసులతోపాటే పూజోకివచ్చిన కిష్టయ్య సంగంపెద్దల్ని పేరు పేరున చూపించేడు.

ఊరంతా చూస్తుండగా పోలీసులు పద్దాలుని నడిపీడిలో నిర్బోజెట్టి కాల్చేసేరు. ఇక మిగిలిన పెద్దల్ని. ఆ రోజున మీటింగులో చురుగ్గా పాల్గొన్న వాళ్ళనీ కొట్టడం ప్రారంభించేరు. పదిహేను రోజులపాటు వూరంతా మంగలంబోలాగ వేగిపోయింది. ఓ అరడజనుమందిని జైళ్ళకు పంపేరు.

పోలీసులు పద్దాభివ్యని లాక్కుపోయి స్టేషన్లో చాకిరీకి పెట్టారు. రెండునెలలయ్యేసరికి వొంటినిండా గయాలతో ఆమెతిరిగి వచ్చింది. ఆమెను లొంగదీయడానికై రమణారెడ్డిచేసిన ప్రయత్నాలన్నీ విఫలమయ్యాయనుకొన్నారు. ఆమెను లొంగదీసే ప్రయత్నంలో ఆతని సంసారంకూడా విచ్చిన్నం అయిపోయిందని అనుకొన్నారు. అదో పెద్దకథ.

పూళ్లోకి తిరిగివచ్చేనాటికి ఆమెప్రాణాలు కళ్ళల్లో వున్నాయి. పూళ్లోకి గోయగోయన ఏడుస్తూ అడుగు పెట్టింది. వెంకటయ్య దారిలో ఎదురయి ఆమెను మామయింటికి తీసుకెళ్ళేడు. కాని అత్తమామలు ఆమెను యింట్లో అడుగు పెట్టనీయలేదు. కడుపునపుట్టిన కొడుకుపోయేక కోడలితో సంబంధం ఏం వుందన్నారు. ఆమె నెత్తినగుడ్డ వేసుకొని వీధిలోకి నడిచింది. మరల వెంకటయ్య ఆమెను తీసుకెళ్ళి తన స్నేహితుడింటిలో ఒక పంచచూపింప చేసేడు.

సంగం పెట్టడంలో వెంకటయ్యకు భాగం ఏమాత్రం లేకపోయినా పోలీసువాళ్ళదెబ్బలలో ఆతనికి పెద్దవాటాయే ముట్టింది. సత్తైమ్మ ఇచ్చిన డబ్బూ, దొర కూతురూ, అల్లుడూతో ఆమెకున్న పరిచయమూ ఆతనిని జై మిశిక్షనుంచి తప్పించింది. భర్తతో కలిసి దొరకూతురు సుమిత్ర దోళ్ళ పొలంవేపు చల్లగాలికి షికారువచ్చినప్పుడు కలిసిన పరిచయం వుపయోగ పడింది.

ఓ వారంరోజులు మంచంపట్టడానికి సరిపడా దెబ్బలతో వెంకటయ్య బయటపడ్డాడు. కర్రదెబ్బలకి నల్లగా కమిలిపోయి శరీరభాగాలు కదుములు

కట్టిపోయాడు. వానికింత ఆమువంప్రాసి కాపడంపెడుతూ అతని దెబ్బలకి కారణంతానే అయ్యేనని ఎంతోపెడిచింది. ఆమెసూరడించడానికై సంగంతో సంబంధంమాట అటుంచి ఆరొజున పూర్ణోహదా లేనివాళ్ళకీ, ఏదోచుట్టూ లింటికివచ్చిన పొరుగుూరివాళ్ళకీకూడా, తనతోపాటు సమంగా దెబ్బలు తగిలినకథలుచెప్పేడు అత్తవారింట కూతుర్ని దిగదెట్టడానికి వచ్చిన మల్లయ్య గోజుననీడుస్తూ. తనది అపూరేకాదని చెప్తూంటే రమణారెడ్డి ఏడున్నాడో వెంకటయ్య చెప్పాడు. సత్రైమ్మ ఆ కథలువిని ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచింది. కాని, అతనికి కలిగినదాదలో తనదాద్యతనుమాత్రం మరచిపో లేక పోయింది.

కాని, వెంకటయ్యలో కసి రగిలింది. మంచందిగిన మొదటిరొజుననే ఆతడు సంగం నాయకులకోసం వాకలు ప్రారంభించేడు. చేయి ఆసరా యిచ్చి నడక అలవాటుచేయిస్తున్న సత్రైమ్మ అతని ప్రశ్నవిని దిక్కులు చూసింది. స్వరం తగ్గించి కళ్ళనీళ్లు పెట్టుకుంటూ అతడినింక సంగంపూజు ఎత్తవద్దని ప్రాధేయపడింది.

వెంకటయ్య అశ్చర్యంతో ఆమెవేపు ఓరగంట చూసేడు. కాని, ఏమీ అనలేదు. సత్రైమ్మ ఆ చూపుకు గమనించింది. అర్థమూ చేసుకొంది. కాని, తన భయాన్నీ, ఆకుర్దానూ కప్పిపుచ్చుకోలేకపోయింది.

ఇంక వెంకటయ్య ఆమెవద్ద యెన్నడూ ఆ పూసు తీసుకురాలేదు. కాని ఆతడు సంగం వాళ్ళతో చగ్గం సంబంధాలు కలిగివుంటున్నాడని ఆమె త్వరలోనే గ్రహించింది.

వెనకటిమాదిరిగా గాక ఆకడిప్పుడు తరుచుగా రాత్రిళ్ళు ఎక్కడికో పోతున్నాడు. అడిగితే పూర్ణో పూసాడుతూకూర్చుంటే పొద్దుపోయిందనో చేసు చూసిరాబోయేననో ఏదో సాకుచెప్పున్నాడు. అవన్నీ వట్టిసాకులు మాత్రమేనని ఆమె త్వరతోనే గ్రహించింది. ఆమెగ్రహించిందని అర్థం

చేసుకొన్నా వెంకటయ్య ఏమీ ఎరగనట్లే పూరుకున్నాడు. సత్తెమ్మ కూడా మళ్ళీ ఏమీ అనలేదు.

అప్పుడప్పుడు ఎవరో కావివద్దకు వస్తూంటారు. ఏదో పనికోసం వాళ్ళని పెట్టేనని చెప్పేవాడు. మొట్ట నిజమేననుకొంది. కాని, ఆ వచ్చే వాళ్లు ఎప్పుడువచ్చినా ఏ రాత్రివేళో వచ్చేవారు. రాత్రి అయితేగాని వెళ్ళే వారుకారు. వాళ్ళ రాకపోకలకీ వెంకటయ్య రాత్రిసంచారాలకీ సంబంధం వున్నట్లనిపించింది.

కొత్తవాళ్ళని పనికోకి పెట్టినరోజున తానుతెచ్చిన ముద్దకాస్తా వాళ్ళకి పెట్టేసేవాడు. మళ్ళీపోయి తెస్తానంటే వాప్పుకొనేవాడుకాదు. అతడు తిండి లేకుండా వుండగా చూడలేకపోయింది. కాని, అతడు ఆకలి వాప్పు కొనేవాడేకాదు. అటువంటి సందర్భాలలో పువయోగపడేటందుకని ఓ బుద్దెడు బియ్యమూ, జొన్నలూ పాకలో పాతిపెట్టి చూపించింది. వెంకటయ్య గ్రహించేడు. కాని, ఏమీ అనలేదు. ఎందుకనేనా అనలేదు. సత్తెమ్మకు సందేహమే లేకపోయింది.

అటుతర్వాత కూడా అతడు ఆమెకు ఏమీచెప్పకపోయినా, దాచడానికి ప్రయత్నం చెయ్యలేదు. తరుచుగా తమపనిలో కనిపించే అతనిపేరు సత్తి రెడ్డి అని తెలుసుకొంది. ఆయన వెంకటయ్యకు ఏవేవో పెద్దసంగతులు చెప్తూండడం ఓ రోజున వింది. వెంకటయ్య ఎప్పుడో చదువుకూడా నేర్చుకొన్నాడనీ, ఏవో కాగితాలు చదవగలుగుతున్నాడనీ ఆమె గ్రహించింది కూడా అప్పుడే. తనకు చదువు కొంచెంవచ్చినా తానెప్పుడూ అక్షరాలు నేర్చడానిక్కూడా ప్రయత్నించలేదు. కాని, సంగం మనిషి ఎప్పుడునేర్పేదో ఎన్నిసంగతులు నేర్పేదో వాళ్లు చెప్పుకొనేవి తనకేమీ అర్థమేకావడంలేదు. అదేదాని సంగంవాళ్ళమీద విపరీతమైన అభిమానం కుదిరడానికి.

అతని మాటల్లో వెనకటల్లే బూతుమాటలు దొర్లడంలేదని ఆమె అరోజునే గ్రహించింది. సంభాషణ మధ్యలో వెంకటయ్య ఓ బూతుమాటని పూత

పదంగావాడితే సత్తిరెడ్డి తప్పుపట్టేడు: వెంటనే వెంకటయ్య క్షమార్పణ చెప్పుకొన్నాడు తానిప్పుడు బూతులు మాట్లాడ్డం లేదనడానికి సాక్ష్యం సత్తెమ్మనే అడగమన్నాడు.

పాకచాటునుంచి వారినంభాషణ వింటున్న సత్తెమ్మ ఆలోచించింది. నిజమేననిపించింది. తనకొక్కరికిమాత్రమే వినబడేలాగ చెవిలోనేతప్ప ఆతడిమధ్య బూతులు మాట్లాడ్డంలేదని ఆ రోజునే ఆమె గ్రహించింది. వెంకటయ్యకు మర్యాదలు నేర్పుతున్న సత్తిరెడ్డిమీద ఆమెకెంతో అభిమానం కలిగింది.

కాని, ఈవేళ సంగంవాళ్లు తమన్నేహాన్ని వొప్పుకోరనేసరికి ఒక్కమారు చర్రుచునిపించింది. తనతల్లి రే పట్టనిగొడవ పీళ్ళకెందుకుఅనుకొంది.

సత్తిరెడ్డి చెప్పిన మాటలన్నింటినీ ఆతడు వినిపించేడు. పెళ్ళిలేకుండా ఈ వొంగసంబంధాలు పెట్టుకోవడంవలన సత్తెమ్మకెంతో అవమానం వస్తూందని ఆయన చెప్పేదన్నప్పుడు తన మిత్రురాలి కల్లిమాట గుర్తు వచ్చింది.

సత్తిరెడ్డివాదన అంతేకాదు. ఏ కడుపై నావ పై మరింత అవమానం. అది పోగొట్టుకొనేటందుకు చేసేప్రయత్నాల్లో ప్రాణాపాయం కలుగుతుంది. కనక అలవాటున్నా లేకపోయినా నలుగురూ మెచ్చేసని చేయమన్నాడు.

అహన్నీ నిజమే. సత్తెమ్మ ఆలోచనలో పడింది. తన మర్యాదను, తన ప్రాణాన్నీ కాపాడ్డంకోసమే అంత శ్రద్ధతీసుకొన్న సత్తిరెడ్డి సలహా అంత సులభంగా కొట్టిపారెయ్యరాదు.

కాని,....

తనకోమాటు పెళ్ళయిందనేసంగతి ఆతనికి తెలుస్తో తెలియదో....

అప్రశ్నే అనవసరం. తెలియకపోతే ఇంత చర్చవచ్చేదేకాదు. వెంకటయ్యకూడా తలతిప్పేడు.

సత్తెమ్మ మొగతిప్పుకొని మరొప్పు వేసింది. తాను కొన్నాళ్ళు కాపురం వెలిగించిందని తెలుసుకో తెలియదో.

వెంకటయ్య మళ్ళీ తలపూజేయి. నిజానికి సత్తిరెడ్డి వివాహ ప్రశంస తెచ్చినప్పుడు అతడు చూపిన పెద్ద అభ్యంతరమే అది.

తనభార్య అని చెప్పుకోవలసిన యామె మరొకటితో నాలుగురోజులేనామె కాపురంచేసింది అనే ఆలోచన అతనికి మర్చనం అనిపించింది. ఇప్పుడంటే వేయి. మరొకటి పెళ్ళాన్ని పక్కాలోకి తెచ్చుకొన్న పిరుకల్లే చలామణీ అవుతాడు. అమెనే పెళ్ళిచేసుకొంటే అన్ని తరవాయిచూ తీరిందాన్ని కట్టు కొన్నాడంటారు. అదీ అతని భయం.

చెప్పి చెప్పి సత్తిరెడ్డికి ప్రాణం చాలా చించింది. అంతవరకూ తాను పయోగించవద్దన్న బూతుమాట సహాయంతో తన మనస్సులోని విసుపు క్రకటించేడు.

అమెను పెళ్లాంటా పువయోగించుకోవానికి ఏ అభ్యంతరంలేదు: కాని, పెళ్ళాం అనుకొనేటందుకు మాత్రం అన్నీ అభ్యంతరాలే. అదేమన్నమాట ?

వెంకటయ్య ఆలోచనలో పడ్డాడు. సత్తిరెడ్డి మరీమాటిగా చెప్పేడు.

“నువ్వు ఇన్ని చెప్పే అమె మొదటిమగడిమాట అమెతోపున్నప్పుడు సీర్నెద్దాగుర్తురానే లేదా ? పెళ్ళి అంటే ఏమిటి ఇప్పుడు మీమధ్యపున్న సంబంధానికి సామంజేసేముద్ర. ఆ ముద్రకి పనికిరాని అదది పక్కాలోకి పనికివస్తుందండేం ?”

తర్వాత ఈ మాదిరి సంబంధాలవలనవచ్చే దుస్థితిలాలు సత్తెమ్మను ఏలా నాశనం చేస్తాయో చెప్తూంటే వెంకటయ్య తన ఆటంకాలన్నీ మరచి పోయాడు.

అరోజున సత్తిరెడ్డి వాదనలనే అతడు నేడు సత్తెమ్మమందు పెట్టేడు. అమెకు ఏమాత్రం ప్రమాదంగలిగినా తాను బ్రతకలేనన్నాడు. అమెకుకలిగే

అగౌరవం వన అగౌరవమేనన్నాడు. అతడామెతో పొందుతున్నరావాత్మ్యం అంత ఘనిష్టం.

తను ఓ మరవృష్టవంతురాలని సత్తెమ్మ నమ్మకం. తన్ను పెళ్ళిచేసుకొంటే వెంకటయ్యకు అశుభం తగులుతుందని తాను భయపడుతూంటే పెళ్ళిచేసుకోకపోతే తనకు కష్టంవస్తుందని అతడు భయపడుతున్నాడు.

సత్తెమ్మ ఏమీ లేబ్బుకోలేకపోయింది. తానే ఆ సంగంపెద్దతో ఓమారు మాట్లాడితే : అడిగింది.

ఎవరు ఎప్పుడువచ్చేదీ. ఎక్కడకెళ్ళేదీ. ఎక్కణ్ణుంచివచ్చేదీ ఎవ్వరికీ తెలియనివ్వరావనేది రహస్యజీవితం గడుపుతున్న నాయకులతో పరిచయం పెట్టుకొన్నప్పుడు వెంకటయ్య నేర్చుకొన్న ప్రథమపాఠం. ఆమాటగుర్తు వచ్చింది. నిజానికి సత్తిరెడ్డి ఆరాత్రివస్తున్నాడని ఎరిగివున్నా పదిరోజులు దాకా రాదని ఆబద్ధం ఆడేడు.

కాని అసలుసంగతి మరోవిధంగా చెప్పేడు. మరునాడు ఇద్దరికీ కూడా ఇక్కడికే తెమ్మన్నాడు. పని అయ్యేక కూర్చుని కబుర్లుచెప్పుకోవచ్చు. మళ్ళీ అవరావాదరా ఇంటికి పరుగెత్తనక్కర్లేదు.

ఆ మాటను సత్తెమ్మ అర్థంచేసుకొంటే సరేసరి....

సత్తెమ్మ అర్థంచేసుకొంది.

అ యి దో ప్ర క ర ణం

అరిజన ఇంటికి వచ్చేసరికి సత్రమ్మ పెద్దతుఫానును ఎదుర్కొనవలసి వచ్చింది. అంతవరకూ తనయెడ ఎంతోభయం. భక్తి, ప్రేమాచూపుతూ వచ్చిన తమ్ముడు రంగయ్య తన ప్రవర్తనపై చేసినవ్యాఖ్యానాన్ని వినేసరికి అమ్మకి కోపం బదులు ఆశ్చర్యంతలిగింది. తానంటే విశేష పరిచయంలేని కొత్తకోడలు సూరమ్మ తన తరపుననిలబడ్డం చూసేసరికి ఆశ్చర్యంతో పాటు దైర్యమూ చిక్కింది. తాను వెంటటయ్యను పెళ్ళిచేసుకోవలచానన్న సంకల్పాన్ని సరాసరివాళ్ళ మొహానడవేసి, గింజుకుచావందన్నట్లు మొహం పెట్టింది.

ఇంక ఎవరికి వారే బలా బలాల ప్రదర్శన ప్రారంభించేదు. ఏడ్పులు, మొత్తుపోళ్ళు, మంజుకోదాలు, మొగలమూడ్చుకోదాలు, ప్రారంభ మయ్యాయి. ఒకరిని విడిచి ఒకరుపదాసాలు చేశారు. సమస్య పరిష్కారానికి వచ్చేటట్లు కనపళ్ళేదు.

తల్లి నూతిలోనో, గోతిలోనో పడతాననే భయసంకల్పాన్ని ప్రకటించింది. ఈ తుపానుకు ముందురోజున మాత్రమే వచ్చిన తమ్ముడు వెంటనే బయలుదేరుతున్నానన్నాడు. అ గుడిసేటి కొంపలో క్షణం పుండనన్నాడు.

కాని, సత్రమ్మ తుపానుమధ్య కొండలా నిశ్చలంగా నిలబడింది. అమ్మ ఏకవలేదు. ఎదిరించింది. సవ్యసాచిలా అందరికీ అన్నిమాటలు వప్పగించింది.

నూతిలోపడి ప్రాణం పోగొట్టుకోవడంలో తల్లికి కొన్ని మెరుకులు నేర్పడానికి ప్రయత్నించింది. మనశ్శాంతికి వేదాంతబోధ చేసింది.

“ఎవళ్ళూ ఎవళ్ళకోసం జీవించడంలేదు. చావడంలేదు. చావదలచు కొన్నవాళ్ళెవరూ చెప్పిచావరు. గవ్చివ్గా తమపని పూర్తిచేసేస్తారు. పెద్ద దానివై పోయేవు. ఉట్టిగట్టుకొని ఊరేగుతావా యేం? ఎప్పుడయినా చావు వుండేదే. కొడుకుచేతిమీదుగా వెళ్ళిపోతే పుణ్యమూ, పురుషార్థమూ; పైగా కూతురు చాటుమాటున ఏడవడంమాని బహిరంగంగా పెళ్ళికితెగించించన్న అప్రతిష్టమాట చెవినిపడకుండా వెళ్ళిపోతావు. మంచిఅరోచనే, కానియ్యి.”

కూతురు ఎకెసక్కెపుమాటలకు తల్లి వీరమ్మ పుడికిపోయి నిల్చున్న పాటున నూతిఎద్దకు పరుగెత్తింది. తనవెనక్కాల ఎవరన్నావచ్చి నిలవ దెట్టేస్తారేమోనన్నట్టు భయంతో అడు గడుగునా వెనక్కిచూసింది.

సత్రమ్మ సన్నికల్లుపొర్రం తీసుకుని వెంటబడింది. తాడు తెస్తున్నాను ఒక్కనిముషం నిలబడమని కేకేసింది.

“ఇదిగో ఈబండరాస్తా మెడకుకట్టుకొని మరీవురుగు. దిక్కుమాలిన ప్రాణం అంతసులుపుగా పోదు. పైకితేలుతావు. ఎవ్వరో ఒకరుతీసి గట్టున పడేస్తారు. మళ్ళీ ఈపాడురోకం కనబడుతుంది. ఒక్క నిముషం ఆగు.”

కూతురు తీసుకొన్న ఛోరణీచూసేక వీరమ్మ ఇంక నూతురో పడాలనే సంకల్పాన్ని పూర్తిగా వదులుకొంది.

కొరడా చురుకుల్లాగ అమెమాటలు ససాళం అంటిపోతూండే తమ్ముడు నోరు వెళ్ళబెట్టేడు.

“నీ ఏడుపు నాకుతెలుసు. ముందమోసిన అప్పఇంట్లోనేవుండే నీపుచ్చ పూస్తుంది. నిన్నూ. పెళ్ళాన్ని కూర్చోబెట్టి చాకిరీ చేస్తుంది. ఆటు పొలం పనీ, ఇటుఇంటిపనీ చేస్తుండే నువ్వుపట్నంలో పెద్దరికం వెలిగించొచ్చు. ఇక్కడికి ఇరదై మూడేళ్లు వచ్చేయి. నీ పొలం హద్దులు నీకు తెలుసూ; నాలుగురోజులయి పూళ్ళోకొచ్చేవు. చేను ఏమాతూందో చూచుకొన్నావా? నీకక్కరలేదు. అప్పముందచేసేస్తుంది. నీరాశ్రమకూడా ఎందుకు; నలుగురి

చేతా నాటగుమాటలువచ్చా, పెళ్ళిపెటాకులూ లేకుండా నీయింట్లోచాకిరీ చేస్తూంటే నీ ప్రతిష్ఠకి ఘాటావాలి. అంతేగా నీరుంజుకోవానికి అర్థం?

తన మాటల అర్థంఏమిటో అక్క వివరించేసరికి రంగయ్యనోరు వెళ్ళ బెట్టెడు. మరుగుతున్ననీళ్లునెత్తినపోసినట్లే, చెప్పులుమూసుకొని ఇంట్లోంచి పారిపోయేడు.

ఈవ్యతిరేకత గండ్రగోళం ఇంట్లోవాళ్ళతోనే ఆగినంతవరకు ఆమె లొంగలేదు. తల్లి తనదెదిరింపు వ్యర్థమయ్యేక సన్నిహిత బంధువుల్నితోడు తెచ్చుకొంది. ఇంక ఆమె దైర్యం ఎంతో కాలం నిలబడలేదు.

ఆంతవరకూ తనను నెత్తినపెట్టుకొనేవాళ్ళూ, గౌరవించినవాళ్ళూ నేడు తానేదో కానిపనిచేయబోతున్నట్లు ఉపదేశం చేయడానికి పూనుకొనేసరికి ఆమె తన గాంధీర్యం నిలుపుకోలేక పోయింది.

వెంకటయ్య తనకుగల సంబంధాన్ని వారంతా ఎరిగినవారే. ఎరిగినహించినవారే. హాస్యమాడి తలవూసినవారే. వారేనేడు గంధీరంగా హితోపదేశానికి పూనుకొనేసరికి ఆమెకు ఏడ్చేశరజ్యం అయింది.

ఏడ్చినా, ఆమె తన ప్రయత్నం విరమించుకొంటున్నాననలేదు.

ఉపదేశకులసంఖ్య రోజులుగడచినకొద్దీ పెరిగింది. పెద్దమనుష్యులం అనుకొనేవారు మనసాలలో ఆడుగుపెట్టేరు.

తన దెదిరింపులు విఫలమయ్యేక వీరమ్మ గ్రామపెద్దలకాళ్ళు పట్టుకొంది.

“పెద్దదాన్ని అయిపోయాను. బ్రతికినన్నాళ్లు బ్రతకను, నా కళ్ళముందు నాకన్నకూతురే ఇంటావంటాలేసిపని చేస్తూంటే భరించలేను.”

ఆ పెద్దలు తమపెద్దరికాన్ని నిలుపుకొనేటందుకు ముందు ఆమెను నిరసించేరు.

“తోటకూరకాడ నాడేనా చెప్పకపోతే” ఇల్లాంటివి తప్పవన్నాడు ఒకాయన.

దబ్బు ఖర్చులేకుండా నానాచాకిరీ చేస్తున్నాడుగదాయని సంతోషించా వంటూ వేరొకాయన ఆమె పొదుపరితనాన్ని ఎత్తి పొడిచేడు.

ముసలమ్మ ఏడ్చింది. ప్రమాణాలు చేసింది. పొలం పనికి ఎంత మంది పాల్గొన్నా పెట్టుకోడంతేమి ? ఈ విచిత్రమైనస్థితి తనకువచ్చిందిగాని.

విసుక్కుంటూ పెద్దలు సలహా లిచ్చేరు. ఒక్కొక్కరే కదిలేరు.

నరిసిరెడ్డి మనసాలలో స్తంభానికి జేరబడికూర్చుని గదిలో తలుపులు మూసుకొని కూర్చున్న సత్తెమ్మకు వినబడేలాగ హితోపదేశం ప్రారంభించేడు. ఈ పెళ్ళివలన కలగగల కష్టాలన్నీ తల్లిచేత. తమ్ముడుచేత ఏకరువు పెట్టించేడు.

సత్తెమ్మ తలుపు తియ్యలేదు దేనికి సమాధానం ఇవ్వలేదు. నోరు నొప్పిపట్టి నరసారెడ్డి ఒక తిరుమంత్రం ఉపదేశించేడు.

“ఈ మదపిచ్చికి ఒక్కటేమందు. చింతబరికెలు నాలుగుతెచ్చి వీపు చిట్లగొడితే అన్ని తిమ్మిర్లూ వొదులుతాయి. ఒళ్ళు కొవ్వెక్కి....”

తోకతోక్కిన తామలాగ బుసలుకొడుతూ సత్తెమ్మ గదితలుపు తీసుకొని గుమ్మంలో నిలబడింది. రేగినజుట్టు. ఏడవడంచేత ఎర్రబడ్డకళ్లు. బుగ్గల్ని కన్నీటితడి. తడికి అంటుకొన్న ఒకటి రెండు ముంగురులు, మాసినబట్టలు - ఆ ఆకారంలో ఆరడెన్నడు ఆమెను చూడలేదు. మగడు చచ్చి ఇంటికి చేరుకొన్న పోజునకూడా ఆమె అలాగలేదు. కోపంతో పెదవు లదిరిపోతూంటే, మీదపడిపోయేలావున్న ఆ చెట్టంతమనిషిని చూసేసరికి నరిసిరెడ్డి హడలిపోయేడు. తన పెద్దరికాన్నికూడా మరచిపోయి తడబడు తున్న గొంతుకతో “అఁ. అఁ.” అన్నాడు.

సత్తెమ్మకూడా అక్కడ ఎంతోసేపు నిలబడలేదు. నరిసిరెడ్డి పెద్దరికాన్ని ఒక్కమాటతో నేలగలిపి, వెనక్కితిరిగి, తలుపు ఛళ్ళున వేసుకొంది.

“వియ్యమ్మ కీ వైద్యం పనిచెయ్యలేదేం ? బహుశా తురకాణ్ణి వొప్ప చెప్పేవు అందుకే. నీ బ్రతుకూ, నువ్వు....”

అచూక్కారంలో మొహాన్న ఏమన్నాపడిందేమోనని నరిసిరెడ్డి అప్రయత్నంగా పైగుడ్డతో మొహం తుడుచుకొన్నాడు.

వియ్యమ్మ నరిసిరెడ్డి కూతురు. పెళ్ళికాకుండానే ముందమోసింది. వయస్సువచ్చింది మొదలు పూళ్ళో పడుచువాళ్ళకి పూరదేవత గుడిని విహారమామిగా మార్చింది. ఎంతగింజుకొన్నా బంతువులు ఆమెను నిలువ లేకపోయేరు. చివరకు నరిసిరెడ్డి కొడుకులు ఆమె ప్రియుల్లో ఒకణ్ణి చంపేసేరు.

దానితో కొంతకాలం పూళ్ళో పడుచువాళ్లు వెనకాడేరు. చివరకి ఓనాడు పొరుగుారి జాగీర్దారు తమ్ముడు ఛోటేజాన్ తో ఆమె ఏలాగో కత్తు కలిపింది. ఈ మారు తల్లిదండ్రులూ. అన్నదమ్ములూ భయపడేస్థితివచ్చింది. ఛోటేజాన్ కచ్చదంబండి కట్టుకొని సరాసరి యింటికేవచ్చేస్తాడు. ఆ బండి చప్పుడు వినగానే ఇంటిల్లిపాదీ ఎక్కడివాళ్ళక్కడే గప్చిప్. మాటమధ్య లోనే అందరికీ నిద్రవచ్చేస్తుంది.

ఒక్కొక్కప్పు డతడు వియ్యమ్మను తనతో బందెక్కించి ఎక్కడికో తీసుకుపోతూంటాడు. రెండు మూడురోజులామె ఎక్కడుందో ఎవరికీ తెలియదు. అయినా ఆమె ఇంట్లోవున్నట్లే అంతానటిస్తారు.

ఛోటేజాన్ ఒక్కొక్కరోజున తాగివచ్చి ఆమెను తన్ని పోతూంటాడు. ఆమె మీద తన కేదో పెత్తనం వున్నట్లు వాళ్ళతోనూ వీళ్ళతోనూ పోయే వంటాడు. అదో పెద్ద రథన.

సత్తెమ్మ కొట్టిన దెబ్బతో మనసాలలో పున్నవాళ్ళంతా స్తంభించి పోయేరు. ఒక్కరి నోట కూడా మాటరాలేదు.

సత్తెమ్మకూడా ఇంకఎదిరించనూలేదు. ఇంకపెళ్ళిమాట తలపెట్టను అని వాగ్దానం చేసింది. వెంకటయ్యను పనిలోంచి పంపెయ్యడానికి అంగీకరించింది. ఆ మాట అన్నతర్వాత ఒక్కమారు దావురంది.

అంత అప్రతిష్ఠపని మానినందుకు తన్ను అభినందించవచ్చిన తల్లిని తోసేసింది. ఆ ఉక్రోశంలో బండబూతులు తిట్టింది.

“వియ్యమ్మలా కనిపించినవాడికల్లా తే మీ ప్రతిష్ఠపోదు. పెళ్ళి చేసుకొంటే మీ బతుక్కి అప్రతిష్ఠ. డూ...”

తా నన్నమాటలకి క్షమార్పణ చెప్పుకోడానికి వచ్చిన తమ్ముడి మొగం వేపుకూడా చూడలేదు.

“నబలు చెప్పడానికి మీరు తెచ్చిన మూకను చూసేక మర్యాదంటే మీకున్న అభిప్రాయం అర్థం అయింది.”

ఆ మాట విన్నాక తమ్ముడు మరల ఆమె దిక్కు మొగం చూపడాని క్కూడా ప్రయత్నించలేదు.

ఆ వరసన సత్తెమ్మ రెండు రోజులు పూర్తిగా నిరాహార వ్రతంచేసింది. బ్రతిమాలిగాని, చెడిరించిగాని ఆమెచే ఎవ్వరూ పచ్చిమంచి నీళ్లుకూడా త్రాగించలేకపోయేరు.

వెంకటయ్య పొలంలోవాడు పొలంలోంచే పనిమానుకొని వెళ్ళి పోయేడు. వెళ్ళిపోయేముందు ఒక్కమారు సత్తెమ్మను చూడగలిగితే దాగుండు ననుకొన్నాడు. కాని సాధ్యం ఎల్లాగ, బంధువుల కాపలాలో వున్న ఆమెకు కయిరు అందించడం కూడా సాధ్యం కాలేదు. ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచేడు. చూరులో గుచ్చిన చేతికర్రనున్న కంబళీ ఘజాన వేసుకొని అల్లాగే వెళ్ళిపోయేడు.

ఆ రో ప్ర క రణం

సత్యమ్మ పరిస్థితులకు లొంగిపోయి తల వంచింది. కాని, ఆ లొంగు బాటులో చేసిన త్యాగం తల మళ్ళీ ఎత్తగల శక్తిలేకుండా చేసింది. ఆమె జీవనాడుల్ని పూర్తిగా క్రుంగదీసింది. ఆమెలో యిప్పుడు వెనుకటి వుత్సాహం, ఉత్సాహమనేదేలేదు. ఎవ్వరితోనూ మాట్లాడదు. పరికరిస్తే ఏదో గాఢ విద్రవోవుండగా లేపినట్లు మిరిచూపులు చూస్తుంది. పదింటికోమాట సమాధానం ఇస్తుంది. ఆదయినా ఎంతో విసుచూ, కోపంతో.

తల్లి ఆమెను మరల ప్రకృతిలోకి తేవడానికి ప్రయత్నాలు చెయ్యబోయింది. కాని, ఆమె ఎదుట కనిపిస్తేనే సత్యమ్మకు మహాచిరాకు, అయినా ఆమె ప్రయత్నాలు మానలేదు. చిరాకుల్ని, పరాశుల్ని లెక్కచెయ్యకుండా హితోపదేశంచేస్తూ వెంటబడేసరికి సత్యమ్మ “కయ్యే” మంది. “ఓరిదేవుడా” అనుకుంటూ ముసలమ్మ పారిపోవడంతప్ప ఏమీ చెయ్యలేకపోయింది.

“మీ గౌరవం కాపాడేను. ఇంకేం కావాలి : నా ప్రాణమా : రాడు తెస్తావా : విషం ఇస్తావా :”

ఆ మాట అన్నాక ఇంకామెను ఎవ్వరూ పరికరించలేకపోయేరు. క్రమంగా ఆమె ఇరవై నాలుగ్గంటలూ మంచంమీదనే పడివుంది. ఇంటి కప్పును నిర్నిమీలతంగా చూస్తూ వుండిపోతూంది. నవనవలాడుతూ ఎక్కి వస్తున్న మొక్క వాడిపోయినట్లుంది మనిషి. తమ్ముడికి బాధ అనిపించింది. వెళ్ళి పరికరించేడు. మందొకటి తెచ్చి యిచ్చేడు.

సత్యమ్మ మాత్రం పొట్లం మంచంకోటి మూలలో పెట్టేసింది. తన కేమీ జబ్బులేదని చెప్పేసింది.

మరదలు అద్దంతెచ్చి మొగంముందు పెట్టింది.

“చూసుకోండి, ఏలాగున్నారో....”

సత్తైమ్మ అద్దంలో తన ప్రతిమవంకచూసి, అప్రయత్నంగానే రేగి వున్న జుట్టు సర్దుకొంది.

“మనుష్యు లెప్పుడూ ఒక్కలాగే వుంటారా? పెద్దదాన్ని అవుతున్నా. చిన్ననాడున్నట్లు లేనంటే....”

“పాతికేళ్ళ వయస్సులో పండుముసలి మాటలు” రంగయ్య నిశ్శబ్దంగా వెళ్ళిపోయేడు. కాని, మరదలు వెంటవదలలేదు. అమెకు ఆదదిద్దపై ఎంతో అభిమానం ...

.... ఆ రోజున చీకటిపడేముందు పొరుగింటి ముంతాజ్ దొడ్డిదారిన యింట్లోకి వచ్చింది. కొంతసేపు ఆ మాటలూ, ఈ మాటలూ చెప్పి సత్తైమ్మను తమయింట సాయంపడుకొనేటందుకు రమ్మని కోరింది. వాళ్ళ అయ్య పూరికెళ్ళాడు.

వీరమ్మ ముంతాజ్ మాటల్ని నమ్మలేదు. ఎంతో ప్రయాసమీద లొంగి వచ్చిన మాతురికి మళ్ళీ మనస్సు మార్చేస్తారేమోనని అమె భయం.

ఆ యింటవచ్చిన గండ్రగోళంలో ముంతాజూ, అమెతండ్రి కూడా సత్తైమ్మ అచిప్రాయాలకు అనుగుణంగా మాట్లాడేరు. వాళ్ళంతట వాళ్లుగా కలగచేసుకొని మాట్లాడలేదు; ఆ పేచీలలోకి దిగనూలేదు. అలాగని మాట వచ్చినప్పుడు నీళ్లు నమలనూలేదు. వీరమ్మ తన గోడు వెళ్ళబోసుకొంటూంటే సిలార్ తమలోవున్న అలవాట్లను చెప్పేడు. వాళ్ళల్లో మగడు పోతే పెళ్ళి చేయడం తప్పు అనే నిషేధం లేదు. ఇష్టంలేకపోతే తలాక్ ఇచ్చేసి మళ్ళీ నిఖా కర్తేసుకొంటారు కూడా.

ముంతాజ్ సరాసరిగా సమాధానం ఇవ్వలేదు.

“మా అయ్యే నన్ను పెళ్ళి చేసుకోమంటున్నాడు. నేనే కాదంటున్నాను గాని....”

ముంతాజ్ కి ఓమారు పెళ్ళి అయింది. ప్రక్కపూళ్ళోనే డర్జీపని చేసుకు బ్రతుకుచున్న బుడన్ అనే పడుచువాడికిచ్చి పెళ్ళిచేశాడు. తండ్రి. పెళ్ళి అయ్యేక బుడన్ మళ్ళీ కొట్టుతెరవలేదు. సరాసరి మామయింటనే మకాం పెట్టేడు.

పైకి చూద్దానికి బుడన్ ఎంత సౌమ్యంగా. అందంగా ఉంటాడో అంత శ్రౌర్యం, చూర్తత్వం ఉందని చెయ్యిజారేకదాని సిలార్ కు తెలియ లేదు. దంపతులకి అనుకూల్యం ఉదరలేదు. వాడు రోజూ రాగి వచ్చి కూతుర్ని కొడుకూంటే తండ్రిప్రాణం కొట్టుకుట్టాడి పోయింది. చివరికి ఓ రోజున దొడ్డిలోకి ఓ పంది వచ్చిందని పూళ్ళో వద్దెరకురాడిని ఒకడిని బల్లెంతో బుడన్ పొడిచి చంపేయడంతో సిలార్ ఇంకసహించలేకపోయేడు. ఇంట్లోంచి తరిమేసేడు. ఇంటికి చేరనివ్వలేదు. ఏవాకు లిప్పించి మళ్ళీ పెళ్ళిచేయాలని అలోచనలో పడ్డాడు. ముంతాజ్ ఆ సంగతే చెప్పింది.

ఆ సమాధానాలు విన్నాక పీఠమ్మ ఇంక వాళ్ళని సలహా అడగలేదు. వాళ్ళు తన ప్రయత్నాలకు వ్యతిరేకులని ఆమె నిర్ణయించుకొంది.

ఇప్పుడు ముంతాజ్ సత్తెమ్మను సాయం రమ్మని అంటూంటే ఆమెకు అనుమానమే కలిగింది. తీరా తీసికెళ్ళి ఏం చేస్తారో, చల్లబడ్డ కొంపలో పీం చిచ్చురగులుస్తారో యని భయం.

“నాడు. వాడ మధ్య భయమేంది పిల్లా !”

ఆ మాట వినడంతో సత్తెమ్మకు చాల కోపంవచ్చింది. ఇదివరకు అనేకమాట్లు ముంతాజ్ కి సహాయంగా వాళ్ళయింట పడుక్కొంది. చాల మాట్లు తల్లే పంపిందికూడా. ఇదే మొదటిమారు కాదు. అప్పు డెప్పుడూ తోచని ‘నాడు వాడ’లు ఈ రోజు గుర్తు రావడంతో సత్తెమ్మకు ఆవేశం పుట్టింది. తల్లి తనను అనుమానిస్తూందని కోపమూ వచ్చింది.

“వెంకటయ్య వస్తాడట మాట్లాడాలి. వెడుతున్నా”

ఆశ్చర్యంతో నోరు తెరచిన ముంతాజ్ చెయ్యిపట్టుకు లేవడీసింది.

“రా.”

కూతురు మాటవినగానే వీరమ్మ కంగారుపడింది. కాను అనుమానిస్తున్నాననే కోపంతో ఆమె యీ మాట అన్నదని గ్రహించినది. ఆ సమాచారంతో క్రోధాన్ని, పెంకెవనాన్ని అర్థం చేసుకొంది. తెగేదాకా లాగడం తెలివిగల పనికాదు. నిజంగా ఆ పిలుపులో ఏమన్నా కుట్రవుంటే కూతురు పైకి అనేస్తుందా ; సర్దుకొంటున్న మనిషిని రెచ్చకొట్టకూడవనుకొంది.

“అదేం మాట పిల్లా !”

సత్తెమ్మ సమాధానం ఇవ్వలేదు. వెడుతున్నానని కూడా చెప్పకుండా ముంరాజ్ ని చెయ్యిసట్టుకొని తీసుకుపోయింది.

ఇంటికి చేరేక ముంరాజ్ కోప్పడింది.

“నిన్ను రానివ్వదనుకొన్నా. అల్లా అన్నావేమిటి ?”

ముంరాజ్ అందోళనకి కారణం ఏమిటో సత్తెమ్మకి తెలియదు. మామూలుగానే అనేసింది.

“లేకపోతే చూడు. వెళవ అనుమానాలు. తన పక్కలోంచి తీసుకుపోయినా కళ్ళుతెరపని ముందకి. ఇప్పుడు నీకు సాయం కావాలనేసరికి అనుమానం. గింజుకు చావనీ.”

సత్తెమ్మ ఇప్పుడు అనవలసిన మాటా. అనకూడనిమాటా ఆలోచించడం లేదు. తన వ్యవహారం వీధినిపడ్డాక ఆమెలో సున్నితం అనేది లేకుండా పోయింది.

కోపంలో ఏదోమాట అనేసినా, ఆ మాట వెనకటిజ్ఞాపకాలను ముందుకు తెచ్చేసరికి ఉక్కిరిబిక్కిరయి పోయింది. పూర్వ స్మృతులతో మనస్సు కలగిపోయి వొడ్డిగుమ్మంలోనే కూర్చుండి పోయింది.

స్నేహితురాలి మానసిక వ్యవహాసి ముంరాజ్ చాలా దానపడింది.

“నువ్వు గట్టిగా నిలబడవలసింది బహన్ !”

ఆ మాట విని సత్తెమ్మ ఏడ్చింది. వెక్కుతూనే అప్రయంగా అనేసింది.

“ఒక్కమాటు చూడగలిగితే...”

ఎంతోగంభీరంగావుండే మనిషి ఆలాడీలాపడిపోతూంటే ముంతాజ్ సానుమాతి తెలిపింది. కళ్ళుతుడిచింది. అరచేతుల్లో దాచుకొన్న మొగాన్ని పైకి ఎత్తింది. చెవిలో రహస్యంగా తానుపలుచుకువచ్చిన కారణంపూడింది.

“వెంకటయ్య వస్తా డిప్పుడు.”

తల్లితో తానన్నమాటకు ముంతాజ్ ఎందుకు భయపడిందో సత్తెమ్మ కిప్పుడు అర్థం అయింది. ఆమె దౌత్యంనడుపుతూ దనిపించి చాలాకోపం వచ్చింది.

“తార్పుడు ప్రారంభించేవా ?”

ఆమాటలోని తీవ్రతకూ, నీచత్వారోపణకూ ముంతాజ్ నిస్తబ్దు రాలయి పోయింది. బారుమని ఏడుస్తూంటే ఆమెను ఊరడించడం ఓ పెద్ద పని అయిపోయింది.

“అల్లాంటి పనులెప్పుడూ చెయ్యకు. వెంకటయ్యను పంపేసెయ్యి.”

ఈ విధంగా రాయబారాలు నడిపి, సంకేతాలు ఏర్పాటుచేసుకొని పరాయిఇంట్లో దొంగతనంగా కలుసుకోడం చిన్నతనం అనిపించింది. వెంకటయ్య తమయింట్లో వున్నప్పుడు మాత్రం వారు తమ సంబంధాన్ని రహస్యంగానే వుంచినా అది చిన్నతనం అనిపించలేదు. తమ సంగతి తల్లికి తెలుసును. అదామె కిష్టంలేదని తెలుసును. అందుచేత ఆమె ఎదుట నున్నంతవరకు వారు గుట్టుగానే వుండేవారు. కాని, నడకల్లో, చేతల్లో చూపుల్లో మనస్సులు ప్రతిబింబిస్తూనే వుండేవి. అది బహిరంగమూకాదు. రహస్యమూకాదు.

ఎరిగివున్న బంధువులూ ఏమీ తేలలేదు. ఏదో మామూలుగా జరిగి పోయే ఘటనలా వదిలేసేరు. చెలికత్తెల బుగ్గపొడుపుల్లోకూడ ఈర్ష్య. వినోదం మాత్రమే కనబడేవిగాని నింద వినిపించలేదు. ఏదో దొంగపని చేస్తున్నట్లు అనిపించలేదు.

కాని, ఇప్పటి పరిస్థితివేరు. ఈ పదిహేను రోజుల్లో నడిచిన వ్యవహారం. తల్లికి తా నిచ్చిన వాగ్దానం. వాటిదృష్ట్యా నేడు ముంతాజ్ రాము కలుసుకొనేటందుకు అవకాశము కలిగించడం ఎంతో చిన్నతనంగా కనిపించింది.

సత్తెమ్మ లేచి నిలబడింది. ముంతాజ్ చేయిపట్టుకొంది. ఆ చేతిని నెమ్మదిగా విడిపించుకొంటూ నెమ్మదిగా అంది.

“ఇల్లా కథుర్లు పెట్టి చిన్నపుచ్చవద్దని చెప్పు.”

ఆ కబురు అందుకోవలసిన వెంకటయ్య మధ్యవర్తుల అవసరం లేకుండానే వాళ్ళముందు హాజరయ్యేడు. సత్తెమ్మమాట వినడూ విన్నాడు. క్షమార్పణా చెప్పుకొన్నాడు.

తనపని తీరిపోయినట్లూ, ఇంక వారిద్దరిమధ్యా తాను అద్దం వుండదలచ నట్లూ ముంతాజ్ నెమ్మదిగా జారుకొనేటందుకు ప్రయత్నించింది. కాని సత్తెమ్మ వదలలేదు. తనముందుకు లాక్కుని. వెనకతిప్పి నిలబెట్టింది. ఆమె వీపు నానుకొని, రెండుభుజాలమీదా చేతులానింది. ఆమె తలమీదుగా వెంకటయ్య చూపుల నెదిర్చొంది.

“జరిగింది చాలదనా : ఇంకెప్పుడూ ఇల్లా రాబోకు.”

తాను చేసినపనికి కోపపడ్డా, వెంకటయ్యతో అంత నిక్కచ్చిగా చెప్పగలుగుతుండని ముంతాజ్ అనుకోలేదు. ఆతనిపై ఆమెకున్నప్రేమనూ, ఒక్కరోజు ఆతడు కనబడకపోతే ఆమెపడే ఆరాటాన్నీ ఎరుగును. ఇద్దరివీ ఇరుగు పొరుగిళ్లు కావడమూ, ఇద్దరిదీ ఇంచుమించు ఒకేవయస్సు కావడముతో వారిమధ్య అరమరికలులేవు. గత అనుభవాన్నిబట్టి సత్తెమ్మ ఈ మాదిరిగానైనా కలుసుకోడానికి తొందరపడుతూండి వుంటుందనే ఆమె నమ్మకం. కాని, ఇప్పుడీ మాటలువిని అశ్చర్యపడింది.

ముంతాజ్ కివేమీ అర్థంకాలేదు. తాను స్నేహితురాలికి చేసింది ఉపకారమా : అపకారమా : ఆతని నొక్కమారు చూడలేక పోయేనని

ఒక్కక్షణం క్రితమే కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకొన్నమనిషి, అతడు నిజంగా ఎదుట నిల్చున్నప్పుడు ఇల్లా ఎదురు తిరుగుతుందేం ?

తన ముఖంవేపు చూడడానికై ముంకాజ్ వెనక్కి తలతిప్పబోతూంచే సత్తెమ్మ కదలనివ్వలేదు. రెండు అరచేతుల్లో ఆమె బుగ్గల్ని ఒత్తిపెట్టి, తల తిరగకుండా నొక్కిపట్టింది. గడ్డం అదిమి తలను నొక్కి పెట్టింది.

ముఖం చూడలేకపోయినా, తన వీపును అదుముతున్న రొమ్ముల కదలికలలో, ఆమె మనస్సులో రేగుతున్న తుపానును ముంకాజ్ అర్థం చేసుకొంది.

వెంకటయ్య తల గోక్కుంటూ నిలబడి పోయేడు. ఈ పదిహేను ఇరవై రోజులనుంచీ ఆమెపై బంధువులు తెచ్చిన వొత్తిడి తీవ్రతను అతడూహించ లేకపోలేదు. తాను వినకనూ పోలేదు.

ఆమె దైర్యస్థైర్యాల నాతడెరుగును. ఆమె లొంగిపోయిందనే వార్తనే నమ్మలేక పోయాడు. ఇప్పుడీ మాట.

ఆ గండ్రగోళం రోజుల్లో అతడు సాధ్యమైనంతవరకు వూళ్ళోకి రాకుండా బావులవద్దనే కాలక్షేపంచేసినా, ఎవరో ఒక స్నేహితుడు ఎప్పటికప్పుడు వూళ్ళో విషయాలు చెవిని వేస్తూనే వున్నాడు. ఊళ్లో పెద్దవాళ్ళు కొందరు తమ పెళ్ళికి వ్యతిరేకం. చాలమంది తటస్థం. పడుచుకారు అంతా తనకు అనుకూలం. కాని, ప్రధాన నిర్ణయం సత్తెమ్మమీద ఆధార పడివుంది. ఆమె ఎవ్వరికీ లొంగడం లేదని విన్నప్పుడు, అవసరమయితే ఆమె సహాయానికి పరుగెత్తడానికై వెంకటయ్య పనులన్నీ కట్టిపెట్టేసి కూర్చున్నాడు. కాని, కడకామె లొంగిపోయిందన్నారు. మొదట నమ్మలేదు. తర్వాత నమ్మక పోవడానికి కారణం కనబడలేదు.

నేడు తాను కోరినంతమాత్రాన రాగలుగుతుందని అతడనుకోలేదు. కాని అవసరం. ప్రయత్నించేడు. ఫలించింది. అంతమాత్రంచేత ఆమె

తన చేతుల్లో పురుకుతుందని భావించలేదు. అమె విషయం తాను చెప్పలేదు గాని. తానే ఆ సాహసం చేయలేదు. ఎవరో పరాయిమనిషి విషయములో. కొత్త మనిషి విషయంలో కలిగినట్లే మనస్సుకు సంకోచం కలుగుతుంది.

.... అయినా సత్తెమ్మ రావద్దనీ, కనపడవద్దనీ అంటుందని ఆతడనుకోలేదు.

తాను మాట్లాడదలచిన సంగతేవేరు. అమె తన ఆభిప్రాయాన్ని మార్చుకోవానికి గల కారణాల్ని అడగకూడదనీ, వెనకటివి తవ్వి అమె మనస్సుని బాధించరాదనీ వచ్చేటప్పుడే ఆతడు నిశ్చయం చేసుకొని మరీ వచ్చేడు. కాని అమె మాటలతో ఆతని ప్రణాళిక తల్లక్రిందులయింది. అనుకోకుండానే, అంతవరకూ తాను అడగకూడదనుకొన్న సంగతులు ఎత్తుకొన్నాడు.

“నాకు నమ్మకం లేదు. నీ నోటితో చెప్పు. ఏది ఏమయి పోయినా సరే....”

అదివరకు మాట్లాడుతున్న విషయాలమీద ఆభిప్రాయం చెప్పమన్నట్లు ప్రారంభమయింది. ఒకదానికొకటి సంబంధంలేని మాటలే అయినా, సత్తెమ్మ కొ మాటలు అర్థం అయ్యాయి. ముంతాజ్ కొంటెతనంగా భుజం ఎగరవేసింది. అయినా సమాధానం రాలేదు. ఆత డొక్కక్షణం ఆగేడు.

“ఛూషీ, పుట్రా. డబ్బూ దస్కంలేని ముహ్తాజ్ని. నీవో దేవతవు. నాకు అదృష్టంలేదు....”

ఆతని నిట్టూర్పుతో అమె దుఃఖం పొంగి పొర్లింది. రెండు కన్నీటి బొట్లు ముంతాజ్ తలలో ఇంకేయి.

“తల తడిపేసేలాగున్నావే ”

ముంతాజ్ గిజాయించుకొని లోనికి పరుగెత్తింది. సత్తెమ్మ ద్వార బంధంమూలకు జేరబడిపోయింది.

ముంతాజ్ ఇషారాను వెంకటయ్య గ్రహించకపోలేదు. సత్తైమ్మ ఏడుస్తూందని చెప్పింది. ఆమెను ఊరుకోపెట్టుకో మన్నట్లు తమరిద్దరినీ వదిలి వెళ్ళిపోయింది. కాని, ఆతడు సాహసం చెయ్యలేకపోయేడు.

ఒక్క నిమిషానికి వెంకటయ్య సర్దుకున్నాడు. ఈ మారు తాను పిలిపించిన పనిని గురించి ఎత్తుకొన్నాడు.

“నిజానికి నాకు సంబంధం లేదునుకో. కాని, తోట చేతులతో పెంచేను. అది పాడయిపోతుందేమోనని మనస్సుకి ఏలాగో వుంటుంది.”

ఆతడు బోళ్ళపొలంగురించి తానుపడిన శ్రమను వర్ణించేడు. సత్తైమ్మ చెవులు రిక్కించింది. బాధాకరమైన సంభాషణనుంచి ప్రసంగం తప్పించి నందుకు సంతోషం కలగడానికి బదులు ఈమారు ప్రసంగం మరింతబాధ కలిగించింది.

బోళ్ళపొలం పాడుకానివ్వకంటే నవ్వావచ్చింది. కాపురం వదిలిపోతూ మగడు ఆకలికి ఓర్పుకోలేదని ఒకామె అత్తగారికి వప్పచెప్పి పోయిందట. అలా వుందనిపించింది. తనకన్న బోళ్ళపొలం ఎక్కువన్నమాట. అదే అనేసిందికూడా.

కాని వెంకటయ్య ఇచ్చిన సమాధానం ఆమెను తల్లక్రిందులు చేసేసింది.

“నీమీదా, ఆ పొలంమీదా కూడ నాకేవిధమైన హక్కులేదు. నీమీద నాకు వెర్రి ముహబ్బత్ వుంది. కాని, దానిని చూపలేను. నిన్నుదూరం నుంచైనా చూడగల హక్కులేదు. కాని, పొలంసంగతి వేరు. అక్కడి తెళ్ళి ఓ నిమిషం కూర్చున్నా ఎవ్వరూ వద్దనరు. ఆ అభిమానం చూపించ గలను. అంతే తేడా!”

సత్తైమ్మకు గత పది పదిహేను రోజుల ఘటనలూ గుర్తు వచ్చేయి. వాటితోపాటు నిరాశ, నిస్పృహ కూడా.

“ఏ దెల్లాపోతే నా కెందుకు : నేను చెయ్యగలది మాత్రం ఏం వుంది ?”

అమెకు పైర్యం చెప్పడానికి, కర్తవ్యం బోధించడానికి వెంకటయ్య చాలా చెప్పుకొచ్చేడు. అమె కది చెవికెక్కలేదు. విసుపు కలిగింది.

“నీ ఎరికనే ఎవరన్నా మొక్కా. మోటి అంటే శ్రద్ధగలవాడుంటే కుదిర్చి రంగడితో చెప్పు.”

వెంకటయ్య అమె మొగంవంక ఆశ్చర్యంతో చూసేడు. తానంటే ఒకప్పుడు రంగయ్యకి మంచి అభిప్రాయం వుంటే వుండొచ్చు. కాని, ఇప్పుడు అతడు తన మంచి సలహానికూడా సద్భావంతో తీసుకోగలడని ఎలా అనుకోడం ?

ఇద్దరూ చాలాసేపు నిశ్శబ్దంగా నిలబడిపోయేరు. ఈ మారు సత్తెమ్మే సంభాషణ ప్రారంభించింది.

“నేను ఆ తోట కేమన్నా చాకిరీ చెయ్యగలనా : నా వశమా ?....”

అమె మాటలు మెత్తబడ్డట్లు సూచిస్తున్నాయి. అదే సమయం. తన అభిప్రాయం తేల్చేడు.

“సరయ్యని పెట్టుకోరాదూ ? ముసలాడి కెవ్వరూలేరు. పొలాన్నే వుండి, వొండుకు తింటూంటాడు. తోటా, దొడ్డి పాడుగాకుండా చూస్తూంటాడు.”

సరయ్య ఎవరో జ్ఞాపకం చేసుకోడానికి సత్తెమ్మ ప్రయత్నించింది. కాని గుర్తురాలేదు. మరల వెంకటయ్యే సహాయం చేసేడు.

“నూజీడు సరయ్య. మామిళ్లు తెచ్చిచ్చేడు. యాదిలేదు ?”

ఈ మారు గుర్తురావడమేకాదు. వెంకటయ్య ప్రయత్నం ఏమిటో కూడా అర్థం అయిందనిపించింది.

అరవయికి పైగా వయస్సు. నెరసి మాసిన గడ్డం. చొక్కు పోయిన దవడలు. వేలాడిపోతున్న కండరాలు. సరయ్య ఆకారం కళ్ళ

ముందు మెదిలింది. అంతా అతన్ని నూజీకు ముసలాడనేవారు. అతడెప్పుడొచ్చినా సంగంవాళ్లు రావడానికి పూర్వమో, వచ్చి వెళ్ళాకనో, ఆకడో మారు కనిపించినప్పుడు సంగంనాయకు దొస్తాదాయని తాను అడగడం గుర్తు వచ్చింది.

ఇప్పుడా ముసలివాని పేరు రాగానే మళ్ళీ వెనకటి అనుమానమే కలిగింది. అతని ముఖంవేపు చూసింది. కాని, దానిమ్మనీడలో ఆ ముఖం అర్థం కాలేదు.

సత్తెమ్మ అలోచించింది. తాను లేకపోయినా, సంగంవాళ్ళకి మమగుగా పుపయోగపడేటందుకే వెంకటయ్య బోళ్ళపొలంలో సరయ్యని పెట్టమంటున్నా డనిపించింది. ఆ ప్రయత్నం ఆమెకు అభ్యంతరంకాదు. అందుకే అయితే తప్పక వాప్పుకోవా లనిపించింది.

తమరిద్దరినీ పెళ్ళి చేసుకోవాలనిందిగా సంగం వాళ్లు తెచ్చిన వొత్తిడి మూలంగానే ఇంత గండ్రగోళం జరిగిందనీ, వాళ్ళు ఆ పేటి పెట్టకపోతే ఈ రథస వచ్చేదికాదనీ ఆమె అప్పు డప్పుడు అనుకోక పోలేదు. కాని, వాళ్ళ పట్టుదలవెనక ఎంత సద్భావం వుందోకూడా ఆ పది రోజుల రగడలోనూ అడుగడుగునా కనిపించింది.

ఆ గండ్రగోళం ప్రారంభమయ్యేక సంగంవాళ్ళు మంచికిగానీ చెడ్డకి గానీ ఆమె వ్యవహారాల్లో ఎదురుకాలేదు. అయినా వాళ్ళ అభిప్రాయం ఆమెకు తెలిసింది. పెళ్ళికాకుండా సంపర్కం వద్దన్నారు. కొన్నాళ్ళు కక్కుర్తి తీర్చుకొని మగాడు పారిపోతే, పెళ్ళి అయ్యేక పారిపోకూడదా అంటే ఆ స్థితివేరు. నేను పెళ్ళిచేసుకోవాలంటే సంఘాన్ని ఎదుర్కొని పెళ్ళి చేసుకోవాలి. సంఘాన్ని ఎదిరించగల దృఢ నిశ్చయం చూపగలవాని ఏకా గ్రతను శకించ నక్కర్లేదు. ఆ దైర్యం లేనివాడితో సంపర్కం అత్యున్నత నానికి దారితీస్తుంది. సంఘంలో మగాడిస్థానం వేరు. అడదాని స్థితివేరు. ఈ విధంగా దొంగతనంగా సంపర్కం పెట్టుకొన్నప్పుడు ఏ కడువన్నా

అయితే ఏమిటి చెయ్యడం : పెళ్ళిచేసుకొనే దైర్యంలేనివాడు పిల్లవాడికి పితృత్వం అంగీకరిస్తాడా ? ఆమె తన స్థితికి సమాధానం ఏం ఇస్తుంది ? ఆమెను ఎవరు ఆమకొంటారు ? తలఎత్తుకోలేక వీధినపడాలి. లేదా ఏమందో పుచ్చుకోవాలి. ఆ పని తరుచుగా ప్రాణాపాయం కలిగిస్తుంది. తప్పకుండా ఆరోగ్యానికి దెబ్బ. భర్త పోతే ఎందుకు పెళ్ళిచేసుకోకూడదు ? ఒకడుంచు కొన్నాడన్న మాటకన్నా మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకొందన్నమాట భయంకరమా :

వాళ్లు పుణ్యం, పాపం, స్వర్గం, నరకం వగైరాల్ని గురించి ఒక్క మాట కూడా చెప్పలేదు. తన ఆరోగ్యం, తన క్షేమం, తన ప్రతిష్ఠ, తన భవిష్యత్తునూ గురించి మాత్రమే ఎంతసేపూ చెప్పేరు.

తల్లి, వాళ్ళవోరణితో ఆ మాటల్ని పోల్చిచూసింది. పెళ్ళి చేసుకొంటానంటే ఇంతరాధ్యాంతం చేస్తున్న బుద్ధిమంతులు, ఆ మనిషితోనే చాటుమాటుగా రహస్య సంబంధాలు కలిగివుండడానికి పేచీ పెట్టలేదు. వస్తే అవమానం తనకు వస్తుంది. పోతే తానుపోతుంది. అంతేగా వాళ్ళ ఊరుకోడానికి అర్థం ? కాని, పెళ్ళి అనేసరికి ఎంతపేచీ. దానిలో అగౌరవం ఏముందీ ? పెద్దపుత్నవంగా సంతోషించే పెళ్ళికే తనకు అభ్యంతరం. తమయింటి ఆడపడుచు మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకోడం కుటుంబానికే మచ్చ ! కన్న కూతురుకన్న, ఆమె ప్రతిష్ఠ, ప్రాణం మర్యాదకన్న, కుటుంబం, కులం మర్యాద ఎక్కువ. ఏ కడుపన్నావచ్చి, పెళ్ళి ప్రయత్నం చేస్తూ దనుకొని మందుకూడా ఇప్పిస్తామన్నారు. ఎరకల పుల్లిమందుతింటే గర్భం పోకపోయినా, ప్రాణంపోతుంది. అల్లాగ ఎంతరో చచ్చిపోయారని తన బంధువు లెకగరా ? ఎరుగుదురు. కొంతమందిని తానే ఎరుగును. ప్రాణం దక్కినవాళ్ళు ఎవరన్నావుంటే యావజ్జీవం ఎందుకూ కొరగాకుండా తయారయ్యేరు. ఒకళ్ళిద్దర్ని తానూ చూసింది. ఆ రోజున సత్తిరెడ్డి అదేచెప్పేడు. గట్టిగా చెప్పేడు. కాని తనతల్లి ! తాను చచ్చినా, యావజ్జీవం పనికిరాకుండాపోయినా ఆమెకేమీ చింత లేనేలేదా ?

ఇల్లాంటి ఆలోచనలే ఈ పదిహేను రోజుల్లో కొన్ని వందలమార్లు ఆమె మనస్సులో పరుగులు తీసేయి. ఇప్పుడూ అవే తోచేయి.

“ఆ చెట్లు నీ చేతుల్లో పెరిగేయి. ఎవరినో ఒకర్ని నువ్వేకుదుర్చు” - అంది. వెంకటయ్య ఆలోచనకు తన అభ్యంతరం ఏమీ లేవన్నట్లు.

వెంకటయ్య ఆమె అధిప్రాయాన్ని అర్థం చేసుకొన్నాడు. కాని, తా నా విషయంలో కలగచేసుకో లే నన్నాడు.

సత్తెమ్మ ఏమీ ఆనలేదు. ఆతడు ఎందుకు నిరాకరించేదో అర్థం చేసుకోదం కష్టంకాదు. సరయ్యను కుదిర్చినది ఆతడేనని తెలుస్తే ఇంటిల్లి పాదీ కందిరీగలబట్టలా రేగిపోతారు. వారి నెదుర్కోగలశక్తి తనలోలేదు. మరి సరయ్యను రప్పించడం ఎల్లాగ : కయిరు ఎవరు చేస్తారు ? అమాట అందించడానికిక్కూడా వెంకటయ్య నిరాకరించేడు.

“ఎప్పుడో వస్తాడు. నువ్వే అడుగు.”

అఖరు నిముషంలోకూడా ఆతడు తన పుద్దేశాన్ని బయటపెట్ట దలచుకో లేవనుకుంది. కాని, తానేమీ ఆనలేదు.

ఇద్దరూ అల్లాగే ఓ నిముషం ఏవేవో ఆలోచనలలో నిలబడిపోయేరు.

అఖరుకు ఆతడే “వెళ్ళనా ?” అన్నాడు.

సత్తెమ్మగుండె దడదడలాడింది. మాటకూడా గట్టిగారాతేదు. తల వంచుకొనే ఉమార్పణ వేడుకొంది.

“నామీద కోపం వుంచుకోకు.”

వెంకటయ్య ఎంతో బాధతో ఆమెవంక చూసేడు. ఏం చెప్పగలడు ? ఆమెమీద కోపగించగలశక్తి కూడా తనకు లేదని చెప్పాలి. కాని చెప్పలేదు. ఆమె మాటలకన్న కంఠంలో గద్గడికం ఆతనిని నిర్వాక్కుణ్ణి చేసింది. నోటికో ఏమీ చెప్పలేక చెయ్యి అడించేడు. తొందరగా అడుగులేసు కొంటూ వెళ్ళిపోయేడు.

సత్తెమ్మ ఆతడు వెళ్ళినవై పే చూస్తూ చాలసేపు నిలబడి పోయింది. వెనక్కి పిలుద్దా మనుకుంది. కాని, పిలువలేక పోయింది. ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచింది.

వాకిట్లో చాలసేపు ఆలికిడి లేకపోతే ముంతాజ్ వెతుక్కుంటూ వచ్చింది. నీరసంగా దొడ్డిగుమ్మంవేపు చూస్తూ శిలా ప్రతిమలా నిలబడి వున్న సత్తెమ్మ భుజంమీద చెయ్యివేసింది.

“బహన్”.

సత్తెమ్మ పెదవులు కదిల్చింది. ముంతాజ్ అడగలేకపోయిన ప్రశ్న కది సమాధానం.

ఇద్దరూ ఇంట్లోకి వెళ్ళేరు. చెరో మంచాన్నీ ఆశ్రయించేరు. అనేక ఆలోచనల మధ్య తల్లక్రిందులవుతూ ఎంతో రాత్రి అయ్యేవరకూ నిద్ర పట్టక దొర్లుతూనే వున్నారు.

ముంతాజ్ పక్కలోంచే పలకరించింది.

“నిద్రపోలా ?”

సత్తెమ్మ సమాధానం ఇవ్వలేదు. కాని, లేచి కూర్చుంది. ముంతాజ్ లేచి వచ్చి ఆమె ప్రక్కనే నిలబడింది.

సత్తెమ్మ ఆమె వీపు నిమిరి చేయి పట్టుకొని ప్రక్కన కూర్చోబెట్టు కొంది. ఆమె పెదవులు క్షీణస్వరంతో పలకరించేయి.

“ముంతాజ్ ?”

ముంతాజ్ ఆమె ముఖంవంక చూసింది.

“నే నో తప్పు చేసేను. నే నిచ్చిన సలహా తప్పు. ఒకమారు పెళ్ళి అయ్యేక మొగుడూ, కాపురమూనా యన్నాను. నాది తప్పు”.

ముంతాజ్ ఆమెను నిలపడానికి ప్రయత్నించింది. అవన్నీ ఇప్పు డెందు కులే - అంది. కాని సత్తెమ్మ ఆగలేదు.

“ఎందుకు చేసుకోకూడదు ? అడదానికి సుఖం, సంసారం అక్కర్లేదా? మనసిచ్చి మాట్లాడుకొనేటందుకు మనిషి లేక మంచంపట్టె నంటిపెట్టు కొని పరుండవలసిందేనా ?” అప్పుడు ఆమెను వేళాకోళం చేసింది. కాని, తనమట్టుకి తాను ఆగలేకపోయింది. ఈ రెండేళ్ళలో ఆమెకామాటే గుర్తు రాలేదు. ఇప్పుడు....

సత్తెమ్మ దుఃఖంలో మాట్లాడలేకపోయింది. ముంతాజ్ ఆమెకు దైర్యం చెప్పడానికి ప్రయత్నించింది.

ఓదార్పు మాటలు విన్నకొద్దీ సత్తెమ్మకు దుఃఖం పొంగి పొర్లింది. అరచేతుల్లో మొగం వాల్చుకొని ఏడుస్తూ కూర్చుంది.

ముంతాజ్ ఆమె దుఃఖంలో సానుకూతి తెలుపుతూ ఆమె ధుజుమిచి చెయ్యి తియ్యకుండా నిశ్శబ్దంగా ఆలాగే కూర్చుండిపోయింది.

“నావాళ్ళే నా గొంతుకోసేరు. నన్ను మోడును చేసేరు. నీరా దాధ లేదు. త్వరలో పెళ్ళిచేసుకు సుఖపడు. నా మాటలు మరిచిపో.” - అంటూ సత్తెమ్మ కళ్ళు తుడుచుకొంది.

ఏ దో ప్ర క ర ణం

ద్రుతిం. సంతోషం కూడా సాంప్రదించారు. సత్తెమ్మ నిరుత్సాహం నేడింట్లో అందరినీ అంటుకొంది. ఇల్లిప్పుడు దెనకటల్లే సందడిగా వుండడం లేదు. శవం పెళ్ళిన ఇంట్లో మాదిరిగా అంతా నిశబ్దం. ఒకరి ముఖం ఒకరు తప్పించుకు తిరుగుతున్నారు. ఎవరిముఖానా నవ్వనేది కనబడదు. ఎప్పుడైనా ఒక హాస్యపుమాట విసుట్టా నూతిలో చేసిన చెడ్డమాదిరిగా అక్కడి అలలు అక్కడే అంతరించి పోతున్నాయి. అట్టే కవలికలు కలిగించవు.

దెనకటి మాదిరిగా ఇంట్లో పాటలు పదాలు వినబడవు. సత్తెమ్మ పాటలపుట్ట. ఇంట్లోవున్నా. పునిరోవున్నా గొంతెత్తి ఏవో పాడుతూనే వుంటుంది. పాట వినిపించకపోతే ఆమె ఇంట్లో లేనట్లే కీధిరోవాళ్లు అనుకొంటారు. ఆమె హృదయం విచ్చిన నవ్వు. ప్రతికవలికా. మాటా. ఘటన ఆమెకు గిరిగింతలు పెడుతుంది. నవ్వు నాలుగువిధాల చేటని తల్లి వాళ్ళు కోప్పడుతూనే వుండేవారు. కాని, అప్పుడుకూడా ఆమె నవ్వుడం చూసేదిరాదు. అటువంటిది ఇప్పుడా పాటయి లేపు. నవ్వులా లేపు.

ఇంట్లో వచ్చిన ఈ మార్పు. ముఖ్యంగా అక్కగారి పరిస్థితి రంగయ్యకు చాలా దాద అనిపించింది. అసలీ తుపాను ఎందుకు తెచ్చిపడే రాయనికూడా అంతా అయిపోయేక దాదసమతున్నాడు. అంతవరకూ ఆతనికా ఆలోచన కలగలేదు. ఒక్కటే పంతం. అది రాస్తా చెల్లక ఎంతపని చేసేనని పది మాట్లాడుకొన్నాడు.

రానేమో వితంతు వివాహాలు రావాలని వాదించేవాడే. అయినా తన అక్కగారు మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకొంటానంటే ఇంత రథన ఎందుకు తెచ్చేదు ?

అమెను నేలదెట్టి రాసేసేవరకూ తనకు ఆ సంస్కరణ దృక్పథంమాట ఎందుకు గుర్తు రానేలేదు ?

ఒకమారు పొలంవద్ద ఇల్లాంటి చర్చే వచ్చినప్పుడు రాజరెడ్డి అన్న మాటలు గుర్తు వచ్చాయి. మనస్సుకి మరీ బాధ కలిగింది.

వీరేశలింగం పంతులుగారి సమాజ సంస్కరణాభిప్రాయాన్ని న్యాయపరి సుద్ధారావు పంతులుగారు బలపరిచేరు. విధవావివాహాలు జరిపించేటందుకు సాయము చేసేరు. ఆ విషయంలో ప్రోత్సాహం ఇస్తూ ఉపన్యాసాలూ ఇచ్చేరు. కాని,

....ఆయన సోదరుడే వితంతు వివాహం చేసుకొనేసరికి ఎదురు తిరిగేరు. పంతులుగారిమీద కక్ష కట్టేరు.

వీరేశలింగం పంతులుగారి ఆత్మచరిత్రనుంచి రాజరెడ్డి ఈ ఘటనను ఉదాహరించి చెప్పేడు.

సంఘంలో వున్న దురాచారాలమీద నిజంగానే కోపం వుండొచ్చును. వానిని నిర్మూలించాలనే పట్టుదలూ వుండొచ్చు.

కాని, మనం ఒక్కటి మరిచిపోకూడదు. ఆ దురాచారాలు వందల కొలది సంవత్సరాలుగా మన నిర్వచితంలో భాగాలుగా ఏర్పడిపోయాయి. అవి మన మనస్సులమీద, జీవిత పద్ధతులమీదా మనకు తెలియకుండానే పనిచేస్తున్నాయి. ఆ బంధనాల్ని మనుష్యుడు తెగ్గోసుకోగలగాలంటే అదంత సున్నితమూకాదు. సుఖమూ కాదు. మానవజాతి చరిత్రలో అటు వంటి బంధనాలను తెగకోసుకొని బయట పడేటందుకు జరిగిన ప్రతి ప్రయత్నమూ ఒక్కొక్క పునర్జన్మ.

“తనదాకా వచ్చినప్పుడే తన విశ్వాసాల బలం బయటపడుతుంది.” — అన్నాడు ఆ రోజున రాజరెడ్డి.

తాను దానికి అంగీకరించేడు. భావనా బలం లేకపోతే వాదనలలోనే మనిషి తేలిపోతాడని తాను అనుకొన్నాడు.

తన వాదనలలో ఎప్పుడూ గాంధీర్యం, విశ్వాసం కొరవడలేదనే అతని పూహ. తాను తనవారా పస్తే - కూడా నిలబడతా ననుకొన్నాడు.

కాని....

ఇప్పుడేం జరిగింది ? తానేం చేసేడు ?....

తాము పూర్వోకొచ్చిన రెండో రోజున పడక గదిలో భార్యతో కభుర్లు చెప్తున్నాడు. మాటల నడుమ ఆమె అతడు చెప్పే సంస్కరణల కభుర్లని ముదలకించింది.

వితంతువులకి ఏవాహులు చెయ్యాలంటూ అన్ని పుపన్యాసా లిస్తారే. ఇంట్లో పూచిన తంగేడులా వున్నారు. వాడినకి ఆ పెళ్ళేదో చెయ్యరాదూ ?

ఆ మాటలు విని, రంగయ్య పులికిపడి తలుపు వేపు చూసేడు. పెళ్ళాం నోరు మూసేడు.

“గట్టిగా అనకు. ఆవిడచెవిని పడిందంటే మనమిద్దరం ఈ యింట్లోంచి ఈపూడే మూటకైతైయ్యారి. వెనవముండకి పెళ్ళిమాట చెప్తే చంపే స్తుంది.”

సూరమ్మ మగని అమాయకత్వానికి నవ్వింది.

“ముంరాడో మగడి గొడవల్లో ఆవిడచేత వందమాట్లు చీవాట్లు తిన్నాను. ముసల్మానుల్లో మళ్ళీపెళ్ళి తప్పుకూడా కాదు. ఆ పిల్లతండ్రి సిద్ధంగా వున్నాడు. కాని, అక్కగారి గురుత్వమే. ఆవిడ పెళ్ళి చేసుకోనంది. మంచిదానివి, నా వగ్గిరకనక సరిపడింది. పొరపాటునేనా అన్నావు గనక, గుడ్లు తోడేస్తుంది.”

సూరమ్మ బహు తాపీగా సమాధానం ఇచ్చింది.

“ఈ మాట వదిన తిట్టరులెండి. మాటవరసకి ఓమారు కస్సుబుస్సు మన్నా నాలిక పీకెయ్యారు.”

ధార్య అనుమానాన్ని అమెనోట విని రంగయ్య మహా తామస పడ్డాడు. తన అక్క వెంకటయ్యను ఎన్నుకొందన్న మాటను అతడు సమ్మతేక పోయేడు.

“పాలేరువాడు. ముండల ముఠాకోరు.”

అది వెంకటయ్య అర్థిక, నైతిక విలువలయెడ రంగయ్య అభిప్రాయం. కాని, సత్తెమ్మ దృష్టిలో ?

ఒకప్పుడు తన అక్క పెళ్ళి చేసుకోవం గురించి అతమా ఆలోచించేడు. సంఘ సంస్కరణను తన యింట్లోంచి ప్రారంభిస్తే, తనకు రాగల ప్రతిష్ఠను గురించి కూడా ఎన్నో సంగతులు అల్లుకొన్నాడు తన అక్క మగకు ఏలా వుండాలో, ఏమిటో కూడా ఆలోచిస్తూ అనేక కథలు వూహించుకున్నాడు.

కాని తీరాచేస్తే తన అక్కగారు ఒక అతి సామాన్యుడైన పాలేరు వాణ్ణి వరించి చూడుకొంది. పాలేరుకిచ్చి పెళ్ళిచేసేనని చెప్పుకోదాని కూడా సిగ్గేసేస్తే, సంస్కరణ వివాహం చేసేనున్నా ఓ పేరూ, ప్రతిష్ఠా వుండాలి. పెద్ద చదువుకొన్నవాణ్ణో, పెద్ద వృద్ధ్యోగస్తుణ్ణో, అస్తిపరుణ్ణో వరించిందంటే ఓ పేరూ, ప్రతిష్ఠాను. కాని వెంకటయ్యని తన అక్క మగడనుకోడంలో ప్రతిష్ఠేమిటి ?

మారమ్మ ఈ సంభాషణను ప్రారంభించడంలో దురుద్దేశం ఏమిలేదు. కాని, తీరా అది మగనిలో కలిగించిన వ్యతిరేకతను చూసేసరికి భయ పడింది. మాట తప్పించడానికీ, సావెయ్యడానికీ చాల ప్రయత్నించింది. కాని సాధ్యం కాలేదు.

ప్రపంచానుభవం అంతగాలేని తన ధార్య, ఏదో చుట్టపూచూపుగా వచ్చిన రెండోరోజున ఈ రహస్యాన్ని పసిగట్టిందే, ఎప్పుడూ ఇంట్లో

పున్న తల్లికి తెలియదా ? ఏ మాత్రం అనుమానం పున్నా పూరుకుంటుందా ?

ఆ కథాభాగాన్ని కూడా సూరమ్మ వినిపించింది. తప్పలేదు.

“వెంకటయ్యను ఆమె సంపెయ్యమన్నారట: కాని, వదినె వాప్పుకోలేదట. ఏమీ చెయ్యలేక పూరుకొన్నారట.”

సూరమ్మకు ఈ విషయాలు చెప్పిన చెలికత్తెల మాటల్ని మొదట రంగయ్య నమ్మలేదు. కాని తర్వాత తల్లి ఆ మాటలు నిజమేనని చెప్పింది. అక్కమీడికోపం. తల్లిమీద జాతిలో రంగయ్య మనస్సు కుతకుతమని పోయింది.

వెంకటయ్యకు ఆడపిల్లల వెంటబడే అవలక్షణం ఒకటున్నా. మనిషి చాలా మంచివాడనీ, చురుకైనవాడనీ, తెలివిగలవాడనీ రంగయ్యకు మంచి అభిప్రాయమే వుండేది. తన అక్కగారు ఆరనిని పెళ్ళి చేసుకొనవలచిందన్నమాట పచ్చేకగాని ఆడపిల్లల వెంటబడడం వెంకటయ్య అవలక్షణమని అతని రెప్పుడూ అనిపించలేదు. కానున్న సమాజం అటువంటిది. ఊళ్ళోకి కొత్తకోడలు ఎవరన్నా పెచ్చిందంటే. ఆమెను పక్కలోకి తెచ్చుకొనే మార్గాలకోసం వారూ ఎంతో శ్రమపడతారు. నయం, భయం, దబ్బు, డాబు, అన్నీ పువయోగంలో పెడతారు. పెద్దవాళ్ళ అలవాల్లే మిగిలినవాళ్ళు అనుకరిస్తారు. ఆ సంఘంలో ఆడదాని విలువ పక్కవరకే. అందుచేత గతంలో వెంకటయ్య విజయాలు కుర్రకారందరికీ వినోదకరంగా మాత్రమే వుండేవి.

ఆతడు తన అక్కగారిని కూడా లొంగదీసుకొన్నాడనిపించి రంగయ్య మండిపడ్డాడు. ఆడపిల్లల్ని అల్లరిపెట్టేవాళ్ళకి, తమ యింటి ఆడవాళ్ళు అందని ఎత్తుల్లో వుండాలని ఆశలెక్కువ.

రెండో వేపున వెంకటయ్య ఆర్థికస్థితి.

ఇవి రెండూ రంగయ్య వ్యతిరేకతకి ప్రధానాలంబనాలుగా కనబడ సాగేయి. అక్క పెళ్ళిచేసుకోడం తనకిష్టమేననీ, ఈ రెండు అభ్యంతరాల మూలంగా తాను అంగీకరించలేకున్నాననీ అతడు అనుకొన్నాడు.

కాలేజీలో చదువుకొనే రోజులనుంచి నూతన పరిసరాలు, చదివే పుస్తకాలు, నూతనములయిన తాత్విక ధోరణులు అతని అభిప్రాయాలలో ఎన్నో మార్పుల్ని కలిగించాయి. కులభేదాలు కల్పితాలన్నాడు. వితంతువు లకు పెళ్ళి చేయడం ఒక అత్యవసర సంస్కరణగా స్వీకరించేడు. అనేక మాట్లు తనకు మంచివాళ్ళూ, తెలివిగలవాళ్ళూ అనిపించిన లెక్కరద్దు, విద్యార్థులూ వివాహితులేమో తెలుసుకొన్నాడు. కాకపోతే వాళ్ళ తాత్విక ధోరణులేలాంటివో తెలుసుకొనేటందుకు చర్చల్లోకి తెచ్చేడు. వాళ్ళని తన అక్క పెళ్ళిచేసుకొంటే బాగుంటుందనీ అనుకొన్నాడు.

కాని, వెంకటయ్య విషయంలో ఆ ఆలోచన అతనికెన్నడూ తట్టనూ లేదు. తీరా ఆ పరిస్థితిని ఎదుర్కొనవలసి వచ్చేసరికి తట్టుగొనూ లేక పోయాడు.

ఆ వారం పదిరోజుల్లో భర్తను శాంతింప చేయడానికి సూరమ్మ చాల మాట్లు ప్రయత్నించింది. భర్తలాగ ఆమె వెంకటయ్యమీద ఇదివరలో ఏర్పడిన సద్భావాన్ని క్షణంలో కోల్పోలేకపోయింది.

అతనిని గురించి భర్త చాల చెప్పేవాడు. ఇదివరలో అత్తవారింటికి వచ్చిన ఒకటి రెండు పర్యాయాలూ తాను అతనిని చూసింది. వెంకటయ్యను ఆ యింట్లో ఎవడూ - ఒక్క అత్తగారు తప్ప. పాలేరులా చూడ లేదు. ఆమె కూడా అంతే. ఇప్పుడు ఇంత రథస చేస్తున్న తన మగడు అతనివద్ద హనుమంతుడిలా వుండేవాడు.

సూరమ్మ తన ప్రయత్నాలు విఫలమైనా మళ్ళా, మళ్ళా ప్రయత్నించింది. సత్తెమ్మ మొదటి మగడిని జ్ఞాపకంచేసి వెంకటయ్య విషయంలో చూపే అభ్యంతరాలను తొలగించడానికి కూడా ప్రయత్నించింది.

“వదిన మగజ్జీ ఎరుగుదురా? ఆతని ఆఖరు రోజులు మీరెరగరు. నే నెరుగుదును.”

ఆమె కప్పటికి పదేళ్ళో, పదకొండేళ్ళో వుండేవి. తమ వీధిలోనే సత్తెమ్మ అత్తగారిల్లు కూడా వుండేది. అందుచేత ఆమెకు దాగాగుత్తు.

రంగయ్యకు అక్క మగడు గుత్తులేప ఎప్పుడో పెళ్ళిలో మాత్రం చూసినగుర్తు ఆ గుర్తులు ఆయన అకారాన్ని పూహించుకోవానికూడా చాలలేదు. కనక భార్య వర్ణనకు చెవినొగ్గేడు.

“ఆయనకు చదువూ సంధ్యలేదు. సంతకం కూడా పెట్టలేదు. మనిషెల్లా వుండేవాడో తెలుసా?”

సూరమ్మ చిటికెన వ్రేలు చూపింది.

“ఎముకలపోగు. నానా రోగాలూ తగుల్చుకొన్నాడుట. కాళ్ళడి పోయేయి.”

ఆ అకారాన్ని తలుచుకొని వెలపరించుకొంది. ఆయనగా రిప్పటికీ బ్రతికివుంటే మీ టావ అని చెప్పుకొనేటందుకు సిగ్గుపడేవారేనాయని నిల దీసింది. ఆతనికి, వెంకటయ్యకూ వున్న తేడాల్ని ఎదుట పెట్టింది.

కాని....

రంగయ్య ఆ విధంగా సమాధానపరుచుకొని వూరుకోలేకపోయేడు. బయట తల్లివద్దా, ఇతరులవద్దా ఏమన్నా, భార్యవద్ద మాత్రం తన అక్క పెళ్ళి చేసుకోనే కూడదని అనలేదు. ఆమె పెళ్ళి చేసుకోవచ్చు. కాని, వెంకటయ్య పనికిరాడు. ఆతనితోవున్న సంబంధం తెంపెయ్యాలి.

ఆతని అహంకారానికి భార్య విస్తుపోయింది. ఇంకేం అనలేక పోయింది.

రంగయ్య పట్టుదల నెరవేరింది. కాని, దానివలన ఆతని మనస్సుకి మాత్రం శాంతి కలగలేదు. తను తెచ్చిన రథనకు పర్యవసానంగా

వచ్చిన పరిణామాన్ని గమనించేక ఆతని వుత్సాహం సడలింది. తాను చేసిన పని మంచిదేనా అని ఆలోచనలో పడ్డాడు.

ఆ మధ్య తోటలో పండ్ల చెట్లమీద అయిముకొని అణగ తొక్కి స్తూందని నవనవలాడుతున్న జాకామల్లిని మొదలు కోసేసేడు. రెండు గంటల్లో తీగంతా వొడిలిపోయింది. అందాకా ఎంతో అందంగా కనిపించిన తోట కళావిహీనంగా కనబడింది. తర్వాత విచారించేడు. ఎంత సౌందర్యాన్ని నేలగలిపేననుకున్నాడు. అనాడు మనస్సుకి కలిగిన క్లేశం, దుఃఖం ఇప్పుడు అక్కను చూసినా కలుగుతుంది.

ఆమెను మరిపించడానికి, జాభాకరంగా కనిపించే ఈ పరిసరాలనుంచి దూరంగా తీసుకుపోవడానికి, ఆమెను తనతోపాటు తాను ప్రాక్టీసు పెట్టబోయే చోటికి రమ్మన్నాడు.

“అలా చేస్తే ముందు వెంకటయ్యను మరచిపోయేటట్లు చెయ్యొచ్చు. తర్వాత యోగ్యుడయిన వరుణ్ణిచూసి, ఆతనిమీదకు మనస్సు తిప్పవచ్చును.”

సూరమ్మ ఆ ఆభిప్రాయాన్ని బలపరచింది.

కాని, సత్తెమ్మ స్పష్టంగా ‘రాను’ అని చెప్పింది. ఆ మాటలలో అనుమానం లేకంకూడా లేదు.

అంతవరకూ కూతురు వూరొదిలిపోతే అస్తీ, వ్యవసాయం చెడిరిపోతుందంటున్న వీరమ్మ ఆమె వెళ్ళడానికి నిరాకరించిన మాట వినగానే మండిపడింది.

“వూరొదిలిపోతే ఈ మారాముళ్ళన్నీ సాగవు.”

ఆ మాటనే కూతురు వద్ద అనగల ధైర్యం ఆమెకులేదు. చాటుగనే రుంజుకొంది.

ఎ ని మి దో ప్ర క ర ణం

నొలుగు చూడకన్నెరాళ్లు కట్టకట్టి భుజానవేసుకొని, సరయ్య అ యింటిముందు ఆగేడు. వీరమ్మకీ, కొడుక్కి, కోడలికీ రాళ్లు కావాలో, తంపరకావాలో తెలీదు. సత్తెమ్మ అన్నీ చూసుకొనేది. ఆమె ఇప్పుడేమీ వినిపించుకోదు. పట్టించుకోదు. ఎవరూ ఏమీ చెప్పకపోయినా సరయ్య కదలలేదు. వాకిట్లో పంచవార, పలుపుల కట్ట ముడ్డిక్రింద వేసుక్కూర్చు న్నాడు. నీరసంగా 'అమ్మ' అనుకొన్నాడు.

వీరమ్మ విసుక్కున్నా ఆతడు కదలలేదు.

“ఆ మధ్య అమ్మయ్య కావాలన్నారు”.

సత్తెమ్మ లోపలినుంచి అన్నీ వింటూనేవుంది. మొదట ఆమె కదల లేదు. తల్లివాళ్లు విసుక్కోడం. వీధిలో మనిషి రాను పురమాయించినట్లు చెప్పడం వినబడి, వీధిలోకి వచ్చింది. ఆమెను చూడగానే సరయ్య దండం పెట్టేడు. ఆతనిని చూడగానే ఆమెకు వెంకటయ్య మాటలు గుర్తువచ్చేయి. ఇంతవరకు ఆమెకు సరయ్యమాటే గుర్తులేదు.

“నువ్వు వెనక పునాసమామిడి మొక్కలు తెచ్చేవుకదూ?”

సరయ్య వాకిట్లో కూర్చుని పలుపులు ఎదుట పడేసేడు. తా నెప్పుడో అడిగిన మాట గుర్తుంచుకొని పలుపులు తెచ్చినందుకు కూడు పెట్టించింది. ఈ మధ్య కనపడ్డం లేదేమంది.

“జబ్బు పడ్డా తల్లీ. అంచేతే ఇన్నాళ్ళదాక తేలేకపోయా”.

ఆతడు భోజనం చేస్తూంటే ఆమె ఎదురుగా కూర్చుని క్షేమ సమా చారా లడిగింది. భార్యావిద్దల్ని గురించి అడిగినప్పుడు ఆతడు ముద్ద మింగ

లేక పోయేడు. దుఃఖంతో జేరగిలబడిపోయి. అకులోనే చేయి వదిలిపెట్టి చాలసేపు కూర్చుండి పోయేడు.

“లేరు తల్లీ! ఇంకెవ్వరూ మిగలలేదు.”

అతని సంసారం విచ్చిన్నమై పోయిన కథ చెప్తావుంటే. సత్యమై కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరిగేయి.

సరయ్యకి ఒక్కదే కొడుకు. పితాపుర సంస్థానాధీశుడిచ్చిన అర్థిక సహాయంతో చదువుకొన్న హరిజన యువకుల్లో అతడొకడు. అతడెంత వరకు చదువుకొన్నాడో చెప్పలేక పోయేడు. కాని, రెండేళ్ళు చదివితే తాళీల్దారు అయిపోయేవాడే నన్నాడు.

అతడోమాటు సెలవులకి ఇంటికి వచ్చేడు. అప్పుడు గ్రామంలో పనివాళ్ళంతా సమ్మె చేస్తున్నారు. కూలిగింజలు కొలపడమా, డబ్బు ఇవ్వడమా అనే పెద్దపేచీ వచ్చింది. ధాన్యం చవకగావుంటే కుంచెమి గింజలు కొలపడం, ప్రియమయ్యేసరికి ఓ పావలాడబ్బులు చేతిలో పెట్టడంగా వుండేది. అప్పటి రోజుల్లో ధాన్యం చవక అయింది. డబ్బులివ్వడం మాని గింజలు కొలుస్తామంటారు రైతులు. డబ్బులే ఇమ్మన్నారు కూలిలు. తగాదా వచ్చింది. సమ్మె చేసేరు. సరయ్య కొడుకు సమ్మెకు నాయకత్వం వహించేడు. గ్రామంలోని భూస్వాముల్ని ఎదిరించినందుకు కక్షతో, అతనిని రాడీలచేత కొట్టించి చంపించేరు.

ఆ కొడుకు పోయేక తల్లి మళ్ళీ మంచం దిగలేదు. అమె చచ్చి పోయేక సరయ్య వూరొదిలేసేడు. దూరంపోయి నూజిపేడు ప్రాంతాల్లో అపనీ, ఈపనీ చేసుకొని కొన్నాళ్లు గడిపేడు. అక్కడినుంచి నిజాము లోకి వచ్చేడు. ఒక్కపొట్ట. ఎంతకావాలి! ఏదేదో పనులు చేస్తూంటాడు. అతడు పలుపులు బాగా వేస్తాడు. అతనికి చుట్టుపక్కల గ్రామాల్లో మంచి పేరు వుంది. ఏదోరోజు గడిపేస్తున్నాడు.

అతని కష్టాలకు సత్తెమ్మ విచారం తెలిపింది. తమ పొలానికి ఆహ్వానించింది.

“నీకూ ఎవడూ లేరంటున్నావు. ఎవరివద్దా పనిరోనూ లేనంటున్నావు. పోనీ మా బోళ్ళపొలంలో వుండరాదా ?”

మొక్కా. మొటికా పెంచడం చిన్నపనేం రాదు. అతడూ పెద్దవాడయిపోయేడు. బిరువు పనులు చెయ్యగలడా ?

సరయ్య అనేక అభ్యంతరాలు చూపేడు. అసమర్థతా, అయిష్టం ప్రకటించేడు. అవన్నీ విన్నాక. అనాడు వెంకటయ్య చెప్పినప్పుడు తాను వద్ద అనుమానం సరియైనది రావనుకొంది.

తమ తోటలో అతడు చేయవలసిన పెద్దపను లేవీ వుండవని చెప్పింది. తోటను కనిపెట్టుకు వుండాలి. చూడాదుడినీ పడి పాడుచెయ్యకుండా చూస్తుండాలి. మోటనీరు నారుమళ్ళకి మళ్ళించడం చూచా బిరువుపనా ?

సరయ్య చాలసేపు ఆలోచించేడు. అంగీకరించేడు.

“సరే తల్లీ !”

సత్తెమ్మకు అతని అంగీకారం చాల సంతృప్తి కలిగించింది. వెంకటయ్య అడిగినందుకు ఆ మాత్రమేనా చెయ్యగలిగే ననుకొంది.

ఆ సాయంకాలమే సరయ్య తన కాపురాన్నంతనీ ఓ చిన్నగంపలో పెట్టుకొని బోళ్ళపొలం చేరుకొన్నాడు.

మర్నా డుదయమే సత్తెమ్మ పొలం బయలుదేరింది. గత దినం నుంచీ అక్కగారిలో వస్తున్న మార్పును గమనించి రంగయ్య ఒక్క ఊర్పు తీసుకొన్నాడు. వట్టినే కూర్చుని. అనేక ఆలోచనలతో కుంగి పోతూన్న అక్క ఏదో పనిపెట్టుకొంటే తప్ప తేరుకోలేదని అతడు గ్రహించేడు. ఆమె మనస్సుని మళ్ళించడానికి మార్గం వెతుకుతున్నాడు.

కాని, ఏమీ తోచడంలేదు. ఈ దశలో పొలంపనుల్లో ఆమె తిన్న ఆమెయే కలగజేసుకోదంతో ఒక పెద్ద బరువు దిగిపోయినట్లే సంతోషించేడు.

కూతురు పూనుకొంటే తప్ప ఈ ఏడాది వ్యవసాయం చెడుతుందని భయపడుతున్న తల్లికూడా ఈ పరిణామానికి తృప్తిపడింది.

కాని, ఆ సంతోషం, తృప్తి రెండు రోజులుకూడ మిగలలేదు.

సరైమ్మ రెండురోజులు పొలం వెళ్ళింది. ఏ మొక్కకి ఎటువంటి సంరక్షణ కావాలో సరయ్య చెప్తాంటే వింటూ వెంట వెంట తిరిగింది. ఆ నెలరోజుల్లోనూ చేసేవాళ్ళూ, అదిలించేవాళ్ళూ లేక కట్టవలో దార్లు ఏర్పడ్డాయి. వాటిని జాగ్రత్తగా మూసెయ్యమంది.

అన్నీ చూసి, చెప్పి, విని సరయ్య విచారపడ్డాడు.

“పడుచువాళ్ళకిగాని అలవుగాని పని”.

ఆ మాట ఎందుకన్నాదో అర్థం కాలేదు. ఈ రెండు రోజుల్లోనూ ఆత టొక్కమాటుకూడ వెంకటయ్యపేట ఎత్తకపోవడం చూసి, తమ యింట్లో వచ్చిన గండ్రగోళం తెలుసుకొబోలు ననుకొంది.

వెంకటయ్య రాత్రి పగలూ విసువులేకుండా ప్రతిమొక్కనీ ఎంత శ్రద్ధతో చూసేవాడో గుర్తువచ్చి ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచింది.

ఇంక పొలంపైపు పెళ్ళలేకపోయింది. రోజూ ఏదోవేళ సరయ్య వచ్చి పొలంలో కబుర్లు చెప్పిపోతున్నాడు.

రెండో భాగము

ఒకటో ప్రకరణం

సరయ్య కంచెలో యెస్తున్న ఎడ్లని తోలితెచ్చి తుమ్మచెట్టు క్రింద కట్టి
 నేడు. పోయి ప్రొద్దుటే పండుకొన్నదే ఇంతకూను గండిపోసుకు తిని.
 దొచ్చెరడిగి. పంచన ప్రేలాడుతున్న వుట్టిమీర పెడుతూండే. పొలం వెలు
 పల గుట్టల్లో ఎక్కడో ఒక గూబ గుబగుబ లాడింది. ఒక్క నిమిషం
 శ్రద్ధగా ఆలకించేడు. చూరులోగుచ్చిన చేతికర్రమీదవేసిన పై పంచతీసి
 తలకు చుట్టేడు. కర్ర నేలని తాటిస్తూ బయలుదేరేడు.

కటిక చీకటి. నిర్మలంగావున్న ఆకాశపు టంచుల్లో. చెట్టు పుట్టల ఆరా
 రాలు కాటుకకుప్పలు పోసినట్లున్నాయి. పొలంచుట్టునావున్న కోరడిలోని
 నల్ల తుమ్మలమీద వేలాలిడియాగా మిణుగురులు మిలమిలలాడుతూ ఆకాశ
 నికి అద్దంపట్టినట్లు కనబడుతున్నాయి.

కాపలాకుక్క అడుగులో అడుగువేసుకొంటూ వెంటవస్తూండే.
 సరయ్య కోరడిగుమ్మానికి ఎదురుగా. బయటనున్న ఒక పెద్దబండప్రక్కన
 నిలబడ్డాడు. నక్షత్రాల వెలుతురు సంజచీకటిలా గనిపిస్తున్నా. పదిగజాల
 మారానవున్న మనిషిని గుర్తుపట్టడం కూడా సాధ్యంకావడంలేదు.

కొద్దిసేపటికి గుమ్మంలో పడుకొన్న కుక్క గుర్రుమంది. ఎరి
 గున్న వాళ్ళెవరో ఎస్తూండాలి. లేకపోతే అది అంతతో చూరుకోదు.
 సరయ్య బాటవేపు కళ్లు గుచ్చిచూసేడు. రెండు నల్లనినీడలు దగ్గరికి
 వచ్చేయి.

“పాగ చుడితివే. గల్లంత మారానికి తెల్లంగ కనిపిస్తుండవు.”

సరయ్య వెంటనే పాగా తీసేసేడు. వెంకటయ్య వచ్చి ప్రక్కనే
 కూర్చున్నాడు. రెండో నీడ తోటలోకి వెళ్ళింది. కాపలా కుక్కలేచి.
 కొంతమూరం సాగనంపి మళ్ళీ వచ్చి పడుకున్నది.

“మనోబుద్ధిరానా ?”

సరయ్య తోటమకాంలో చేరినప్పటినుంచీ వెంకటయ్య. అతని మిత్రులూ రాత్రులు బోళ్ళపొలంవస్తూ, పోతుండేటందుకు వీలుచిక్కింది.

సంగంలో చేరినందుకు దెబ్బలుతివి. జైళ్ళకు పోయివచ్చిన ఇద్దరు ముగ్గురితో గత సంవత్సరం ప్రారంభమైన ఈ సమావేశాలకు ఇప్పుడు పదిమందిదాకా వస్తున్నారు. వెంకటయ్య చేతిలో పొలంపున్న రోజుల్లో ప్రారంభమైన చదువుల తరగతి. సరయ్య వచ్చేక మళ్ళీ ప్రారంభమయ్యింది. నలుగురూ చేరి కష్టసుఖాలు చెప్పకోడంతో ప్రారంభమైన సమావేశాలు “పెద్దల పాఠాలు” నేర్చుకొనేటందుకు మారేయి. క్రమంగా ‘ప్రజాశక్తి’ తేవడంకూడా ప్రారంభించేరు. అప్పటికే ప్రజాశక్తిమీద నిజాం ప్రభుత్వం నిషేధాజ్ఞలు తెచ్చింది. పత్రిక తేవడం, పంచడం, చదవడం అన్నీ రహస్యంగా జరగవలసిందే. దినం దినం పత్రిక తెలంగాణంలోకి వెళ్ళేటందుకు అవకాశాలు లేక కేవలం తెలంగాణా వార్తల్ని వారం వారం ఒక ప్రత్యేక అనుబంధంగా ప్రజాశక్తి వేస్తుంది. అదికూడా తీసుకు రావడం, పంచడం అంత సులభమేంకాదు. ఈ వారం పత్రిక గ్రామాలకి చేరేసరికి రెండేసి, మూడేసి వారాలు కూడా పట్టేది. ఒక్కొక్కప్పుడు రెండుమూడు వారాల పత్రికలు ఒక్కమాటే కలిసివచ్చేవి. అయినా జనం ఎంతో శ్రద్ధా. ఆప్యాయంతో వాటిని చదివేవారు. చదివించుకొనేవారు. ప్రజాశక్తి వచ్చినప్పుడల్లా బోళ్ళపొలంలో సమావేశాలు రెండు మూడు రోజులు నిండుగ సాగుతుంటాయి.

లండాడీ పూర్ణయ్య, మేవర మల్లయ్య, చాకలి నారాయణుడు, కుమ్మరి గురవయ్య, ఆసాగరి వెంకటాచారి ఒక్కొక్కరే తలోదైపునుంచీ వచ్చేరు. రావలసిన వారంతా వచ్చేసేరనుకొన్నాక సరయ్య రాతిమీదినుంచి లేచి,

ముద్దీక్రింద వేసుకొన్న తలగుడ్డ దులిపి భజానవేసుకొని కదిలేడు. కోరడి గుమ్మావికున్న తడకదగ్గరగాలాగి, గొలుసుదూర్చి తాళం పెట్టేడు.

అంతా పాకలోకిచేరి దీపం ముట్టించేరు. వెంకటయ్య నలుగురి ముఖాలూ పరకాయించి చూసేడు.

“గొల్లాయన రాలేదు. ఇంక రాదనుకొంటా.”

సరయ్య ప్రశ్న వెంకటయ్యకే. దోళ్ళపొలంనుంచి వెళ్ళిపోయేక అతడు గొల్ల భాగయ్య ఇంటిపంచన వుంటున్నాడు. వాళ్ళిద్దరూ స్నేహితులు.

భాగయ్య ప్రసంగం రాంగనే అతడు అసంతృప్తి తెలిపేడు.

భాగయ్య కుటుంబ వ్యవహారాలు ఏమీ బాగాలేవు. దినం ఆలుమగల మధ్య రగడే. మధ్యన తీర్పుచెప్పలేరా, సర్దులేరా వెంకటయ్య ప్రాణం చాలొస్తోంది. ఆవేళ కావేళ ఉదయంనుంచీ ఇద్దరూ కోడిపుంజుల్లా వున్నారు. ఎవరిని పూరుకోమన్నా పూరుకోరు. సాయంకాలం గడీనుంచి వచ్చి అతడు భార్యను గొడ్డును దాదినట్లు దాడేడు. ఆమె కూడుచండ కుండా ముసుగుపెట్టింది.

ఆ కథంతా చెప్తూంటే నలుగురూ జాలీపడ్డారు. విచారమూ పొందేరు : అసంతృప్తి వెలిబుచ్చేరు.

గత వారం పదిరోజులనుంచీ ఆ కుటుంబంలో కలహాలు మరీ రగుల్కున్నాయి.

పదిరోజుల క్రితం అమీన్ ఛాళోకి దొరావచ్చేడు. ఆయనకూ, ఆయనతోవచ్చిన పరివారానికి కావలసిన పాలూ, వేట జీవాల్నీ ఇవ్వడం గొల్లలవంతు. పోలీసాయన వచ్చేడు. భాగయ్య ఇంట్లోలేడు. పెళ్ళాంవుంది. ఆమె పాలు చూడ కుడుచుకొన్నదని చెప్పింది. నిజానికి ఆ బ్రతెచూడ దిలికిలేడు. కుడుచుక పోవనూలేడు.

దిరె ఇచ్చేపోతే అంతంతగా వున్నాయి. ఓ పూట ఇచ్చి. ఓ పూట ఎగడేపి ఏడిపిస్తూంది. తనకూ తన పిల్లలకూ మజ్జిగనీళ్ళనా లేకపోతే మానె. ఆ ఇచ్చినకాసిన్నీ పోలీసువానికి పోసేస్తే వాడికవాళ్ళకేం చెప్తుంది? అందుకోసం ఆబద్ధం ఆడింది. పోలీసువాడు తిట్టిపోయేడు.

కాని, అదక్కడితో ఆగలేదు. ఓ గంటపోయేక వీధినే వస్తున్న భాగయ్యని పట్టుకొని ఆతడు అమీన్ ముందు పెట్టేడు. పాలు పంపనం దుకు ఆయన శిక్ష వినిపించేడు. యమభటుల్లాగ పోలీసులు వానిని వెంటనే ఆసులు జరిపేసేరు.

భాగయ్య చేతులు రెండూ వెనక్కి పిరిచిపట్టేసేరు. ఓ వరస కొట్టడం హైత్రిఅయ్యేక నిప్పుల్లో కాల్చిన ఓ గుండ్రాయి ఆతని వీపున పెట్టేడు. విరిచికట్టిన చేతుల పట్టులో రాయి క్రిందపడదు. దుబుప్పకొని పదలించు కోవానికి సాధ్యంకాదు. సహజంగానే వేడి చల్లారేసరికి వీపూ, చేతులూ కాలి, కమిలి, బొబ్బ లెక్కిపోయేయి.

ఆ బాధతో ఇంటికి ఎల్లాగో చేరుకొన్నాడు. చూచుచున్న వాసికొయ్య తీసి పెళ్ళాన్ని బాడదం మొదలెట్టేడు. వెంకటయ్య అద్దంవచ్చి. మరో ప్రమాదం. మరో ప్రమాదం జరక్కుండా చేసేడు. కాని వాళ్ళ కలహం చల్లారలేదు.

ఆ నా కొడుకులికి ఆపారేవో తగలేస్తే నా కీ దెబ్బలు తగిలేవా అంటాడు భాగయ్య.

మగడి గాయాలుచూసి, తనకి తగిలిన దెబ్బల ననుభవించి రంగమ్మ ఏడ్చింది. కాలిన బొబ్బలకింత పసరుపూసి, కడుములు కట్టిన కర్రదెబ్బలకు అముదంరాసి పరిచర్యలు చేస్తూనే తన్ను అంతలేసి దెబ్బలు కొట్టి నందుకామె మగణ్ణి తిట్టిపోసింది. ఆతని చేతులు పడిపోవాలనీ, అతణ్ణి మారెమ్మ వేసుకుపోవాలనీ గొంతెత్తి శపించింది.

ఆమె వాదం కూడా అంత తీసిపారెయ్యవలసిందేం కాదు.

“ఇంట్లోకి కానివ్వదు. ఆపాలే. అమర్జిగే అమ్మ కూడు తినాలి. బ్రె ఎండిపోతూంది. పున్న కాసిన్నీ ఆళ్ళ ఎదానెడితే ఏం తినేది? పాల కోసం ఇల్లా కొడతారనుకున్నానా?” - అంటుంది.

విన్నవాళ్ళకి ఏంజెప్పాలో తెలియదు. ఆ విషయంలో ఏంచేసివుందాలి సుందో ఈ నాటికీ జనంచువ్య ఏకాభిప్రాయం లేదు.

సారాని నారయ్య ఈ కష్టాలన్నింటికీ సంగం కారణం అన్నాడు.

“దీనమ్మ! ఈ ఆనముండలకి నోరిచ్చింది సంగంకాదా? ఎప్పుడన్నా దొరలు పాజుకావాలంటే ఎవర్తన్నా కాదండంవుందా?”

లేనిమాట నిజమే. కాని, ఆ వాదాన్ని అందరూ సమర్థించలేదు. చాకలి నారాయడు భాగయ్య పెళ్ళాం రంగమ్మ వకాల్తా తీసుకున్నాడు.

“అమెమాత్రం ఏంచేస్తుంది? నెలా చాకిరీచేస్తే భాగయ్యకిచ్చేది మూడు బుడ్ల చాన్యం. దానిమీద ఇద్దరు చిన్నాళ్ళూ, ఇద్దరు పెద్దాళ్ళూ బ్రతకాలి. ఎల్లా?”....అని ఆతనివాదం.

ఈ వారం పదిరోజులూ పీఠులో జరుగుతూవచ్చిన చర్చలే నేడు పొలంలోనూ వచ్చేయి. కాని, బయట వినబడని కొత్తవాదం ఒకటి ఇక్కడ వచ్చింది. ఉభయపక్షాలవాదనలూ విన్నాక సరయ్య చల్లగా అందించేడు.

“మూడుబుడ్లు చాలకపోతే ఎక్కువ ఇమ్మనాలి. తప్ప, రాలూ దొర లిస్తే ఇంటికొచ్చి పెళ్ళాన్ని తన్నడం మగసిరా?”

నాలుగువేపులనుంచీ మొదట గట్టిగానూ, తరువాత నెమ్మదిగానూ సందేహవాచకాలు వినిపించేయి.

“మనం ఆడక్కుంటేనేనా మూడుబుడ్లు ఇవ్వడం?”

చర్చ పారేర్ల, కూలీల కూలీసమస్యమీదికి మళ్ళింది. కూలాడు, పాలేరు దిగువుగావుంటే ఈ దొరలే చెయ్యలేరనే అభిప్రాయాన్ని అంతా

ఏకగ్రీవంగా అంగీకరించేరు. ప్రజాశక్తిలో వచ్చిన సూర్యాపేట పాలేర్ల విజయవార్త దానిని సమర్థించింది.

“గొడ్లదగ్గిర పేడతియ్యాలి. వాటిని చూసుకోవాలి. ఈ దొరలూ, దొరసానులూ మంచాలు దిగుతారా ?”

సరయ్య తన కొడుకు ప్రాణాల్ని హరించిన సమ్మె పోరాటాన్ని వివరించేడు.

మేము ఇల్లాగే కాట్లాడుకొనేవాళ్ళం. మావోడు కాకినాడ నుంచొచ్చేడు. సంఘం పెట్టుకొని కట్టుకట్టమన్నాడు. అక్కడ పీచుపని చేసేవాళ్ళు ఇల్లాగే సంఘంపెట్టుకొని. పెద్ద సమ్మెచేసేరంట. వింటే దాగనే అనిపించింది. అదేదో పుస్తకంతెచ్చేడు. కాని చీటీలు కోసేడు సంఘం పెట్టేశాం. సమ్మె చేశాం. అన్నిపనులూ బండ్. చివరకి మావూరి పెద్దరైతింట్లో బర్రె చస్తే తియ్యడానికి మాదిగలుకూడా పోలేరు. అప్పుడాయన దిగొచ్చేడు. అంతవరకూ షిగిలిన రైతాంగం మేం అడిగినట్లు హరివ్వడానికి ఒప్పుకొన్నా ఆయన పట్టుదలమీదనే ఆగేరు”.

జెనకటి గాథలన్నీ ఉక్కిరిబిక్కిరి చేసేస్తూంటే సరయ్య ఒక్క నిమిషం పూరుకొన్నాడు. కన్నీరు వొత్తుకుంటూ ఆ సమ్మె ఫలితంగా తన యింటికివచ్చిన అపదను రెండుమాటల్లో తేల్చేసేడు.

“వారంనాడు కుర్రడు ఏటిగట్టంట వస్తుంటే మునసబంపిన యెదవలు కొట్టేసేరు”.

ప్రాణాలుకూడా ఒడ్డవలసిన సంఘం కట్టుకట్టతో వాళ్ళు చాలసేపు గడిపేరు. అఖరున లంచాకీ పూర్ణయ్య అంతవరకూ మనస్సులో మెదులుతున్న ప్రశ్నను బయట పడేసేడు.

కమ్యూనిస్టుంటే ఎవళ్లు ? సంగం వాళ్ళూ వాళ్ళూ ఒక్కటేనా ? వేరా ? ఇల్లాంటివే ఆతని ప్రశ్నలు.

సరయ్య తన కొడుకు కమ్యూనిస్టునీ, కమ్యూనిస్టులే కూలిసంఘాలు పెట్టారనీ చెప్పేడు. అంద్రమహాసభ, కమ్యూనిస్టుపార్టీ ఒకటి కాదనేంత వరకే అతడెరుగును. రెండూవేరు. సరే. తేడా ఎక్కడుంది? అతడు చెప్పలేక పోయేడు. కాని, ఒక్క కొత్తసంగతి జతచేర్చేడు.

కమ్యూనిస్టులు కూలాడికి రాజ్యం కావాలంటారు.

అంద్రమహాసభ ఏమంటుందో వాళ్ళెరగరు. కాని, ఎరిగినంతవరకే చర్చలో పడింది.

‘కూలాడికి రాజ్యం ఏమిటి? అక్షరం గుర్తుతెలియనివాడు రాజ్యం ఏం ఏలుతాడు? ఈ పోరీసాహ్వా, పటేళ్ళూ, గిర్దావడ్లూ, వొరలూ ఏమౌతారు? వాళ్లు ఒప్పుకుంటారా? ఒప్పుకోకపోతే బతకగలమా?

కూర్చున్నవాళ్ళందరికీ ఇవీ. ఇల్లాంటివీ కొన్నివందల సందేహాలు. వాళ్ళు తలొకవేపునుంచీ ప్రశ్నలు వేస్తూంటే సరయ్య ఉక్కిరి బిక్కిరి మైపోయేడు. అత యొక్కవారి చూపించేడు.

“కూలోడిది రాజ్యం అయితే ఈ దొరర్నీ, గిరర్నీ తన్ని తగిలెయ్యడూ?”

అందరూకూడ అది అసంభవం అని తేల్చేసేరు. ఓనమాల పుస్తకం తెచ్చుకోవాలని ఎన్నాళ్ళనుంచో వాళ్ళ ఆశ. కాని ఎవరన్నా చూస్తూ రేమో. ఎవరన్నా పటేర్ చెవినేస్తే? పోరీసాళ్ళవారా ఎందుకు? - ఆయనే కరుచ్చుకొంటాడు. “మళ్ళీ చదువు మొనలెట్టేరంట్రా” యని మక్కులిరగ కొట్టిస్తాడు. ఈ భయంతోచే ఇంకవరికు పుస్తకం తెచ్చుకోలేదు. నిరుమి కొట్టినదెబ్బల్లో ఎక్కువభాగం రాత్రిపాతశాలకు పోయినవాళ్ళకే తగిలేయి. సంగం ఏర్పడ్డాక రాత్రి పాతశాల మొట్టమొదటి మారుగా వచ్చింది. నడిచిందిమాత్రం ఎన్నాళ్ళు? అంతాచేసి పదిరోజులు ఆ పదిరోజుల్లోనే చాల మంది అక్షరాలు విద్దేరు. కొందరుపేర్ల పుస్తకాలు పట్టేరు.

పోలీసులు వస్తూనే స్కూలు పాకమీదపడి దాన్ని పీకేశారు. ఉస్తాదుకి రెండేళ్లుగ్గ తగిలించి జైల్లో పెట్టేశారు. ఇళ్ళన్నీ సోదాచేసి పలకలు చితక్కొట్టి పుస్తకాలు మంచేశారు. ఆ మంటల్లో పడకుండా ఎక్కడో దాచిపెట్టిన రెండుమూడు పుస్తకాలే ఇప్పుడిక్కడ సాగుతున్న చదువుకు మొదలు.

అల్లాంటప్పుడు వాళ్ళందరినీ తరిమెయ్యగలమంటే నమ్మేదెల్లాగ ? నమ్మకంలేదు. కాని సరయ్య వదలలేదు.

నిరుడు సంగం పెట్టుకొని దేగారీచెయ్యడంలేదంటే ఏంచేసిరేం ?

“పోలీస్కోళ్ళొచ్చి చెయ్యలేదా ?”

కాని, పోలీసులు, మిలిటరీ తుపాకులువస్తేతప్ప దొరలు తమరినేమీ చెయ్యలేక పోయేరనే సంగతిని అంతా గుర్తుచేసుకొన్నారు.

“రెడ్డి సేరీదారు కిష్టయ్య అదేపురికిండు ”

పోలీసులువచ్చి కొట్టిపోయేక కూడా గిర్దావచూ, అమీనూ పూళ్ళోకి వచ్చేరు; కాని పెట్టికోసం వెనకటల్లే దాదాపెట్టడంలేదు. ఆ సంగతి గుర్తు వచ్చింది.

“మనం సంగం పెట్టుకున్నాం. వాళ్లు పురికిస్రు. వాళ్ళ సంగం పెద్దది. బందూకు లుండాలు. వచ్చారు. మనం ఏం చెయ్యలేకపోయేం ? మన సంగం పెరిగి, మనకీ బందూకులుంటే....”

ఉంటే ఏంచేసివుండేవారో ?....అలాచించుకొంటూ అందరూ వొక్క నిమిషం వూరుకున్నారు. అఖరున లంబాడీ పూర్తయ్య ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచేడు.

“ఏం చేయడానికి మనకేంతెలుసు ? రాజ్యంవస్తే ఏం చెయ్యాలో దేహాత్ వాళ్ళం మనకేం తెలుస్తుంది. మళ్ళీ వాళ్ళనే పిలవాలి.”

ఇంతవరకూ చర్చలన్నీ వింటూ, నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్న సత్తిరెడ్డి ముందుకు వచ్చేడు.

“రాజ్యం నీదేననుకో: ఏంచేస్తావో చెప్పు.”

అనుకోవడం ఎల్లాగ? పూర్ణయ్య కొంతసేపు రాజ్యం తనదికావని మొరాయించేడు. కాని, చివరికి ఆవో అటయి, నలుగురూ తమ తమ అభిప్రాయాల్ని చెప్తాంటే వాళ్ళతో తానూ కలిసేడు.

“అనసూయమ్మ లాక్కున్న నా భూమిని పుచ్చేసుకోకపోయేనా? ఒక్క గడియ పూరుకుందునా?”

అనసూయమ్మది అక్కడికో మైదాలోపున్న పకీర్రాపుపేట. నాలుగైదు పంచల ఎకరాల అసాపి. పూర్ణయ్య కుటుంబంవాళ్ళు రెండు మూడు తరాలగా చేసుకొంటున్న భూమి తన పట్టాలోనిదంటూ ఆమె దానిని రెండేళ్ళక్రితం స్వాధీనం చేసుకొంది.

వెంకటయ్య వంతొచ్చింది. ఏడాదిక్రితం తగిలిన చెబ్బుకి వీపు ఇంకా చిమచిమ లాడుతూనే వుండనిపించింది.

“పోలీస్‌లోనీ, దొరల్నీ పిటల్నీ వేటాడినట్లు వేటాడుతా.”

ఆతడు మంచి గురికాడు. వడిసెలా. బర్మాకూ ఆతని చేతిలో గురి తప్పవు. ఆతని అభిప్రాయానికి నలుగురూ సెవాషన్నారు.

అంతా తాముతాము అతిముఖ్యం అనుకొన్న పనులన్నింటినీ ఏకరుపు పెట్టేరు. అవేవీ వూరి సరిహద్దుల్నీ, వారి నిత్యావసరాలనీ మించిపోలేదు.

అవన్నీ వింటూంటే సత్తిరెడ్డికి కాను చమవుకొంటున్న రోజులు గుర్తువచ్చేయి.

కాలేజీలో ఓమారు డిబేట్లు జరిగేయి. “నేనే ముఖ్యమంత్రినై తే” అనేది చర్చనీయాంశం. ఆనాడు ఆ చర్చల్లో పాల్గొన్నవారంతా పెద్ద జాగీర్లార, పుద్యోగస్థుల విద్వజు. వాళ్ళ ఆలోచనలు ఇప్పటికీ చిన్న సమస్యల మీద లేనేలేవు.

ఒకడు రాష్ట్రంఅంతా పరిశ్రమలు పెరిగేటందుకు ప్రోత్సాహం ఇస్తానన్నాడు.

ఒకడు రాష్ట్రప్రభుత్వావాయం పెంచేటందుకు ఏ యే పన్నులు వెయ్యడమో చెప్పేడు.

మరొకాతడు సర్కార్లలో మాదిరిగా జిల్లా జిల్లాకీ కాలేజీలూ, పూరూకుకీ బళ్లు పెట్టిస్తానన్నాడు.

ఇంకొకడు వ్యవసాయంలోకి ట్రాక్టర్లూ, యంత్రాలూ తెస్తేతప్ప లాభం లేదన్నాడు.

చివరివిషయం గుర్తురాగానే ఆ కుర్రవాని పేరుకూడా గుర్తువచ్చింది. ఆతని పూరేదో మరిచిపోయేడు. కాని, ఈ ప్రాంతంవాడే. ఏమారో ?

వాళ్లుఅంతా ఈ రోజున ఇక్కడుంటే, ఇవన్నీవింటే ఏమనుకొంటారో అనిపించింది.

చాకలి నారాయణు ఒకటో తరగతి పుస్తకాలు పూరంతా పంచి పెట్టిస్తాడు.

కుమ్మరి గురవయ్య కోరికమాత్రం అంచరికీ అసంభవం. పెద్ద ఎత్తు అనిపించింది.

“మనూళ్ళో పురుళ్ళాసుపత్రి పెట్టిస్తా.”

ఆతనిభార్య రెండేళ్ళక్రితం ప్రసవించలేక చచ్చిపోయింది. అక్కడికి ఆసుపత్రి ముప్పయి, నలభయి మైళ్ళల్లోవుంది. ఆ పూరికోదారీ డొంకాలేమ, కొంతమూరం బండిమీదా, కొంతమూరం బస్సుమీదా వెళ్ళాలి. కావాలన్నప్పుడు బస్సుకలవదు. కలిసినా చోటుచొరకడం సులభమూకాదు. ఎంతోదబ్బు అవుతుంది. గురవయ్యకు అదేమీ సాధ్యంకాలేదు. అస్పత్రి పూళ్ళోనేవుంటే ఆమె బ్రితికేడేనని ఆతడెన్నోమాట్లు అన్నాడు. ఇప్పుడూ అదేమాట.

సత్తిరెడ్డి ప్రశ్నలువేస్తూ సమావానాలు చెప్పిస్తూ కూలివాడికి రాజ్యం వస్తే ఇవన్నీ జరుగుతాయని వాళ్ళచేత చొప్పించేడు.

అయితే అందరికీ ఒకే సందేహం.

“ఎల్లాగ ?”

“దొరలు రానిస్తారా ?”

“నవాబుసేనలున్నాయి.”

సత్తిరెడ్డి వోపికగా మళ్ళీ మొరటినుంచీ ప్రారంభించవలసివచ్చింది.

వెట్టి చేయరాదని ఎన్నో ఏళ్ళనుంచి ఎందరో ఎదురు తిరుగుతూండలేమా ? ఎదురు తిరిగేరు. అలాగ ఎదురుతిరిగి ఏదోరోజున డెబ్బయతినని మనిషి, ఏదోవిధంగా నష్టపడివుండని యిల్లూ అప్పుకోసం తేనేలేదని చెప్పాలి. ఏదో పది పెద్దకుటుంబాలవాళ్ళకి ఆ తాకిడి లేకపోయినా అదేం పెద్ద లెక్క కాదు. వాళ్లు అయినా వెట్టిమామలో తాకిపోతే నజరానాలహాపంలో ఇచ్చుకోలేక ఎదురుతిరిగి మరొకవిధంగానేనా నష్టపడ్డవాళ్ళే.

ఒక్క నిరుడుమాత్రం పదిహేను రోజులపాటు ఆ దీక్ష వదిలింది. ఆ తరువాతయినా మరలూ, అదిరాస్తూ వెనకటిమాదిరిగా కాకుండా చూసీ చూడినట్లు పూచుకుంటున్నారు - అనిపిస్తుంది.

అయితే ఎందుచేత ?

అందరూ ఏక కంఠంతో తమ అభిప్రాయం తెలిపారు.

“సంగం చేసింది.”

కాని సంగం ఏమిటి ? అదేవిధంగా చేసింది ? వివరించడానికై వారు దీర్ఘాతి దీర్ఘంగా ఆలోచించేరు. సూక్ష్మాతి సూక్ష్మంగా సమాచారం ఇచ్చేరు.

సంగం అన్నది ఒక మనిషేంకాదు. పూర్వోపాఖ్యాంతా వాంట్లో చేరేరు. వాళ్ళు చేరకపోయినా ఆ పూర్వో సంగంలేదు. పొరుగుగూరాయనాచ్చి సంగం చెప్పి వెళ్ళిపోయేడు. కాని సంగం వెళ్ళిపోలేదు.

పొరుగుగూరాయన వెట్టి చెయ్యనక్కర్లేదన్నాడు. కామంతా మానేసేరు. ఆయన వెళ్ళిపోయేకనూ చెయ్యలేదు. సంగం పెట్టుకొన్నాం మీం చెయ్యం అనేసేరు.

మిలిటరీ వచ్చింది. పద్దాలుని కాల్చేసింది. అందరినీ కొట్టారు. కొందరినీ జైళ్ళలో వేసేరు. సంగం లేచన్నారు. మళ్ళీ తెస్తే చంపేస్తామని కూడా చెప్పేరు. తాము సంగాన్ని తేలేదు. మళ్ళీ వెట్టికి పోనేపోయేరు.

సంగం రానూవచ్చింది. పోనూపోయింది. కాని, మళ్ళీ వస్తుందేమో ననే భయమాత్రం దొరలకి పోలేదు.

సంగంలో చేరినారన్న తామంతా భాగ్యోనేవున్నారాయె. సంగం ఎక్కడికి పోయింది :

సంగం అన్నది పైనుంచిరాలేదు. మరెక్కడికీ పోనూలేదు. ఈ మాట నందియా వొప్పుకొన్నారు. కాని, అదేమిటో మాత్రం ఎవరికీ అందు చిక్కలేదు.

రాత్రి పొద్దుపోయింది. తెల్లారేక అంతా మళ్ళీ పనుల్లోకి వెళ్ళవలసినవాళ్ళే. చర్చ నిలిపేరు. ఈ మాట మరోరోజున దానిసంగతి తేచ్చుకోవాలనుకొన్నారు. ఒక్కొక్కళ్ళే వెళ్ళిపోయేరు. వెంకటయ్య ఒక్కడే వెనక్కి దిగబడ్డాడు.

సత్తిరెడ్డి ముందు అనుకొన్న కార్యక్రమాన్ని మార్చుకొంటున్నానన్నాడు. మళ్ళా సంగాన్ని ఏర్పాటుచెయ్యడం అవసరమని అతడు కొద్ది రోజులుగా ఆలోచిస్తున్నాడు. నేడు జరిగిన చర్చలు ఆలోచనను కార్యరూపంలో పెట్టవలసిన అవసరం వచ్చినట్లు సూచిస్తున్నాయి.

“రేపురాత్రి మళ్ళీ అందరినీ పిలు. పగలు మరోచోటు చూడగలవా ? ఇక్కడే వుండడం మంచిదా ?”

వెంకటయ్య ఆలోచించేడు. అనాడు వచ్చినవారంతా నమ్మకం అయినవాళ్ళే. కాని, ఏ పొరపాటునో నోరుజారితే ? అతనిపేరు సత్తిరెడ్డి అని తెలియకపోవచ్చు. కాని రహస్య కార్యకర్త వచ్చేదని నోరుజారేరా ప్రమాదం. కనక ఆయన్ని మరోచోటవుండడం అవసరం. తాను ఎరిగి ఉన్న ఇళ్ళన్నీ నెమరువేసుకొన్నాడు.

“నేనిదివరకెన్నడూ చెప్పలేదు. కాని నాకు నమ్మకం వుంది. చాకలి మంగమ్మ యింట్లో వుండురుగాని....”

మంగమ్మ చచ్చిపోయిన పద్మావతిదార్య. ఇప్పుడు పూరిచివర ఎవరి దొడ్డిలోనో పాకవేసుకొని రైతుల యిళ్ళల్లో పనిచేసుకొని బ్రతుకుతుంది.

అత్తవారివాళ్లు కొడుకుపోయేక కోడల్ని ఇంట్లోకి రానివ్వడాని క్కూడా నిరాకరించేరు. వెంకటయ్య ఆమెకు సాయంచేస్తూ మంచీవెడ్డా కనుక్కుంటున్నాడు. ఆమె అచోచనల ధోరణిని అతడెరుగును. అనేక మార్లు ఇద్దరూ తమ మనస్సులోని కసిని కలబోసి, ప్రతీకారం ఎల్లాగ చెయ్యాలని ఆలోచించేరు.

కనకనే సత్తిరెడ్డిని ఆమెయింట్లో వుంచడం సాధ్యమే ననిపించింది.

సత్తిరెడ్డికూడా చాలా ప్రశ్నలుపేసి. ఆమె యింటివద్ద వుండొచ్చు ననుకొన్నాడు.

తెల్లవారేముందు ఇద్దరూ మంగమ్మ గుడిసె తలుపు కొట్టేరు.

రెండు ప్రకరణం

చిన్న గుడిసె. ఒంటి నిట్రాటిది. దానికి ముందు ఓ వాకిలీ, వెనక ఓ పెరిడూ. ఓ ఆవరణా అంటూ ఏమీలేదు. మరుగుగా వున్నచోటల్లా మట్టిపెట్టి మెత్తిన అడివికంప వడులలోపలున్న ఎనిమిది పది చదరపు గజాలమేర మాత్రమే. అక్కడే ఓ మూల మంగమ్మ వొండుకుంటుంది. మరోమూల పడుకుంటుంది. సత్తిరెడ్డికి ఆశ్రయం ఆ ఇల్లు.

ఆ గుడిసెలో పైన సగభాగంలో చిన్న అటక కట్టేరు. దానిమీద ఇన్ని పిడకలు ఒక మూల గూడుపేర్చి వున్నాయి. ఓ చిన్న కుండలో ఇన్ని జొన్నలుపోసి వేరేమూల వున్నాయి. అక్కడే ఎల్లాగో సర్పి ఒక గోనెగుడ్డ పరిచేరు. దానిమీద సత్తిరెడ్డి పడక వేసేడు.

అంతా కటికి చీకటి. దయట ఫెళ్ళున ఎండికాస్తున్నా అంటే. ఏమీ కనబడదు. కాలక్షేపంకోసం తలక్రింది సంచిలోంచి సత్తిరెడ్డి ఓ పుస్తకం తీసేడు. ఆ గుడ్డి వెలుతుర్లోనే చదువుకొనేటందుకు ప్రయత్నించేడు. కాని నడవలేదు. కళ్ళు పీకేయి. మూసి తలక్రింద పెట్టేడు.

నిద్ర పోవాలంటే వెంటనే పట్టనేలేదు. అదీగాక ఎంతసేపని నిద్ర పోరాడు : కళ్ళుతెరుచుకొనే చూస్తూ పడుకున్నాడు. చూడ్డానికి ఏం వుంది : వెల్లకిలాపడుకుని ఓ గజంమారంలోవున్న కప్పువేపు చూచాలి. లేకపోతే క్రిందివేపు తిరిగి ఇంటివెంట నిశ్శబ్దంగా తిరుగుతూ పనిచేసుకుంటున్న మంగమ్మని చూస్తూండాని.

మంగమ్మ అందవీకారం మనిషికాదు. స్పృహకం మచ్చలతో ముఖం పులాడించినట్లున్నా కన్నూ. ముక్కు తీరై నవి. వయస్సు. ఆరో

గ్యంతో మిసమిసలాడుడున్న పొంకమైన శరీరం. విరియవూచిన పొన్న చెట్టులావుంది. సర్కిలినస్పెర్తరు రమణారెడ్డి ఆమెకోసం పడే తాపత్రయం అప్పుడర్థం అయిందనిపించింది సత్తిరెడ్డికి.

మొదట ఆమెపై పే చూస్తూ పడుకోడం భావ్యంలా లోచలేదు. కాని, కప్పులో పరుగెత్తిన ఎలకలమూలంగా కంట్లో నకలలు పడ్డాక ఆతడు ముఖం తిప్పుకోక తప్పించీకాదు. తిప్పినప్పుడు మంగమ్మే కనిపించక మాననూలేదు. ఆమెనుచూస్తూ, ఆమె జీవిత పరిస్థితుల్ని పూహించుకుంటూ కాలం గడిసేడు.

ఆ పగలంతా మంగమ్మ ఒక్కమాట ఆడలేదు. ఏదేదో ఆలోచనలతో కొట్టుమిట్టాడిపోతూ ఇంటివెంట కలలో తిరిగినట్లు తిరుగుతూంది.

ఇన్ని జొన్నలు దంచుకొచ్చింది. సంకటింత వుడకపెట్టింది. మూకుట్లో పెట్టి ఇంతకారంవేసి అటకమీద సత్తిరెడ్డి కందించింది.

ఉతుకుబట్టలు తెచ్చింది. రేవురెక్కింది. వచ్చింది. రేవులో వున్నంత సేపూ ఆమె మనస్సు గుడిసెమీదనేవుంది.

ఆ గుడిసెకి ఓ గుమ్మం. ఓ తలుపు అంటూలేవు. తడక ఓ తలుపు. తాదో గొడ్డెం. జారుముడి ఓ తాళమూను. ఇంట్లో దోయేవేమీ లేవు. కనక ఆమెకెప్పుడూ వొంగవయంలేదు. వున్నదేమన్నావుంటే వొరలదేధయం వాళ్ళకి ఆ యింట్లో ఆశకొలిపే వస్తువులేం లేవు. ఎక్కడున్నాని అక్కడే వుండేవి. ఎవరన్నా ఎరిగివున్న అమ్మలక్కలు రాను లేనప్పుడు వచ్చినా ఓ నిమిషం కూర్చునిపోయేవారు.

కాని, ఈ వేళ తనింటి కెవరన్నా వస్తారేమోననే ఆమెప్రాణం కొట్టుకొంటూంది. అటకమీది మనిషి ఆ వచ్చినవాళ్ళ కంటబడితే? ఆయనతో తనకు రంకుకడతారని భయంలేదు. ఆయన ఎవరో, ఎందుకు దాచాలో వెంకటయ్య చెప్పేడు. ఆయనకు ఏ అపాయం రాకుండా చూడాలన్నాడు. తన యింటికి వచ్చేవాళ్లు ఆయన్ని చూసి గవచిప్ గా వెళ్ళిపోయి

వాళ్ళతోనూ. వీళ్ళతోనూ చెప్పొచ్చు. లేదా నిర్జనంగావుందని దేవరాకర్తుగా వున్నచోట పరాయిమగాదెవ్వరో దాగుకొని ఉండడం చూసి కంగారు పడి కేకలు పెట్టొచ్చు. ఎల్లాగైనా కష్టమే.

త్వర త్వరగా పనిముగించుకొంది. ఇంటికి పరుగెత్తివచ్చింది. దారిలో పుల్లలు ఏరుకొనేందుకు వచ్చిన ముత్తమ్మ పలకరించింది. పొద్దు తిరిగేకాని ఇంటికి వెళ్ళనిమనిషి అంత పెందరాళే తిరిగిరావడం చూస్తే ఆమె కాశ్చర్యం కలిగింది.

“ఏం వోవిదా! ఆప్పుడే పనయిపోయిందా?”

ముత్తమ్మ పుల్లలేరుకోవడం మాని జాతాభానీకి తన వెంటబడుతుం దేమోనని మంగమ్మ భయపడింది. తలచొస్తూందని కణతలు నొక్కు కుంది. ఓ గడియ పడుకోవాలింది.

ముత్తమ్మ ఏమీ అనలేదు. వెళ్ళిపోయింది. ఆవిడరాపూట కూర్చునే తీరికలేదు. ఆమెకాకపోతే ఇతర స్నేహితురాళ్ళెవరేనా రావచ్చు. ఏపుల్ల లేరుకొందుకోవచ్చి. ఎండవేళ ఓ అరగడియ కూర్చుని పోతూండడం వాళ్ళకో అలవాటు. వాళ్ళువస్తే ఏంచెయ్యారో? ఆలోచిస్తూనే ఇంటికి పరు గెత్తింది.

ఇంటికి వచ్చేసరికి ఎక్కడివక్కడే నున్నాయి. ఏవిధమైన గంధ్ర గోళమూ జరిగలేదు. “అమ్మయ్య” అని ఒక్కపూర్పు తీసుకొంది.

“ఎవరూ రాలేదుగదా?” అది మనస్సంతృప్తికి వేసిన ప్రశ్న. ఆమె తడక తోయగానే నిద్రనుంచి మేల్కొన్న సత్తిరెడ్డి ఆ ప్రశ్నలో ఇచ్చిడి పున్న అదుర్దాను గుర్తించేడు. కాని, ఏమీ అనలేదు. తాను ఊ అనో, ఉహూ అనో ఏకమాటలో సమాధానం ఇచ్చినా. ఆమెతో ఇంట్లోకి అడుగు పెడుతున్నవాళ్లెవరిన్నా విందే? మంగమ్మకూడా తన ప్రశ్నకి సమా ధానం కోరలేదు. నిశ్శబ్దంగా గుమ్మంలోనే పీటవేసుకొని కాపలా కూర్చుంది.

తీరుబడిగా కూర్చుంటే మనస్సులో అనేక ఆలోచనలు తుపాను రేపేయి. అవన్నీ సంగంవచ్చేక తన జీవితంలో వచ్చిన కష్టాలమీదనే సాగేయి.

ఒకవేపున సంగం మూలంగానే తన కుటుంబజీవితం ధ్వంసమైపోయిందనిపిస్తుంది. రెండోవేపున ఆసంగాన్నే తన అటకమీదదాచి కాపలా కాస్తుంది. ఎందుకు? తన కష్టాలలో ఈసంగం తన్నాదుకుందా? పైగా పోలీసులు తన మగజ్జీ కాళ్ళేస్తే ఆ నాయకులంతా పోలీసులనుంచి తప్పించుకొని తలదాచుకుంటున్నారు. వీళ్ళు చాంకోడం ఎందుకు? అంతమగపిరి వుంటే తన మగడిలాగేచస్తే చచ్చామని ఎందుకు ఎమట నిర్భోరు? వాళ్ళని తానెందుకు దాచాలి? ఇల్లాదాగి వీళ్ళుచేస్తున్న ఘనకార్యం ఏమిటి?

అనేక ప్రశ్నలు. అనేక అనుమానాలు. వాటికి అమెవద్ద సమాధానాలూలేవు. వెంకటయ్యమీదున్న అభిమానంకొద్దీ ఆ ప్రశ్నలకి సమాధానం తెలుసుకోలేక పోయింది.

అయినా సంగంమొక్క ప్రత్యక్షమూర్తిలాగ ఎదురుగా సత్తిరెడ్డి కనిపిస్తుంటే ఆ ప్రశ్నలు మనస్సులో పుట్టకుండా వుండడంలేదు.

తన మగడు, సంసారం, మీటింగు, పోలీసులు, మగనిశవం, తనను పోలీసులుపెట్టిన దాదలూ తెరమీది దొమ్మల్లా ఒకదాన్నొకటి తరుముకుంటూ మనస్సులో మెదిలేయి. ఆకష్టాలకూ, దాపలకూ కారణం ఈసత్తిరెడ్డే ననిపించింది. నిజానికి ఆ రోజున మీటింగుచెప్పిందీ సత్తిరెడ్డికాదు. ఈయన్ని ఆ రోజుల్లో తాను చూడనూలేదు. కాని, తన కష్టాలన్నింటికీ మూలం అనిపించిన సంగానికి ఆయన ప్రతినిధి.

తన కుటుంబ జీవితాన్ని మంటదెట్టింది నిజాంప్రభుత్వమూ, జాగీర్దార్లూ, దొరలూను. ఆవిషయం అంతా వెంకటయ్య చెప్పేడు. తన మగజ్జీ వాళ్ళే కాల్పించంపేరు. తనచేత వెట్టిగా చాకిరీ చేయించుకొన్నారు. అవమానం చేసేరు.

తాను పెద్దమనిషి కాకపూర్వమే దొరకొడుకు రమణారెడ్డి తన్ను చెరిచేడు, ఆ రమణారెడ్డి సర్కిలయ్యేడు. చిన్నప్పుడు భయానికో. బలానికో తాను లొంగిపోయింది. నోరుకూడా విప్పలేకపోయింది. కాని పెద్ద డయ్యాక రమణారెడ్డిని తనమీద చెయ్యి వెయ్యనివ్వలేదు. ఆ కోపంతోనే అతడు తన మగణ్ణి కాల్చిచంపేడని ఆమె అభిప్రాయం.

మగణ్ణి చంపేసేక. తనని పోలీసుస్టేషనులో చాకిరీకి పెట్టేరు. నానాచాకిరీ చేయించారు. సర్కిలు పక్కలోకి వెళ్ళాల్సన్నారు. నిరాకరిస్తే కుళ్ళపొడిచేరు. కాని తాను లొంగలేదు. చెప్పినచాకిరీ అంతా చేసింది. మీద చెయ్యివెయ్యబోయేరా గుర్రుమంది. పిల్లిలా పీకింది. అరడుగుల బలిష్ఠమైన ఆమె విగ్రహంచూసి పోలీసులుకూడా అంతకంటె ఎక్కువ సాహసం చెయ్యలేకపోయేరు.

సర్కిలు వూళ్ళోకి దొరావచ్చినప్పుడల్లా తన్ను రప్పిస్తూనే ఉన్నాడు. కొడుతూనేపున్నాడు. తన్ను లొంగతీసుకొనే యావలో అతని కుటుంబ జీవితంకూడా భగ్నం అయింది. కాని, అతడు మానలేదు.

ఒకరోజున దొరావచ్చిన రమణారెడ్డి తెగత్రాగి తనమీద వౌర్యన్యం చేయబోయేడు. తాను లొంగలేదు. కొట్టేడు, తిట్టేడు.

తాగి వొళ్ళుతెలియని స్థితిలో అతణ్ణి బండ్రోతులు గణీలో మేడమీది గదికి తీసుకెడుతున్నారు. అతడు గిజాయించుకొని బూతులు తిడుతున్నాడు. ఆ వొళ్ళుతెలియని స్థితిలో అతడు జీవితానికి సరిపడా మఃభాన్ని మూటకట్టు కొన్నాడు. అతని సంసారంలోవచ్చిన కల్లోలానికి మంగమ్మ ప్రతీకారానం దాన్ని అనుభవించింది.

రమణారెడ్డిని బండ్రోతులు అతని గదిలోకి తీసుకుపోతున్నప్పుడు ఎదుటనున్న గదిగుమ్మంలో ధార్య కనబడింది. తాగివున్న రెడ్డి ఆమెలో మంగమ్మనే చూసేడు. బండ్రోతులకు అజ్ఞాపించాడు — “ఆ లంజని జుట్టు పట్టుకు లాక్కురాండిరా.”

ఆ మాటలకు బంబ్రోతులు హడలిపోయేరు. రమణారెడ్డి భార్యను ఇంక సర్దుబాటుచెయ్యడం ఎవ్వరితరమూ కాలేదు. ఆమె భర్తను గుర్తించ దానికూడా నిరాకరించింది.

అతని కుటుంబజీవితంలో కల్లోలానికి పరోక్షంగా తాను కొంతభాగం అయినందుకు మంగమ్మ సంతోషించింది. కాని, ఆమె మనస్సులోని కసి తీరలేదు. సర్కారునాశనం అయితేతప్ప పీడవదలదని వెంకటయ్య చెప్పేడు. ఆ శుభముహూర్తంకోసం ఆమె ఎదురుచూస్తూంది. ఆసర్కారు కోపానికి గురిఅయిన సంగమేద అభిమానం పెంచుకొంది.

కాని, సత్తిరెడ్డి ఎదురుగా కనిపిస్తుంటే, చితికిపోయిన తన సంసారమే గుర్తువచ్చింది. సంగమేది అభిమానం, సర్కారుమీది కసి కన్న బాధలభయం నిరుత్సాహ పరచింది. సాయంకాలం ఆమాట తేల్చేసింది కూడా.

“ఇదివరకటి వాటికే చచ్చిపోతున్నా. కొత్తవి తెచ్చిపెట్టకండి.”

ఆ మాటలంటూనే చెట్టంతమనిషి హాలిడి వెక్కిరించి ఏడ్చింది.

ఇల్లంతా చీకటిగావుంది. దీపంపెడితే కొత్తమనిషి బయటివాళ్ళకి కనిపించిపోతాడేమోనని కందిలి ముట్టించలేదు. సత్తిరెడ్డి అటకడిగి గుమ్మంలో నిలబడ్డాడు. ఏడుస్తున్నదాని తన మనస్సుని కలచివేసింది. ఓదార్చేడు.

“ఎందుకల్లా దుఃఖపడతావు ? ఎంతఏడ్చినా పోయినవాడు తిరిగి రాడు. అతనికేం - వీరుడివావు వచ్చింది.”

ప్రొద్దుటినుంచీ. ఇంటివెంట తిరుగుతున్నా. గుమ్మంలో కూర్చున్నా శోకదేవతలాగ కనిపిస్తున్న మంగమ్మని పలకరించి దైర్యం చెప్పాలనీ. ఓదార్చి దుఃఖంఉపశమింప చేయాలనీ సత్తిరెడ్డి చాలమాట్లు అనుకున్నాడు. దానికోసం తాను ఏలా మాటలు ప్రారంభించాలో, ఆమె ఏమిసమాధానం ఇస్తే తాను ఏమనాలో ఒకటికి పదిమాట్లు ఒద్దికలు చేసుకున్నాడు. కాని,

తీరా సమయం వచ్చేసరికి తాననుకొన్న దేదీజరగలేదు. సిగ్గు, బిడియమూతో చెప్తామనుకొన్నవి చెప్పలేకపోయేడు. ఏడుస్తున్న మంగమ్మని చూసేక కొత్తమాటలేం తోచలేదు. ఏదో అనేసేడు. అన్నాక అమాటలు అందరూ అనేవేనని గ్రహించేడు.

మంగమ్మ ఒక్కనిముషం ఏడ్చి సర్దుకొంది.

“వుట్టంటివాళ్ళెవ్వరూ లేరా?”

“అదెప్పుడో బుగ్గి అయిపోయింది.”

తల్లి. తండ్రి చచ్చిపోయేక తనను దొరలయింట పెంచేరంది. ఆ పెంచేరన్న మాటలో అభిమానస్వరం వినబడలేదు. విపరీతమైన ద్వేషం వినిపించింది. సత్తిరెడ్డి మళ్ళీ ప్రశ్నించేడు.

“ పోనీ ఇంకెబంధువులూ లేరా : ఈ నిప్పుకి చూరగా మరో వూళ్ళో.....”

అమె యిచ్చిన సమాధానం సత్తిరెడ్డికి సిగ్గు కలిగింది.

“ఏ వూరిదితే మాత్రం : అక్కదోళ్ళింతకన్న మంచివాళ్లా?”

నిజమే. ఎక్కడికెదితే మాత్రం : రక్షణేం వుంది : ఉన్నచోటనే వుంది రక్షణకల్పించుకోవాలి గాని.....

సత్తిరెడ్డికి సమాధానం తోచలేదు. ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచేడు.

అతని కంఠంలోని సానుభూతిని. మాటల్లోని అనునయాన్ని విన్నాక మంగమ్మ కూడా తన మొవటిదోరణిని మరచిపోయింది. కొత్త కష్టాలు లేవద్దంటూ నిష్ఠురంగా అన్నమాటల్ని మరచిపోయింది.

“ఏదో కష్టంమీదన్నా.”

సత్తిరెడ్డి మాట తప్పించేడు. మాటల్లోపెట్టి అమె జీవితం ఏలా గడుస్తూందో ఏమిటో యోగక్షేమాలు ఒక్కొక్కచే ప్రశ్నించేడు. అమె

తనను పోలీసులు పెట్టిన బాధలూ, పెడుతున్న బాధలూ చెప్తూంటే అతని కెంతో బాధకలిగింది. మనస్సు ద్రవించింది.

కాని, ఏమని ఊరట చెప్పగలడు, ఈ దుర్మార్గాలన్నింటికీ దేశం ప్రతీకారం చేయకమానదన్నమాట కేవలం మనస్సంతృప్తికి మాత్రమే. ప్రతీకారం ఎప్పుడు చేస్తుంది, ఎవరినని చేస్తుంది, ఎల్లా చేస్తుంది, ఇల్లాంటి ప్రశ్నలకి సమాధానా లేమిలేవు. ఆ రోజున పద్దాలుని చంపిన సిపాయిని శిక్షిస్తారా? ఉహూ, అమీను, సర్కిలూ, అంతగావస్తే వాళ్లు పారిపోతారు. నిజాము, అసలీ దౌర్జన్యాలన్నిటికీ వెనకబలం నిజాము పరిపాలన. కాని, ఆయనకు బ్రిటిష్ సర్కారు హామీవుంది. ఇప్పుడు నడుస్తున్న రాజకీయాలలోంచి చూస్తే ఇన్నిహత్యలు, హింసలు నడిపిన నిజాము రక్షణకు కాంగ్రెసుచేత హామీ నిప్పిస్తుంది. ఈ ఆటంకాల నధిగ మించగల ప్రజాపువ్యమం తలఎత్తి, పీదకుల్చి, హంతకుల్ని బోనెక్కించే రోజుకి ఈ ఉస్మాన్ బ్రతికివుంటాడా?

కాని మంగమ్మ ఊదిత మనస్సుకి ఈ ప్రశ్నలేం తోచలేదు. ప్రతీకారం జరుగుతుందనే చొక్కచే ఆమె కనంత సంతృప్తిని కలిగించింది.

మూ దో ప్ర క ర ణం

ధార్య సుమిత్రతో కలిసి తోటలో అడుగుపెడుతున్న రాజిరెడ్డిని చూసేసరికి రంగయ్య ఎంతో బిడియపడ్డాడు. ఆ దంపతులు పూళ్ళోకి వచ్చినప్పుడు తప్పకుండా తోటవైపు షికారురావడం, చెట్ల నీడల్లోనూ, మోటబోదె నీళ్ళలోనూ అటలాడుకోవడం, చీకటి పడేవరకూ కూర్చుని కబుర్లు చెప్పుకొని ఇంటికి పోవడం ఓ అలవాటే. ఎంత పెద్దరెడ్డి అయినా, కూతురూ అయినా దంపతులిద్దరూ పట్టపగలు కబుర్లు చెప్పుకోవడం, నవ్వుతూ తుళ్ళుతూ వీధి నెంటా, పొలాలమీదా షికార్లుపోవడం పూళ్ళో వాళ్ళందరికీ వింతగానే వుండేది. ఎదురుగా చూడనట్లు నటించినా, చాటుగా బుగ్గలు నొక్కుకొనేవారు. కొత్తజంతువుల్ని చూచినట్లు విరగబడి చూసేవారు. అవన్నీ గమనిస్తూన్నా ఎరగనట్లే నటించేవారు ఆ దంపతులు. పూళ్ళోవున్న రోజుల్లో పీలు చిక్కినప్పుడల్లా వచ్చి, బోళ్ళపొలంలో ఒక్క గంటయినా గడిపేవారు. అందుచేత ఆ రోజున వారు రావడంతో ప్రత్యేకత ఏమీ లేకపోయినా రంగయ్య వారిని మామూలుగా అహ్వనించలేక పోయేడు.

ఈ మధ్య ఇంట్లో వచ్చిన గంప్రగోళాల అనంతరం వారక్కడికి రావడం అదే ప్రథమం. ఆ గొడవలు వాళ్ళచేవిని పడకుండా వుంటాయా? మామూలుగా వచ్చినప్పుడల్లా కనిపిస్తూ వచ్చిన ఇద్దరూ నేడు లేకపోవడాన్ని గమనించలేరా? తప్పకుండా చూస్తారు; ఏమీ ఎరగనట్లు సత్తెమ్మ కనపడదేం? వెంకటయ్య ఏదీ అని వాళ్ళిద్దరూ అడిగితే నేనేంచెప్పాలి? వాళ్ళిద్దరూ పెళ్ళి చేసుకొంటామన్నారనీ, తమకిష్టంలేకపోయిందనీ, వారిని దూరం చేయడానికి ఎంతో బ్రహ్మప్రళయం చెయ్యవలసివచ్చిందనీ తాను

చెప్పగలదా? అందులోనూ రాజిరెడ్డితో. ఇద్దరూ చాలా సన్నిహితమిత్రులు. సంఘ సంస్కరణలు, సమాజాభివృద్ధి మొదలయిన అనేక సమస్యలమీద ఇద్దరూ ఇదివరకు, ఎంతో చర్చించినవాళ్ళే. తన అభిప్రాయాల్ని ఎరిగిన రాజిరెడ్డి ముందర తానుచేసినపనికి సిగ్గుపడవలసివస్తూందనిపించి రంగయ్య ఎంతో చిరాకుపడుతున్నాడు. ఏం ప్రశ్నలు వస్తాయోనని ముళ్ళమీదున్నట్లున్నాడు.

చివరకు ఏదో సంఘచూచుకొని రాజిరెడ్డి అడగనే అడిగేడు. అయితే ఆ ప్రశ్న అంతవరకు రంగయ్య పూహించుకొంటున్న విధంగాలేదు.

“నే నన్నీ విన్నాను. నువ్వు చేసిందేం మంచిపనికాదు.”

విన్నదేమిటో. మంచిపని కానిదేమిటో రాజిరెడ్డి చెప్పకపోయినా అర్థం అయింది. అక్క అవస్థ చూసేక తానుచేసిన గొడవ మంచికా. చెడ్డకాయనే అనుమానం రంగయ్యకే ఎన్నోమాట్లు కలిగించింది. కాని, ఎదటి మనిషి అది మంచిదికావనేసరికి అభిమానంవేసింది. కోపంవచ్చింది. తన పనిని సమర్థించుకోవాలనే అహంకారమూ కలిగింది.

“మా బతుక్కి తగునుకదాయనా ; ఇదే నీ యింట్లో కథయితే. నాకు చేసిన హితబోధ నీకు గుర్తుండేదేనా ;”

ఎంత స్నేహితుడైనా ఇదే నీ యింట్లో జరిగితే-ననడం రాజిరెడ్డికి కష్టమే అనిపించింది. ఎందుకీ ప్రసంగం తెచ్చేనా అనుకొన్నాడు. చింత పడ్డాడు. కాని, సమాధానం ఇవ్వకుండా కోపగించుకోడం మంచిదికాదనుకొన్నాడు.

“కోపం వద్దురంగా ! మనకున్న చనువునుపట్టి, గతంలో ఇల్లాంటి సమస్యల్ని గురించి మనం తరుచుగా సాగిస్తూవచ్చిన చర్చల దృష్ట్యానూ అన్నాను. కాని.....”

ఒకమారు మిత్రుణ్ణి నొప్పించేక రంగయ్య అరరే అనుకొన్నాడు. కాని రాజిరెడ్డి తమ గత చర్చలకథ జ్ఞాపకం చేసేక తన మాటను సర్దు

కొనేటందుకు ప్రయత్నించడం కూడా అభిమానంగా లోచింది. మళ్ళీ అదేమాట రెట్టించేడు.

“కోపం ఎందుకనుకొంటావు, ఒక విషయం - మంచిచెడ్డల్ని ఆలోచించేటప్పుడు ఎవరికివారు దానిని తమకు వర్తింపజేసుకొని ఆలోచన ప్రారంభిస్తే సమస్య సులువుగా పరిష్కారం అవుతుంది.”

ఈ ఘట్టంలో మనమేవుంటే ఏంచేసివుండేవాళ్ళం అనేది ఆలోచించడం అవసరం. దానితో అనేక సమస్యలకి పరిష్కారం సులభంగా వొరుకుతుంది, అదేం కొత్తసిద్ధాంతమూ కాదు.

దానినే మరోవృత్కోణంలోంచి అంధ్ర భారతకారుడు వివరిస్తూ పరమధర్మ పథాలలోకెల్లా పరమోత్కృష్టమన్నాడు.

కాని అదే పరాయణం కాదు. మనుష్యుడి మనస్సు. ఆలోచనలు ఆతడు పెరిగిన వాతావరణాన్నే చాలవరకు ప్రతిబింబిస్తుంటాయి. ఆతడు చదివిన చమపూ, ఆతని విజ్ఞానమూ, అలవాట్లూ, ఆచారాలూ, ఆలోచనల్ని ముందుకి గెంటుతూ, వెనక్కిలాగుతూ మహా సంఘర్షణను కల్పిస్తూంటాయి.

రాజిరెడ్డి ఓర్పుతో మానవుని ఆలోచనలమీద ఏవేవి ఎల్లాంటి ప్రభావం కలిగిస్తుంటాయో చెప్పుకువచ్చేడు.

“ ఏ విషయంమీదయినా మనకులోచే మంచిచెడ్డ అభిప్రాయాలు సర్వస్వతంత్రంగా వుండవు. ”

ఆ తాత్విక విశ్లేషణకు రంగయ్య సమాధానం ఏమీ ఇవ్వలేదు. ఆ చర్చకూడా పాతదే. ఆ అభిప్రాయాల్ని గతంలో తానూ సమర్థించేడు. కాని, పైకి ఒప్పుకోలేకపోయేడు.

ఆ నాటి సాయంకాలం ఆ మిత్రులు ముభావంగానే విడిపోయేరు.

రాజిరెడ్డి ఇంటికి చేరుకున్నాక కూడా తోటలో వచ్చిన చర్చలను మరచిపోలేక పోయేడు.

పరధ్యానంగా, ఏవో కలలోవున్నట్లున్న భర్తను ప్రకృతిలోకి తేవడానికై సుమిత్ర అనేక ప్రయత్నాలు చేసింది. కాని, ఆతడిచ్చిన సమాధానాన్నిపట్టి తన ప్రయత్నాలు సఫలమైనట్టా, విఫలమైనట్టా, అనేది ఆమెకే ఆర్థంకాలేదు.

రాజిరెడ్డి ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచేడు. కుర్చీ చేతిమీద అనుకొని కూర్చుని, ఆమె యాతని భుజంమీద చెయ్యివేసి ఏవో ప్రశ్నిస్తూంది. ఆ చేతిని తనచేతిలోకి తీసుకుని, బుగ్గనానించి నొక్కుతూ ఆతడు మరల ఏవో ఆలోచనలో పడ్డాడు.

“మనుష్యుడు బ్రతికేది ప్రేమించడానికా? బాధించడానికా? ఒకళ్ళ సుఖంచూసి సంతోషించ దెందుకు? ఆ సుఖం తాను ప్రతిష్ఠగా భావించిన దేనికో నష్టకరం అని ఎందుకనుకోవాలి? ఆ సుఖాన్ని నాశనంచేసినా ప్రతిష్ఠ నిలబడేదీలేదు; దానిలో ఆనందమూలేదు. కాని, ఆతని ఆలోచనలు అదే నడుస్తాయి. బహుశా దుఃఖం, దాదాపు మనుష్యుణ్ణి ఆకర్షిస్తాయో ఏమో?”

నా లు గో ప్ర క రణం

రంగయ్య ముసుగు తియ్యకుండానే భార్యను పిలిచేడు.

“నీళ్ళు”

భార్యపేరు నీళ్ళుకాదు. కాని, తనకు వెంటనే కావలసిన పదార్థం భార్యకి పర్యాయపదంగా మారిపోయింది. సరిగ్గా అదేపద్ధతి సూరమ్మకు ఆయిష్టం. తనకు తనపేరేతప్ప మరొకటిలేదని ఆమె దృఢాభిప్రాయం. ‘ఉరపు’లు, ‘అనే’లు ఆమెకు ఆయిష్టం.

భార్యను పేరుపెట్టి పిలవడం ఆతనికి అలవాటే కాని తానున్న పల్లెటూళ్ళో ఆ అలవాటులేదు. పైగా వింతజంతువును చూసినట్లు విరగబడి చూస్తారు. నవ్వుతారు. యద్దేవాచేస్తారు. అందుచేతనే వూళ్ళోకి వచ్చినప్పుడల్లా ఆతడామెపేరు మరచిపోయి పూరుకుంటాడు.

సూరమ్మ ఆతని ఛయాన్నీ, సిగ్గునూ గణనలోకి తీసుకోదు. తనకి తల్లిదండ్రులుపెట్టిన పేరొకటున్నదనీ, ఒసే, ఏమేలు దానికి పర్యాయ పదాలు కావనీ ఒకటికి పదిమాట్లు చెప్పింది. ఆతడూ దాన్ని అంగీకరిస్తాడు. కాని వూళ్ళోవాళ్ళ మాటేమిటి! వాళ్లు అసంగతిని వొప్పుకోరుగా! దొర అల్లుడు రాజిరెడ్డి తనభార్యను ఆమె పుట్టింట్లో అందరూ పిలిచేలాగ ‘చిట్టి’ అంటాడని బుగ్గలు నొక్కుకొని, కనుదొమ్మలెగరేసే అమ్మల క్కాలు తన్ను బ్రతకనిస్తారా! మొహంమీదే తాటాకులు కట్టెయ్యరూ!

కాని, సూరమ్మ వొప్పుకోదు. వాళ్ళ అక్కను మగడు పేరుపెట్టే పిలుస్తాడు. మొదట తమ యింట్లోవాళ్ళందరికీ అది విడ్డూరంగానే అనిపించింది. తానూ అప్పట్లో అక్కను పేరొకటి పట్టించినదే, కాని, తనదాదా

వచ్చేసరికి అలాగ పిలవడమే దాగుందనిపించింది. తనవాళ్ళంతా మొహం మొహాలు చూసుకొంటూంచే తన అక్కకూడా మొదట్లో మగడితో తన్ను పేరుపెట్టి పిలవద్దని బ్రతిమలాడుకొన్నదట. కాని, అతనితో ఓ ఏడాది పాటు ఏయూరులో కాపురంపుండివచ్చేక తన అభిప్రాయాన్ని మార్చుకొంది.

“అవేపున అది అలవాడేనమ్మా! ఎవరో ముసిలాళ్ళూ, చాద స్తులూతప్ప చిన్నకారంతా పెళ్ళాన్ని పేరెట్టే పిలుస్తున్నారు. ఏమోనమ్మా, అదేదాగుంది నామట్టుకి. ఊళ్ళోవాళ్ళందరినీ పేరెట్టే పిలవడానికి తప్పులేదు. కాని, ఖాళీని ఏదో వాసీవాన్ని పిలిచినట్లు ‘ఒసే, ఉసే’ ఏమిటి, అస య్యంగా!”

పెద్దకూతురు అభిప్రాయాన్ని తల్లి అంగీకరించింది. కాని, తాము ఇల్లాంటిదెప్పుడూ చూడలేదని చెప్పడంమాత్రం మానలేదు.

తర్వాత తన అన్నకు పెళ్ళయింది. అక్క మగజ్జీచూసి, అతడూ ఆపద్దతినే అవలంబించేడు. సూరమ్మ మొదటిరోజుల్లో తనను మగడు ముద్దుగా ‘సూర్యం’ అని పిలిచినప్పుడు ఎవరినా అన్నట్లు వినగబడి చూసినా తన్నే అని గ్రహించేక కొండెక్కింది. తన అక్కమగడు దెజ వాడ వైపువాడు. అక్కడివాళ్ళు కొన్ని అలవాట్లు చేసుకొన్నారు. అదితనకు నచ్చుతేమాత్రం, మగడికి కొత్తేరామా, అక్కడ అలవాట్లప్రకారం, తన అక్క అన్నట్లు ఏవాసీవాన్నో పిలిచినట్లు ‘ఒసే, ఉసే’ అంటాడేమోనని భయపడింది. కాని, రంగయ్య అత్తవారింటి అలవాట్లు చూసేడు. అనుక రించేడు.

అయినా తన పూర్వోని అలవాట్లు కనబడని చట్టాలు. అవి చున స్సుని పట్టిపోయివున్నాయి. నాలుకకూడా ఆ అడ్డుగోడల్ని దాటలేక పోయింది.

స్వగ్రామంలో అయినాసరే మగనిచేత పేరునే పిలిపించుకోవాలని ఆమె అభిప్రాయం.

అందుచేత రంగయ్య నీళ్ళని పిలిచినప్పుడు ప్రక్కనున్న వసారాలో ఒక చెంబులోంచి మరొకచెంబులోకి పురుకుతూ నీళ్లు తామక్కుడే వున్నామని తెలియపరిచేయి.

ఆతడు ఆలకించేడు, తనపిలుపున కది సమాధానం. నవ్వుకున్నాడు. ఈమారు పేరు మార్చేడు.

“చెంబు!”

చెంబనే వసారాలో చెంబు ఖంగున గొంతెత్తి పలికింది. తాను చెంబును పిలిచేడు. దానికి స్వయంగా పలికేక క్రిలేడు. కనక సూరమ్మ ఒక పుల్లనహాయంతో దానిని పలికించింది.

రంగయ్య దుప్పటి తన్నేసిలేచేడు. భార్యను అటపట్టించాలనే మహోర్వాహంతో తలుపుతెరిచేడు. స్లాయిసు లెత్తినప్పుడు పురకలెత్తివస్తున్న నీటిప్రవాహంలాగ సూర్యకిరణాలు గదిలోకి తరుముకొచ్చేయి. బాగా ఎండ వచ్చేసింది. హఠాత్తుగా వెలుతురు చూడలేక కళ్లుమూసుకొని నిలబడ్డాడు. అంత పొద్దెక్కినవిషయం తాను గమనించనేలేదే అనుకొన్నాడు. అప్పటి మట్టుకి భార్యను అల్లరిపట్టించాలనే సంకల్పాన్ని పక్కనపెట్టి గోడమీదున్న పుల్ల అందుకున్నాడు. తానింకా మొగమైనా కడగలేదనే విషయాన్ని తల్లి గాని, అక్కగాని చూస్తున్నారేమోననే సంకోచంతో అటూ ఇటూ తొంగి చూసేడు. ఆతని భయాన్ని చూసి సూరమ్మ నవ్వుకుంది. చూపుడు పేలా డిస్తూ, కనుబొమ్మలెగరేసి బెదిరించింది.

పట్టువాసం చదుపుతో రంగయ్యకు అక్కడి అలవాట్లుకొన్ని పట్టుబడ్డాయి. తనపూర్వోన్మేలే సూర్యుడు పొడిచేసరికి మంచంమీద వుండ దానికి వీలేదు. అసలు పూళ్ళల్లో ఆవేశప్పటిదాకా నిద్రపోదానికి వీలేవుండదు, గొరకొయ్యలు అంతదూరానికి ఎక్కిరాగానే కొందరూ, తొలికోడి కూయగానే కొందరూ, చుక్కపొడవగానే కొందరూ వాళ్ళవాళ్ళ పొలం పనులు స్వభావాన్నిపట్టి లేచేస్తారు. వెళ్ళిపోతారు.

కాలేజీకి వెళ్ళక పూర్వం రంగయ్యవీ అవే అలవాటు. కాని, కొత్త పరిసరాలలోకి వెళ్ళేక వాటి అవసరం కనపడలేదు. మొదట అలవాటుకొద్దీ కొద్దిరోజులు తెల్లవారగట్లనే లేచినా తర్వాత మానుకొన్నాడు. ఓరాత్రివేళ లేచిచేసేదేమిటి? ఇంటిదగ్గరైతే కంచెలకెళ్ళాలి. కాడిగద్దేముందుగా ఎడ్లని మేపాలి. ఇక్కడాపని పుండదు. ఇంక చదువుకోవాలి. కొంచెం తెలివిగల వాళ్ళందరికీమల్లనే. అతడికి పుస్తకాలంటే పెద్ద శ్రద్ధలేదు. పరీక్షల్లో తప్ప కుండా మార్కులు తెచ్చుకోవానికి తగుపాటి చదువు చాయననేది అతని అభిప్రాయం. అలాగే చదివేవాడు. మిగిలిన కాలాన్ని నిజాము పరిపాలనలో హిందువులకు జరుగుతున్న అన్యాయాన్ని గురించి, మాతృభాష నడచిదేయవానికై చేస్తున్న అన్యాయాన్ని గురించి చర్చలకు వినియోగించేడు. హిందువుల మత రక్షణకోసం అర్యసమాజం చేస్తున్న కార్యకలాపాల్ని అధిసందించాడు. ఆంధ్రభాష అభివృద్ధికోసం జరిగే ప్రయత్నాలకు లోడ్పడేవాడు. పృష్ఠదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయం కాలేజీ లేనిరోజుల్లో అతనికి ఒక స్థావరం. నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు ఏర్పడ్డాక వారి సభలకు తప్పనిసరిహాజరు. విద్యార్థుల్లో విప్లవవాదిగా సి. జి. డి. ల లిస్టుల కెక్కినాడనే చాలమంది అభిప్రాయం.

చదువు. ఇతర వ్యాపకాల విషయంలో అతనికిన్న అభిప్రాయాల మాట ఏలావున్నా ఇంటిదగ్గర పున్నన్నాళ్ళు పనున్నా లేకపోయినా తెల్లవారకుండా లేవవలసిందే. అక్కలేస్తుంది. ఇంకెదుపనీ చేసుకొని కావి కడకు బయలుదేరుతుంది..... రల్లీ లేస్తుంది. పెద్దపయిపోయి ఏపనీ చెయ్యగలస్థితిలో లేకపోయినా కనీసం తనవయస్సువాళ్ళతో గప్పాలకై నా సిద్ధంగా వుంటుంది. వెళ్ళేవాళ్ళు తమదారిన కాముపోతే వాగుండును కాని, పడుకోకుండా తనని నిద్రలేపుతారు. తెల్లవారినాక నిద్రపోవడం దరిద్రచిహ్నమని వాళ్ళ అభిప్రాయం. నమ్మకమూను. ఎప్పుడోవచ్చి నాలుగురోజులుండి పొయ్యేవాడిని పొలంలోలడం ఎందుకులేయని వదిలేస్తారు. కాని, నిద్రలేచే విషయంలో వాళ్ళకి మహాపట్టుదల.

కానీ, ఈనెలా, రెండునెలల గండ్రగోళాలు ఆతని అలవాట్లకి కొంత స్వాతంత్ర్యాన్నిచ్చేయి. ఆతడు వానిని పూర్తిగా పుపయోగించుకొంటున్నాడు. గదమాయించే అక్కగారు ఇప్పుడింట్లో ఏది ఏమయిపోయినా మాట్లాడలేదు. తల్లివద్ద ఆతనికెప్పుడూ భయంలేదు. అందుచేత మానవ స్వాతంత్ర్యాల పట్టికలో నిద్రాస్వాతంత్రాన్ని కూడా జమకట్టి, దానిని అమలు జరిపేస్తున్నాడు. అయినా దానినింకా సాగలాగేదైర్యం కలగలేదు. ఆందు చేత భార్యను అటపట్టించే సంకల్పాన్ని తాత్కాలికంగా వాయిదావేసి తక్షణ కర్తవ్యం ఎత్తుకొన్నాడు.

ఇంకా పుల్లనమలడం పూర్తికాకుండానే వీధిలో పిలుపు వినబడింది. ఎవరా యని తేల్చుకొనేలోపునే సేతుసిందీ గోవిందు నిలుపు పొడవు దాటాకర్రలో గుమ్మంలో హాజరయ్యాడు.

చిన్ననాటి మిత్రులిద్దరూ ఈశలవ్రశ్నాదికం పూర్తిచేశాక గోవిందు తానువచ్చిన పనిచెప్పేడు.

“దొర యామ చేస్తున్నాడు.”

గోవిందు తొందరపెట్టకుండేటంపై అతడికింత ‘చా’ ఇచ్చినా, అది తాగేసి చొక్కావేసుకొనేలోపునే పదిమాట్లు హెచ్చరించేడు.

“జరా జర్దిరా.”

రంగయ్య అదరాదాదరా చొక్కా వేసుకొంటూంటే గోవిందు దొరల మర్యాదలు గుర్తుచేసేడు.

“జరాపనికి చొక్కాఎందుకు, పై తుండుచాలవా ?

టీ త్రాగిన విశ్వాసాన్నీ, చిన్ననాటి స్నేహాన్నీ కనబరుస్తూ గోవిందు నెమ్మదిగానే దొరవద్దకు వెళ్ళేటప్పుడు అవలంబించవలసిన మర్యాదల్ని గుర్తుచేసేడు. రైతులకుచెల్లే నిబంధనలు చదువుకొన్నవాళ్లు పాటించనక్కర్లేదని అతడెరుగును. కాని, రంగయ్య ఎంత చతువుకున్నా పూళ్ళోరైతుల బిడ్డేకా ?

పల్లెటూళ్ళలో దొరలది మకుటంలేని రాజరికం, చట్టంఎరగని శాసనాధికారమూను. ఒక్క కులపెద్దరికంవలన లభించిన పెత్తనంమాత్రమే కాదు. డబ్బు, ఖామి, కులం, వర్పం, ఛాష్టికం-వీటన్నింటి మిశ్రణం ఆ దొరతనం. ఒకడు పెద్దఇల్లు కట్టుకోడాన్ని అది సహించదు. చొక్కా వేసుకోడానికి ఒప్పుకోదు. ఎండ మాడుస్తున్నా, హోరున వర్షంకురుస్తున్నా వారి ఎవటనేకాదు, వారి ఇంటిముందుకూడా గొడుగు చంకన పెట్టవలసిందే. కాలిజోడు చేతికి తీసుకోవలసిందే. చుట్ట దాచవలసిందే. తల దింపాలిసిందే. ప్రతీమాటలో తన దానిసతనాన్నీ, దొరల పెద్దరికాన్నీ, గుర్తుచేసుకొంటూ, గుర్తుచేస్తూ మాట్లాడవలసిందే. అవంతా చట్టాల కెక్కని శాసనం.

రంగయ్య చిన్నప్పుడా వారావరణంలో పెరిగినవాడే. చిన్నచిన్న తప్పిదాలకు కఠోరశిక్ష ననుభవించి ఆ అలిఖిత ధర్మశాస్త్రాన్ని ఆకళింపు చేసుకొన్నవాడే.

ఎప్పుడో చిన్ననాటిమాట. ఓ చోజున రంగయ్య వాకిట్లో మంచం మీద పడుకుని పున్నాడు. అచారిన అసమయంలో దొరవెళ్ళేడు. రంగయ్య లేవలేదు. దొరకు దండంపెట్టలేదు. ఆ రెండుపనులూ అత్యవసరాలని ఆతనికి తెలియదు. కాని, తండ్రిదండన తప్పలేదు. అనాడు పెయ్యకన్నెకాడుతో తగిలించిన దెబ్బల్ని అతడు జీవితంలో మరిచిపోలేదు.

తండ్రికొట్టిన దెబ్బలవలన ఆతనికి దొరలమీద భయభక్తులు కలిగించడానికి బదులు ద్వేషం. క్రోధం కలిగించేయి. అక్రోధంతో చిన్ననాడు స్నేహితులవద్ద చాటుమాటున దొరల్ని నిందించి వాళ్ళమెప్పు. గౌరవం పొందేవాడు. పెద్దవాడయి చదువుకొన్నాక ఆ పెద్దకుటుంబాలవారే తన్ను గౌరవిస్తూండే ఆద్వేషం మరిచిపోయేడు. ఇప్పుడాకోపం దొరలందే భయభక్తులుచూపే అమాయకులమీదికి మళ్ళింది. “నీవాంచని.” “నీ కార్మాక్కురా” నంటూ దానిసబుద్ధిచూపించక, నిలబడితే దొరలేండేస్తారేం” యని

అతనివాదం. కాని. వాళ్ళ కాతనిమాటల్లో విశ్వాసంలేదు. ఆత్మవిశ్వాసమూ లేదు. అదిచూస్తే రంగయ్యకు కోపం. అందుచేతనే నేడుకూడా గోవిందు మీద చర్రుమన్నాడు చొక్కా ఎందుకంటే ?

ఎందుకు వేసుకోకూడదు? వాళ్ళ గొప్పేమిటి? తనకులం తనకు గొప్ప. తనంతవాడుతాను. డబ్బురా? తాము ఎవర్నీ అడుక్కుతినడం లేదు. తాను దొరలకేం బాకీలేదు. కొద్దో గొప్పో చమవుకొన్నాడు. ఇంకెందులో వాళ్ళగొప్ప? తానువంగి సలాములెందుకు పెట్టాలి?

ఆ వాదనలో చిన్ననాటి రంగయ్యనే గోవిందు కళ్ళచూసేడు. ఏమీ అనలేదు. సంసారంలోపడి ఆ ఊడుకూపాయల పుద్యోగంలోచేరేక అతడు రంగయ్యమాటల్లో చిన్ననాడు పొందిన అనంవాన్ని పొంచలేక పోయేడు. ఊరుకున్నాడు.

కాని. రంగయ్య చూరుకోలేదు. మైలు. మైలున్నర దూరంలోవున్న దొరయింటికి చేరేలోపున ఆత్మగౌరవంయొక్క ఔన్నత్యాన్నీ. దానికోసం నిలబడవలసిన ఆవశ్యకతనీ చెప్పడం ప్రారంభించేడు. నిరుదు తాను సర్కార్లలో చూసిన ఒక ఘటననుచెప్పి. గొర్రెల్లాకాకుండా. సాధిమా నంతో బ్రతకవలసిన అవసరాన్ని వివరించేడు.

రంగయ్య. అతని మిత్రులు కొందరూ వినోదయాత్రకి సర్కార్ల లోకి వెళ్ళేరు. తూర్పు గోదావరిజిల్లా ర్యాలిలోని జగన్మోహనీ విగ్రహం చూడవలసినదని ఎవరో చెప్పేరు. రాజమండ్రివద్ద స్టీమరులో గోదావరి దాటి డెల్టాలో ప్రవేశించారు. బస్ ఎక్కేరు. అప్పుడా ప్రయాణంలో జరి గిన సంఘటన అది.

బస్సు ఓ వూరుదగ్గర ఆగింది. ఓ పెద్దింటి ముల్తైదువ ఎక్కాలి. ఆమె బండిలోకి ఎక్కేముందు తాను కూర్చోవలసిన సీటులోని జనం ఎవరాయని వాకలు ప్రారంభించింది. కండ్లవర్ష మర్యాదగానే చెప్పేడు.

“బిస్సులో అందరూ ఎక్కాలిసిందేనమ్మా ! ఇంకోళ్ళు వుండకూడ దనుకొనేవాళ్ళుస్వంతానికి కారు పెట్టుకోడం మంచిది.....”

“ఇంక స్వంతానికి కారు పెట్టుకోలేక, మరొకరితో కలిసి కూర్చో లేనివారు ప్రయాణాలు మానుకోడం మంచిది”- అని చెప్పేడు.

కాని. ముసలమ్మ తృప్తిపడలేదు. వచ్చే డబ్బు వదులుకోవడం బిస్సువాని కిష్టంలేదు. అందుచేత కండక్టరు ఒక రాజీదారి చూపించేడు. ఆ సీటులోవున్న హరిజన స్త్రీని మరోసీటులోకి జరగమన్నాడు. కాని, అమె నిరాకరించింది. కావలిస్తే అవిణ్ణే అక్కడ కూర్చోపెట్టమంది.”

ఒక క్రింది జాతి ఆడమనిషి చూపించిన దైర్యగాథ గోవిందును ఆకర్షించింది. తర్వాతేమయినా ప్రశ్నించేడు.

తాను చెప్పినటుటన పూర్తిఫలితం ఆతని మనస్సుకి పట్టించాలనే ఆలోచనతో ఆబద్ధం ఆడేడు రంగయ్య.

“ముసలమ్మ తమరందరి కుల గోత్రాలూ ఎందుకడగాలనే కోపంతో బిస్సులో వాళ్ళంతా ఆ హరిజన అమ్మాయిమాట సబబుగా వుందన్నారు. కండక్టరు నోరుమూసుకొన్నాడు. ఆ ముసలమ్మ ఆ హరిజన అమ్మాయి ప్రక్కనే కూర్చోవలసి వచ్చింది.”

గోవిందు హరిజన అమ్మాయి దైర్యంకన్నా అమెను బలపరచిన జనాన్నందర్నీ అధినందిస్తూంటే రంగయ్య నాలుక కరుచుకొన్నాడు.

నిజాని కా రోజున బిస్సులో వాళ్ళంతా కండక్టరు రాజీపట్టతికి సెఫాట్ అన్నారు. హరిజన అమ్మాయి పెంకితనాన్ని దుయ్యపట్టి తక్కువ కులాలవాళ్ళని కొర్రెక్కించేడని గాంధీని తిట్టేరు.

ఆ బిస్సులోనేవున్న తాము అంతా ఆ అమ్మాయిని సమర్థించేరు. ఇల్లాంటి పనులవల్లనే తక్కువకులాలన్నీ తురకల్లోనూ, కిరస్తానీల్లోనూ

కలిసిపోతున్నారన్నారు. ఆర్యసమాజ సభల్లోనిన్న వాదనలన్నీ అక్కడ వర్తించేరు.

కాని, వాళ్లు నవ్వేసేరు. తమ మాటల్లోని యాసా, ఉద్దూ పదాల మిశ్రణం మూలంగా తమవాదన పూర్తిగా వాళ్ళకర్థం కాలేదు. ఇంక హాస్యం పట్టించేరు. వాళ్ళల్లా నవ్వుతూంటే సర్కారువాళ్ళ దురహంకారానికి తాను పట్టుకొరికేడు కూడా.

వాళ్ళనే ఇప్పుడు గోవిందు అభినందిస్తున్నాడు. ఆ హరిజనపదుమ ప్రతిమటనను గురించి తానింత చెప్పినా దాగుందని ఒక్కమాట అనలేడు. పైగా ఇది.

ఆరేడు నెలల క్రితం బందరునుంచి ముగ్గురు యువకులు తెలంగాణాలోకివచ్చి ఎర్రపాడుకోటలో హింసలకు గురిఅయిన వార్తను గుర్తు చేసుకొని వీవాళ్ళంటే సర్కార్లలో అభిమానం కబోలని కూడా నిర్ణయం చేసేసేడు.

1946 వెట్టి వ్యతిరేక పుద్యమం తెలంగాణా పల్లెల్లో కారుచిచ్చలా వ్యాపించింది. దానిని అణచివేయడానికై నిజామ్ శాహీ మిలిటరీని కూడా పుపయోగించి ఎన్నో ఘోరాలు సాగించేడు. ఆ దురంతాలను వ్యతిరేకిస్తూ తోస్తూ తెలుగుజిల్లా లన్నింటా బ్రహ్మాండమైన ఆందోళన జరిగింది. అనేక చోట్ల తెలంగాణా సహాయక సంఘాలు ఏర్పడ్డాయి. బందరులో ఏర్పడిన కమిటీ తెలంగాణా పరిస్థితుల్ని స్వయంగా పరిశీలించి రావడానికై ముగ్గురితో కూడిన ఒక కమిటీని పంపించింది. *వారు 1946 డిసెంబరు 10 వ తేదీన మధిర వెళ్ళారు. అక్కడినుంచి మూడురోజులపాటు 10, 12 గ్రామాలు పర్యటించారు. 12వ తేదీన వీరిని జన్నారెడ్డి ప్రభాపరెడ్డి అనే

*ఈ కమిటీ సభ్యులలో ఒకరైన శ్రీ భోగాదుల రామారావుగారిని కాంగ్రెసు ప్రభుత్వం 1950 డిసెంబరు 5 న కార్పివేసింది:— రచయిత.

జమీందారు పట్టించి 'ఎర్రపాడు' కోటలో నిర్బంధించి చాలా ఘోరంగా హింసించేడు. తరువాత వానిని నల్లగొండ పోలీసులకి వప్పచెప్పేడు.

దానిమీద సర్కార్లలో బ్రహ్మాండమైన ఆందోళన జరిగింది. ఫలితంగా నిజాం ప్రభుత్వం వారిని విడుదలచేయక తప్పిందిరాదు.

గోవిందు ఆ కథనే నెమరువేస్తున్నాడు.

తాను కళ్ళతో చూసిన విషయాన్నీ. తెలంగాణా ప్రజలకు అండగా నిలబడి పెద్ద ఆందోళనచేసిన ప్రజల్ని సరిప్రక్కల పెట్టిచూస్తే సర్కారు ప్రజలకి దీవలంటే అభిమానం వుందనాలో, లేదనాలో అర్థంకాలేదు రంగయ్యకు. మంచి చెడ్డా అన్నిచోట్లా వున్నాయి. అమాదే గోవిందులో అన్నాడు.

“ ఎక్కడా ఒక్కటే నమూనా. చెడిరేవాళ్ళంటే గొర్రెకూడా కరుస్తుంది. ”

గోవిందు అంగీకరించేడు.

రంగయ్య పదిరోజుల క్రితం రైలులో ప్రయాణం చేస్తున్నప్పుడు తన కంటబడిన ఒక సంగతిని వివరించేడు.

ఆత దెక్కిన రైలు భువనగిరి దాటింది. పెద్ద అంతా కిటకిటలాడి పోయాంది. ఓ పది పదిహేనేళ్ళ ముస్లిం కుర్రాడు బండిలోకొచ్చేడు. వానిని చూస్తేనే పరమ అసహ్యంగా వున్నాడు. చోటుకోసం అటూ యిటూ చూసేడు. బల్లమీద చొక్కాలు తొడుక్కున్న వాళ్ళమధ్య ఒక రైలు చెవిలో పచ్చాకుచుట్టా. భుజాన కంబళీలో కూర్చుని కనిపించేడు. ఆ ముస్లిం కుర్రాడు ఆతనివద్దకువెళ్ళి మాటామంతి లేకుండా చేయిపట్టుకు లాగేసేడు. వానిస్థానంలో తాను ఇరికేడు. అంతవరకూ రైలు సగ్గా

కూర్చోదానికూడా చోటు ఇవ్వని ఆ ప్రయాణీకులు సర్దుకొని, గోలు కంపు కొడుతున్న వాడికి చోటు యిచ్చేసేరు, వాడు అడుక్కుతినేవాడయితేనేం, నవాబూ, వాడూ ఒక మతంవాళ్ళు. అందుచేత వానిది రాజవంశం.

నిజానికి ఆ రైతు తలుచుకుంటే వానిని సున్నితంగా కిటికీలోంచి క్రిందికి జారవిడిచెయ్యగలడు. కాని, అపని చెయ్యతేదు. గిడగిడలాడుతూ డందంపెట్టి, బెంచీలమధ్య అందరి కాళ్ళక్రిందా కూర్చున్నాడు. గోలుకంపు కొడుతున్న ముస్లిం కుర్రవాడికి చోటు ఇవ్వవలసివచ్చిన దురవస్థకు బిల్లి మీద వారు తమ కాళ్ళవద్ద కూర్చున్న రైతుమీద కసి తీర్చుకొనసాగేరు. ఆతన్ని తన్నేరు, తిట్టేరు, తగులుతున్నాడని మోకాళ్ళతో పొడిచేరు.

ఆ అమాయకుడు నీ బాంబని. కాల్మోక్కులానని పేరు పేరు వరసన బ్రతిమలాడుతూంటే నవ్వి ఎకసక్కెం అదేరు. ఆ సమయంలో ఆక్కడేవున్న రంగయ్య అన్నీ చూస్తూ ఎంతో బాధపడ్డాడు. కాని, వాని తరపున నిలబడి ఒక్కమాట కూడా అడలేకపోయాడు. అద్దుపడాలనీ, రైతును బాధిస్తున్న వాళ్ళని గదమాయించాలనీ అతనికెంతో ఆవేశంవుంది. కాని ఏమీ చెయ్యలేకపోయేడు.

అయినా, ఆరోజున తాను అనాలనుకొన్న మాటల్నీ, అనివుందాలి సింగని తర్వాత బాధపడినమాటల్నీ నిజంగా తాను అన్నట్లుగానేచెప్పేడు. ఆతని మంచితనాన్ని గోవిందు అధినందించేడు.

ఈమారు రంగయ్య ధైర్యంగా గోవిందు దయస్వభావాన్ని వేలు పెట్టి చూపించేడు.

“దొరలు ఏమంటారో, అనరో....కాని, ఏవో అంటారని మన భయం. ఆభయాన్ని చూసే వాళ్లు మనల్ని చొక్కాకూడా తొడుక్కోనివ్వడంలేదు. ఆ భయం పోవాలి, అప్పుడే మనం తలెత్తుకోగలం.”

అదెల్లాగన్నట్లు గోవిందు ప్రశ్నార్థకంగా ఆతని ముఖంవంక చూసేడు.

ఆతనికేరొడు ప్రజానీకానికంతకూ అదొక ప్రశ్న. యుగయుగాలు కళ్లుకుట్టేసేరు. నాలుకను అంగుడికి తాపడం చేసేసేరు. ఇప్పుడు కళ్లుతెర వమంటేనూ, మాట్లాడమంటేనూ సావ్యమా ? మాట్లాడవేమని నెపం పెడితే : ఆకుట్లు విప్పేయ్యాలి. నాలికకు స్వేచ్ఛ నివ్వాలి. అప్పుడయినా ఆ స్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యాలకు అలవాటు పడేసరికి కొంతకాలం పడుతుంది.

“చొక్కా నా వొంటినుంటే ఆ చొర మర్యాదగా కమీ అవు తుందా ?”

గోవిందు ఏమీ మాట్లాడలేదు.

అ యి దో ప్ర క ర ణం

రంగయ్య వచ్చేదని వింటూనే శివరామిరెడ్డి రమ్మన్నట్లు తల విసి రేడు. గోవిందు పక్కకు తప్పుకొన్నాడు. రంగయ్య చావడిలో ఆడుగు పెడుతూ రెండుచేతులూ జోడించి సలాం అన్నాడు. రెడ్డి బుగ్గమీసాల నందునుంచి చిరునవ్వు కనబడింది. ప్రతి సమస్కారంగా రెండుమాట్లు టుడిచేయి నుదుటివేపు ఎత్తేడు.

రంగయ్య వస్తూనే తాను పిలవనంపితే వచ్చేనన్నసంగతి విన్న విందేడు.

“తమరు ఎందుకో యాదించేశారట.”

శివరామిరెడ్డి కూర్చోమనకుందానే పలకరించేడు. ఏదీ ప్రత్యేకమైన పని ఏమీలేదనీ, ఓమారు పరిచయం చేసుకోవాలనిపించి తీసుకరమ్మన్నాననీ చెప్పేడు.

“మా అల్లుడుగారు తరుచు విన్నగురించి చెప్తుంటారు. దాగా చదు వుకుంటున్నావనీ. ఈఏడాదే వరాలితు పెట్టవోతున్నావనీ చెప్పారు. సంతోషం. మీ తాతా తండ్రి చాలమంచివాళ్ళు.”

ఆతని తెలివితేటల్నిగురించి తన అల్లుడు ఏమేం చెప్పేడో, ఆతని కుటుంబం మంచినిగురించి తానేమేం యెరుగునో శివరామిరెడ్డి చెప్పుకు పోతూంటే రంగయ్య వినయం కనబరుస్తూ నిలబడిపోయేడు. అంత మంచి కుటుంబంవోపుట్టిన, తనంత బుద్ధిమంతుణ్ణి రెడ్డి మాటవరసకయినా కూర్చో మనలేదనీ, తనతోపాటు ఆయనకూడా నిలబడేస్తున్నాడనీ గమనించి రంగయ్య ఆలోచనలోపడ్డాడు.

శివరామిరెడ్డి ఇంకా చెప్పుకుపోతున్నాడు.

“వాళ్ళు తమ జీవితాల్ని మన్నుకి అంకితం చేసేసేరు. అంతవాళ్లు లేరనిపించుకొన్నారు.”

శివరామిరెడ్డి తాటాకులు కడుతున్నాడో, నిజంగా పొగుడు తున్నాడో, అర్థంకాలేదు. తన కుటుంబంవాళ్లు మన్నుపిసుక్కు బ్రతికిన సాధారణ కుటుంబమేనుమా యని రెడ్డి గుర్తుచేస్తున్నట్లనిపించింది. చదువుకొని బిల్లకట్టబోతున్నా మాకంటే తక్కువవాడివే యని జ్ఞాపకం చేయడమా దీనికర్థం? మొగంబేపు చూసేడు. అక్కడ అటువంటిభావమేం కనబడలేదు. కాని, ఆయన తన్ను కూర్చోమనేనా అనలేదు. రాజిరెడ్డి తమ పెద్దకుటుంబాలలో కనబరిచే అహంకారాలూ, వ్యర్థప్రతిష్ఠలూ గురించి చెప్తూ తన మామగారికవలు దోరెడు చెప్పేడు. తాను గౌరవంచేయడానికి సాహసించలేని, గౌరవించడానికి ఇష్టంలేనివారికి శివరామిరెడ్డి ‘చర్చనం’ ఇచ్చే విధానాన్ని ఆతడే చెప్పేడు. ఆవన్నీ గుర్తువచ్చేయి. ఆతడు చెప్పిన చావిడి ఇదే అయివుంటుంది. అక్కడున్న పరికిరాల్నిచూసేక తానున్న చావిడి అటువంటి చర్చనాల నివ్వడంకోసమే ఏర్పడినదయి వుండాలని భావించేడు.

“నీకు అక్కడ కూర్చునేటందుకు ఏమీ వుండదు. పైగా ఆయన అటూ ఇటూ పచాసుచేస్తూ, నీమొహంబేసన్నా చూడకుండా మాట్లాడుతూ పోతూంటే, వ్యవహారంమీద వచ్చినవాడివి నిబ్బండ కేంచేస్తావు?”

సరిగ్గా రాజిరెడ్డి వర్ణించినట్లేవుంది. గోడని ఎదురుగా నిజాననామి జూదిరీ హాలులో కొలుపుతీర్చినచిర్రం ఒకటి, పెద్దసైజుదివుంది. గోడల పొడుగునా స్టేబ్లలోని వివిధజిల్లాలలోని అందమైన ప్రకృతి దృశ్యాల పెద్ద సైజు ఫోటోలు అలంకరించబడి వున్నాయి. గదిలో నేలని మెత్తని తివాసీలు పరిచివున్నాయి. ఎక్కడా కుర్చీలుగాని, తండ్రిలుగానిలేవు.

ఈ చావడిని గురించి వర్ణించినప్పుడు తానోవ్రళ్ళ వేసేడు.

"ఆ వచ్చినవాడు పెంకెఘటంబయి, హోదాగలవాడైతే?"

వట్టి పెంకెఘటమే అయితేమాత్రం ఎక్కడ కూర్చుంటాడు? మొండితనానికి కూర్చుంటే సరిగా ఆయన కాళ్ళవద్ద మోకరిలబడినట్లే వుంటుంది. శివరామిరెడ్డి ఆరడుగులపై చిల్లరవిగ్రహం. అంతమనిషి నిల్చుని మాట్లాడుతూంటే, వచ్చినవాడు ఆయన ముఖంచూస్తూ కూర్చున్నాడా? మోకరిలబడి ఏదో ప్రార్థిస్తున్నట్లే వుంటుంది. మనల్ని గౌరవం చేయడానికి ఆయనే ఇష్టపడనప్పుడు మనల్ని మనమే హీనపరుచుకుంటామా?

ఆనాడు రాజిరెడ్డి మాటలు ఆతనికి అర్థంకాలేదు. కాని, నేడు నిజమేననుకొన్నాడు. కూర్చునేటందుకు పరుపువేసి కూర్చోమన్నా ఆతడు కూర్చోడు. ఎంత దొర అయితేమాత్రం కాళ్ళవద్ద కూర్చుంటాడా?

హోదాగలవాళ్ళకి దర్శనం ఇవ్వవలసివస్తే ప్రక్కనేవున్న అందమైన చిన్నపూలతోటలో తిప్పుతాడు. తాను నిల్చున్నచోటికి ఆపూలతోటలో కొంతభాగం కనిపిస్తునేవుంది.

అసలు వచ్చినవానితో కూర్చోడం ఇష్టంలేక అలా తిప్పుతున్నాడని తోచనిస్తాడా? అలా అయితే అందం ఏంవుంది?

తానూ వింటున్నాడు మీ తాత తండ్రులు తమ జీవితాన్ని మన్నుకు అంకితం చేసేరని అభినందించడంలో తమ పూర్వస్థితిని గుర్తుచేస్తున్నట్లని పించినా, ఆ మాటచెంత పొందిగ్గావున్నాయి? ఆ మాటల్లో, స్వరంలో ముఖంలో ఎంత అభిమానాదరాలు ఒలుకుతున్నాయి!

రంగయ్య మనస్సులో శివరామరెడ్డి సంభాషణ పొడూగునా గచ్చవ్యాఖ్య సాగుతూనేవుంది. మధ్యమధ్య సమయోచితంగా రాజిరెడ్డికి, శివరామిరెడ్డికి తమ కుటుంబంమీదగల సదభిప్రాయానికి అభినందన వాక్యాలు తెలుపుతూనే వున్నాడు.

శివరామిరెడ్డి ప్రశ్నలుచేసి, అతడెక్కడ వకాలతు పెట్టబోయ్యేదీ, ఏం చెయ్యబోయేదీ తెలుసుకొని సంహోషం తెలిపేడు.

“నవాబుగిరీ అనుకో, చూడు సంగారెడ్డి, అన్ని జిల్లాలలోనూ ఎస్టేట్లకి ఎస్టేట్లు సంపాదించేడు. పోనీయంచే ఇంగ్లీషురాడు. తెలుగు తిన్నగా రెండునిమిషాలు మాట్లాడలేడు. కాని, మంచివకీలుగా పేరుసంపాదించేడు. ఆయన సంపాదన ఏపాటి ఆస్తివున్నా సాధ్యమా :”

సంగారెడ్డి మంచి పేరుగల వకీలు. రాజకీయాలలో కాంగ్రెసు, స్టేట్ కాంగ్రెసు నాయకుల్లో వాకడు. చాన్యపు రవాణా నిబంధనల నతిక్రమించిన బ్లాక్ మార్కెటు కేసుల్లో అయితేనేం, ఆస్తి పరుల మరణానంతరం నిజాముకు చెందిపోయిన జాగీర్లు, ఇనాములు మొదలయినవాటిని పాఠశాల కిప్పించేటందుకు సైరవీ నడపడంలోనైతేనేం ఆయన నిష్టహస్తుడు. హైకోర్టు జడ్జీలనురహా ఆయన సంతృప్తి పరుస్తాడని ప్రతీతి. ఆయన కేసులన్నీ ఆస్తిలో వాటాల పచ్చతిమివనే. అందుచేతనే స్టేట్ లోని అన్ని జిల్లాలలో ఆయనకు బోరెడన్ని ఆస్తులు దఖలు పడ్డాయి. లక్షలు సంపాదించేడు.

సంగారెడ్డి సంపాదనా శక్తిమీద ఎంతో గట్టివాడురా యనేభావం రంగయ్యలోపున్నా ఆస్తితో పోటీపెట్టడంచేత అంగీకరించడానికి ఒప్పుదల కలగలేదు. అలాగని శివరామిరెడ్డి మాటలను ప్రత్యాఘానంచేసి వాడన పెట్టుకోగల ప్రయత్నం చేశాడు. కనక వ్యవసాయం కిట్టువాటు కాకపోవడానికి దేశంలోని ఆర్థికపరిస్థితి కారణం అని చెప్పేడు. వెట్టిచాకిరీలు, భూస్వాములు రైతులకున్నదల్లా భూమ్మకుపోవడంవలన పనిచేసేవానికి రక్షణ, విశ్వాసమూ, రాహురాలేకుండా పోయాందని చెప్పాలనిపుంది. కాని పెద్ద రెడ్డి ముందర ఆమాటలు చెప్పడానికి సాహసం కలగలేదు. కనక చిన్న చిన్న కమకాలూ, వేదయుగంనాటి పనిముట్లూగురించి ఎత్తుకొన్నాడు. వాటినిగురించి ఎంతసేపుచెప్పినా తనకూ, సంగానికి ముడిపెట్టి ఇచ్చింది కలిగించడం ఎవరికీ సాధ్యంకాదు.

మొట్టమొదట్లో, ఏదోవాకటి చెప్పారినకా, పెద్దరెడ్డికి కోపం కలగకుండా, తనకు నష్టంకలగకుండా వుండేందుకని చిన్నకమతాలూ, పాత పనిముట్లూ సంగతిని ఎత్తుకున్నా క్రమంగా ఆ అవేశంలో పడిపో యేడు. ఉదాహరణకు అమెరికాలో వ్యవసాయ పరిస్థితులనుగురించి తాను చదివినవీ, విన్నవీ గుర్తువచ్చేయి. అక్కడ పెద్దపెద్ద బ్యాంకులూ, కంపె నీలూ లక్షలకొలది ఎకరాల కమతాలను నడిపిస్తున్నాయి. ఏపైరువేసినా వేల ఎకరాలలెక్కనే. కనక వాటిని దున్నాలన్నా, పైల్లు కోయాలన్నా ఏం చెయ్యాలన్నా అనేకరకాల యంత్రాల నుపయోగిస్తున్నారు. అవి ఎంతెంతో ఖర్చును ఆదాచేస్తున్నాయి.

చిట్టచివర మన దేశంలోకూడా వ్యవసాయంలో యంత్రాలను ప్రవేశ పెడితేతప్ప లాభంలేదన్నాడు, యంత్రాలను తేవాలంటే సెంటూ, కుంటూ వ్యవసాయాన్ని కొనసాగించడం ఎల్లాగ :

శివరామిరెడ్డి నిశ్శబ్దంగా పచారుచేస్తూ, శ్రద్ధగా ఆతడు చెప్పినవన్నీ విన్నాడు. అఖరున ఏదో ధ్యానసముద్రంలోంచి మేలుకొన్న వాడిలాగ చూసేడు; ఆశ్చర్యం ప్రకటించేడు. ఒక్కనిట్టూర్పుతో.

“ఈ రోజుల్లో పడుచువాళ్ళందరివీ ఒకటేపద్ధతి. మా రఘునాథ ఇదే....సరిగ్గా ఇంతే....”

రఘునాథుడు శివరామిరెడ్డి రెండోకొడుకు. చువ్వుల్లోనూ, వ్యవ హార విషయాలలోనూ చాలా తెలివిగలవాడని పేరువుంది. కొద్దిరోజులు ప్రభుత్వోద్యోగంచేసి, మనస్తత్వానికి ఉద్యోగపద్ధతులకీ సరిపడక రాజీ నామా పెట్టేడు. స్వంతసేవీ పెట్టేడు. ఇంజన్లు, ట్రాక్టర్లు తెప్పించేడు. అధునిక పద్ధతులపై వ్యవసాయం చేయిస్తాడంటున్నారు.

మంచి తెలివిగలవాడుగా పేరున్న రఘునాథునిండి ఆభిప్రాయాలతో తన ఆభిప్రాయాలు కలుస్తున్నాయన్నది విని రంగయ్య బ్రహ్మానంద పడ్డాడు.

రఘునందనుడు కానైతే కొంచెం తేడాలో తనవయస్సువాడే. అయినా ఆతనితో రంగయ్యకు పరిచయంలేదు. అయినా, తనను పెద్దగా అభినందించిన దొరను సంతోష పెట్టడానికై ఆయన కొడుకును పొగిడేడు.

“అటువంటివారే దేశానికి ఆదర్శం చూపగలరు. వారికి ఆ అవకాశం, ఆసక్తి వుండడం దేశం అదృష్టం....”

శివరామిరెడ్డి మీసాలు సవరించుకొంటూ విన్నాడు. అన్నీ విన్నాక రంగయ్య ఆదర్శపద్ధతి యని పొగిడిన కార్యవిధానాన్ని అమలు జరపడానికి సంసిద్ధత ప్రకటించేడు.

దొర కొడుకు పెద్దఎత్తున వ్యవసాయంసాగించే ఎర్నాట్లలో పున్నాడు. బ్రాక్లర్లు, మోటార్లు, నీటి పంపులూ తెప్పించేడు. చెమరు చెమరుగా చిల్లరగా రైతుల చేతుల్లోపున్న భూముల్ని రెండేళ్లుగా నెమ్మది నెమ్మదిగా చేతిలోకి తెచ్చుకొంటున్నాడు. ఆ మహాయజ్ఞంలో బోళ్ళపొలం కూడా స్వాహారావలసిన అవసరం వచ్చింది.

శివరామిరెడ్డి మాటలతో రంగయ్య నెత్తిన పిడుగుపడ్డట్లయింది. గూబకి చెత్తైదుచూసి, సాగదీసి కొట్టినట్లయి చిత్తరపోయేడు.

ఆ రో ప్ర క ర ణం

బ్రోళ్ళపొలము. ఆ చుట్టుప్రక్కలనున్న భూములూ అన్నీ రెడ్డివే. ఎప్పుడో ఏభయ్యరవయ్యేళ్ళనాడు రంగయ్య తాత పూళ్ళోకి పెళ్ళాన్నీ పడే శృకొడుకునీ వెంటబెట్టుకొని వచ్చేడు. చాల దీనవాడు. శివరామిరెడ్డి తండ్రి ఊరుప్రక్కన గట్టువెనక్కాలపున్న ఆ పదెకరాలభూమి చూపించేడు. అప్పటికి రాను దాగా చిన్నవాడు. తర్వాత జ్ఞానంపచ్చేక తండ్రి తననోమారు పిలిచి భూమినిచ్చినసంగతినిచెప్పి ఒక్కమాట అన్నాడు, అదిప్పటిజ్ఞాపకం.

“పీళ్ళు చాలా ఓర్పుగలవాళ్ళు. మనమిస్తున్న భూమిమొదలయి, వీళ్లు సెభాష్ అనిపించుకోగలరు....”

ఆ భవిష్యత్కథనం నేడు యదార్థంగా కనిపిస్తుందంటూ శివరామి రెడ్డి పితృస్మరణకు చెమ్మగిల్లినకళ్లు ఆకాశంవంకతిప్పి, ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచేడు.

“మహాపురుషులు!”

ఒక్కనిముషం గడితంలా నిశ్శబ్దంగావుంది రెడ్డి తన తండ్రిగారి ఆశీర్వాచనం ఏలా ఫలించిందో నాలుగుమాటల్లో చెప్పేడు. ఆ కుటుంబం ఆ చిన్న ఆసరాతో నిలచొక్కుకుంది. అభివృద్ధిలోకి వచ్చింది. ఆ ముసలి రంగయ్య మనమడు వకాలతు చదివేడు. ప్రాక్టీసు పెట్టబోతున్నాడు. అంత కన్న. తమరిచ్చిన మొదలు వేయింతలయి మూడు పువ్వులూ, ఆరుకాయలూగా వృద్ధిపొందడంకన్న కావలసిందేమిటి? అంతకన్న సంతోషం ఏముంది ?

ఆ పదైకరాల గోద్రాక్కడినా. ఆయన అశీర్వచనమూ మాత్రమేనా తమకుటుంబం కాలు నిలబొక్కుకోవానికి కారణం, తమకష్టం, చాకిరీ వీటికి విలువేలేదా? తనచేయి తననెత్తినే పెట్టించేవిధంగా రెడ్డి మాట్లాడు తూండే రంగయ్యనోరు వెతకలెయ్యడంతప్ప ఏమీ అనలేకపోయాడు.

చివరకు రెడ్డి తన అభిప్రాయం మరో మరోలా వున్నా కేవలం దేశాభివృద్ధిని దృష్టిలో పెట్టుకొని రంగయ్యచెప్పినట్లే చిన్నచిన్న ఖండాలుగావున్న భూమిని ఏకంచేయవలసి వస్తుందన్నాడు.

“మీ అయ్య ఓ ఏభయ్యైకరాలు కొన్నాడు. నువ్వు చదువుకొని పైకివచ్చేవు. మా నాయనగారి ఆశీస్సు ఫలించింది. ఇంక దేశం అభివృద్ధి కోసం ఆ మొదలు మళ్ళీ తీసుకోవలసివస్తుంది. నీ అభిప్రాయంకూడా ఆంతేకావడంతో ఒక పెద్దసమస్య తీరిపోయింది.”

పైకి ఎంతో సున్నితంగా, అరచేతిలో అరటిపంకొలచి పెట్టినట్లు కనిపించే వ్యవసాయ సంస్కరణల వెనకనున్న చిక్కులు అక్షణంలో అర్థం అయినట్లు రంగయ్యకు మరెప్పుడూ కనబడలేదు. తన తాతకు రెడ్డి తండ్రి ఆ భూమి ఇచ్చినమాట నిజం.

కాని....

ఆ ఇచ్చినభూమి ఎటువంటిది? అది లెక్కలేదా? అంతా రాళ్ళూ రప్పలతో, నీటిజాళ్ళకి నిలుపువేసి గోతులతో, గాళ్ళతో తల్లక్రిందులుగా వుండేది. ఆ కుటుంబంవాళ్లు రెండుతరాలవాళ్లు తమ రక్తమాంసాలతో పూడ్చినా, ఈనాటికీ ఆ భూమిలో గజం, అరగజంఎత్తు తేడాలో చెలకలు పక్కపక్కన కనిపిస్తున్నాయే. మొదట ఎల్లావుండేదో? ..

రంగయ్యకూడా మొదట్లో ఆ చేను ఎల్లావుండేదని కానీ, దానికోసం ఎంతశ్రమపడ్డాలో యనిగాని అలోచించడంలేదు. ఆ భూమి తమది. తమ కుటుంబం మనుగడకూ, ప్రతిష్ఠకూ ఒక ప్రత్యక్ష చిహ్నం. అదికాస్తాపోతే గతంతోటీ, భూమితోటీ తమకు సంబంధం ఏం మిగులుతుంది?

ఇప్పుడు పెద్దరెడ్డిముందు తానుతెచ్చిన వాదనలనే కొద్ది నెలలక్రితం రాజిరెడ్డి తానూ పొలంలోకూర్చుని మాట్లాడుకొన్నారు. తమ వాదనలకి వెంకటయ్య అభ్యంతరం చెప్పేడు.

“చిన్నకమలాలయితే మునిగిపోయిందేమిటి : కొద్దో గొప్పో నాది అనుకొనే భూమి లేకపోతేనేగదా దీదవాళ్ళకి ఈ చిక్కులు.”

ఇల్లా, వాకిలీ, పనీ, పాటా, తిండి, బట్టా మొదలయిన నిత్యజీవి తావసరాలన్నింటికీ దీదప్రజపడే చిక్కులన్నీ సెంటు భూమికూడా వాళ్ళ చేతిలో లేకపోవడమేనని వెంకటయ్య అభ్యంతరం.

దేశం అభివృద్ధిని దృష్టిలో పెట్టుకోవాలని తామిద్దరూ వాదించేరు.

మనిషిమాటేమిటని అతడు అద్దుతగిలేడు. ఆచర్చలన్నీ గుర్తువచ్చేయి. తనవాదంలోవున్న ప్రమాదాన్ని చూపించినది వెంకటయ్యే కావడం రంగయ్యకు కష్టం అనిపించింది. అంతచిరాకులోనూ.

ఆరోజున సత్తెమ్మే అందికూడా.

“ఇది నాది అనుకొని పుండకపోతే మారాతయ్య, అయ్య, నేను దీని కోసం ఇంతకష్టపడి పుండేవాళ్ళమేనా ?

ఆరోజున అది కేవలం స్వార్థవృత్పథం అనిపించింది.

ఆ భూమికోసం తమ కుటుంబం ఎంత శ్రమపడిందో లోకులనుంచి విన్నవన్నీ సత్తెమ్మ ఏకరువేసింది. తమయింట్లో ఏభయ్యేళ్ళపాటు ఏది ఎంతపుంటే అదేఅంతే తిన్నారు. పున్నదాంట్లో కానీ, అర్థడా మిగిలేరు. ఆ ఏభయ్యేళ్ళలో ముగ్గురు పెద్దవాళ్ళూ, నలుగురు ఆజాత శిశువుల్లా ఆ అగడ్తలకు బలి అయ్యేరు. తమ తల్లికి కలిగిన ఆరు గర్భాలలో తామిద్దరు మాత్రమే బ్రతికేరు. మిగిలిన వాళ్ళంతా అధికశ్రమ ఫలితంగా గర్భప్రావలలోనే మరణించేరు.

ఇన్ని ప్రాణాలు బలిపెడితే వారు పోగుచేసిందల్లా నూట ఏభయ్యి రూపాయలు. అదిపెట్టి తమతండ్రి ఓ ఏభయ్యేకరాలు అడివిభూమి

కొన్నాడు. ముసలివాని జీవితంలో పెట్టుకొన్న ఆశయం, ఆతని కొడుకు ఆశ్వాసాంత ఘట్టాలనాటికి జతపడింది.

ఇంత ఏకాగ్రనిష్ఠ ఏమిటి? దాని గమ్యం ఏమిటి?....ఘామి లేక పోతే ఈ ప్రపంచంతో తమకున్న బంధం ఏమిటి? ఆ ఘామిని కొనుక్కోరాడు. అమ్మరామ అనంటే కోట్లమందిని కాదూ, దొంగరం లేకుండా చెయ్యడమే కాదా?

ఆరోజున తాను ఆ ప్రశ్నకు సమాధానం ఇవ్వలేకపోయేడు. అది రైతువర్గం దిగపీకుడు స్వభావాన్ని ప్రతిబింబిస్తూందని రాజిరెడ్డి కొట్టి పారేసేడు.

ఆరోజున వెంకటయ్య మరో మాటమీదకూడా ఆటంకం చెప్పేడు ఆతని కెందుకుతోచిందో. దానిమీద తమరు చెప్పగల సమాధానంకూడా లేకపోయింది.

దున్నలేనివాడికి ఘామి ఎందుకని కానోవాదం తెచ్చేడు. ఓ ఎచ్చుండదు. గిత్త వుండదు. ఓ నాగరీ, గుద్దరీ వుండదు. చేతిలో కానీ వుండదు. వాడి చేతిలో ఘామివుండి లాభం ఏమిటి? దేళానికి మీదు మిక్కిలి నష్టం గాని....

వెంకటయ్య దాని కథ్యంతరంగా చెప్పినమాటలు తన కప్పుడు అర్థం కాలేదు.

ఘామి ఎవరుదున్నితే వానిదా? అయితే రోజూ ఓ వంద ఎకరాలు దున్నుతుందట. దొర యంత్రం తెప్పించేడు. వరసపెట్టి కావాలంటే మరో నాలుగు తెప్పిస్తాడు. గట్లూ, చాలవలూ లేకుండా వరసపెట్టి దున్నేస్తాయవి. అమామంతా దొరదే అవుతుందన్నమాట. మరి పూళ్ళో రైతాంగం, కూరీ, నాలీ జనం మాటేమిటి?

ఆ ప్రశ్నకి రాజిరెడ్డి వద్దకూడా సమాధానం లేకపోయింది. పోయి మార్కుస్-ఏంగెల్సులు ఏం వ్రాసేరో చూసుకొన్నాడు. రెండు రోజులు

వెతికి ఏమిదో చెప్పేడు. జమీందారీయుగపు భూస్వామ్య విచారానికి విరుగుడుగా దున్నేవారికేమామి అన్నారుట. దానిని తీసుకెళ్ళి యంత్రాలతో వ్యవసాయం చేసేస్తామనే జమీందార్లని సమర్థించడాని కుపయోగించబో వడం తప్పేనన్నాడు.

రాజిరెడ్డిది అదోగొడవ. ఏమన్నావస్తే మార్కుస్ ఏం వ్రాసేదని పుస్తకాలు తిరగెయ్యడం మొదలెడచాడు. దానిని రామందరూ వేళాకోళం చేస్తారు. కాని ఆయనే సరిగ్గా అన్నాడనిపించిందిప్పుడు. ఆరోజున తానో చిట్కా చెప్పేడు. '

"దేశ జేమంకోసం బంధనంగానై నా పూనుకోవలసిందే."

ఆ రోజున రానుచెప్పిన చిట్కానే ఇప్పుడు రెడ్డి అమలు జరప బోతున్నాడు. కాని, అది తనకే ఎనబరాబోతుంది. మింగుడుపడ్డంలేదు.

"ఈ పొలాన్ని ఏభయ్యేళ్ళనుంచి మేం చేసుకొంటున్నాం."

రెడ్డి మీసాలు దువ్వుకొంటూ ఆరాశంవేపు చూసేడు.

"అందుకే ముఖ్యంగా విశ్వాసంచూపడం మరీ అవసరం. ఏదోకష్టంపో పున్నప్పుడు ఆసరాయిచ్చాం. ఏభయ్యేళ్ళపాటు ఏం ఇచ్చావో ఏంటేదో. అదంతా భగవంతుడికే ఎరిక. మీరూ నిలబొక్కుకున్నారు. ఇంక దానిని వదలండి. ఈ ఏడాది నాల్గు అక్కడే పోయిస్తా."

ఎంతో మెత్తగా, విచారపడుతున్నట్లు. దాదాంబి వాప్పించడానికి ప్రయత్నిస్తున్నట్లు కనిపిస్తున్నా రెడ్డి అఖరువాక్యం సుగ్రీవాజ్ఞ. దానికి సమాధానంలేదు. ఆయన కోరినూలేదు.

రంగయ్య దిగులుగా ఇంటిమొగం పట్టేడు.

ఏ దో ప్ర క ర ణం

రంగయ్య నిద్రలో నడుస్తున్నట్లు తూలితూలిపోతూ వచ్చేడు. మనసు లోని బాధలంతా మొగన్నేపుంది. ఆ ఆకారం చూసేసరికి ఏదో కష్టం వచ్చిందని భార్య నిశ్చేష్టురాలయింది. తల్లి పలకరింపులో ఏడ్పు ప్రతిధ్వనించింది. దారినేపోతున్న రైతు ఆతని నంతమారానే చూసి ఏదో కష్టం కలిగిందనిపించి నిలబడ్డాడు. భుజానపున్న సామాను వాకిట్లో పడేసి లోనికి వచ్చేడు.

భార్య తెచ్చియిచ్చిన మంచినీళ్ళతో గొంతు తడుపుకొంటూ రంగయ్య దొరమాట లొక్కదొక్కచే చెప్పలేక చెప్పేడు. దొర బోళ్ళ పొలం వాడలనున్నా దనేసరికి తల్లి గోలు గోలున ఏడ్పు మొదలెట్టింది. ఏమిస్తునే తామా చెలకఘామిని సరిచేయడానికి, సాగుచేయడానికి పడిన కష్టాల్నీ, పోగొట్టుకున ప్రాణాల్నీ వివరించింది. వర్ణన సుదీర్ఘం. ఇది వరకు దాని నంతా పేర్వేరు రూపాల్లో విన్నాడు. అయినా ఇప్పుడూ విన్నారు. విని ఓదార్చేరు.

వాళ్ళచేతుల్లోకి వచ్చినప్పుడు అది పొలమూకాదు. కనీసం చెలకయినా కాదు. రాళ్లు రప్పలు, బండలు, చోళ్లు, ముళ్లు, తుప్పలతో వుంది. ఒక చిన్న గుట్టవంచన వాలులో పున్నదేమో వర్షపునీటికి జాళుపడి, ఇంతింతేసి లోతున పర్రెలుపడి వుండేది. వీరమ్మ మామా, అత్తా కాస్త చదునుగానున్న నాలుగైదెకరాలలో జొన్నో, సజ్జో వేసేరు. తీరికయి నప్పుడల్లా రాళ్లువరి, జాళ్ళకి సప్పిళ్ళువేసేరు. గొప్పకొట్టి పల్లాయుడ్యేరు.

ఒకరోజు, రెండురోజులా : కొన్ని ఏళ్ళపాటు నిద్రాహారాల కవసరమయిన కనీసకాలంతప్ప మిగిలిన ప్రతిషుడియా పొలంలో గడిపేరు.

ఇదివరకు వాళ్ళనోటా వీళ్ళనోటా విన్న కథల్నే తల్లి చెప్తుంటే వింటూ ఆ భూమికోసం తన తండ్రి తాతలు పడినశ్రమకు విలవ కట్టడానికి రంగయ్య ప్రయత్నించేడు. కాని ఆతనికి అంతు చిక్కనేలేదు.

దొర తన తండ్రియిచ్చిన మొదలూ, అశీర్వాదమూగురించి మాట్లాడుతూంటే ఈ విషయమే తోచలేదు. తమకా భూమిమీదగల హక్కు కేవలం ఏభయ్యరవయ్యేళ్ళ బుద్ధావలన సంక్రమించింది మాత్రమేకాదు. ఆభూమిలో ప్రతి అంగుళంమేర తనకుటుంబీకుల కష్టంతో ప్రస్తుతంపున్న చూపానికి వచ్చింది. ఏభయ్యేళ్ళు ఒక కుటుంబంవాళ్లు ఓర్చిన శ్రమకి విలువేలేదా ?

దానికి విలువకట్టడానికి మామూలు కూలి-కూలిపని లెక్కలు సరిపడవు. రైతు తనపొలంలో చేసేపనికి లెక్కకట్టడం సాధ్యంకాదు. ప్రతిగంటలో కూలివాడు చేసే రెండుగంటలపని కుప్పి ప్రతిరోజూ ముగ్గురు కూలీలపెట్టు పనిచేస్తాడు. దానికంతకూ లెక్కకడితే దొర యిచ్చిన మొదలూ, ఆ అశీర్వాదమూ ఓలెక్క కొస్తాయా ?

దానికి లెక్కకట్టలేరు. రైతుచేసే కష్టం గంటలు, బుద్ధూ లెక్కకి అందదు. అదే మరోచోట కూలిపనికిపోతే, మరోవృత్తి ఏదన్నా చేసుకుంటే ?....నిజమే బోలెడు ఆదాయం వచ్చేదే. ఏమో : కాని, వాళ్ళు చెయ్యలేదు. ఎందుకు ? ఆ రాళ్ళు, రప్పలు పెల్లగించడంలో, ఆ గోతులు నింపడంలో, అంగుళం, అంగుళం మేర చదునుచేయడంలో వాళ్ళు ఏ మాసిందేరు ?

వరసగా అరడజనుమంది జ్ఞాత. అజ్ఞాత శిశువుల్ని పోగొట్టుకొన్నా తన తల్లి మళ్ళీ తమర్ని కననే కంది. భూమిమీద రైతు చూపే ఆప్యాయతకూడా అంతేకాదోయి.

మంచివాళ్ళో, చెడ్డవాళ్ళో తన సగతానం అంటూ వుండాలి. ఆ సంతానాశ భగ్నం అవుతున్నా మనుష్యుడు నిర్వికారంగా పునఃకల్పన చేస్తూనే ఉన్నాడు. పంట రాకున్నా, వచ్చినా భూమిమీదకూడా చాకిరీ అలాగే చేస్తున్నాడేమో. అందుకేనేమో భూమితో రైతుప్రాణం లంకెపడివుండడం ?

పెద్ద వ్యవసాయాల్ని గురించి తానన్ని పెద్దకబుల్లు చెప్తున్నా, అజ్ఞాతంగా తన మనస్సును దిగించిపడుతున్న సూత్రా లవేనేమో, రంగయ్య మనస్సు అనేక ఆలోచనలతో ఉద్వేగితం అవుతూంది.

చేతులన్నీ కాయలయినాయి. పొలం బాగడింది. పిల్లలు సుఖపడతారని ఆ దేము వెంత మురిసినాడే. యని తల్లి దీర్ఘంతీసింది.

అమె తానెన్నడో కాషరానికి వచ్చిననాటినుంచీ పెట్టుకొన్న ఆశల్ని పడ్డ ఛాయాల్ని జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొని, తెచ్చుకొని ఏడుస్తూంది. ఆ జ్ఞాపకాల చుట్టూనే రంగయ్య ఆలోచనలు అలంగం లొక్కుతున్నాయి.

మనుష్యుడు పడే శ్రమ అంతా పిల్లలకోసమేనా ? శివరాటరెడ్డి భూమిని దేశంకోసం, తన కొడుకు ఆలోచనలు కార్యరూపంలో పెట్టేటందుకోసం తీసుకొంటున్నా నన్నాడు. తన తల్లి బిడ్డలకోసం భూమిని బాగుచేశా మంటూంది. అయితే తన అక్కగారు ఉన్ననగ లమ్మేసి వ్యవసాయానికి పెట్టుబడి పెట్టింది. అమె ఎవరికోసం చేసింది ? అమెకు పిల్లలే లేరుగా ? వెంకటయ్యను పెళ్ళిచేసుకొనే ఆలోచనతోనే అతణ్ణి పనిలోనికి పిలిచిందేమో ,

తన అక్క వెంకటయ్యను పెళ్ళిచేసుకోదం ప్రయత్నం గుర్తు రాగానే ఆ సమస్యమీద వారంరోజులక్రితం రాజిరెడ్డితో జరిగిన వాగ్వాదం గుర్తువచ్చింది. అతనిని తాను నొప్పించేడు ఆరోజున. అయితే తానాలోజున అన్నదానికి, నేటి ఘటనకూ సంబంధంలేదుగదా యనిపించింది. తనను అవమానకరంగా మాట్లాడినవిషయం రాజిరెడ్డి మామగారితోగాని చెప్పే డేమో, ప్రతీకారంగా ఆయన ఆ భూమికే ఎసరుపెట్టి వుంటాడు.

ఒకర్ని అనుమానించడం అనేది కలగకనే పోవాలి గాని, ఒక్కమాయి ఆ దీజం పడిందంటే దానిని మట్టుపెట్టడం కష్టం. తుంగనేనా కుక్కగించొచ్చు. కాని అనుమానాన్ని పెక్కగించలేము.

వీధిలోనున్న నలుగురూ వచ్చేరు. కడుక్లా ఓదార్పులూ సాగుతున్నాయి. సానుభూతి తెలుపుతున్నారు. అంతటికీ ఏదో ఒకటి. ఆరా చూడటో సమాధానం ఇస్తూనేవున్నాడు. కాని, అరని ఆలోచనలు రాజిరెడ్డి ఏం చెప్పివుంటాడా యనే....

“ఎంతచాకిరీ! మరో ఆయ్య పనికెళ్ళినా బోలెడు సంపాదించేవారు కాదా?”

“ఒక్కరోజున్నా కడుపునిండ తిండివుందా?”

“ఏభయ్యేళ్ళనుంచి చేస్తున్న కొండ్ర.”

“రాస్త పచ్చగావుంటే రెడ్లు కళ్ళల్లో నిప్పులోసుకుంటారు. ఎప్పుడూ అంతే.”

“అ పడెకరాలే లోబొచ్చాయా? అంత దరిద్రంలో ఉన్నారా? వెయ్యేకరాలూ చాలలేదా?”

“ఏకాలానికేం వాస్తుందో ఎవరు చెప్పగలరు?”

“గర్మ కాకపోతే ..”

అర్ధిక సూత్రాలూ, సమాజదాస్యం నుంచి అధ్యాత్మిక సందేహాల వరకూ గతకాల కారణాలూ. సమాధానాలుగా గ్రామీణుల ఓదార్పుల్లో దొర్లిపోతున్నాయి. వీధిచివరి పెర్రమ్మ ఏదో సందుచూసుకొని, రెండో మనిషి చెవినిపడకుండా వీరమ్మచెవిలో ఒక సూతనకారణాన్ని పడేసింది.

“ఏదో తప్పు జరిగిపోయింది. కాయమని కాళ్ళమీద పడండి. అపరాధం ఇచ్చుకోండి.”

చేసిన తప్పేమిటో. అపరాధం ఇచ్చుకోవడం ఏమిటో పీరమ్మకు మొరట అర్థంకాలేదు. తెరచిననోరు తెరచినట్లే వెర్రెమ్మవంక ప్రశ్నార్థకంగా చూసింది.

“అదేనే. అది.”

అదేమిటో చెప్పకపోయినా సరెమ్మవున్న గదివైపు అమె చూసిన చూస్తూ అమె చేసిన అధినయనూ ‘అదీ’ ఏమిటో చెప్పేయి. పీరమ్మకు కటికిచీకట్లో చూరి దొరికిన ట్లనిపించింది.

“అంతేనంటావా ?”

జనం అంతా వెళ్ళిపోయేక పీరమ్మ దుఃఖపుహుకుడంతా కూతురు మీదికి తిరిగింది.

“దీనిచలవే. అప్రతిష్ట అ మహారాజు చెవికంటా వెళ్ళింది. లేకుంటే ఇన్నేళ్ళనుంచి లేని మాయి ఆలోచన ఇప్పుడే ఎందుకురావాలి ?”

ఒక్కొక్కమాటే అంటున్నకొద్దీ ఆ విశ్వాసంకూడా బలపడుతూ వచ్చింది.

“ఆయన దర్మరాజు. తండ్రీలాంటివారు.”

రంగయ్యకూడా ఔనేమోననిపించేటంత విస్తృతంగా శివరామి రెడ్డి యోగ్యతల్ని వీఃమ్మ వర్ణించింది. ఇచ్చుకోలేమన్న రైతులకు ఆయన ఎన్నోమాట్లు శిస్తుమాప్ చేసేడు. యుద్ధంరోజుల్లో ఎందరికో డబ్బు ఇప్పించేడు. రెండేళ్ళక్రితం ఎరువును చేలోకి తోలించేసి ఇంతవరకూ డబ్బు పుచ్చుకోలేదు. * ఇంట్లో ఎరువా ఏమన్నానా ? కంపెనీ ఎరువులు. పెద్దపులి

రెండో ప్రపంచయుద్ధం రోజుల్లో అధికోత్పత్తి కార్యక్రమంలో నిజాం ప్రభుత్వం ఎరువుల వాడకాన్ని రైతుల్లో ప్రోత్సహించడానికి పూనుకుంది. నాలుగో వంతు ధరతగ్గించి దీర్ఘకాల వాయిదాలమీద చెల్లగొట్టే సౌకర్యంతో తక్కావీ ఎరువులు సరఫరాచేసింది. కానీ, అలవాటులేని రైతాంగం వాటిని తీసుకోలేదు. ప్రభుత్వోద్యోగులు కోటాప్రకారం ఎరువులు బస్తాలు తెచ్చి గ్రామ చావడుల్లో పడేసి, చేలల్లో చిమ్మివేసి అప్పులుమాత్రం రైతులపేర వ్రాసుకుపోయేరు. మొదటి నిర్ణయం ప్రకారం అయిదారేళ్ళవరకూ ప్రభుత్వం తక్కావీ ఎరువుల అప్పుసంగతి కదపలేదు. అది అప్పుఅనే సంగతే రైతులు మరచిపోయేరు.

పేరంటానికి పెట్టుకుందట. నిజాం సర్కారు అంత ఖర్చుచేసి ఎరువులు రైతుల కిచ్చేస్తుందా, దొర రైతుల లాభంకోసం తన చేతిదబ్బే ఇచ్చుకొన్నాడో, ఏదో చిట్కావేసి సర్కారుచేత ఇప్పించేదో, అంత మంచి వాడు తమచూసుని అడిగేదంటే వెనక్కాల రాజిరెడ్డి చాడీకోరుతనం ప్రోత్సాహం వుండకపోవనే రంగయ్యకు గట్టిగా అనిపించింది. అక్కగారి ఆపరాధాని కిది ప్రతీకారచర్య అంటున్న తల్లిమాటమీద విశ్వాసం లేక పోయినా, కలిస్తే అదీ ఒక కారణం అయితే అయివుండొచ్చు ననిపించింది.

కాసు ఏమన్నా కూతురు నిశ్శబ్దంగా వూరుకోవడం చూసినకొద్దీ వీరమ్మకు దైర్యం బలపడింది. తిట్టింది.

“దీనిపోత్రం దొగ్గులుగానూ....”

సత్తెమ్మ దానికి ఏమీ అనలేదు..

తమ్ముడు దొరదగ్గర జరిగిన సంభాషణను వివరిస్తుంటే వాకిట్లోకి వచ్చి స్తంభాన్ని జేరబడి నిల్చుంది. ఒక్కపలుకుకూడా అడకుండా అన్నీ వింది. అమె ఎవరినీ ఓదార్చలేదు. ఒకరి ఓదార్పుల్ని వినిపించుకోలేదు. వచ్చిన జనం తోట పెంచడానికై సత్తెమ్మపడిన కష్టాన్నిచెప్తూ అమె ముఖంకేసి చూచినప్పుడుకూడా అమె ఏమీ అనలేదు.

ఇప్పుడు తల్లి తిడుతున్నా అమె కదలలేదు. అత్తగారి మాటలు కోడలికే కష్టం అనిపించేయి. ఎదుటినుంచి తీసుకుపోదామని వచ్చి చేయి పట్టుకొంది.

“లోపలికి పోదాం రాండి.”

సత్తెమ్మ మాట్లాడనూలేదు. కదలనూలేదు. పరధ్యానంగానే మరదలు చేయి విడిపించుకొంది.

“ఇంటా వంటా లేని పని చేస్తేవే కూతరా! తింటూ తింటున్న కూట్లో మన్నోస్తేవే తల్లీ! ఎటువంటికొంప కెటువంటి చిచ్చుతెస్తేవే!”

కూతురు ఏమీ అనడంలేదనే దైర్యం చిక్కినకొద్దీ వీరమ్మ అమ్మవైపు దేకుతూంది. అనేక కోటాలనుంచి అనేక కొత్త కొత్త మాటలతో తిడుతూంది.

తల్లి దగ్గరకు వచ్చినా సత్తెమ్మ కదలలేదు. చివర కామె కాళ్ళు తగిలేటట్లు వచ్చింది.

“పాపం వూరికెనే పోతుందా ?”

అది శాపమో, అనుశాపమో, సత్తెమ్మ నోట అప్రయత్నంగా వచ్చేసింది.

“పాపం చేసింది నేనూ, చుట్టుకునేది మిమ్మల్నినా ?”

తల్లి అంటున్న మాటల్లో విశ్వాసం లేకపోయినా రంగయ్య అక్కగారి మాటలకు ఉక్రోశపడ్డాడు. ఈ ఉత్పాతం అంతా రాజిరెడ్డి చెప్పిన ఏదో మాటల ఫలితం అయి పుంటుందని అనిపిస్తూంది. కాని పైకి చెప్పలేడు. తనమాటే ఇంతతెచ్చిం దని నలుగురికీ తెలిసిపోవడంకన్న. నెపం చేరొకరిమీదికి పోవడంలో తృప్తి.

సత్తెమ్మ మాటలు ఆ తృప్తిమీద చెప్పారీసేయి. కోపం వచ్చింది. కాని గట్టిగా ఏమీ అనలేకపోయేడు. గొణిగేడు.

“చేసింది చెప్తే ఉక్రోశం.”

తల్లి అన్నితిట్టినా మాట్లాడని సత్తెమ్మ తమ్ముడు గొణుగుడికి పుండి పడింది.

“ముండల్లే నామీద పడి ఏడవకపోతే అక్కడే అదేదో ఏడవక పోయావూ. వెధవచదువు వెలిగించేవు. ముసలిపీనుగుల వెనక్కాల రాశం వేయడానికి,”

సత్తెమ్మ ఒక్కక్షణంకూడా అక్కడ నిలబడలేదు. వీరమ్మ నోరుతెరచి, కూతురు పోయినవై పే చూసింది.

*

*

*

కొడుకును వేరేపిలిచి తల్లి తన ప్రతిపాదనను ముందుపెట్టింది. కొడుకు దానికి వాప్పుకొంటాడనే దైర్యం ఆమెకు లేదు. అయినా అంత కన్న ఏం చెయ్యగలుగుతారో ఆమెకు అర్థంకాలేదు.

రంగయ్య కాలేజీలో చేరినప్పటినుంచీ ఇటువంటివాటిని వ్యతిరేకిస్తున్నాడు. చట్టంలో ఇల్లాంటివి పుచ్చుకోకూడదనీ, ఇవ్వకూడదనీ వుందన్నాడు. కాని ఆ పొలాన్ని కాపాడుకొనేటందుకు చట్టంలో లేకపోయినా దానికి విరుద్ధంగా అయినాసరే దొరకి అపరాధం చెల్లించాలని ఆమె ఆభిప్రాయం.

సత్తెమ్మ తన శారీరకావసరాలకు లొంగిపోవడం ఒక అపరాధం. అందులో విధవరాలయివుండీ, ఆ తప్పు చేసినందుకు దొరకి అపరాధం చెల్లించుకోవాలి.

ఎవరింట్లోనైనా బిడ్డ పుట్టితే, పెళ్ళి జరిగితే, పిల్ల కాపురాని కెళ్ళినా, కోడలు ఇంటికివచ్చినా, చిన్న మాటా మాటా అనుకొన్నా పేచీపడి సఖ్య పడాలనుకొన్నా దొరకి అపరాధమో, బహుమానమో, నజరానామో రూపం ఏదయితేనేం, పేరు ఏదయితేనేం కొంత రుసుం చెల్లించుకోవాలి.

దొర కూతురు పెళ్ళయితే గొల్లరత్తాలు మందకో గొర్రె నిచ్చేడు. మంగలివెంకాయ ఎవరైతే లేవదీసుకొచ్చినందుకు పాతికరూపాయలు అపరాధం దొర కిచ్చుకున్నాడు. ఇల్లాగే ప్రతి ఇల్లా ఏదో రూపేణా, ఎంతో కొంత ఇస్తునే వున్నారు.

అల్లా ఇవ్వకుంటే ఎన్నోచిక్కులు. ఏదో సమయంలో దెబ్బలు తగులుతాయి. పోలీసుస్టేషన్ల కీడుస్తారు. కేసులు వస్తాయి. బలాత్కారంగా వసూలుచేయడం ఎల్లాగూ మానరు. పైగా తిట్లూ, తన్నులూ కొనరు. అందుచేత పల్లెటూళ్ళలో ఎవ్వరూ ఈ అనువాదానికి తప్పించడానికి ప్రయత్నం చెయ్యరు.

దొరపెట్టించిన బడిరో కొడుకును చేర్పించినప్పుడు రంగయ్య తండ్రి స్వయంగా బుద్ధుడు వెన్నకాచిననెయ్యి ఇచ్చివచ్చేడు. కాలేజీరో చేరేముందు అరడే స్వయంగా ఇచ్చివచ్చేడు.

కాని కాలేజీరో చేరేక ఈ కట్నాలు చట్టవిరుద్ధమని రంగయ్య తెలుసుకొన్నాడు. వాటికి వ్యతిరేకంగా ఉపన్యాసాలు ఇచ్చేడు. వాటిని కాలేజీలోనే చాలమంది వ్యతిరేకించేవా రుండేవారు. అరన్ని బలపరిచేవాడూ చాలమంది కనబడ్డారు. అనేకమంది దొరల విద్వంస, జమీందార్ల సంతానము రాము పూర్వరోగి పెళ్ళి ఈ మరన్యాయపు పూర్వాని రిజిస్ట్రేషన్ చేస్తామన్నారు. ప్రమాదాదులూ చేసినవాళ్లున్నారు. కొందరు ఈ ఆరోచనలను ఎగతాళి చేసేరు. ఛామి అమ్మలేనూ, కొండేనూ స్త్రాంపుషిజా ఇప్పవలంబిదే దొరలకిచ్చే రుసుమునందారు వాళ్లు. స్కూలులోను, కాలేజీలోనూ కొత్తగా చేరేబిల్లు డిచ్చుకొనే ఎంట్రుపు షిజామాడేమిటని నిందిసేరు. కాని, వారియినా ఏ సంబంధంలేని దొరలకి రుసుం మిమ్మరివ్వాలంటే చెప్పలేకపోయాడు. అచారం! వానికి మారుమూలదానంటేను. సమాజంలో ఆచారానికి చట్టాని కున్నవానికన్న బలం ఎక్కువ.

దీటిమీద కామి రోజులతరబడి చర్చలు జరిపేరు. వానికెన్నడూ తెగూతెంతూ పుండేదిరాదు. ఇప్పుడవన్ని గుర్తువచ్చేయి. అజ్ఞాపకాలూ, తనవాదనలూ తరుముకుపస్త్రుంటే రంగయ్య తల్లి ప్రతిపాదన సంగీకరించలేకపోయేడు. పైగా ఈ అపదకు రానూహిస్తున్న కారణంపేరు. తన అక్కచేసిన తప్పు దీనికి కారణం అనిపించవంటేను. రాజిరెడ్డి ఏమోవాడియ చెప్పేడు. అసలు కారణం చేరేపుండగా అక్కఏమో పెళ్ళిచేసుకుంటానన్నదని అపరాధం చెల్లించవోలే ఏమోయంది ?

కాని, తన మనస్సులోని ఆరోచనను బయట పెట్టలేదు. అపరాధం పేరు ఏ తల్లవద్దని తల్లిని మందలించేడు. ఆమె ఏడ్చింది.

“పొలం పోవలసిందేనా ;”

‘కోర్టుబాన్సాయిలే’ యంటూ కొడుకు ఆమెకు దైర్యం చెప్పబోయేడు. నిజానికి కోర్టులవలన పని ఏమన్నా జరుగుతుందంటే అతనికి నమ్మకం లేదు. కనీసం గట్టిగా ఎదుర్కొంటారనీ, తూమి ఓ పట్టాన స్వాధీనం కాదనీతోస్తే దొర వూరుకోవచ్చునని ఒకవేళున అనిపిస్తుంది. కొందెపు మాటలకు తన్ను చెవరించేదేమో , కాని, అలాగని వూరుకోలేడు. పోయి దీని అంతేదో చూడాలి.

“షికాయతుకు ఎంతో డబ్బుకావాలి. దొరలతో పేచీ. నెగ్గుతామనే దైర్యం ఏమిటి ? బిచ్చులకయ్యే డబ్బు అపరాధంగా చెల్లిస్తే ? సఖ్యతా వుంటుంది. పొలమూ పోదు.”

తల్లి సలహాను రంగయ్య లెక్కచెయ్యలేదు.

పెంటనే భార్య వచ్చించగా నాలుగు మెతుకులు అదరాదాదరా కొరికి నల్లగొండపోయి బస్సు నందుకోడానికి చండుదాటకి వెళ్ళేడు.

వీరమ్మ వంటింట్లో పాలదారి సమీపంలో పాతిపెట్టిన ఏడత పైకి తీసింది. అయిదు రూపాయలు కొంగున మూటకట్టుకొంది. దుఃఖభారంతో కాళ్లు ఈడ్చుకొంటూ కిష్టయ్య ఇంటికి బయల్దేరింది.

కిష్టయ్య రెడ్డిగారి శరీరారు. రేపు పొలం స్వాధీనం చేసుకోడానికి రావలసిన మనిషి. దొరవద్ద పని జరగడంతో అతనికి రాంబూరం ఇవ్వడం అవసరమని వీరమ్మకు అనుభవజ్ఞానం.

అయిదు రూపాయలూ రొంటినెట్టుకొని కిష్టయ్య మీసాలు సవరించుకొన్నాడు. నిరుడు తాను వూళ్ళోంచి పారిపోవలసి వచ్చిన స్థితిని గుర్తుచేసికొని, అనాటి తిరుగువాటులో వెంకటయ్య ఎంత బాధ్యుడో జ్ఞాపకం చేసేడు.

వీరమ్మ లబలబ లాడింది.

ఇంటికి వచ్చేసరికి గుమ్మంలో కూతురు కనబడింది. అయిదు రూపాయలూ జ్ఞాపకంవచ్చి మండిపోయింది. ఎంతో కష్టపడి కూడబెట్టిన డబ్బు నీళ్ళల్లా బిర్లు చేయవలసిన స్థితి కలిగించినందుకు తిట్టింది.

“మారెమ్మ !”

సత్తెమ్మ తల్లిని నమిలేసేలా చూసింది. అంతే. ఏమీ అనలేదు.

ఎ ని మి దో ప్ర క ర ణం

చేతిలోని సిగరెట్టు చేతిలోనే నుసి అయిపోతుంటే ఆ ధ్యానైనా లేకుండా రాజిరెడ్డి ఏవేదో ఆలోచనల్లో కొట్టుకుపోతూ అలాగే కూర్చుండి పోయేడు. సత్తెమ్మ ప్రశ్నకి సమాధానం ఏమిస్తాడు ?

నిజానికి చట్టంలో కొలదారులకి రక్షణఅనేది వున్నట్లు కనిపిస్తున్నా ఆచరణలోకి రాకుండా దానికెన్నో మినహాయింపులు. ఏభయ్యరవయ్యేళ్ళ పాటుకి ఏగాని నిలువనివ్వని ప్రభుత్వం. ఈ అరణ్య రోదనానికి అలనా పొలనా చూపేశక్తి ఎవరికుంది ?

కాని, ఆ సమస్య భయంకర స్వరూపాన్ని ఎరగని సుమిత్రా. ఎరిగి వున్నా ఏం చెయ్యాలో తెలియని సత్తెమ్మకూడా ఆతని సమాధానంకోసం ఎదురు చూస్తున్నారు. ఎదుటవున్న కుర్చీ చేతిమీద అనుకొని కూర్చుని సుమిత్ర నిరీక్షిస్తూంది. తన ప్రశ్నకు సమాధానం దాని ముఖంలో వెళుకు రున్నట్లు వారిని మార్చిమార్చి చూస్తూంది.

పెద్దదొర తమ భూమిని కావాలన్నారనీ, దానికి కారణం తాను పెళ్ళి చేసుకోవాలనుకోవడమేననీ తర్లీ, తమ్ముళ్ళ నోటవిన్నాక అమె కోపం పట్టలేకపోయింది. భూమిని అడిగేడన్న దానికన్న అక్షణంలో దానికి చెప్పిన కారణంమీదనే అమె ఎంతో ఆవేశపడింది. పెళ్ళి చేసుకోవా లనుకోడంలో తప్పేమిదో, దాని కాయన కోపగించవలసిన పనేమిదో, ఆ కోపంతో తమ భూమిని ఏ చుక్క-తో ఇమ్మంటున్నారో స్వయంగా పెద్ద రెడ్డిగారినే అడిగెయ్యాలని బయలుదేరింది. మరొకప్పుడైతే ఆ ప్రశ్నలు

అడగగలిగేదేకాదు. అందులో పెద్దరెడ్డిని స్వయముగా అడగడం. కాని ఇప్పుడు వామె కా భయమూలేదు. సంకోచమూలేదు. రెడ్డి ఇంట్లో లేక పోయాడుగాని ఆమె అడిగివుంచేదే. ఆయన లేకపోవడంచేత ఆయన కూతుర్ని అడిగింది. సుమిత్రతోనూ. ఆమె భర్తతోనూ తనకున్న పరిచయాన్ని పట్టి కొంచెం దురుసుగానే అడిగింది. ఆ దంపతులతోడి సంభాషణలో చొరకు ఆ ఛామిమీద కన్ను పడవానికిగల కారణం రాను పెళ్ళి చేసుకోవాలనుకోడం ఎంతమాత్రం కావని తెలిసిపోయింది. అంతవరకూ ఆమె మనస్సులో అడుగున పడివున్న ఛామిపై తమకుగల హక్కు సమస్య ఇప్పుడు అగ్రస్థానానికి వచ్చింది. దానిలో తమ కుటుంబం ఎంత చాకిరీ చేసిందో, రాము ఎంత పెట్టుబడి పెట్టేరో, తమ జీవితంలో ఒకభాగం అయిపోయిన ఆ ఛామిని అడిగేహక్కు చొర లెక్కడిది ?

రెండు తరాలనుంచి తమరామామి పండించుకు తింటున్నారు. పన్నులు కట్టుకొంటున్నాడు. అది తమదే ననుకొంటున్నారు. తమ లొక్కరేకాదు. ఊరిందరివీ అదే అభిప్రాయం.

ఆ ఛామిని ఇప్పుడున్న స్థితికి తేవడంలో రాను ఎంతో కష్టపడింది. ఎంతో డబ్బా పెట్టింది. అదంతా లెక్కలేనట్లూ, తమ జీవితాలకు విలువే లేనట్లూ, పట్టాకాగితం ఒక్కటే ప్రపంచం అన్నట్లూ చూట్లాడితే ?

రాజిరెడ్డికి ఏం చెప్పాలో అర్థంకాలేదు. ఏం అనగలదు ? నిజంచేత అతనికి సత్తెమ్మమీద సానుభూతి వుంది. ఆమె మీదనేకాదు. ఆమెలాగ సంఘవ్యవస్థ కుక్కల చక్రంలో నలిగిపోతున్న వాళ్ళందరిమీదా కూడా అభిమానం వుంది. ఒక్కమారు తిరగబడితే తప్ప ఆ వెట్టిచాకిరీయూ, హింసయూ, దోపిడీలు వదలవని అతడు గట్టిగా నమ్ముతాడు.

కాని, అతని అభిప్రాయాలు వార్యరూపంలోకి వస్తే నలిగిపోయేవాళ్లు తన సన్నిహిత బంధువులే. ఏడాది క్రితం వెట్టిచాకిరీ చేయబోమని

నలుగురూ కట్టుకట్టేసరికి తన మామగారివాళ్లు ఎంత ఇబ్బంది పడ్డారో విన్నప్పుడు సంతోషం కలిగినా రెండోవేపున అయ్యో అనిపించకపోలేదు. వండుకున్న తిండి ఏలాగో పెట్టుకుతిన్నా ఆపతీసి పారేసే దిక్కు లేక పోయింది. మంచా లున్నాయి. పసుపు లున్నాయి. దుప్పట్లున్నాయి. కాని కళ్లు మూసుకొని పడుక్కోవాలనుకొంటే పక్కవేసేటంతుకు మనిషి లేకపోయే. దొడ్డినిండా పశువులున్నాయి. పిల్లలకి పాఠవచ్చే దారి లేక పోయే. ఒక్కరికి ఏం చెయ్యారో తెలియదు. ఏ పనికి ఏం ఇవ్వారో ఒక్కళ్ళకీ అర్థంకాదు.

అనాడు తాము పడిన ఇబ్బందుల్ని ఏ కరువుపెట్టి వెట్టి వ్యతిరేకతని తెలుగు మీరిపోవడంగా వర్ణించి అత్తవారివాళ్లు నిందిస్తూంటే రాజిరెడ్డికి ఏం సమాధానం చెప్పారో అర్థం అయ్యేదికాదు. పైకి ఏమీ అనక పోయినా మనసులో మాత్రం వుండేది. ఏం వాళ్ళెందుకు వుట్టినే చాకిరీ చెయ్యాలనిపించేది. కాని, రెండోవేపున డబ్బు అడిగి తీసుకొని వని ఎందుకు చెయ్యకూడదు అనీ తోచేది. అంత సందిగ్ధతలోనూ అతని సానుభూతి మాత్రం ప్రజలవేపే వుంది.

ఇప్పుడూ అదే స్థితి. సానుభూతి సత్తైమ్మమీద. ఆమె ఆ భూమిని దాగుచెయ్యడానికి చూపిన తాదాత్మ్యం అతడు కళ్ళారా చూసేడు. అంత కంటే భూమిమీద మరోహక్కు ఏం కావాలి ; ఆ భూమి వుందో లేదో, ఎక్కడుందో, ఎల్లావుందో ఎరగని మామగారు దానిని కావాలనడం దాగలే దనిపించింది. “దున్నేవాళ్ళకే భూమిమీద హక్కుండాలి.”

కాని, ఆ సానుభూతిని తాను ఏవిధంగా చూపగలడు ; భూమిని అడగడం న్యాయంకాదని మామగారివద్ద అనగల ధైర్యంలేదు. ఆయనంటే ఒక విధమయిన భక్తి, భయమూ కూడాను.

చిన్న బావమరదివద్ద చనువువుంది. తన ఈడువాడు గనక పరి చయమూవుంది. కాని, ఆయన ఆలోచన వేరు. యంత్రాలతో పెద్దయెత్తున

వ్యవసాయం సాగించాలనే ప్రయత్నంలో వున్నాడు. దున్నేవాడికే భూమి హక్కు వుండాలనేట్లయితే ఇప్పుడు నాకంటే హక్కుగలవా డెవ్వరూ వుండరన్నాడు.

యంత్రాలతో తాను వేల ఎకరాలు దున్నించగలడు. తనకు పట్టావున్న భూమేకాదు. అడ్డు చెప్పేవాడు లేకపోతే వూళ్ళోదేకాదు చుట్టుప్రక్కల వూళ్ళదికూడా దున్నించెయ్యగలడు. ఆ భూమంతా తనకు రావలసిందే మరి - అన్నాడు.

నిజంగా అంతపనీ చెయ్యగలరు. కాని చెయ్యరు. ఒక్కమారు ఆ పని ప్రారంభిస్తే ఇంక అస్తి హక్కు అనేదానికి అవకాశమే లేకుండా పోతుంది. భూమిమీద అస్తి హక్కు ఒక్కమారు రద్దు అయ్యాక అది అక్కడే ఆగుతుందని నమ్మకం ఏమిటి? ఆ ధయం లేకపోతే ఏనాడో ఆ పని చేసివుండేవారే.

మానవుడు ఏ మవుతాడనే విచారంలేదు. మనం ఏ మవుతామనే బాధే. అదే ఇక్కడా ప్రత్యక్షమయింది. దానిని తాను అర్థం చేసుకొన్నాడు. కాని ఆ మాటలు సత్తెమ్మతో ఎల్లా చెప్పగలడు? తన బావమరది మీదా, మామగారిమీదా తిరుగుబాటుకి ప్రోత్సాహం చెయ్యడం న్యాయం కాదనుకొన్నాడు. అయితే మరి సత్తెమ్మ ప్రశ్నకు సమాధానం?

భర్తతోడి సాహచర్యంలో పట్టుబడ్డ అభిప్రాయాలూ, సత్తెమ్మ అంటే వున్న మంచి అభిప్రాయములో సుమిత్రకూడా తన ఆత్మబంధువులు ఈ విషయంలో మంచిగా వ్యవహరించడం లేదనుకొంది. కాని, వాళ్ళు ఆత్మ బంధువులు. తండ్రి, అన్నా, వాళ్ళు తప్పుచేస్తున్నా రనిపించినా, ఎంత సడభిప్రాయంగల మనిషి అయితే మాత్రం సత్తెమ్మవద్ద వాళ్ళని ఏమన గలడు? అలాగని సమర్థించనూలేదు. సమస్యకు పరిష్కారమార్గం మగడి మీద పడేసి ఎదురు చూస్తూంది. కాని ఆయనకు కూడా తెగినట్లు కనబడ్డంతేదు.

మెట్లమీద ఎవరో గబగబా ఎక్కివస్తున్న చప్పుడయి సుమిత్ర కుర్చీ చేతిమీదనుంచి అప్రయత్నంగానే లేచి నిలబడింది. ఇంత చనువుగా వచ్చేవా రెవరా యన్నట్లు ఆమె చూపులు ఆ పైపే తిరిగాయి. మరుక్షణంలో తల కనబడింది. గుత్తు పట్టింది. తమ సమస్య తేలిపోయినంత వుత్సాహం గొంతులో ప్రతిధ్వనించింది.

“అడుగో చిన్నన్నయ్యే వచ్చేరు. అయినై అడుగు....”

ఏమిటి ఆడగడం అంటూ ఆరెమి మరుక్షణంలో గదిలో అడుగు పెట్టేడు. కుర్చీ ఒకటి లాక్కుకొచ్చుని. రెండోమాది తన ప్రక్కను రెట్టించేమరకా ఆ గదిలో మరొక మనిషిపూర్వ విరుద్ధమని గుర్తించలేదు. గుర్తించినార అతనినోట పురోమాట రానూలేదు. ఉవాసినంగా కనబడుతున్న సత్తెమ్మ ముఖం ఆతని నాటిల్లి వింది.

సన్నగా సలాకులాపున్నా ఆ విగ్రహంలో దీప్తిపడింది. పెద్ద పెద్ద కళ్లు ఆ దీప్తికి వివిటి పడుతుండే. ఆ సాంఘికం ముంపు ఆరెమి చాల సేపటివరకూ నిర్వాక్కుడుగా కూర్చుండిపోయేడు.

తన చెల్లెలి ముందర ఎవరో ముక్కు మొగం ఏరగని వరామి శ్రీ చేపు రెప్పార్పకుండా చూడడం సంకోచం అనిపించింది. చూపులు శిష్టు కొన్నాయి. కాని, దానికి ఎంత మనోనిగ్రహం చూపవలసి వచ్చిందో ఆతని ఆస్పటి మొగమే చెప్పింది.

తన పైపు రెప్పార్పకుండా చూడడం సత్తెమ్మకు చాల కోపం తెప్పించింది. అసహ్యమూ కలిగింది. రఘునందనుల్లో గురించి ఆమె తేమి తెలియదు. దొర కొడుకని మాత్రమే ఆతనిని గురించి ఆమెకు తెలిసినదల్లా. దొరలయెదా, వారి నీతి నియమాలయెదా ఆమెకు రీతమైన అసహ్యం వుంది. వారి అవినీతికర చర్యల కథలు ఆమె బహు ముఖాల అసంఖ్యాకంగా వింది. రఘునందనుడి అన్న రమణారెడ్డి చాకలి మంగమ్మని లొంగదీసుకొనే ప్రయత్నంలో కాపురంలో నిప్పులు పోసుకొన్న

కద వూళ్లో ఇంకా మరిచిపోలేదు. రఘునందనుడు ఆ అన్నకు తమ్ముడే
వాడా, పైగా భార్య పోయింది. ఆయన చూపులలో కేవలం ఆశ్చర్యం.
దిగ్భ్రమా మాత్రమే కనబడుతూన్నా అవి తన రూపు రేఖలకు జోహారు
విస్తున్నట్లు కనబడుతూనే వుంది. సత్తెమ్మ మనస్సులోనే చిట చిట
లాడింది. తల తిప్పుకొంది. ఆ చిట చిటలో చరాయన మేడదిగి పోయేదే.
కాని, సుమిత్ర వేసిన ప్రశ్నకూ, ఇచ్చిన సలహాకూ సమాధానం ఇచ్చినా
ఇవ్వకపోయినా లేచిపోవడం మర్యాదకాదు. కనక నిలబడింది.

“అడగవమ్మా! అసలు మనిషి వచ్చేడు.”

తన అన్నను కూడా హెచ్చరించింది.

“అవిదేదో అడుగుతూంది. చెప్పు.”

రఘునందనుడు ఆ ప్రశ్నకోసం ఎదురు చూసేడు. కాని సత్తెమ్మ
ఏమీ అడగలేదు.

ఈ మారు ఆ ప్రశ్న ఏమిటో సుమిత్రే చెప్పింది. ఏం చెప్తావన్నట్లు
సత్తెమ్మ అతని చూపుల్ని నిర్భయంగా ఎదుర్కొంది.

రఘునందనుడు ఏమీ సమాధానం ఇవ్వలేదు. ఏం ఇవ్వాలో తోచ
లేదు. తన భూమిని గురించి ఈమెకు సమాధానం ఎందుకివ్వాలి ?

ఎందుకివ్వాలోకూడా సుమిత్రే బయట పెట్టింది.

“ఆ భూమి ఎందుకూ కొరగానిది. అందుకే తాతగారు గారికిపోయే
పేలాపిండిలా కృష్ణార్పణం అన్నారు. ఇప్పుడది బాగుపడింది....”

తన తాతగారి పనిని అంత కించపరుస్తూ మాట్లాడ్డం రఘునందనుడికి
కష్టం అనిపించింది. అందులో తల చెల్లలే అంటూంది. అదీ ఈ పరాయి
పడుచువద్ద. ఆ భూమిసమస్యలో ఆమెకే సంబంధం వుండడంకూడా
కొంత చిరాకు కలిగించింది. చెల్లెటవంక మాక్షణంగా చూసేడు.

“తాతగారు చేసిన తప్పు దిద్దుకుందాం.”

ఆతని అభిప్రాయం అర్థంకాక సుమిత్ర మగని ముఖం చూసింది. బావకు కోపం వచ్చిందని గ్రహించి రాజిరెడ్డి అందుకొన్నాడు.

“పెద్దలు చేసినపనికి పేర్లు పెట్టడం మంచిదికాదు. కాని, మనం చేసేపనులు ఆ అవహేళనకు కారణం కానీయకూడదు.”

అది చెల్లెలిని మందలించడమో, తనను తప్పుపట్టడమో రఘునందనునికి అర్థంకాలేదు.

“పేరెట్టండి. ధర ఇచ్చేస్తా. కొరగావి దిచ్చినారనే అప్రతిష్ఠ ఎందుకు ?”

పరిస్థితుల్ని మరింత పాడుచేశానని సుమిత్ర గతుక్కుమంది. రాజిరెడ్డి కూడా గ్రహించేడు. కాని, ఇంతవరకూ పచ్చాక వెనక్కి గుంజడం ఏలాగో అర్థంకాలేదు.

సత్తెమ్మ సమాధానం ఇచ్చింది.

“భూమికి ఖరీదు కడతారు. కాని, దానిని నేడున్న దశకు తేవడంలో చేసిన కష్టానికి ఖరీదు ఏం కడతారు ?”

రాజిరెడ్డికి ఆ మాట వినగనే మహాకవి శ్రీశ్రీ గీతంఒకటి గుర్తు వచ్చింది. సన్నగా ఆలాపించేడు.

పొలాలనన్నీ
హలాలదున్నీ
ఇలాతలంలో హేమంపిండగ
జగానికంతా సౌఖ్యం నిండగ
విరామ మెరుగక పరిశ్రమించే
బలం ధరిత్రికి బలిగావించే
కర్షకవీరుల కాయంనిండా
కాయవకట్టే ఘర్మజలానికి

ఘర్మజలానికి
ధర్మజలానికి
ఘర్మజలానికి
ఖరీదు లేదోయ్..॥

చెల్లెలి మగని మధురకంఠస్వరంతో మరుగునపడిన అభిమానం
ఘర్మజలం ఖరీదుతో మళ్ళీ తల ఎత్తింది....
నెమ్మదిగా లేచి వెళ్ళిపోయేడు.

తొమ్మిదో ప్రకరణం

రంగయ్య నల్లగాండ చేరేసరికి బాగా రాత్రి అయింది. బస్సు దిగేడు. పరిచితములైన వీధులే పరచ్యానంలో అపరిచితంగా తోస్తూంటే, అలవాటయిన కాళ్ళు పాటంతటవే అత్తవారింటికి చేర్చేయి. ఆ వేళ కప్పుడే అంశా భోజనాలు చేసేసి, వాకిట్లో మంచాలమీద కబుర్లు చెప్పుకొంటున్నారు.

అల్లుణ్ణి ఆ వేళప్పుడు ఆ ఆశ్రమంలో చూసి మాణిక్యమ్మ కంగారు పడింది. వచ్చింది అని చొక్కడేనని తెలుసుకొన్నాక ఆలోచనలో పడింది. ముఖం, మాటలూ చూసేక ఏదో విశేషం వుందనుకొంది. మనస్సులో ఎంత ఆడుర్దాపున్నా చంపుకొని అతిథ్యం ఇచ్చింది. కోడలికి వంట పురమాయించి, చిన్న కూతుర్ని బావగారికి కాళ్ళ కడుక్కునేందుకు నీళ్లు తెమ్మని పురమాయించింది. చిన్న బావమరిది మంచందిగి కూర్చోడానికి చోటు యిచ్చేడు.

ఇంటిల్లిపాదీ తనకోసం చూపుతున్న శ్రద్ధాసక్తుల్ని చూసేసరికి రంగయ్య మనస్సు ఊరటపడింది.

మాణిక్యమ్మ కొడుకు చేతికి విసినకర్ర యిస్తూ ఉమ్మడిగా కుశలప్రశ్న వేసింది.

“అంతా మంచేనా ?”

కాళ్ళ చేతులు కడుక్కుని, ఇన్ని మంచి నీళ్లు త్రాగి సేవ తీరేక పేరు పేరు వరసన క్షేమం తెలుసుకొంది.

“వదినగారు తిరుగుతున్నారా ? కోడలు పిల్ల ఏం చేస్తూంది ? సూరమ్మ బాగుందా ? దాన్ని కూడా ఓ మారు తోలుకు రాకపోయావా. పోనీ ...”

అందరూ బాగున్నారు. మరి అనుకోకుండా. ఇంత హఠాత్తుగా ఎందుకు వచ్చినట్లు? ముఖంలో కనిపిస్తున్న నలుగుడు ప్రయాణపు బడలిక లాగలేదు. మనస్సులో వ్యధ ఏమిటో? భార్య భర్తలమధ్య మాట పట్టింపులు రాలేదుగదా యనుకొంది. ఒక్కక్షణం. నాచక చివరకంటా వచ్చిన ప్రశ్ననే మార్చింది.

ఆమె అడగ దలచిన ప్రశ్నల్ని రంగయ్య ఆమె ముఖంలో చదివేడు. క్షీణస్వరంతో ఆ అడగని ప్రశ్నలకి సమాధానం ఇచ్చేడు. కాని అది సమాధానం కాదు. ఎదురు ప్రశ్న.

కంతస్వరంలోనే మాణిక్యమ్మ అతని నిస్సత్తువనూ, అనుర్ధానూ గ్రహించింది. మామగారు పూర్వో లేరంటే తెల్లబోయాడు. పట్నం పెళ్ళేరంటే గుడ్లు మిటకరించేడు. బస్సుకి రావలసిందే నన్నమాట విని తేరుకొన్నాడు. బస్సువేళ మిగిలిపోలేదా యని పదిమాట్లు ప్రశ్నించేడు.

మామగారికోసం అతడు చూపుతున్న అదుర్దాను గ్రహించి ఆయన తప్పకుండా ఆ రోజుననే వచ్చి తీరుతారని మాణిక్యమ్మ దైర్యం చెప్పింది. అఖరు బస్సుకూడా వచ్చేవేళ మిగిలించని వంటింట్లో గిన్నెలునహా సర్దేసిన సంగతిని తానూ మరచింది.

ఎంత రాత్రి ఆయినా మామగారు వస్తారనే మాటవిని రంగయ్య తృప్తిపడ్డాడు. పసికుర్రవా దొచ్చి జాలాల్లో నీళ్ళు పెట్టేనన్నాడు. వేణ్ణిళ్ళతో స్నానం. కమ్మని గేదె పెరుగుతో భోజనం. ప్రాణము కుమట పడింది. సామానులేని ఖళీపడవ సాచారణ కెరటాల్లోకూడా వూగులాడి పోతుంది. పూటవేసిన పడవ తుపానులోకూడా హంసగమనం సాగిస్తుంది. మనుష్యుడుకూడా అంతే. నిండు కడుపుమీద ఆవేశాలు అల్లరి చేయవు. కడుపు నిండేక. ప్రకాంతంగావున్న మనుష్యులమధ్య కూర్చున్నా కా రంగయ్యకు అంతవరకూ తానుపడిన అజేదన అనవసరమేమో నని కూడా అనిపించింది.

సావకాశంగా కూర్చున్నా మరల యోగక్షేమాలు, ఈ మారు వివరా లతో కనుక్కొన్నాడు. చిన్న బావమరది యిచ్చిన వక్కాకు నమజుతూ రంగయ్య తాను వచ్చిన కారణం బయట పెట్టేడు.

నలుగురూ శివరామిరెడ్డికి భషట్కారాలు తగిలిస్తూంటే ఆతని మనస్సు తేలికపడింది.

తనవూళ్ళో శ్రోతలకీ, వీళ్ళకీ లేదావుంది. వారంతా తాను పడుతున్న వ్యవసాయ ననేకమార్లు అనుభవించినవాళ్ళే. అనుభవించడమే తప్ప మరొ దారి లేదని కుంగిపోయినవాళ్ళే. వాళ్ళది సహానుభూతి చనిపోయిన వాని గుణగణాలు తయిచుకొని, శక్తిసామర్థ్యాలు జ్ఞాపకం చేసుకొని, వానిమీద పెట్టుకొన్న ఆశలు చెప్పుకొని ఏడ్చినట్లే వుంటుంది వాళ్ళ ఓదార్పు. అవి సాంత్వనం కలిగించలేవు. తగిలిన గాయాన్ని రేపుతుంటాయిగాని.

కాని, వీళ్ళది ప్రేమతో కూడిన పరాయితనం. తన బాధలో వాళ్ళకి భాగంలేదు. తన కష్టంచూస్తే జాలిమాత్రమే. తనమీద ప్రేమమాత్రమే. శివరామిరెడ్డి తమ వూళ్ళోవాళ్ళకిలాగ వీళ్ళకి దొరకాడు. ఆయనమీద తమ రందరికీవున్న భయమూలేదు. భక్తిలేదు. కనక రంగయ్యమీది ప్రేమాభిమానాలు శివరామిరెడ్డిమీద అసహ్యం రూపంలో బయట పడడానికి భయము, భక్తి, వేదాంతమూ అవేవీ అడ్డంకాలేదు. విన్నవారు ప్రతి ఒక్కరి కంఠంలో ఆశ్చర్యం, అసహ్యం, క్రోధం మేళవించేయి.

“వాది దరిద్రం మందిపోనూ.”

“ఉన్నవాదికి ఉన్నంతా దరిద్రం.”

“వాళ్ళ భూమి నీ కెండుకయ్యా అని గడ్డెట్టేవాళ్ళే లేరా మీవూళ్ళో.”

బంధుకోటి అంతాచేరి ఆశ్చర్యార్థకాలూ, అభిమాన వాచకాలు, అభి నందన వాక్యాలు పలికి హెచ్చరిస్తూంటే రంగయ్య దుఃఖం మరిచి కుటుంబ గాఢను సగర్వంగా చెప్పుకొని పోతున్నాడు. బహుశా తన కుటుంబీకుల

దారిద్ర్యం. పామరత్వం. మోటుతనం గురించి మరొకప్పుడైతే అంత గర్వంగా చెప్పేవాడే కాదేమో.

“ఆ మిట్టపల్లాల చెక్కఖరీదు ఎంతనికాదు. బహుశా దానిలో చేసిన చాకిరీకి కూలి కడితే ఆ డబ్బుతో ఏ చెరువుక్రిందనో పదెకరాల భూమి వచ్చి వుండేది. చాకిరీ ఒక్కటేనా : ఎంత పెట్టుబడి పెట్టేరు, దానిలో రూపాయకి అడాయేనా వచ్చిందా అంటే అనుమనమే. ఆసలు విషయం అది కానేకాదు. మా కుటుంబంవాళ్ళ కష్టానికీ, ఓర్పుకూ అది చిహ్నం. అందులో మార్క్తం పొదిపాం. ప్రాజాబు ఎవచల్లేం. మా కుటుంబంలో భాగం అది. దానిని ఇవ్వాలనడం. మా కుటుంబంలోని ఆడవాళ్ళని ఇవ్వాలనడంకన్న తక్కువేం కాదు.

ఆ బోళ్ళపొలం విషయంలో రంగయ్య అంత అభిమానాన్ని ఎన్నమా ప్రకటించి వుండలేదు. అనేక మాట్లు దానిమీద చేసేఖర్చు టూకివలో పన్నీరు పొయ్యడమేనని అక్కగారివద్దా అన్నాడు.

బహుశా ఆ భూమి తన కుటుంబపు దారిద్ర్యానికి చిహ్నంగా భావించేదేమో కూడా. ఈ రెండు మూడు నెలలనుంచీ గ్రామంలో వున్నాడు. పొలం పనులు బోలెడు వచ్చేయి. ఇంట్లో వచ్చిన గొడవల్లో సత్తెమ్మ వేనికి కలగచేసుకోవడం లేదు. తాను పూర్కోనే వున్నా ఎప్పుడో ఓమారు పికారుగా వెళ్ళిరావడం తప్ప పొలం పనులన్నీ సరయ్యమీదనే వదిలేసేడు. అన్నింటికీ కూలిల్నే పెట్టవలసి రావడంతో ఖర్చువాగా తగులుతూంది. ఖర్చులకి చేతిలోంచి డబ్బు వదలడంతో ఆదాయాలు లెక్కచూద్దం మొదలు పెట్టేడు. జమాఖర్చులు చేరీజు వేసుకొని వ్యవసాయం కిట్టువాటు కాదని తేల్చుకొన్నాడు. ఎవరికన్నా రైలు కిచ్చెయ్యాలనే కోరికనుకూడ వెలిబుచ్చేడు. అదంతా ఆతని కిప్పుడు గుర్తు రానేలేదు.

వ్యవసాయం కిట్టువాటు కాదనీ, ఉన్న భూమిని అమ్మేసి పట్నం లోకి చేరుకోమనీ బంధువులు చాల మార్లు ఆతనికి సలహా యిచ్చేరు.

అయితే ఆ పల్లెటూళ్ళో మెరక భూమికి వచ్చేదర శూన్యం. దానిమీద వచ్చే సొమ్ము దేనికి చాలదు. అందువేత ఆదాయం వచ్చినా రాకపోయినా. తనకూ కొంత భూమి అనేది వుందంటే సంఘంలో తనకు నిలకడన్నా వుంటుంది. ఆ వుద్దేశంతోనే ఆతడు అమ్మదంగురించి ఎక్కువ శ్రద్ధా తీసు కోలేడు. ఆ వివరాలన్నీ ఎరిగున్న వాళ్ళకికూడా ఆతని మాటలకి నవ్వు రాలేదు.

ఆ ఆవేశంలో ఆతడు తనకున్న పట్టువల తీవ్రతను కూడా ప్రకటించేడు.

“అయినకు మన సంగతి ఇంకా దోహదలేదు. మేము వోడ్చిన చెమటా రక్తం కక్కిస్తా గాని వూరికే వొదులుతామా,”

ఈమారు మాణిక్యమ్మ నవ్వుకుంది. పుర్వణ వస్తుందంటే పూర్ణించికూడా వెళ్ళిపోయే రకంమనిషి. తనకి నష్టంవచ్చినా వారగదో సుకు పోతాడు. అలాంటినాడు తొడలుచరిచి హుంకారం చేస్తూంటే ఎవరి కేనా నవ్వు వస్తుంది. కాని నవ్వడానికి సమయంకాదు. ఉచితమూకాదు. అల్లుడాయె. మాణిక్యమ్మ ఆతని మాటలకు భయం ప్రకటించి అనునయించింది.

“తొందర పడకు. మీ మామగారు వస్తారు. ఆయన చెప్తారుగా. ఏమీ కంగారు అక్కరలేదు.”

భయం లేదని పైకిచెప్పినా ఇల్లాంటి విషయాలలో భర్త చెయ్యగలదేమీ వుండదని ఆమెకు తెలుసు. తన ముప్పయ్యేళ్ళ కాపురంలోనూ ధనవంతుల శక్తిసామర్థ్యాలను గురించి ఆమె చాలమాట్లు వింది. సంస్థానంలో చదువు, ఆస్తులు, పుద్యోగాలు కొద్దిమంది యిళ్ళకు మాత్రమే పరిమితం. వాళ్ళకి వ్యతిరేకంగా తీర్పుచెప్పించడం, దానిని అమలు జరిపించడం ఇంచు మించు అసంభవం. దొరలు మామలు లాక్కొని తరిమేస్తే వచ్చిలైతే తన భర్తతో కష్టాలు చెప్పుకొని సలహా అడగడం ఆమె వింది.

ఒకమారు వచ్చినవాడు. ఈ లోకంమీద విసువుపుట్టి సెలవు పుచ్చుకొంటే తప్ప ఎన్ని ఏళ్లు గడిచినా మళ్ళీ మళ్ళీ వస్తూనే వుంటాడని ఆమె ఎరుగును. కనక యింక అల్లుడు చూసి ఆశ వామచికోవలసిందే ననే నిశ్చయం చేసుకొంది. ఏదో ఉత్పాతం వస్తేకప్ప లాభం లేదు ...

మళ్ళీ ఓమారు శివరామిరెడ్డిని తిట్టింది. అల్లుడికి దైర్యం చెప్పింది.

* * * *

వకీలు గోపాలరావు అల్లుడి కథవిని ఆశా చూపలేదు. ఆవేశ పడ నూలేదు. శివరామిరెడ్డిని తిట్టనూలేదు వకీలుగా ఆయన ఇల్లాంటి కేసు లెన్నో చూసేడు. అందుచేత సరాసరి వ్యవహార పరిశీలనకే పూను కొన్నాడు.

“ఛూమి పట్టా అయిందా?”

“పన్ను రశీదులున్నాయా?”

“ఖర్చుమీదే అనడానికి కాగితంమీద ఆధారాలేమన్నా వున్నాయా?”

చదివింది వకాలతే అయినా తన ఇంటి వ్యవహారానికి సంబంధించిన ప్రాథమిక విషయాలనుకూడా తాను ఎన్నడూ తెలుసుకోలేదని అప్పుడే మొట్ట మొదటి సర్యాయం రంగయ్యకు అర్థం అయింది. ఆ మాట చెప్పు తల వంచుకొన్నాడు. గోపాలరావు అల్లుడువేపు జాగ్రూ చూసేడు. ఇంత తెలివయిన వాడివి వకాలతు ఏం చేస్తావనా? రంగయ్య సిగ్గు పడ్డాడు. వ్యవహార విషయంలో తన అజ్ఞానాన్ని కప్పిపుచ్చుకొనేటందుకై న్యాయం, ధర్మం ప్రకారం ఆ ఛూమి తనదేనని ఒత్తి ఒత్తి చెప్పేడు. ఏభయ్యేళ్ళ పైనుంచి ఆ ఛూమి తనకుటుంబం ఖర్చులోనేవుంది. పన్ను ఇవ్వలేదనే తిగాడా ఎప్పుడూ వచ్చిన గుర్తులేదు. అందుచేత ఆ విషయం సరిగ్గానే వుండివుంటుందని ఆతని నమ్మకం.

కాని, గోపాలరావుకు ఆ నమ్మకంలేదు. డబ్బు ఇచ్చేస్తారు. ఛూమిని కొనుక్కొంటారు. కాని, ఛూమిని తమపేర పట్టాలు చేయించుకొనే

శ్రద్ధ చాలమందికి వుండదు. రిజిస్ట్రారు అఫీసువాళ్ళపాలిటికి ఓ మొసలి. ఆ ప్రాంతాలకు వెళ్ళడానిక్కూడా వాళ్ళకి ఖయం !

ఆ భూమిని అమ్మినది ఏ దొంగలో. పెద్దరెడ్లలో అయితే ఇంక రిజిస్ట్రేషన్ ఆయ్యే ఆశే వుండదు. కుటుంబ ప్రతిష్ఠలు, మనిషినమ్మకాలు, అవసరం పనులు అనేకం అద్దం వస్తుంటాయి. భూమిలాను చేసుకొంటున్నాడు. పన్నులు తానే చెల్లించుకొంటున్నాడు. అదేరైతు ఖరీదోసా. పట్వారీ రశీదు ఇవ్వకపోయినా పట్టించుకోడు. పన్ను ఎంత ఇవ్వాలో, ఎంత ఇస్తున్నాడో అర్థంరాదు. తనకు భూమి అంటూ వున్నదేగొప్ప. ఒకవేళ పన్నుఎక్కువ వసూలుచేస్తున్నట్లు అనుమానం తగిలి అడిగినా పట్వారీ చెప్పడు. ఆయేడు సర్కారు రకం ఎక్కువ చేసిందింటాడు. జాయింటుపట్టాలో సరిగ్గా లెక్క చూడకపోవడంచేత తక్కువ వసూలు చేశాననీ. ఇప్పుడు సరిచేసేశాననీ అంటాడు. ఇంకా ఎక్కువ వసూలు చెయ్యనందుకూ, గతం ముందరా గాబట్టినందుకూ సంతోషించడంకూడు. మామూలుమాట జ్ఞాపకంచెయ్యాలాయని గమమురాడు. ఏదో కాగితంమీద రశీదు ఇస్తాడు. అది రశీదో, చిత్తు కాగితమో రైతు ఎరగడు. పన్నెంత ఇచ్చినట్లు వ్రాసేదో, సంతకం ఎవరిదిపెట్టేదో అతనికి తెలియదు. అసలా చీటియిచ్చిందేగొప్ప. దాన్ని పదే పదార్థంగా మూటకట్టి ఏ చూరులోనో దోపెరాడు. ఆ యిళ్ళు ఓ యిల్లా ? ఆ యిళ్ళల్లో ఓ పెట్టి, జేదానా ? ఎప్పుడో ఏ యిల్లో తగలబడినప్పుడు ఏళ్ళ తరబడి దాచిన ఆ కాగితాలన్నీ బూడిదఅయి వూరుకుంటాయి. ఇంక మిగిలేదల్లా భూమిమీది భద్రామాత్రమే. దంపినమ్మది దొక్కిందే కూలి. పేచీరాకుండావుందే ఆహూమి అతడిదే. అన్నప్పుడూ పేచీయరావు. నిజమే కాని పేచీకి అవకాశం వుండనేవుంది. లేకపోయినా వాటిని సృష్టించే మార్గాలువెయ్యి. వెయ్యిన్నొకదోదికూడా వాళ్ళు కనిపెట్టగలరు.

భార్యపంపిన టీ కప్పులముందు గోపాలరావు తన అనుభవంలోని కేసుల్ని గురించి చెప్పుకొనిపోతున్నాడు.

వానిలో ఒకటి మరీ అన్యాయంగా కనబడింది.

వాళ్ళంతా గొండ్లు, అయిదారు కుటుంబాలవాళ్లు అన్నదమ్ములు కొడుకులు, కూతుళ్లు, కోడళ్లు, అల్లుళ్లు ఓ నలభయి ఏభయిమంది వున్నారు.

పెద్దకుటుంబం. చెలకమామి. దెబ్బయి ఎనభయ్యేకరాయంది. దానిలోనే ఓకుంట. కుంటక్రింద ఓ పడెకరాయ మాగాణవుతూంది. మిగిలిన దంతా ఈమలవనం. ఆ పంట తింటూ ఈమలు గీసుకుంటూ. అభూమిలో చాకిరీ చేసుకొంటూ వాళ్ళు రోజులు గడిపేస్తున్నారు. భూస్వామి వెంకయ్య కూడా తెలివిగానే పన్నాగం పన్నేడు. అతడు తమ మామమీద కన్నేసే డని వాళ్ళెరగినే ఎరగరు. ఆ పూర్వో కో ఆపరేటివ్ బ్యాంకుంది. దానికి వెంకయ్య సదరు.

ఎప్పుడో పదేళ్ళక్రితం పిల్లవాని పెళ్ళికో మరొకార్యం కరామత్తుకో బ్యాంకులో గొండ్లు ఓ నూతువంతులు అర్జునీసుకొన్నారు. రెండేళ్లు గడిచింది. మంచిదబ్బు నిక్కచ్చిరోజుల్లో వెంకయ్య నొక్కేడు. వాళ్ళు దబ్బుకి గిజగిజలాడుతున్నప్పుడు పొలం అమ్మమన్నాడు. వాళ్ళు ఒప్పుకోలేదు. ఇంక నేర్పుగా జాయింటు కుటుంబములోని అన్నదమ్ముని వితంతుధార్యకు ఓ వంద యిచ్చి భూమి తనకు అమ్మేసినట్లు వ్రాయించుకొన్నాడు.

ఇటువంటి ఘటనల్ని రంగయ్య ఎన్నోచిన్నాడు. అయినా ఆశ్చర్యం ప్రకటించకుండా వుండలేకపోయేడు

“చెల్లుతుందా ?”

“వెంకయ్యకు రావలసింది పేచీకి ఆచారం. చెల్లుతుందో చెల్లదో తేల్చవలసింది కోర్టులు.”

కో ఆపరేటివ్ బ్యాంకు అప్పు మూకువందకో. నాలుగువందకో తీర్చలేకుండా వున్నవాళ్లు కోర్టుబప్పుల వసుచగలరా ? అదే ఆశ వెంకయ్యది. పూర్వో పట్వారీ జగన్నాథరావు అడ్డంపెచ్చి వుండకపోతే ఆ ఆశ అప్పుదే ఫలిందేది. పట్వారీకి వెంకయ్యకూ పడదు. పైగా పంచాయతీ

అంటూ లేకపోతే తనకుమాత్రం డబ్బు ఎవడిస్తాడు : కనక గొండ్లని ప్రోత్సహించేడు కోర్టుకుతెచ్చేడు.

గోపాలరావే ఆ కేసు నడిపించేడు.

“ఏమయింది ?”

అది అల్లుడిప్రశ్న కోర్టులో న్యాయమే జరిగివుంటుందనే మామగారి యందుగల నమ్మకముతో అతడు గొండ్లునిజయం పొందేవుంటారని తలచేడు. కాని గోపాలరావు సమాచారంకో కళ్ళంతచేసి ఆశ్చర్యంకురిపించేడు.

మామూలుగా అవుతూన్నదే ఇక్కడా అయింది. కోర్టుల పద్ధాత వ్యవహారం ఓ పట్టాన తేలుతుందా : వెంకయ్య కాలిదిరీస్తే మెడకీ, మెడదిరీస్తే కాలికి లంకెలు వేస్తున్నాడు. కాలంగడిపి. ఆయాసపెడితే గొండ్లు లొంగివస్తారని అతని ఆశ. కేసు మరో రెండేళ్లు సాగిందల్లా లాభం జగన్నాథరావుకి. ఉభయులకీ కావలసింది కేసు తేలికపోవడమే. అంతే. తలలేదు. నాలుగైదేళ్ళపాటు గొండ్లవాళ్ళ కుటుంబం అంతా వాళ్ళపూరికీ. నిల్ల గొండకీ మధ్య రోడ్డుమీదనే బ్రతికేను. హఠాత్తుగా ఓ రోజున జగన్నాథరావు రంగంనుంచి నిష్క్రమించేడు.

రంగయ్య విచారం ప్రకటించేడు.

“చచ్చిపోయేదా ?”

తన కవితాధోరణి కల్పించిన అర్థానికి గోపాలరావు పక పక నవ్వేడు.

“కాంచెం ఇంచు మించు అల్లాంటిదే. లంచంమేసి తిరిగి పోయేడు.”

జగన్నాథరావుకి గొండ్లమీద అభిమానమా యేమన్నానా : పైరపీ నడిపితే పైసా ముడుతుంది. నడిపేడు. చిక్కినంత చిక్కించుకొన్నాడు. నాలుగేళ్ళ తంటాలుపడ్డా దొరకనంతడబ్బు వెంకయ్య ఇస్తానంటూంటే ఇంకేం :

“ఏమిచ్చేడు ?”

అదో అనవసరపువ్రశ్న. డబ్బుగలవాడు ఏమిచ్చినా ఇస్తాడు. ఇంత బలగం వున్నవాళ్ళే నెగ్గలేక పోయేరనిపించేస్తే తనకిమళ్ళీ వూళ్ళో ఎదురుంటుందా ? ఆ ఆలోచనతో జగన్నాథరావుకళ్లు జిగేల్ మనిపించేడు.

ఏర్కోలు ఎడ్లజత. ఏదెనిమిది వండలకు తక్కువుండదు. దొడ్లో వున్న నలభయ్యేభయి జతల్లోంచి ఏరుకోమన్నాడు.

మంచి, కొత్తకచ్చడం బండి. రోజూ ఏదెనిమిదిశేర్లు పాలిచ్చే గొడుగేదె వాళ్ళింట్లో మంచి చాగేదె వుండేటటు దానికూతురది. మలిమూలు పడ్డ. మంచితరి అవుతుంది.

ఇవిగాక మరో అయిదువంతులు కరుకులు మూటగట్టి యిచ్చేడు.

అంతా చేరుస్తే రెండు రెండున్నరవేల సొత్తు. ఇంక చచ్చిపోయే డంటే ఆశ్చర్యం ఏం వుంది ?

గోపాలరావు మళ్ళీ పక పక నవ్వేడు రంగయ్యకు నవ్వురాలేదు. జగన్నాథరావు చేసిన మోసంగురించి అలోచిస్తున్నాడో. గొండ్లవాళ్ళ మస్తి తికి విచారిస్తున్నాడో.

గొండ్లు నిరుత్సాహపడి కేసు వదిలేసుకొన్నారు. కోర్టు తీర్పులతో నిమిత్తం లేకుండా వెంకయ్య విజయం పొందేడు.

రంగయ్య ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచేడు. గొండ్లకన్న ఎంత ఎక్కువ కాలం నిలబడగలనో అని ఆలోచిస్తున్నాడు.

గోపాలరావు అల్లుని ఆలోచనలు పసికట్టివట్లుగా సమాధానం ఇచ్చేడు.

“కేసు నడుపుదాం. ముప్పు తిప్పలూపెట్టి మూడు చెరువులు తాగిద్దాం. కాని, నీ భూమి నీకు దక్కుతుందనే ధైర్యమాత్రం లేదు. కోర్టులూ, చట్టాలూ నీకు రక్షణ యివ్వలేవు. కాని, ఒక పని చేయవచ్చు.

సంగారెడ్డిని కలద్దాం. ఆయన కిదో కేసుకాదు. అయినా సలహా చెప్పగలుగుతాడు.

సంగారెడ్డికి ఇదో కేసుకాదు. ఆయన దీనిని పట్టుకోడు. రంగయ్యకు ఆ సంగతి బాగా తెలుసు. జాగీర్దార్లు, ఇనాంధార్లు చనిపోయినప్పుడు సనమలు నిజాంకు తిరిగిపోతాయి. వానిని వారసుల కిప్పించేటందుకు పైరవీలు నడపడంలో సంగారెడ్డి మొనగాడు. మంచి కీలక స్థానాల్లో ఆయన మనుష్యులున్నారు. ప్రస్తుతం హైకోర్టు ఛీఫ్ జడ్జిగావున్నాయన బారెట్లా ప్యాసయి కొత్తగా బాదుకి వచ్చినప్పుడు కేసులిప్పించి పైకిలాగేడు. అడ్వోకేట్ జనరల్ గావున్న వ్యక్తి చదువుకొంటున్నరోజుల్లో వాళ్ళింట వుండి. ఆయన పుస్తకాలనే పుపయోగించుకొన్నాడు. ఈ పరిచయాలన్నీ నేడాయన కుపయోగపడుతున్నాయి. వారినులకి సనమలిప్పించినందుకు ఛీజుగా అస్తి లోవాటా. ఆలాగ ఆయన సంస్థానంలోని అన్ని జిల్లాల్లోనూ బోరెడంత అస్తి సంపాదించేడు ఆయనకి ఈ బోళ్ళపొలం పేచీ ఒక కేసా.

గా రాసి. శివరామరెడ్డి మాటల్లో సంగారెడ్డిమీద ఎంతో అప్యాయం. భక్తి కనబరిచేడు. అదేమన్నా పుపయోగ పడుతుందేమో :

రంగయ్య ఆక కొత్తచిగుళ్లు పెట్టింది.

ప దో ప్ర క ర ణం

సంగారెడ్డి వారు చెప్పినవన్నీ శ్రద్ధగా విన్నాడు. అన్నీవిని దేశాన్ని బాదిస్తున్న ప్రచారమైన పీడను ప్రస్తావించేడు.

“దావ్యరాయత ప్రభుత్వంలేని లోపం మనకి అడుగడుగునా కనిపిస్తుంది.”

దావ్యరాయతప్రభుత్వం లేనిలోపం పరిపాలనావిధానంలో ఏవిధంగా ప్రతిబింబిస్తుందో, ఆ లోపం దేశంలో ఇంకా పాతుకుపోయి వుండడానికి కారణం ఎవరో, ఏం చెయ్యాలో సుదీర్ఘంగా వుపన్యసించేడు.

“ప్రజాతంత్రప్రభుత్వం ఏర్పడితే తన ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం చెల్లదని నిజాంప్రభువు ఆలోచన. యూనియన్ లో చేరితే తన పెత్తనం పోతుందని భయం ప్రజాప్రతినిధులనీ, రాజ్యాంగదట్టం అనీ ముక్కుత్రాళ్లు దిగుస్తాయని ఆలాహాజరత్ అనుమానం. నిజాము లొలక్కపోతేమానె. ఆయన రెక్కలు కత్తిరించాలి....”

నిజాము పెత్తనం పోవాలనే వాడు గోపాలరావు. తాను చెప్పినవని మరిచి నిజాము వుంచాలో, అక్కర్లేదో తేల్చుకోడానికి సన్నద్ధం అయ్యేడు.

నిజామును వుంచాలనడం ఒక ఎత్తుగడ మాత్రమే అంటాడు సంగారెడ్డి.

ఎత్తుగడ పేరుతో నిజామును అట్టేవుంచాలనడం ప్రజల వుద్యమాన్ని ఆవమానించడం అంటాడు గోపాలరావు.

“నిజాము ముస్లింగనక, ఆయన్ని తీసెయ్యాలంటే హిందూముస్లిం ఘర్షణగా చిత్రిస్తారు....” అంటాడు సంగారెడ్డి.

అంజుమన్ ఎ ఇత్తైహామల్ ముస్లిమీన్ ముస్లిం రాజ్యపరిరక్షణ పేరుతో రజాకార్లని తరిఫీదు చేస్తూంది. కాస్త నోరున్నవాడల్లా పదిమందిని పోగుచేసుకొని ఊళ్ళమీదపడి అల్లరిచేయడం సాగిస్తున్నాడు. వారి నోరు నొక్కడానికి నిజాము విషయం ఇప్పట్లో పదిలైయ్యడం ఓ ఎత్తుగడ సంగరెడ్డి దృష్టిలో. ప్రజాతంత్ర ప్రభుత్వం ఏర్పడితే నిజాము ఉత్సవ విగ్రహంలా వుంటాడు. సంవత్సరానికోమాటు చూజు దులిపి, తోమి, ఊరేగించినట్లు శాసనసభకి తీసుకురావచ్చు ప్రజలు ఎన్నుకొన్నవాళ్లు చట్టాలు చేస్తారు. ఆయన సంతకం పెడతాడు.

కాని గోపాలరావు అదంతా కాంగ్రెసు సిద్ధాంతానికి తిలోదకాల నివ్వడమే నంటాడు. ప్రజలకి ఒకటిచెప్పి, మరొకటిచేస్తే ద్రోహం అన్నాడు.

నిజాము జాగీర్దారీ విధానానికి ప్రతినిధి ఆ విధానంక్రింద నలిగిపోతూన్న ప్రజ ఆ విధానంతోపాటు నిజామా పోవాలంటున్నారు. నిజామును తరిమేయాలన్నప్పుడే వుజ్జూమానికి పజల సహాయం వుంటుంది.

పైగా నల్లగొండ, వరంగల్ జిల్లాల ప్రజలు పది నెలలనుంచి నిజాం ప్రభుత్వాన్ని ఎదిరించి పోరాటాలు సాగిస్తున్నారు. ఎన్ని ఇబ్బందులు పెట్టినా, నిర్బంధాలు తెచ్చినా లొంగడంలేదు. ఈ స్థితిలో నిజామును వుంచు లామనడం ఓ ఎత్తుగడేకాదు. ప్రజల పక్కన నిలబడి, నిజామును గద్దె దించేటందుకు వారితోపాటు పోరాడడమే ఇప్పుడు చేయవలసినపని.

సంగరెడ్డి గోపాలరావును హేళన చేసేడు.

కమ్యూనిస్టుల "ప్రజాశక్తి" సరిగ్గా ఇదేపద్ధతిలో వ్రాస్తుందన్నాడు.

గోపాలరావు అధ్యంతరం చెప్పలేదు.

పైగా కాస్త ఆలోచించేవాళ్ళంతా అదేనిర్ణయానికి రావలసి వుంటుందన్నాడు.

సంగారెడ్డికి చురుమంది. తనకి ఆలోచనలేదనా దాని వుద్దేశం ,

“దావ్యత పట్టించుకొనేవాళ్ళ ఆలోచనలు ఒడిమడుకుల్లోపడవు.”

ప్రజల్ని పోలీసులమీదా, ప్రభుత్వంమీదా తిరుగుబాటుకి ప్రోత్సహించడం చేతనే నిర్బంధవిధానం సాగించడానికి నిజాముకు సాకుచొరికిందని సంగారెడ్డి ఆభిప్రాయం.

“ప్రభుత్వ ఏలాంటిదే గాని, తనమీద తిరుగుబాటువస్తే చూసి చూసి పూరుకోమ. పూరుకోమనడం మనతప్పు. ఈవేళ ఆ ప్రభుత్వమీద తిరగబడ్డ వాళ్లు రేపు మనమీద తిరగబడరా ?”

తన ఆభిప్రాయాలకి కాంగ్రెసు అగ్రనాయకుల ఆలోచనలు సరిపడు తున్నాయనికూడా చెప్పుకోకుండా వుండలేకపోయేడు. రాను సర్దార్ పటేల్ ను కలుసుకొన్నప్పుడు ఆయనకూడా అదేచెప్పాడన్నాడు.

సర్దార్ పటేల్ సంస్థానాల ఆంతరంగిక వ్యవహారాల్లో కలగజేసుకోమనికూడా హామీ యిస్తున్నాడు. కాశ్మీర్, తిరువాన్కూర్, హైదరాబాద్ ల విషయంలో మరోఅడుగు ముందుకు వేయడానికూడా సిద్ధంగావున్నాడు. విదేశ వ్యవహారాలూ, రక్షణలాంటి ప్రధానసమస్యల్ని యూనియన్ కు వదలాలనే విషయంలోకూడా పట్టుపట్టినన్నాడు.”

“సంస్థానాల వ్యవహారాలలో కలగజేసుకోముఅంటే రోజూ మన కళ్ళముందు జరుగుతున్నవన్నీ చూసినా మాట్లాడము అనేగా ?”

సంగారెడ్డి తన ఆవేశంలో చాలాదూరం పోయేననుకొని సర్దుకోడానికి ప్రయత్నించేడు.

“యూనియన్ లో కలియాలనే దొక్కచే సర్దార్ పట్టు. ఒకమారు యూనియన్ లో చేరేక నిజాము ఎక్కడికి పోతాడు ?”

కాని గోపాలరావు ఆవిధంగా సంతృప్తి పడలేడు. యూనియన్ లో చేరడంవలన నిజాంపరిపాలనలో మంచిమార్పులు కలిగే అవకాశంకన్న, వీరిస్నేహంలో యూనియన్ లోకూడా పరిపాలనాపద్ధతులు చెడడానికి అవ

రాశం వుంటుందంటాడు. ఇక్కడిదిక్కడే ఇప్పుడున్నట్లే వదిలేసి, నిజాముతో స్నేహంచేస్తాననడం ఆ దౌర్జన్యాలని సమర్థించడమేగా ?

చర్చలు అసలువిషయాన్ని వదలి చాలాదూరం పోయేయి. కాంగ్రెసులోని వేరువేరు ముఠాల మూలసిద్ధాంతాలచర్చలో పడింది. రెండు ముఠాల వారూ తిట్టుకొనేతిట్టుకూడా సూచనప్రాయంగా విసురుకొన్నారు.

వ్యవహారం ముదురుతుందికూడా. రంగయ్య తనువచ్చిన వ్యవహారం మూలపడిందని కంగారుపడ్డాడు. అసలుసమస్యను గుర్తుతెచ్చేడు.

సంగరెడ్డి గంభీరంగా సమాధానం ఇచ్చేడు.

“ఇటువంటి దురన్యాయాలకి మూలం తుండెయ్యడంకోసమే మరొక పదిరోజుల్లో సత్యాగ్రహం చేయాలని నిశ్చయించుకొన్నాం.”

రంగయ్య ప్రశ్నలదోరణికి వెనకనున్న అభిప్రాయాన్ని గోపాలరావు గుర్తించేడు. వ్యవహారంమీదవచ్చి రాజకీయపు చర్చల తగాదాల్లో పురికి నందుకు విచారపడ్డాడు. సంగరెడ్డి వాక్యాలకు సమాధానం నాలుక చివర వరకూ వచ్చినా దిగమింగేడు.

రంగయ్య ఈమారు రాజకీయ చర్చను ఎత్తుకొన్నాడు.

అయితే జమీందారీ విధానం పోవాలనీ, రైతులకు భూములివ్వాలనీ పట్టుపడితే ఈ వుద్యమానికి దొరలంతా ఎదురుతిరగరా ?”

సంగరెడ్డికి ఆ ప్రశ్నలోవున్న మెలిక చటుక్కున స్ఫురించలేదు. వెంటనే అనేసేడు.

“చిన్నవాడివై నా బుద్ధిమంతుడివి. మీ చూమకీ వాళ్ళకీ చెప్పు అమాట. మాట్లాడితే జమీందారీవిధానం రద్దుచేస్తామంటూ అలంగవా వెనక రాశం పేస్తూన్నారు. గోడు చెడగొట్టకండయ్యా అంటే వినిపించుకోరు.”

గోపాలరావు స్టేట్ కాంగ్రెసులో స్వామిజీ ముఠా మనిషి. అందుకే ఎత్తి అపొడుపు.

సంగరెడ్డి తన అభిప్రాయాన్ని వివరించేడు.

“జమీందారీవిధానం రద్దుచేయవలసిందే. కాని అది భావికర్తవ్యం. ప్రస్తుతం కావలసింది అటువంటి చట్టాలను చెయ్యగల అవకాశం.”

ఆ భావికార్యక్రమానికి ప్రాతిపదిక ఎల్లావుందాలోకూడా చెప్పేసేడు.

“అనవసరమైన గండ్రగోళాలు, వ్యతిరేకతా రాకుండా, ఎవళ్ళకీ నష్టం కలగకుండా వ్యవహారాలు సద్దుబాటు చేసుకోవాలి.”

నష్టంకలగని పద్ధతీ గండ్రగోళంరాని పద్ధతీ నష్టపరిహారం ఇవ్వడం. అదీ అడిగినంత.

*

*

*

*

రంగయ్య, గోపాలరావు తిరిగివస్తూ అనాటి చర్చల్ని నెమరువేసుకొన్నారు.

జమీందారీవిధానంమాట ఎత్తవద్దనీ, నిజామును ఎప్పట్లాగే వుంచుదామనీ సంగరెడ్డి చెప్పిన వాదనలు గోపాలరావుచెవుల్లో గింగిరుమంటున్నాయి. వారం పదిరోజుల్లో స్టేట్ కాంగ్రెస్ సత్యాగ్రహానికి సన్నాహాలు చేస్తూంది. కాని, ఆ పోరాటంవలన సాధించవలచిన ఫలితాలవిషయమై కాంగ్రెసులోనే ఏకాభిప్రాయంలేదు. అది ఆతనికి చాలా విచారం కలిగిస్తూంది.

తన నెదుర్కొంటున్న సమస్యకు ఆ వాదోపవాదాల్లో పరిష్కారం వెతుక్కుంటున్నాడు రంగయ్య. సిద్ధాంతాలస్థాయిలోనే ఆలోచిస్తూ కూర్చోగల స్థిమితంలేదిప్పుడు. ఒక పెద్దసమస్య, జీవితసమస్య కళ్ళముందు నిలబడి నామాతేం చెప్పేవని నిలదీస్తూంది.

“అయితే ఈ ఎథియేళ్ళనుంచి ఆ భూమిలో ఊరికే చాకిరీ చేయనిచ్చినందుకా పరిహారం ఇవ్వడం ?”

గోపాలరావు అల్లునిమాటలువిని నిలబడ్డాడు. నష్టపరిహారం ఇవ్వాలనేమాట ఆయనకు అనుచితంగా కనబడలేదు. ఆ స్తిహక్కులంటూ వున్నాయి. వాటిమాతేమిటి ?

రంగయ్య తల అడ్డంగా తిప్పేడు.

అ భూమిని ఆయన ఎన్నడూ చెయ్యలేదు. చెయ్యగలిగివుండేవాడే కాదు. మరెందుకు పరిహారం ? పట్టామాకు లేకపోయిందనా ? ఆయనకు వుందనా ? అన్యాయంగా సంపాదించినపట్టాకి మనుష్యుడి ప్రాణంకన్నా విలువ ఎక్కువా ?”

న్యాయం అయితేలేదు. కాని, సమాజం నిబంధనలన్నీ న్యాయం మీదనే ఆధారపడి వుండడంలేదు.

గోపాలరావు ఇవ్వగల సమాధానం ఒక్కటే.

“సమాజం నడకకి కొన్ని నిబంధనలవసరం.”

“మనుష్యుని జీవితానికి కొన్ని న్యాయపరిరక్షణ లవసరం. అన్యాయాలను రక్షించుకొనేందుకు మనుష్యుడు నిలబడ్డం అవసరమే. ఆ అవసరం నాకు వచ్చింది.”

అట్లుని కంతస్వరముతోని దృఢత్వం గోపాలరావును చకితుణ్ణి చేసింది.

ప ద కౌ ం డో ప్ర క రణం

తెల్లవారడంతోనే గోపాలరావు అల్లుణ్ణి హైదరాబాద్ ప్రయాణం చేసేడు. చెప్పడం అయితే పెద్దవకీలు నెవరినో కలుసుకోదానికి అన్నాడు. కాని, అసలు వుద్దేశంవేరు. నిన్నరాత్రి సంగారెడ్డి ఇంటినుంచి తిరిగి వచ్చాక మాట్లాడిన మాటలు విన్నాక అల్లుణ్ణి స్వగ్రామం పోనివ్వడం మంచి దనిపించలేదు. నిజంచేత ఇల్లాంటి సందర్భాల్లో మరో క్లయింటయితే దూమిమీద భిక్షామాత్రం వదిలకని చెప్పేవాడే. కాని, ఇక్కడ క్లయింటు కూతురు మగడు. దిక్కుమాలిన పొలంకోసం పట్టుదలలకిపోతే ప్రాజా లకే మోసం. గ్రామాల్లో రెడ్లూ, పెత్తందాల్లూ మహా దురంతాలయ్యాడా వెనుదియ్యరు. బంగారీని చంపించిన దిల్లాగే. పిన్నిప్రోలులో పట్టవగలు నడిపిడిలో జగ్గయ్యని చంపించి ఇంకా నాలుగు నెలలుకాలేదు. పానుభూమి. అంతాచేసి నాలుగువేలు చెయ్యమ. దానిని రంగయ్య ఎల్లాగూ వ్యవసాయం చెయ్యటోవడంలేదు. ఎక్కడో వకాలతుపెట్టడమో, మంచిపుద్యోగం దొరి కితే పోవడమో అనుకుంటున్నదేనాయె.

సరిగ్గా సమయానికి ప్రభుత్వంలో మంచి హోదాలోవున్న ఒకమిత్రుడు ఒక ఉద్యోగానికి మనిషికావాలని చెప్పినమాట గుర్తువచ్చింది.

నిజాం ప్రభుత్వానికి పల్లెసిటి ఆఫీసర్లు అవసరం అయ్యేరు. అందు లోనూ ప్రస్తుతరాజకీయ పరిస్థితులవృద్ధ్యా హిందువైతే మంచిదనేదృష్టిలో వున్నారు. సమర్థుల్ని ఆకర్షించడానికై మంచిజీతాల నిస్తున్నారు. భవిష్య త్తులోకూడా మంచి పుపయోగా లుంటాయని ఆ మిత్రుడు చెప్పేడు.

చెప్పిన సమయంలో అల్లుణ్ణి సంపాదనే ఆలోచన తోచలేదు. దానికి రాజకీయాలు ఓ కారణం. రెండోది బల్లకడితే వెంటనే కాకపోయినా

ఆ జీతపురాణు కిట్టకపోవు. ఆ ఆలోచనతోనే తన అల్లుడిమాట చెప్పలేదు. కాని, ఇప్పుడు పరిస్థితి తరుముకు వస్తున్నట్లనిపించింది. ఆ మిత్రునివద్దకు రంగయ్యని తీసుకుపోయి పరిచయం చెయ్యాలని నిశ్చయించుకున్నాడు. కాని, ఆ నిశ్చయం మనస్సులోనే. పైకిచెబితే రంగయ్య ఒప్పుకోడు. అతడున్న ఆవేశం అటువంటిది. లాభనష్టాల్ని పట్టుదలల్ని చేరీజువేసుకొనే వయస్సుకూడాకాదు.

భార్యకూడా ఆ ఆలోచనే కాగున్నదంది. పట్టుదలలు ఎంతెంత ఆలోచనగల వాళ్ళనీ ఇట్టేబోల్తా కొట్టించేస్తాయి. వాళ్ళ స్వగ్రామంలో ఇద్దరు యిరుగు పొరుగువాళ్లు. తమ యిళ్ళమధ్యనున్న ఉమ్మడిగోడకి ద్వారం పెట్టుకునేహక్కు ఉందో లేదో తేల్చుకోడానికి దోలెదంత అస్త్రీకి కరారావుడి చుట్టేసేరు. అప్పటికీ తేలలేదు. ఒక ప్రాణం బలిపెట్టేరు. నలుగురు రెండేసేళ్లు జైళ్ళలోపోయి కూర్చున్నారు. ఇంకా చేస్తే పైన మరో కోర్టు మిగిలిపోయింది కూడా.

అందుచేత అల్లుణ్ణి స్వగ్రామానికి వెళ్ళవలసిన పనిలేకుండా మారు దారిన పెట్టడమే మంచిదని ఆమెకూడ సలహా చెప్పింది. ఇంక ఆలోచన అనవసరం. పెద్దవాళ్ళని సలహా అడగడం పేరుతో అల్లుణ్ణి కదిరించేడు. ఇద్దరూ మొదటి బస్సుకే బయలు దేరేరు.

* * * *

బస్సు సర్వాపేట సమీపాన ఘాటీలోకి వచ్చేసరికి పోలీసులు ఆపేసేరు. అంతమూరంలో లోయలోకి దొర్లిపోయిన ఒకలారీ తగులబడిపోతూంది. మధ్యమధ్య ఏవో ప్రేలుతున్న చప్పుళ్లు చుట్టుప్రక్కల కెవ్వరూ పోకుండా పోలీసులు కమ్మేసేరు.

బస్సుద్రైవరు ఆ ప్రమాదం ఏమిటో చెప్పేడు. ఖాజీకి హైద్రాబాద్ నుంచి పెట్రోలు, బిందూకులు, ఇందియాల తీసుకొని విన్న రెండు లారీలు వచ్చేయి. బహుశా ఇవి మరొకటయి పుంటుంది.

గోపాలరావు రంగయ్య మొగ మొగాలు చూసుకున్నారు. నిజాము ఓ వైపున ఢిల్లీకి మనుష్యుల్నిపంపి రాయబారాలు సాగిస్తున్నాడే. ఆయుధాలు వగైరా అందించి జనాన్ని తయారు చేసుకొంటున్నాడు. ఖాజీ తమ ప్రాంతంలో అంజుమన్ నాయకుడు. దానికి నిజాము నవాబు ప్రోత్సాహం. సహాయం ఉన్నాయి. లేదని పైకి ఎన్ని చెప్పినా ఈ ప్రత్యక్ష సాక్ష్యానికి ఏం చెప్తారు ?

ద్రైవరుకు ఇంకా చాలా సంగతులు తెలుసునని ప్రశ్నలువేసి గోపాలరావు గ్రహించేడు. ఈ ఆయుధాల్ని జేరవేసే లారీలు వీళ్ళ సహాయం లేనిదే నడవవు. వాళ్ళల్లో ఏ ఒక్కరికి తెలిసినా మిగతా అందరికీ తెలిసి పోతుంది. అయినా అనేక కారణాలవలన పైకి చెప్పలేరు. ఏమే ఇల్లాలో ఏమే మజ్లిస్ నాయకునివద్దకు ఎన్నెన్ని ఆయుధాలు జేరవేసిందీ వాళ్ళందరికీ కరతలామలకం. ఇంత పెద్దఎత్తున ఆయుధాలు రవాణా అవుతున్నా గోల పుట్టలేదేమాయని గోపాలరావు ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

మంటలు చల్లారినాక పోలీసు అధికార్లు బస్సుని పోనిచ్చారు. కాని, తగలబడినలారీవైపు తొంగి చూస్తానిక్కడా వీలులేకుండా వేగించేరు.

దారిలో అయిన ఆలస్యాలు కారణంగా బస్సు వట్నంచేరేసరికి దాగా ఆలస్యం అయింది. తాను కలుసుకోదలచానన్న వకీళ్ళందరూ ఎక్కడెక్కడికో షికార్లుపోయి పుంటారు. గోపాలరావు తన ఉద్యోగి మిత్రుడి కోసం పోన్ చేసేడు. ఆయనింకా ఇంట్లోనే ఉన్నాడు. మిత్రుడు గొంతు వినిపించగానే ఉత్సాహం ప్రకటించేడు. ఆ రోజురాత్రి ఆయన ఇంటివద్ద ముషాయిరా జరుగుతుంది. నగరంలోని ప్రముఖులు చాలామంది వస్తున్నారు. గోపాలరావుకూడా తప్పక రావాలన్నాడు.

బి. యచ్. ప్యాసైన తన ఆల్లుడుకూడా తనరో వచ్చేడని విన్నాక ఆ వుద్యోగి అసలు విషయం అర్థం అయిందనుకొన్నాడు. ఆ యువకు

డితో తనకు పరిచయం లేనందుకు విచారం తెలిపేడు. సాయంకాలం ముషాయిరాకి అయన్ని కూడా తోడితెమ్మని పదేపదే చెప్పేడు.

తాను తలపెట్టిన ఒక ముఖ్యమైన పని సక్రమంగా సానుకూల పడు తున్నందుకు గోపాలరావు సంతృప్తి పడ్డాడు.

ముషాయిరాకు వచ్చిన ఆహ్వానాన్ని అల్లుడి కంఠజేసేడు.

“నువ్వు వ్రాస్తావుగా కవిత్వం. రా. అదో సరదా.”

రంగయ్య చిరునవ్వు నవ్వేడు.

* * * *

విశాలమైన ఆ హాటంలా లష్కర్ల వెలుతుర్లో మిలమిల లాడిపోయాంది. గది అంతటా తివాచీలు పుప్పలు పరచినట్లున్నాయి. హాలులో ఒక ప్రక్కన పదుపులు. తట్టాలతో వేడిక అమర్చబడివుంది. గుమ్మంలో నిల బడి గోపాలరావు స్నేహితుడు స్వయంగా అతిథిన్ని చిరునవ్వుతో ఆహ్వానిస్తున్నాడు. కరచాలనం చేసేడు. అదాప్ తెలుపుచున్నాడు.

గోపాలరావును చూడగానే అయన చాలా ఆనందం ప్రకటించేడు.

రంగయ్యతో పరిచయం చేసుకొని ఆహ్వానించేడు.

పుద్యోగి వర్గంలో మామగారికున్న మంచిపేరుకు రంగయ్య ఆశ్చర్య పడ్డాడు. ఆ పుద్యోగి స్వయంగా ఇద్దరినీ విశ్రాంతి మందిరంలోకి తీసు కెళ్ళేడు. ఒక పరిచారకుడు ‘డింక్’ రెచ్చి యిచ్చేడు. గ్లాసులు భాళిచేస్తూ రంగయ్యతో పరిచయం వృద్ధి చేసుకొన్నాడు. ఎక్కడ చదివేదో. ఎప్పుడు ప్యాసయ్యేదో వివరాలు తెలుసుకొన్నాడు.

సంభాషణ ముషాయిరాల మీదికి మళ్ళింది. రాజకీయాలోచనల తల నొప్పిలో కవిలాగోష్టి మనస్సుకు ఎంత ప్రశాంతి నిస్తుందో వర్ణించేడు. ‘దక్కినీ సంస్కృతి’ ప్రత్యేకతకు ఉదాహరణంగా ఈ ముషాయిరాలు మత భేదాల పునాదిమీదగాక కవిలాభిరుచి పునాదితోనే జరగడం గమనించా లన్నాడు.

“ఈ ప్రత్యేకత నిజాము ప్రభువు పరిపాలనా ఫలితం.”

ఈ ప్రత్యేక సంస్కృతిని వక్షించేటందుకే నిజాము స్వాతంత్ర్యం కోరుతున్నాడని కూడా తన మిత్రుడు చెప్తాడని గోపాలరావు భావించేడు. కాని, ఆయన ఆమాట అనలేదు. ఈ ప్రత్యేక సృష్టిలో సరిచయం లేక పోవడం చేతనే దేశమంతటా మరధిప్రాయాలు వ్యాపించి వున్నాయన్నాడు. దానిని రొలగించడం, ప్రపంచానికి సత్యస్థితి తెలిపడంలో నేడు సంస్థానంలో నున్న యువకుల మీదగల ప్రధాన బాధ్యత అన్నాడు.

తర్వాత ఆందరినీ సభామందిరానికి తీసుకువెళ్ళేడు.

* * * *

రాత్రి ఒంటిగంట వేళకి ముషాయిరా ముగిసింది. మరునాడు ఆఫీసులో కలసుకొంటామని వాగ్దానం చేసి గోపాలరావు, రంగయ్య వీధిలోకి వచ్చేరు. రిజైలు తీసుకొని బయలుదేరేరు.

కొంత మూలం వచ్చేసరికి రోడ్డు మొగలో పోలీసువాడు రిజైలు ఆపేడు. గబగదా నాలుగు మూలలనుంచీ ఓ యిరవయ్యమంది ముఘ్గు మూగేరు. దారిని చూసేసరికి గోపాలరావును అర్పించింది. పోలీసువాడు ప్రశ్నలు చేస్తున్నాడు. వాడు ఆపురాడు. మిగిలిన వాళ్ళంతా అల్లరిచేస్తారు. మజ్లీస్ వలంటీర్లు వాళ్ళలా. హైదరాబాద్ అజాదీకోసం పోలీసుల సహాయంతో రోడ్లమీద వీరవిహారం చేస్తున్నారు.

గోపాలరావును తీసుకువస్తున్న రిజైవాడు తాను బేరం ఎక్కించుకొన్న వీధి, పుడ్యోగి ఇల్లా చెప్పేడు. రజాకార్లు ఆ పేరు వినగానే వెనక్కి తగ్గేరు. పోలీసువాడు సలాముకొట్టి ప్రక్కకు తొలిగేడు.

రిజైలు కదిలేయి.

హోటలుగదికి వెళ్ళేక గోపాలరావు తన పుడ్యోగి మిత్రునితో జరిగిన సంభాషణ విశేషాలను నెమరువేసేడు. ప్రచారశాఖ పుడ్యోగి కిస్తామన్న ఎనిమిదివందల రూపాయల జీతాన్ని పొగిదేడు. రంగయ్య ఆపహాస్యం చేసేడు.

“మన రిజెల నాపిన సంస్కృతీ రక్షకుల చర్యలను సమర్థించేటందుకు ఎనిమిది వందల జీతం చాల తక్కువ.”

ప న్నెం డో ప్ర క రణం

మొసలితనపు బడుపుకి కాళ్ళు తడబడి పోతూంటే సరయ్య పరుగు పరుగున పూళ్ళోకి వచ్చేడు. ఆతడు చెప్పినవార్త విని వీరమ్మ లబో దిబోమంది.

పెద్దవార శరీదారు కిష్టయ్య పదిమంది కూరీలతో పొలంలోకి వచ్చి తనకుండా మండా వాకిట్లో పారేసేడు. పాక పీకేయించేడు.

పొలం వొప్పచెప్పమని ఇంకా రోజు తిరగలేదు. ఇంత త్వరగా స్వాధీన పరచుకొనేందుకు మనుష్యుల్ని పంపుతాడని ఎవ్వరూ ఊహించను కూడా లేదు. వీరమ్మ విలపించింది. “ఈ ఏడాది పంట కోసుకొనే అదృష్టం కూడా లేదా దేవుడా ?”

ఇంతెవ్వళ్ళమాటా వినిపించుకోకుండా, సుదీర్ఘమైన వాక్యాలతో, ఉదాత్తానుదాత్త సరికాల్ని యధాశక్తి నుపయోగిస్తూ ఆ భూమిని దాగుచెయ్యడం కోసం తన మగడు పడ్డ కష్టాన్నీ, దానిమీద ఆయన పెట్టుకున్న ఆశల్ని జ్ఞాపకం పున్నంతవరకు వర్ణిస్తూంది.

“ఇంత రాత్రేక ఎందుకన్నా వినకుండా, గొరకొయ్యలు నెత్తికొచ్చే యని పరుగు పరుగున వెళ్ళి, రాతులేరి చదునుచేసి గట్టువేస్తినయ్యో ! కొడుకు పెద్దవా దొరాడు కోడలొస్తుంది, ఇంత తిండి తింటారని ఎంతెంత లేసి ఆశ లెట్టుకుంటివయ్యో !....”

సరయ్య రోజుకుంటూ పరుగెత్తి రావడం చూసేకా, వీరమ్మ లబి దిబిలు విన్నాకా వీధివాళ్ళందరికీ విషయం అర్థంఅయింది. పొలాలనుంచి

వస్తున్నవాళ్ళు భుజానవున్న సామానులు వీధిలోనే చెట్టుక్రింద పడేసి, లోపలికి వచ్చి పరామర్శ చేస్తున్నారు. సలహాలు చెప్తున్నారు. వేదాంతం తోటిస్తున్నారు. ఇరుగు పొరుగుమ్మలు సానుభూతి ప్రకటిస్తున్నారు.

“ఇంతే ప్రాప్తం....”

“దేవుడన్నా మరిచిపోతాడుగాని—”

సరయ్యగొంతునిని సత్తెమ్మ బయటికి వచ్చింది. అతడు తోటలో జరిగిన విషయాన్ని మొట్టమొదటి మారుగా వివరంగా చెప్పేడు,

సత్తెమ్మ కళ్ళల్లో భుగభుగలు కనిపించేయి. ఆ ఆకారాన్ని చూస్తూంటేనే వచ్చినవాళ్ళంతా అశ్చర్యంలో నోరు తెరిచారు.

అమె తల్లిలా ఏడవలేదు. వినవచ్చిన జనం ఓచాచ్చులూ వినలేదు. దృఢంగా అడుగులేస్తూ వెళ్ళి పంచలోంచి చిటికెనద్రేలు లాపూ. బారెడు పొడుగు జువ్వకర్ర లాగింది.

తల్లి ఏడ్చుమాని, సగం లోనే మాటనిలిపి, అశ్చర్యంతో నోరు తెరిచి కూతురువంక చూస్తూంది. ఆ జువ్వకర్ర ఎవరికోసమో అమె కర్తంకాలేదు. ఈ గండ్రగోళాలు వచ్చేక కూతు రామె కర్తం కావడమేలేదు. ఈ మూడు నెలలలో కూతురులో ఆ చురుకుదనం చూడలేదు. ఎప్పుడూ నీరసంగా, నిర్లక్ష్యంగా, నాకెందుకొచ్చిందిలే అన్నట్లు వుంటున్న మనిషి ఒక్క ఊణంలో పూర్వాకారం ధరించింది. ఆ జువ్వ తీసింది. అది ఎందుకో, ఏం చేయబోతూందో, ఏడుస్తున్నందుకు తన్ను వడ్డించమకద ? ఎందుకేనా మంచిదని చూడవచ్చిన ఇరుగు పొరుగుమ్మల మధ్యకు జరిగింది.

కాని సత్తెమ్మ అటువంటిదేమీ చెయ్యలేదు. అసలు అక్కమన్న వాళ్ళ పేపు చూడనేలేదు. జువ్వకర్రతో వాకిట్లోకి వచ్చింది. సరయ్యను నడవ మంది. రెండోమాట కూడా లేకుండా, వెనక తిరిగి చూడకుండా చరచరా నడిచిపోతూంది.

అమె ఎక్కడికి బయలుదేరిందో, తనను ఎక్కడికి నడవమన్నదో సరయ్యకు అర్థంకాలేదు. కళ్ళింతచేసుకొని అమె పోయినవేపే చూస్తూ ఒక్కనిముషం నిలబడ్డాడు.

సత్తెమ్మ వీధిమలుపు తిరిగేసరికి తెలిసింది. పొలంపై పే వెడుతూంది. అంటే భూమిమీదికొచ్చిన వాళ్ళని ఎదుర్కోడానికి బయలుదేరుతూం దన్నమాట. ఒక్కరై అంతదైర్యంగా కదలడం ఆశ్చర్యం అయింది. అమె సాహసానికి ఓపైపున సంకోషం కలిగింది. కాని మరుక్షణంలో భయమూ వేసింది. పొలం ఆక్రమించిన దొరకు బలగంవుంది. ప్రభుత్వం వర్తాసుక్షణంలో వస్తుంది. “నామీమి నాక్రమిస్తున్నాడు మొద్రో” యని మొత్తుకున్నా దీవవాడిమాటా. రైతుమాటా ఏప్రభుత్వమూ పట్టించుకోదు. అదే దొరలయితే : “వాడిమీమి దున్నుతానంటే ఒప్పుకోడంలే” యని ఠాకిచేత కయిరంపినా మందీ మార్చలం దిగుతుంది. ఈ అన్యాయాన్ని ఎది రించడానికే తమప్రయత్నం. అయితేనేం ? సత్తెమ్మ జువ్వకర్ర పుచ్చుకొనే సరికి కంగారుపుట్టింది. ఆడకూతురు ఒక్కరై ఏం చెయ్యగలదు :

సరయ్య కంగారుగా పిలుస్తూ, తడబడుతూ పరుగు ప్రారంభించేవరకూ అసలువిషయం ఎవ్వరికీ తెలియలేదు. తెలిసేక నలుగురూ సత్తెమ్మని పట్టుకోడానికి లేచేరు. ఆపందని ఒక చొక్కరికి పురమాయించేరు.

జనంతోపాటు వీరమ్మా ఆడుర్దాగా లేచింది.

“సత్తెమ్మతల్లీ ! నిలబడవే. ఏమర్రా నాయనా ! దానిని ఆపందర్రా.”

జానకిరామయ్య కండువా నడుముకి చుడుతూ “ఆపడం ఎందుకు నడవందేస్సి”-అన్నాడు.

ఆతడు చేసుకునేదీ కొలుభూమే. ఈ వరసచూస్తే తాను బచాయించేది అసంభవం. ఈవేళకాకపోతే రేపయినా తనభూమి గొడవలోపడేదే. చేసు కొంటూ చేసుకొంటున్న భూమినల్లా నాకిచ్చెయ్యమని కూర్చుంటుంటే

చుందిబ్రతికేదెల్లా. జానకిరామయ్యనిన్నటినుంచి అదే ఆలోచనలోవున్నాడు. సత్తెమ్మ పూరుకున్నా తనభూమి నడిగితే ఏమైనా ఇవ్వకూడదని నిర్ణయం చేసుకొన్నాడు. ఇప్పుడు సత్తెమ్మా తాను అనుకొన్నదే చేస్తూంది. ఆమెని ఆపడం ఎందుకు :

సత్తెమ్మ ఎవరిమాటా ఎవరిపిలుపు వినిపించుకోలేదు. చరచరా నడుస్తూంది. చేతిలోని జువ్వకర్ర వెనక్కి ముంచుకీ వూగుతూ, ఆమె అడుగుతో రయ కలుపుతూంది.

వెనకనుంచి వస్తున్న జనాన్ని ఆమె గమనించలేదు. ఈ హడావుడి నంతా చూసి వీధుల్లోకి వచ్చేశారు. అదా మగా. అంతా తలోవిధంగా తలో మాటా అంటున్నారు.

వీరేశలింగం వెనకనుండివస్తున్న వీరమ్మను పలకరించేడు. ఆమె గిడగిడలాడింది.

"తీసుకురారాబాబూ ! పొలం పోతే పోయింది. పోలీసాళ్ళ డెబ్బలు కూడా ఎక్కడతినం !"

పోలీసులు. డెబ్బలు అనేమాట వినేసరికి ఏకాదశాక్షరం గ్రామంమీద జరిగినదాడులు జ్ఞాపకంవచ్చేయి. ఇప్పటికీ సూర్యాపేట రాలూకా గ్రామాల మీద గుర్రపువళాలు దాడిచేస్తూనే వున్నట్లు కర్ణాకర్ణిగా వింటూనేవున్నారు. వీరేశలింగం సమాధానంకూడా ఇవ్వకుండా లోపలి వెళ్ళిపోయాడు.

వెనకనే వస్తున్న జానకిరామయ్య ఎగరాళిగా చూసేడు. గుమ్మాల్లో నిలబడివున్న నలుగురు ముగ్గుర్నీ పిలిచేడు.

"రాండేసి."

పిలిచేడే గాని వస్తున్నదీ లేనిదీ చూడకుండా పరుగెత్తాడు.

వీరమ్మా. ఆమె వెనక కోడలా సత్తెమ్మను తీసుకు రావడానికి చక చకా నడుస్తున్నారు. అయూసంతో రొప్పుతున్నారు.

సాతాని బూసయ్య తోడు కదిలేడు.

“నడవండి. తొందర పడనివ్వకండి.”

వీధి మొగరో కోటమ్మ ఎదురయింది. చంకనున్న పిల్లగాజ్జీ అరుగు మీద కూలబడేసి పైటకొంగు నడుముకు చుట్టింది.

“రాండి. నేనూవస్తున్నా.”

పవడుగులు వేసింది. నడివీధిలో నిలబడి వెనక్కి జారుకుంటున్న వాళ్ళని తిట్టడం మొదలెట్టింది.

“మగళ్లు. ఆడకూతురుపాటి చొరవలేదు. ఛా....”

కోటమ్మ నోటిమరుసు మనిషి. ఎంతవాడినీ, ఇట్టే మాట అనే స్తుంది.

ఆమె కేకలూ, హడావిడీ జనంలోని నిస్తబ్ధతను వొడలకొట్టేయి. వీధి గుమ్మాల్లోనూ, పెరటి గుమ్మాల్లోనూ నిలబడ్డ ఆడవాళ్ళంతా కోటమ్మను చూసి కదిలారు. ఏడ పిల్లల్ని వదిలించుకొనీ, చంటిపిల్లల్ని చంక నేసుకొనీ వెంటబడ్డారు. ఆడవాళ్లు కదలడంలో మగవాళ్లు అరుగులు దిగేరు. పది నిమిషాల్లో జనం పుంతలకీ, చెలకలకీ అచ్చుపడి బోళ్ళపొలం వైపు పరుగెత్తుతున్నారు.

సత్తెమ్మ ఈ గండ్రగోళాన్ని గమనించలేదు. పిచాపులూ, హెచ్చరికలూ కూడా ఆమె చెవి చొరడంలేదు. తన వెంట జనం వస్తున్నారనే ధ్యానంకూడాలేదు. పొలాన్ని ఆక్రమించడానికి వచ్చేరన్న మాట ఒక్కటే సర్వగ్రాసిగా ఆమె మెదడుని ఆక్రమించి పుంది.

వచ్చినవాడు కూడా కిష్టయ్య అనే సరికి ఆమె ఆవేశానికి అంతే లేకుండాపుంది. నిరుడు వెంకటయ్యను దగ్గరుండి కొట్టించిన నాటినుంచి కిష్టయ్య అంటే ఆమెకు తగని కోపం. ఆతడిని ఏమీ చెయ్యలేక పోయిన అసహాయస్థితి ఆ ద్వేషాన్నింతకాలమూ మనస్సులో అణచి పుంచింది. నేడు ఆతడే తన పొలాన్ని ఆక్రమించడానికి వచ్చేడు.

సత్రైమ్మ పుంతదాటింది. బోర్లలో నడుస్తూంది. గట్టు తిరిగితే దావి.

వీరమ్మకి పొలం పోతుందనే ఆమెద్దాకన్న తర్వాత రాగల దాదా ఎక్కువ ఆందోళనకరంగా పున్నాయి. దొంగ భూమిని పట్టుకు సోకాడు. కాము కొనుక్కొన్న నలభయ్యేభయ్యేకరాల చెలకా పుండనేపుంది. చేసుకు బ్రతికొచ్చు. కాని, ఇప్పుడు రగడ పడితే వారలో వ్యవహారం. అయిన కొడుకు శర్కిల్ ఇన్ స్పెక్టరు కూడా. సర్కారు వాళ్ళ తరపు. తమ కొంప పీకేస్తారు. ఊళ్ళోంచికూడా లేచి పోవలసిందేగాని నిలబడ్డాని కూడా దారుండదు.

కాని, ఆమె మాటల వినేటందుకూ, జాగములు ఆలోచించే టందుకూ సత్రైమ్మ ఆ ప్రాంతాలకూదాలేదు. వెనకలేక వీరమ్మ దాగా వెనకబడింది. ఊరిజనం కూడా ఆమెను దిగతొక్కి పోతున్నారు. ఏం చెయ్యలేని కోపం వచ్చింది. చేతగాని తనాన్ని తిట్లలో ప్రతిబింబిస్తోంది. అసలు ఈ గొడవకి మూలకారణం సత్రైమ్మే ననిపాదా ఆమె సమ్మతం. చేసింది చాలా ఇప్పుడింకా పీకమీదికి తెస్తుందని భయం.

వెనకనే వస్తున్న గొల్ల భాగయ్య చెయ్యి పట్టుకొంది. సత్రైమ్మరల్లని నిలుపుతే అతని కడుపున పుడరానని వాగ్దానం చేసింది.

వెంకటయ్యకు భాగయ్య స్నేహితుడు. తన యిల్లు వదిలి పోయేక వెంకటయ్య అతని ఇంట్లోనే మకాం కూడా. వీరమ్మ ఆ విషయాన్ని గుండు. మరొక సమయం అయితే తన మామయ్య విషయంలో అతని సహాయాన్ని వీరమ్మ కోరివుండేదేకాదు! కాని ఇప్పుడా అనుమానాలూ, ద్వేషాలూ గుర్తువచ్చే స్థితికాదు. ఆయాసంతో చొప్పుతూ, చోజుతూ, జారి పోతున్న పైటకొంగు నడుంచుట్టూతిప్పి మొలలోదోపి, ప్రక్కనున్న రాతి బండమీద చదికిలబడింది. వెనక వస్తున్న జనం ఆమెను ఆక్కడే వుండమంటూ, గది గది ముందుకు పరుగెత్తు తున్నారు. ధైర్యంకోసం వెనక వస్తున్న వాళ్ళను పిలుస్తున్నారు. మళ్ళీ నడుస్తున్నారు.

పొలం సమీపించినకొద్దీ సత్తెమ్మ నడక తీవ్రం అయింది. అడుగు వడి నడకవడి అయింది. అది పరుగయింది. గట్టు తిరిగి పొలం కోరడి గుమ్మంలోకి వచ్చేసరికి చెట్లవాటున పాక కెదురుగానున్న నిలువెత్తు గుండ్రాయీమీద కూర్చున్న కిష్టయ్య కనబడ్డాడు. బండమీదలేచి నిలబడ్డాడు. ఎందుకో తమ వూరివేపే చూస్తున్నాడు.

సత్తెమ్మ కోరడివాటి, చెట్లువాటి తాను కూర్చున్న బండవద్దకు వస్తున్నా కిష్టయ్య ఆమెను గమనించనేలేడు. ఆతనిదృష్టి మూరాన వినిపిస్తున్న కోలాహలంమీద కేంద్రీకరించివుంది.

మూరాన ఏవోకేకలూ, పిలుపులూ వినబడుతున్నట్లయి కూర్చున్న వాడల్లా లేచి నిలబడ్డాడు. మూరాన పూరివేపునుంచి జనం పరుగెత్తివస్తూ కనబడ్డారు. మనుష్యుల్ని గుర్తుపట్టేటంత మూరంలోలేరు. రంగురంగుల బట్టలు అన్నీ ఆడవాళ్ళవి, పంచెలు, ఎర్రరంగు గళ్ళకండువాలూ, నల్ల కం బళ్లు వాళ్ళంతా మగళ్లు. అందరూ పరుగెత్తి వస్తున్నారు. తానున్నవేపే పుంతలకీ, చెలకలకీ అడ్డపడి వస్తున్నారుకూడా. చేతులుఎత్తి ఏవోకేకలు వేస్తున్నారు. ఎదురుగానీ మూట వినబడ్డంలేదు, చేతులెత్తుతూ వూపు తున్నారు. అది పిడికిళ్లుదిగించి, గద్దరిస్తూన్నట్లు కనిపిస్తోంది.

ఏవాదిక్రితం వూళ్ళో 'సంగం' ఏర్పడిన సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఆ రోజున పూరేగింపులో వాళ్ళంతా పిడికిళ్లు దిగించి చేతులు ఇల్లాగే ఎగరే సేరు. పద్దాలును నీసుకెళ్ళలేక చేతులూపుకుంటూ తాను తిరిగిపోయాంటే ఇల్లాగే రణగొణవ్వని చేశారు.

తర్వాత వాళ్ళమీద తాను కసిరీర్చుకొన్నవిధం గుర్తువచ్చి హాదసి పోయేడు. వాళ్ళనితాను స్వయంగా కొట్టేడు. కొట్టించేడు. మంచినిట్లు అదు గుతే నోట్లో పుచ్చుకోసేడు. ఒకడికి తాళు మెలితిప్పించేసేడు. అవన్నీ నేడు తాను అనుభవించారని వస్తుంచనిపించింది. భయంతో రాలినుంచి

ఒక్కవూరుకు పురికేడు. అదే అతణ్ణి రక్షించింది. లేకపోతే సత్తెమ్మ బలం కొద్దీ సాచికొట్టిన జువ్వకర్ర దెబ్బకు వీపు పొడుగునా చర్మం లేచిపోయేది.

అంతదెబ్బ తినవలసిన కిష్టయ్య తప్పించుకోవడంతో ఆ పూతానికి సత్తెమ్మ ముందుకి తూలిపోయింది. బండ్రాయకి తగిలి కర్ర కణుపుతోనికి విరిగిపోయింది. దెబ్బ నిజానికి తగలక పోయినా చప్పుడువిని వెనక తిరిగి చూసిన కిష్టయ్యకి అంతదెబ్బ వీపునపడ్డట్లే అనిపించింది. సత్తెమ్మ తూలు పాటు సర్దుకొని లేచేలోపున ఏభయ్యేళ్ళమనిషి పాతికేళ్ళవాడిలాగ కోరడి మీదుగా లంఘిస్తున్నాడు.

సత్తెమ్మ వెనక్కాలనే తోటలోకి చొరుచుకువచ్చినజనం కిష్టయ్య వీపు తడుముకుంటూ కంచెపురికి పారిపోడంచూసి విజయవ్వని చేసేరు. ఆ విధంగా తరిమిన సత్తెమ్మను భేషుక్కయినపని చేసేవన్నారు. ఆమెను వెనక్కు పిలుచుకు పోవాలని వచ్చినవారుకూడా తమ పుద్దేళాన్ని మరచి పోయేరు. కిష్టయ్య పారిపోతో మంది భయాన్నికూడా వీపునవేసుకొనే పోయేడు. పారిపోయేవాడిని తరమడం ఓ హుషారు. అలాగే అంతా కిష్టయ్య వెంటబడ్డారు. కాని, అతడు చిక్కలేదు. ప్రాణభయంతో అతడు కోరడి అవలీలగా దాటేసేడు. వెంటవచ్చిన వాళ్ళ కది సాధ్యంకాలేదు. ఒక్కొక్కరు ముళ్ళకంచె తప్పించడానికి ప్రయత్నించేరు. సాధ్యంకాలేదు. ఇంక ఏపనీచెయ్యలేక కోరడి లోపలే నిలబడి, టూతులుతిడుతూ కిష్టయ్య కాళ్ళకి మరింత ప్రోత్సాహం ఇవ్వడం ప్రారంభించేరు.

*

*

*

*

విరిగిపోయిన కర్రముక్కతో లేచి నిలబడి సత్తెమ్మ పాక్కదెబ్బ తిరిగింది. ఆమె రౌద్రాకారం. కిష్టయ్య పలాయనంచూసేక దొరగారిపాలేళ్లు నిలుపునా వొణుకుతున్నారు. పక్కపక్కల్ని వొడుగుతూ నందుదొరికితే పారిపోవాలని చూస్తున్నారు. కాని తోటఅంతా జనం నిండిపోయేరు.

ఇంతలో సత్తెమ్మ వాళ్ళవేపు తిరిగింది. అచూపులోనే కర్రలు వీపులమీద నాట్యం ఆడుతున్నంతదాదను అనుభవించేరు, ఉమార్పణలు చెప్పుకొంటున్నారు. మరెప్పుడూ రామని వాగ్దానాలు చేస్తున్నారు.

సత్తెమ్మ ఏమీ అనలేదు. కాని, ఆమెతో వచ్చినజనం వుత్సాహం పట్టలేకుండా ఉన్నారు. మహావర్షంగా రాములు విరుచుకొని తిరిగిన కిష్టయ్య చుంచులా పారిపోతూండగా చూసి తమబలాన్ని గుర్తించేరు. ఆతనితో వచ్చినజనం? వాళ్ళు గజగజలాడిపోతున్నారు. తమబలాన్ని గుర్తించిన వుత్సాహంలో పొలంఅంతా కలగబోతున్నారని. ఎదుట ఉన్న వాళ్ళనీ, లేనివాళ్ళనీ చుట్టపెట్టి చూతులు తిడుతున్నారు.

“కొడుకుల్ని పక్కలిరగతన్నండి.”

“మీ దొర ముల్లెగాని దాచిపెట్టేదనుకున్నారండ్రా?”

సత్తెమ్మ వాళ్ళని కొట్టవస్తోంది. నిర్లక్ష్యంగా పొమ్మంది. అమాట నోటరావడం రదువు కందెనవేసిన బండిచక్రాలలా రాళ్ళు చక చక పరుగెత్తేయి.

ఎక్కడనుంచి వచ్చేదో మంగలి వెంకన్న మందిముందు చేతులు నలుపుతూ నిలబడ్డాడు. అతనిఘాముల్ని ఒక్కవారంక్రితమే దొర స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు. తన పొలాన్నికూడా విడిపించమని అతని ప్రార్థన.

విజేతలంతా పెద్దపెద్ద కేకలుపెడుతూ ఆ పొలంవైపు నడిచేరు. విడిపించడానికి అక్కడ వారి నడ్డపెట్టేదేదీలేదు. పొలంచుట్టూ చివరికి కోరడి కూడాలేదు. దానిని దొర స్వాధీనపరచుకొన్నాడనిగాని, అది దొరలదనిగాని చెప్పేటందుకు గుర్తుకూడాలేదు. లేకపోయినా అస్తిస్వత్వాలమీద రైతు వానికున్నభక్తి సుగ్రీవాజ్ఞలాంటిది. తానుగా ఆ స్వత్వాన్ని త్రోసిపుచ్చలేదు.

మంద - అదా మగా అంతా చెలక దగ్గరి కొచ్చేరు. వెంకన్న మహా సంతోషంతో చేతులు నలుపుకుంటూ భూమిలోకిదిగి అలంగం లొక్కేడు.

“నీపొలం నువ్వు చేసుకో. ఒకరి గోడేమిటి ?”

మంది అనుజ్ఞ తీసుకొని వెంకన్న పొలంపని అప్పుడే ప్రారంభం చేశాడు. పనంటే ఏముంది ? చెలకలో పున్నరాళ్ళన్నీ ఏరి గట్టున పడేసేడు. రెండు జిల్లేడుమొక్కలు లొక్కేసేడు.

జనం మహోత్సాహంతో గర్జించింది.

మూడో భాగము

ఒకటో ప్రకరణం

రంగయ్య పూర్వోక్తి తిరిగి వచ్చేసరికి గ్రామం ఏమీ జరగనట్లే నిత్య కృత్యాలలో మునిగిపోయింది.

దోళ్ళపొలం దావికడ నలుగురూ విడిపోయేక ఎవరికివారే ఆలోచనల్లో పడిపోయేరు. వారిని కలిపి నిలవబెట్టే బంధంలేదు. ఒక నిర్మాణం ఏర్పడి వారికి దారిచూపే స్థితిలేదు. పైగా ఇంటికి వచ్చేసరికి ఇళ్ళవద్ద పొరికినదైర్యం. ప్రోత్సాహంకూడా చాల స్వల్పం. అందులో పోలీసు దాడుల్ని చవిచూసి పది నెలలుకూడా కాలేదు. ఆనాటి వెబ్బల కడుములు ఇంకా 'కరేల్' మంటూనే వున్నాయి.

“ నీ కెందుకొచ్చిన గొడవయిరా పిల్లగ ! ”

“ పోలీస్సోళ్ళు పక్కలిరగదంచుతే ఎవరు రాస్తారు ? ”

“ దొరలతో కోడెమంట్రా. ! ”

“ మన్నికూడా ఘామినుంచి లేచి పొమ్మండే ? ”

అనేక దృక్పథాలనుంచి అనేక వ్యాఖ్యలు, సలహాలు, ప్రార్థనలు, బెదిరింపులు, తిట్లు.

కొందరు నిశ్శబ్దంగా వున్నారు. మనస్సులో దెరుకు కలిగినా పైకి గంభీరంగా మెనులు చుంటున్నారు. కొందరు తాము ఏమీ చెయ్యలేదని చెప్పుకొన్నారు. మరికొందరు 'పోవే నీ గొడవేమిటి' అని గడుము తున్నారు. కొద్దిమంది మాత్రం మొండికేసేరు. ఇంతకంటే కొత్తదావలు ఏం వాస్తాయి చూద్దాంలే - అనే మొండితనం కనబరిచేరు.

కాని, అందరూ కూడా ఏదో జరగ గలదనే విషయంలో ఏకాభిప్రాయం ప్రకటించేరు. ఎవరికి వారు గాంధీర్యం. అరూయికత్వం, మొండి

తనం చూపిస్తునే దిండుపుల యిక్కు, వాళ్ళ యోగక్షేమాలు స్వయంగా తెలుసుకు రావలసిన ఆవసరాలూ జ్ఞాపకం చేసుకొన్నారు. కొందరికి పట్నంలో వ్యవహారాలు మురిగిపోతున్న ప్రమాదం గుర్తువచ్చింది. అవీ, యివీ లేనివాళ్ళూ, పొలం పనులున్నవాళ్ళూ వాపుల దగ్గిరికి చేరుకొన్నారు. మొత్తంమీద మధ్యాహ్నం అయ్యేసరికి గ్రామంలో వయస్సు వచ్చిన మగాడు లేకుండా వెళ్ళిపోయేరు.

హాళ్ళో యిళ్ళలో ఆడవాళ్ళూ, పిల్లలే మిగిలేరు. చిక్కు చిక్కు మంటూ అలికిడైనప్పుడల్లా అదిరి. అదిరి పడుతూ నీడల్లాగా తిడుగు తున్నారు. పిల్లల్ని ఇంటివద్దనే పడుండమని గడుముతున్నారు. ఎవరన్నా వస్తున్నారేమో చూడమని పొరుగింటి పిల్లలకి పురమాయిస్తున్నారు.

పిల్లవాళ్ళందరికీ తమ ప్రాముఖ్యత అర్థం అయింది. ప్రతి యింటి వాళ్ళూ తమ సాయం కోరుతున్నారు. పోలీసాళ్లు వస్తారని పెద్దవాళ్ళంతా భయపడుతున్నారు. ఆ పోలీసుల రాకపోకల్ని గమనించి చెప్పే వాద్యత తమమీద పెడుతున్నారు. మనస్సులో పోలీసాళ్ళు కొడతారేమోననేభయం చుభ్య ముభ్య పీడిస్తున్నా. హఠాత్తుగా తమమీద పడ్డ పెద్దరికాన్ని వారు వదులుకోవానికి ఇష్టపడ్డంలేదు. ఎవరికి వారే తమతో వెంటబడుతున్న తమ్ముళ్ళనీ, చెల్లెళ్ళనీ పోలీసులు కొడతారని బెదిరించి వెనక్కు పంపి య్యాలని ప్రయత్నిస్తున్నారు. ఆ బెదిరింపు పనిచేయనప్పుడు రామే రెండు కొడుకులున్నారు. అదీ పనిచెయ్యనప్పుడు గిక్కురించి పారిపోతున్నారు. తప్పించుకుపోవడం కూడా సాధ్యంకానప్పుడు విసుగూ కోపంతో “నీయమ్మ నేమో చెయ్యా....”యని బూతులకు లంకించు కొంటున్నారు.

కదల మెదలలేని ముసలివాళ్లు కర్రల సాయంతో ఏ చెట్టుకిందికో చేరి దవడలు పీకేలాగ పచ్చాకు చుట్టలు ముట్టించేరు. బాలాభానీ కొట్టవానికి ప్రయత్నించేరు. కాని రోజూలాగ మాటలు సాగడంలేదు. అందరివృష్టి

వేరేచోటవుంది. అందుచేత ఏ అంశం ఎత్తుకున్నా రెండు మూడు మాటలతో మొండిపడి పోతుంది.

వాళ్ళ చెవులు పూరివెలవల వున్నాయి. కళ్ళు వీధిమూలల్లో వున్నాయి. మనకవారిన కళ్ళు పత్తికాయలు చేసుకొని వీధిలో కనబడిన నీడల్ని గుర్తించడానికై ప్రయత్నిస్తున్నారు. ఎంతసేపటికీ రామునిదురు చూస్తున్నవాళ్ళు రావడంలేదు. విసుగుపట్టి, చుట్టనలిపి చెవిలో పెట్టుకొని లేస్తున్నారు. దేనికోసమో వెతుకుతున్నట్లు ఆత్మప్రదక్షిణంచేసి మళ్ళీ కూర్చుంటున్నారు. తెగిపోయిన సంభాషణల్ని మళ్ళీ ప్రారంభించడానికై వ్యర్థప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు.

కోటమ్మ వూరి వెలవల దాట పక్కనున్న బండమీద బుద్ధుడు ఆముదాలు అరబోసి కర్రొకటి పట్టుకు కూర్చుంది. పొద్దుటి ఘటనలో ఆమె తీసుకొన్న పాత్ర ఛత్తకి నచ్చలేదు. ఇద్దరూ కొట్లాడుకున్నారు. ఈ ప్రోత్సాహం నువ్వే యిచ్చేవని, నిన్ను కట్టుకున్నందుకు నన్ను కొడరానే యని మొత్తుకొన్నాడు. కలగబోయే దాదని తలచుకొని, ముందుగానే పంచనున్న కర్రతీసి రెండు తగిలించేడు. కోటమ్మ అతని మొగం మీద నభక్షణ లుంచింది. అతడామె కుటుంబం వాళ్ళ గయ్యాళి తనాన్ని పట్టుకొని తిట్టేడు. అతని కుటుంబం వాళ్ళలో పెళ్ళాన్ని కొట్టడానికితప్ప మరో మగతనం లేదని సోదాహరణంగా లెక్కచెప్పింది. తమ పిల్లలకి ఇద్దరిలో ఎవరిపోలికలు వస్తాయోనని ఇద్దరూ భయం ప్రకటించేరు. మాటల్లో నెగ్గలేక 'అమ్మ అరీ' యీమల కెక్కువ ప్రాముఖ్యత ఇచ్చేడు. పోలీసువాళ్ళవచ్చి మానభంగ ప్రక్రియని ఏవిధంగా జరుపుతారో వర్ణించేడు.

కోటమ్మ మగని చేతకానితనాన్ని దులిపేసింది.

ఆ మాటల్నే ఇప్పుడు బండమీద కూర్చుని చుట్టూ చేరిన అడవాళ్ళకి బోధిస్తుంది.

“తుపాకులూవద్దు తూటాలూవద్దు. సంకల్లోకిచేసుకున్న కారపు గుండ ఓ పిడికెదు తీసుకొని గాలిబారున నిలబడికొడితే నాకొడుకులు....”

గుండ ఎల్లాతీయ్యాలో. ఎల్లావిసరాలో. ఫలితాలు ఏలావుంటాయో వర్ణిస్తూంటే దారినపోయేవాళ్ళు ఓ నిమిషం నిలబడి ఆనందిస్తున్నారు. ఆఖరున ప్రపంచరహస్యాన్ని చెప్పేసి కోటమ్మ తన వాదాన్ని ముగించింది.

“పరుగెత్తేవాణ్ణి గొర్రె తరుముతుంది. నిలబడితే నిప్పులుకూడా ఆరిపోతాయి.”

*

*

*

సాయంకాలం అయింది: ఏమీ జరగలేదు. పోలీసులురాలేదు, కనీసం దొరగారి మనుష్యులుకూడా రాలేదు. ఏమిటో రహస్యం ఎవరికీ అర్థం కావడములేదు. చిన్నదానికి పెద్దదానికి, సంబంధం వున్నవాళ్ళకీ లేనివాళ్ళకీ కబుర్లుమీద కబుర్లువచ్చేవి. ఇప్పుడేమిలేవు. ఎందుచేతనో. కబురువస్తుండేమోననేది ఓ భయం. రాకపోయినా భయమే. కారణం ఎవ్వరికీ తెలియదు. తెలుసుకొనేటందుకు మార్గమూలేదు.

ఊరికి రమారమీ మైలుదూరంలో చెరువునానుకొని ఎత్తుబండమీద దొరగారి గడివుంది. వూళ్ళోకల్లా కాస్తవున్న ఆసాముల పదిఇళ్లా అక్కడే వున్నాయి. అంతా పందిరిరాటకి పనులు చెప్పేరకం. కనక ఎంతపనున్నా ఆ దారిని వెళ్ళే ఆలవాటు వూళ్ళోవాళ్ళకీలేదు. అక్కడ ఏం జరుగుతుందో తెలియదం యెల్లాగా సేతుసిందీ గోవిందునడిగితే తెలుస్తుంది. తీరా అతని కోసం వెడితే వూళ్ళో లేదంది. ఆతనిపెళ్ళాం. ఎక్కడి కెళ్ళేదంటే దొర పంపేదంది. ఇంకేముందని వచ్చినవాడు రెండోప్రశ్న వెయ్యకుండా పరుగెత్తేడు. కాని, ఆ భయం అనవసరమని అప్పుడే తెలిసిపోయింది. దొర ఆతడిని పంపించి రెండురోజులయింది. ఆ మాటవిని పరుగెత్తుతున్నవాళ్లు నిలబడి “నిజమేనా?” అని అడిగేరు.

మళ్ళీ ప్రయత్నం ప్రారంభం అయింది. ఈమారు మాలగూడెం పెద్ద శీనయ్యనుంచి భోగట్టాతియ్యడానికి ప్రయత్నించేరు. శీనయ్యే మరో సేతుసిందీ.

ఎప్పుడు పిలవడానికి వెళ్ళినా తన్నుతిట్టి, పటేల్ చేత తిట్లు తినిపించే రైతులు నేడు ఇరుకునపడం శీనయ్యకు చాలా సంతోషంగావుంది.

గూడెం నలుగురినీ పిలిచి పోగుచేసేడు. రైతులమీద దొర ఎల్లా కసి తీర్చుకొంటాడో చెప్తుండగా గొల్లభాగయ్య వచ్చేడు. ఏదో పెద్దపని వున్నట్లు వొచ్చి అసలు విషయం తెలిసుకోవాలనుకొంటున్న భోగయ్యని ఎగతాళి చేసేడు.

“ఏమయ్యోవ్ గొల్లాయన ? ఏమన్నా రెండెకరాలన్నా కిట్టాటయ్యేనా ?”

భాగయ్యకి కోపంవచ్చింది. మళ్ళీ ఎత్తిపొడిచేడు.

“నీకెట్లాడికి పటేల్ గిరి దొరకలా ?”

నిరుడువెట్టి వ్యతిరేకపోరాటాల కాలంతో మాలలు వుద్యమంలో చేరకుండా విడదీసేటందుకై నిజాంప్రభుత్వం ఓ ఎత్తుగడ వేసింది. మాలలకు ముస్లింమతం ఇచ్చేటందుకు బరిగిన ప్రయత్నాలు ఇదివరకే విఫలం అయ్యాయి. ఈమారు మతంతోపాటు ఇతరఆశలుకూడా చూపించ ప్రయత్నించేరు. గూడెంలో కాస్త నోరున్నవాడికి గ్రామ పటేల్ పదవులనిచ్చేరు ఆ ఎగరో శీనయ్య అట్లుడు సున్నతి చేయించుకొన్నాడు; పటేల్ గిరి సంపాదించేడు.

కాని, పూర్వో పెద్దకులాల వొత్తిడికి మతంమాహ్నా నిలదెట్టుకోలేక పోయేడు. పటేల్ గిరి పోయింది.

భాగయ్య ఎత్తిపొడుపు అనారోచితం.

మాలవానికి వుద్యోగం ఇవ్వడం, వాళ్ళు ముందుకు రావడమూ ఇష్టంలేక పెద్దకులాలవాళ్లు చేసిన చౌర్యవ్యంగనే వారు దానిని భావిస్తు

న్నారు. అందుమీద కొంతసేపు వాగ్వాదం జరిగింది. ఏమీ తేలలేదు. భాగయ్య వెళ్ళిపోయేడు.

దారిలో వెట్టిమాదిగ ఎదురయ్యేడు. కాని, అతను చెప్పగలదేమీ లేదు. ఆరోజున ఉత్తరం ఏదీ తీసుకొని ఎవ్వరూ పోలీసునాకాకి వెళ్ళలేదు, కాని ఆ విషయంకూడా నమ్మకంగా చెప్పలేదు, మధ్యాహ్నమే కిష్టయ్య ఎక్కడికో వెళ్ళేడు.

అంతే; ఇంక లాభంలేకపోయింది. ఆ ప్రయత్నం ఆగింది.

చీకటిపడింది మొదలుకొని జనం ఒక్క రొక్కరే అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ ఊళ్ళోకి వస్తున్నారు. ఇంటివద్ద ఏదో దుర్వార్త వినబడుతుందనే ఆశంక. కానీ, అటువంటిదేమీ జరగలేదు. ఇంటిపై ఆకుకూడా కదలలేదు. కదలకపోవడంకూడా అనుమానించదగిందే. ఎందుకు కదలలేదు ?....చదిచప్పుడు లేకుండా మూకుళ్ళు నాకేసేరు. గొంగళ్ళు భుజాన వేసుకొన్నారు.

బొద్దురావివద్ద పదిమందీచేరేరు. ఆలోచన ప్రారంభించేరు.

దొర ఆలోచన ఏమిటిగానీ, ఈ ప్రశాంతస్థితికి మోసపోరాదని అంతా ఏకాభిప్రాయానికి వచ్చేరు. తెల్లవారగట్ల ప్రజలంతా అదమరచి వున్నప్పుడు పోలీసుల్నితెచ్చి చుట్టెయ్యాలనుకొంటున్నాడో యేమో; తెల్లారు పల్లెలో వాళ్లు చేసిందదే. గుర్రాలమీదకూడా పోలీసు బలగం వస్తుంది. రెండేసిపూళ్ళని కొగిలేస్తారు. సరిగ్గా తెల్లారేముందే. మసక చీకటి వుండగా ప్రారంభం చేస్తారు. బయటికి పోయేవాళ్ళని కూడా నిలేస్తారు.

అప్పుడు ప్రారంభ మవుతుంది కొట్టుడు. పోలీసాళ్ళ ఫక్కిఅంతా ప్రజాశక్తిలో తుంచ తప్పకుండా ఇచ్చేరు. తమ రహస్యాలని బయట పెడుతుందని, ఆ పత్రికని నిజాం సర్కారు నిషేధించింది. నిషేధించినా ఎల్లాగో

వస్తునేవుంది. చాటునా మాటునా కొందరు అందులో విషయాలు చదువు తూనే ఉన్నారు. అవార్తలంతా వింటూనే ఉన్నారు.

తెల్లారగట్ల పోలీసులు వస్తేరావచ్చుననే అలోచన తోచేక అందరూ రాత్రిపూటే వూరొదిలి పోయేరు, బాపుల దగ్గిరికి చేరుకున్నారు. ఆడవాళ్లు బిక్కు బిక్కు మంటూ ఇళ్ళల్లోనే ఉండి పోయేరు.

తెల్లవారింది. సాయంత్రం అయింది. మళ్ళీ తెల్లవారింది. పోలీసుల పత్తాయేలేదు. శివరామిరెడ్డి అలోచనలూ బయట పడలేదు. ఒక్కటి నమ్మిక చిక్కింది. ఆయన ఏం చెయ్యదోవడంలేదు.

ఎందుచేత ?....

ఏం చేస్తాడో అన్న ప్రశ్న కెంత సమాధానమో దీనికి అంతే సమాధానం. ఎందుకూరుకున్నాడంటే ఎవరేం చెప్తారు ?

కాని, జనం మనస్సులు సమాధానం లేదని సంతృప్తిపడి వూరుకో లేవు. శామే ఒక సమాధానం కల్పించుకొంటాయి.

అలాగే ఇప్పుడూ సమాధానం కల్పిత మయింది. జనం అంతా ఎదురు తిరిగేటప్పటికి దొర భయపడి ఉంటాడు. ఉంటాడేమిటి ? భయ పడ్డాడని చాకలి మంగమ్మ రేవులో అన్నట్లు ఎవరో అన్నారు. మంగమ్మ గోడీలో పనిచేస్తోంది. కనక నమ్మదగిన మాటే అయి ఉంటుంది. తీరా వెళ్ళి అడిగితే అమె అమాటే ఎరగనంది. అయినా అమాట ప్రచారం అవనే అయింది. అంతా నమ్మనే నమ్మేరు. “దొర భయపడ్డాడ”నే మాట అందరి నోటా ప్రతిధ్వనించింది.

ఎంతో తటపటాయిస్తూ, భయంతో, పైకి తేల్చలేక తేల్చలేక వెలి ఋచ్చిన ఈ అభిప్రాయం జనానికి జీవ కలిగించింది. దొరలకి భయంపుట్టిం చడం అంటే మాటలా ?

ప్రతివారూ తాము చేసిన పనిలో దొరకి అంత భయం కలిగించిన దేముందని ఆలోచించేరు. ఆలోచించినకొద్దీ ఆ రోజున తాము వేసిన ప్రతి మాటా అరివీరభయంకరంగానే కనబడింది.

కిష్టయ్యలో సత్తెమ్మ పేచీ పెట్టుకుంటే తమ కందరికీ చేటువస్తుందని భయపడ్డవారు కూడా ఆ విషయాన్నిప్పుడు పూర్తిగా మరిచిపోయేరు. ఇప్పటి ఆలోచనలువేరు. కిష్టయ్య ఎదురు తిరిగితే తాను ఎంతదెబ్బ ఎల్లా కొట్టేసేవాడో మనస్సులోనే వూహాయుద్ధం సాగించేరు. చివరకా వూహాయుద్ధం అంతా నిజమే ననుకొనే స్థితికివచ్చేరు.

రంగయ్యవచ్చి అడిగేసరికి అసలు జరిగిందేమిటో ఎవ్వరూ చెప్పగల స్థితిలేదు. వాళ్లు చెప్తున్న కథాసాగరంలో నిజం ఏమిటో అతనికి అంతు చిక్కలేదు.

పొలం దరిదాపులకైనా వెళ్ళని తల్లి ఏమీ చెప్పలేక పోయింది. అమ్మి కర్రలీసుకు వెంటబడిందనీ. ఆమెను ఆపటం ఎవరితరం కాలేదనీ మాత్రమే ఆమె చెప్పగలిగింది.

భార్య మరికొన్ని వివరాలు చెప్పింది. కిష్టయ్య వీపున సత్తెమ్మ జువ్వకర్ర విరగ్గొట్టించింది. ఆవార్తకి బలంగా చూరులోంచి విరిగిన జువ్వ కర్ర ముక్కతీసి చూపించింది.

ఈ ఘటన జరిగేక సత్తెమ్మ ఇంటిపట్టున వుండడమేలేదు. ఎప్పుడో వస్తుంది. ఇంత తిండి తింటుంది. వెళ్ళిపోతుంది. వెంకటయ్యతో మళ్ళీ సంబంధం పెట్టుకుందేమో నన్న అనుమానం మనస్సులో పీడిస్తున్నా వీరమ్మ ఆమెను ఆపడానికి సాహసించలేదు. ఏ క్షణంలో పోలీసులు వస్తారో. దొరికితే మానానికి. ప్రాణానికి కూడా మొప్పం. అందుచేత వచ్చినప్పు డింత తిండిపెట్టి వెంట వెంటనే పంపేస్తుంది ఒక్కొక్కప్పు డామె తిండికీ రావడంలేదు. ఎక్కడ తింటున్నావన్నా. ఎక్కడుంటున్నా వన్నా ఏమీ చెప్పదు.

రంగయ్యకి ఏజరిగిందో, ఎల్లాజరిగిందో వివరాలు అర్థంకాక పోయినా తనబూమిని గ్రామం అంతాకలిసి కాపాడారనేది స్పష్టం అయింది. తన అక్కగారిచొరవ ఆ పనిలో చాల వుపయోగించిందనికూడా గ్రహించేడు. వూరంతా సత్తెమ్మ చొరవని తెగపొగిచారు.

మామగారివద్ద తానుచేసిన ప్రతిజ్ఞా, దానిని అమలుజరిపేటందుకు వేసుకొన్న ఎత్తులు, చేయవలసి వుంటుందనుకొన్న పోరాటం,— తన కర్తృత్వంతో నిమిత్తం లేకుండానే కార్యరూపంలోకి వచ్చేసేయి. తాను చేయవలసినపని పూర్తయినందుకు సంతోషంగానేవుంది. అందులోనూ తన అక్కచేసిన సాహసానికి బ్రహ్మానందపడ్డాడు. ఆమెమీద ఎంతో భక్తి కలిగింది. ఆ భక్తిని ప్రదర్శించడానికి ఎన్నోమార్లు ప్రయత్నించేడు. కాని, సత్తెమ్మ లక్ష్యం చేయనేలేదు.

రెండోవైపున కార్యం సానుకూలపడిన విధానానికి ఎంతోబాధా కలిగింది.

తానేవుంటే తానూ ఇప్పుడు జరిగిన పనినేచేసి వుండేవాడు. కిష్టయ్యని తరిమేసేవాడే. అతడు ఏమన్నా అంటే నాలుగు తగిలించేవాడే. కోర్టుకెడితే ఓచెయ్యి తానూ చూసేవాడు. అయితే అదంతా వ్యక్తిగతంగానే వుండిపోయేది. అందులో ప్రజలు చేయవలసిందల్లా తనకి వ్యతిరేకంగా దొరలతో చేరకపోవడమే.

కాని, ఇప్పుడు జరిగిందివేరు. ఇందులో తనచెయ్యి ప్రత్యేకంగా ఏమీలేదు. బాధ్యతమాత్రం తప్పదు. తనబూమి కాపాడబడింది. కాని, ఒక తిరుగుబాటే జరిగిపోయింది. ఒక చిన్నవిప్లవం, దానిఫలితాలు కోర్టుల్లోనూ సాక్షులతోనూ తేలవు. తుపాకులతోపని తగులుతుంది.

ఈ నాలుగు రోజుల్లోనూ ప్రజల్లో కనిపిస్తున్న మార్పు చూసేసరికి రంగయ్యకు మరీ కంగారు వుట్టింది. మంది మంచి హుషారులో వున్నారు.

కొంతమంది సామునేర్చుకొంటున్నారు. ఎందుకో వాళ్ళకే తెలియదు. తమరు చేసినపనికి నిజాం పోలీసులు వస్తారని తెలిసి తయారవుతున్నారా? పోలీసులువస్తే చేతులుపుకొంటూ రారు. బంటాకులతో వస్తారు. పీళ్ళూ పీళ్ళ కర్రలూ ఏం చేస్తాయి? కర్రతిప్పుతూ, అడుగుపెట్టూ. గిరికీలుకొట్టి ఆయాశంతో చదికిలబడుతుంటే బంటాకులున్నవాడికి భయమా? పోలీసుల నెడుక్కొడాని కీ సాము నేర్చుకొంటున్నామని చాళ్ళూ చెప్పడం లేదు. కాని చేస్తున్నారు. అదిచాలు. పోలీసులకి.

కలగబొయ్యే పర్యవసానాలు తలచుకొన్నకొద్దీ రంగయ్యకి కంగారు ఎక్కువవుతుంది. కాను ఎరిగున్న ఒకళ్ళిద్దరితో ఇదేం మంచిదికావన్నాడు కాని, ఆ ఇది ఏమిటో చెప్పలేడు. దొర ఆక్రమించుకోబోతుంటే జనం అడ్డంపెళ్ళడమా? ఆ మాటను అతడే అనలేడు. ఆ విధంగా అడ్డంపెళ్ళి నప్పుడు వాళ్లు ఎవ్వరినీ కొట్టలేదు. దాదించలేదు. మరి! తన అసంతృప్తి దేనికో తానేచెప్పలేడు.

కాని, అసంతృప్తిమాత్రం మనస్సుని కలిచేస్తోంది.

రెండో ప్రకరణం

తన బావికడకయినాసరే బుడన్ రావడం సిలార్ సాయబు కేమాత్రం ఇష్టంలేదు. అయినా కూర్చోమని ఓరాయి చూపించేడు. బుడన్ ఎంత కాలం కనబడకపోయినా సిలార్ విచారపడడు. అయినా మర్యాదకోసం చాలరోజు లక్కనబడ్డావే అన్నాడు.

బుడన్ మందహాసంచేస్తూ ఏదో నసిగేడు. సిలారు దానిని వినిపించు కోనూలేదు. పట్టించుకోనూలేదు. అతని ఆలోచనలన్నీ ఒక్క ప్రశ్నమీదనే కేంద్రీకరించి వున్నాయి.

“ఏదెందుకొచ్చినట్లు ?”

మరోప్రశ్న దాని కనుబంధంగానే మనస్సులో గిరికీలు కొడుతూంది.

“ఏదెప్పుడు వాడిరిపోతాడు ?”

బుడన్ తానెందుకొచ్చిందీ చెప్పలేదు. ఎప్పుడు పోమేదీ తెలియ వియ్యలేదు. అతడు తన్నుగురించికన్న. భారతదేశంలో అధికారంలో మిగిలిన ఒకేఒక ముస్లింనవాబు భవిష్యత్తునుగురించి ఎక్కువ బాధపడు తున్నట్లు కనిపించేడు. ఆయన్ని గద్దెనుంచి దింపడానికి హిందువులు పెద్దఎత్తున చేస్తున్నకుట్రలు వివరించేడు. అవేగనక నెగ్గుతే కలగగల నష్టాల్ని ఏకరు పెట్టేడు.

“మన ముసల్మానుల్ని బ్రతుకనిస్తారా ?”

హిందువులకీ ముసల్మానులకీమధ్య జరగగల కొట్లాటల్లో ముస్లిము లకు కలగగల నష్టాల్ని సవివరంగా బుడన్ చెప్పేడు. ముస్లిం మతానికి జాతికీ మహాప్రమాదం కనిపెట్టుకొనివుంది.

సిలార్ సాయబు ఎటువంటి పరిస్థితుల్లోనూ నమాజ్ మరచిపోడు. తనమతానికి ఏదో ప్రమాదం రాబోయిందని చెప్పేసరికి కళ్లు ఎత్తేడు. సావ ధాను డయ్యేడు.

బుడన్ ఆ విషయాన్ని గమనించికూడా గమనించనట్లే చెప్పుకు పోయేడు.

“మన నవాబు పరిపాలిస్తుండగానే....”

ఎక్కడెక్కడ ఎప్పుడెప్పుడు హిందూముస్లిం గలాటాయ జరి గేయో వాటికి హిందువులే ఏలాకారజమో బుడన్ చెప్పుకుపోతున్నాడు. అల్లుడు హోదాలో ఆతనియింట పున్నప్పుడు సిలార్ చెప్పిన ధౌరంగా డాద్ మతకలహాల అనుభవాన్నికూడా తన వాదనకు బుడన్ ఉపయోగించు కున్నాడు.

“....ఇంతింత అన్యాయము ముస్లిములకు జరిగిపోతున్నయ్యే. ఆయనదిలమే లేకపోతే అసలు నిలవనిస్తారా?”

సిలార్ కొన్ని ఏళ్ళక్రితం మొహర్రం పండుగులకి ధౌరంగాడాదాలో వుండడం తటస్థపడింది. ఆతడక్కడుండగానే మతకలహాలు చెలరేగేయి. ఆ కలహాల్లో చావుతప్పి బయటపడ్డవాళ్ళల్లో ఆతడొకడు. బుడన్ ఆ జ్ఞాప కార్నిరేసి, మనస్సు కలవరపరిచేడు. సిలార్ కానాటి పుటనలన్నీ మన స్సులో మెదిలాయి. ఆ జ్ఞాపకాలన్నీ మళ్ళీ నెమరువేశాడు. బుడన్ చాల శ్రద్ధగావిన్నాడు. మధ్యమధ్య ప్రశ్నలువేస్తూ మరచిపోయినవివరాలు మళ్ళీ చెప్పించేడు.

“అబ్బులు ఘనీ ఎంతమంచి డాక్టరు. ఎంతతెలివి బీదా సాదా అంటే ఎంతప్రేమ! అలాంటివాడిని హాస్పిటల్ లో ఆపరేషన్ చేస్తుండగా తలపగలగొట్టి చంపేసేరు....”.

హత్యావివరాలు చెప్పించి బుడన్ డాక్టరు మరణానికి సంతాపం వెలి బుచ్చుతూ కళ్లు ఒత్తుకున్నాడు. పరువులు కుట్టుకొని బ్రతికే ఒక దూదే

కుల సాయిబు దుకాణాన్ని దుండగీళ్లు తగులబెట్టిన సంగతిచెప్తుంటే సిలారు కళ్లు చెమ్మగిల్లేయి. అతని దుఃఖానికి సానుభూతితెలుపుతూ బుడన్ ఆవేశం ప్రకటించేడు.

“ఈ దురంతాలు చేసినవాళ్ళని....”

అకొట్లాటల్లో ముస్లిములపాత్ర తక్కువేంకాదనీ, మొదట్లో హిందువులదే పైచెయ్యి అయినా తర్వాత సర్కారు, పోలీసులసాయంతో వలసినంత ప్రతీకారం జరిగిందనీ అతడు ఎరుగును. కాని, సిలారుకు ఆవిషయం తెలియదు. కొట్లాటల ప్రారంభంలోనే చచ్చినంత పనయి రైలు ఎక్కేసేడు. కొట్లాటలకు, హత్యలకు కారకులయినవారిని ప్రభుత్వం అరెస్టు చేసిందన్న దొక్కటే అతనికితెలుసు. ఆమాటనే చెప్పేడు.

నవాబుపాలన వుండిగనకనే అమాత్రమైనా సాధ్యమయిందన్నాడు బుడన్. సిలారు తలవూగించేడు.

ఈమారు బుడన్ ముస్లిం మతాన్ని రక్షించేటందుకూ వృద్ధి పరచేటందుకూ ఖాజీవంటి గొప్పవాళ్లు ఏవిధంగా పనిచేస్తున్నారో, హిందువులు వానికి ఏవిధంగా విఘాతాలు కలిగిస్తున్నారో చెప్పేడు.

సిలారుకు అవన్నీ తెలుసు. పల్లెటూళ్ళల్లో మాల మాదిగలకు ఇతర దళిత జాతులకూ తురిక మతం ఇప్పించి..వారిని ఇతర కులాలమీదికి ఎగతాళిచేటందుకే. ఖాజీ తీవ్రమైన వుద్యమము సాగిస్తున్నాడు. ఆ విధంగా మతం మార్చుకొన్న వాళ్ళమీద పెద్ద కులాల్లవాళ్ళు ఆర్థిక ఆంక్షలుపయోగించి లొంగదీసు కొంటున్నారు. ఆర్యసమాజంద్వారా వారిని శుద్ధి చేస్తున్నారు.

ఖాజీ ముస్లిం మత ప్రచారానికి తీసుకున్న శ్రద్ధమూలంగానే ఆయన భూముల్ని రైతులు వదలకుండా చేయిస్తున్నారని బుడన్ చెప్పేడు.

“మన మతంలోని కాస్త తలకాయల్ని ఏరి ఖతమై చేసేస్తారు. అతర్వాత మనవంతు. అలా జరగడానికి వీలులేకుండా నిజాం సర్కారు

అద్దంవుంది. అందుంచేత ఇప్పు డాయనమీద కత్తికట్టేరు. యూనియన్ లో చేర్చి కాళ్లు చేతులు కట్టేసి మనపని పట్టాలని చూస్తున్నారు. నిజామ్ చాలా తెలివిగలవాడు. ఆయన ఆ ఎత్తు పసికట్టేసేడు. నేను చేరనుగాక చేరను అన్నారు. హిందువులు తగ్గినచ్చినట్లు కనబడుతూ ఆయన కాళ్ళకి ఎల్లా గైనా బందం వెయ్యాలని చూస్తున్నారు. కాని అవేం సాగవు. మన ఖాజీ మీయా. కాకింరజ్వీసాబ్ వాళ్ళంతా సర్కారుకు దీనిలోని మోసం చెప్తున్నారు. ఏమయినాసరే యూనియన్ లో చేరేదిలేదు అన్నారు. హైద్రాబాద్ అబాదీ ప్రకటించాలంటున్నారు...."

అర్థం అయినట్లుగా పిలార్ సాయిబు తలపూగించేడు.

ఆ ప్రోత్సాహంతో బుడన్ కు హుషారు పుట్టింది. ముస్లింలకు అపద్బంధవుదైన నిజాం ప్రభువు గొప్పతనాన్ని గురించి ఎంతో వుత్సాహంతో చెప్పుకు పోయేడు.

ఆ మధ్యన ఆతడు హైద్రాబాద్ వెళ్ళినప్పుడు నిజాము కోరిని అల్లంత దూరంనుంచి చూడ గలిగేడు. నిజామును చూసే ననుకొన్నాడు. ఆయన పరివారంతో నగర వీధుల్లోకి బయలుదేరాడు. ఆ వేళకి సరిగ్గా రోడ్లమీద నరసంచారం బండ్ అయిపోయింది. ఒక్క గంటసేపు రోడ్డు వదిలి పక్కనకూడా నడవనియ్యలేదు. ఎక్కడివాళ్ళ నక్కడే ఆపేసేరు. ఉన్నట్లుండి పోలీసుల ఈలలు కీచు గొంతులతో వినిపించేయి. ఒక జీప్ లో మర తుపాకులతో పైనికులు కూర్చుని వుండగా అది ముందు బిరున సాగిపోయింది. కొద్దిసేపటికి ఓడజను కార్లు వచ్చేయి. వాటిలో కొన్నింటికి సిక్కు తెరలు, అవి ఎంత వేగంతో వెళ్ళేయి. వాటి కద్దంవస్తే మరి బ్రతుకుండా ; అటువంటి ప్రమాదాలు జరగకుండేటందుకే దయా మయుడైన అలా హజ్రత్ రహదారి బండ్ చేయించేసేరు ;

ఆ కార్లు వెదుతూండగా తన ప్రక్కనున్నవా రెవ్వరో “నిజామ్ సర్కారు” అన్నారు. ఎవరిని గురించి ఆమాట అన్నారో. కనీసం ఏకారులో పున్న వారినిచూపి అన్నారో కూడా బుడన్ కు తెలియదు.

కార్ల శబ్దాన్నీ. నడకనీ అనుకరించే శబ్దాలతో సాధినయంగా నిజాము హైదరాబాద్ వీధుల్లో ఊరిగే పద్ధతిని బుడన్ • మహోల్పాహంతో చెప్తూంటే. సిలార్ సాయిబు ఆశ్చర్యార్థకాలు వెలువరుస్తూ నోరు తెరిచి వింటున్నాడు. మాట మధ్యలో నవాబుకు మూడువందలమంది పెళ్ళా లున్నారుట కాదా అన్నాడు.

నిజాం నవాబుకు ఎందరు పెళ్ళా లున్నారో ఎవరికీ తెలియదు. ముస్లిం జాగీర్దార్లూ వాళ్ళూ నవాబు ప్రాపకంకోసం అందమైన కూతుళ్ళని నవాబు అంతఃపురంలో వప్పచెప్తూంటారని జనవాక్యం. పైగా పెళ్ళాల సంఖ్య మనుష్యుని గొప్పదనానికి గుర్తుగా భావించే సమాజం. కనక నవాబుకుగల భార్యలసంఖ్య అవసరాన్నిపట్టి పెరుగుతూంటుంది.

ముసలి సిలార్ నిజాం భార్యలసంఖ్య వాకబు చేస్తూంటే బుడన్ పుల్చాహం పట్టలేకపోయేడు. సంఖ్య ఇంచా ఎక్కువగా వుంటుందని గంభీరంగా చెప్పేడు.

“రోజుకో పెళ్ళాం చొప్పున మూడువందల ఆరవైమందో. ఆరవై నాలుగుమందో వున్నారంటారు.”

సూర్యమానం లెక్కలు తీసుకోవాలో. చంద్రమానం లెక్కలు తీసుకోవాలో బుడన్ చటుక్కున తేచ్చుకోలేక పోయేడు. అందుచేత నిజాం నవాబు భార్యల సంఖ్యని కూడా ఇవమిల్త మనలేక పోయేడు.

ఈ భార్యలు, అనంతంగాపున్న పరివారంకోసం నవాబు సువారం లోంచి ఉదయం మొదలు సాయంత్రం వరకూ నెత్తి గంపల్లోనూ, నల్లని కంచరగాడిదలు కట్టిన బళ్ళల్లోనూ ఆహారం పంపిస్తూంటారన్నాడు. బళ్ళల్లోవుండే పదార్థాల్ని అతడు చూడలేదు గాని రోడ్ల వెంబడి ప్రతిమూల

లోనూ, అన్నప్పడూ కనిపిస్తుండే ఆ కంచరగాడిద బళ్ళ వైశాల్యమూ, వాటిలో ముందూ వెనకూ కూర్చుండే చోపుదారుల సంఖ్యా చూసి, దాని కనుగుణంగా సువారంలోంచి వెళ్ళే పదార్థాల పరిమితిని వూహించు కొన్నాడు. అదే సిలారుసాయిలు ముందు వర్ణించేడు.

పచ్చటి గుడ్డలో తాంబాళంపెట్టి నెత్తిన పెట్టుకొని ఒక్కొక్క మారు పడేసి, పదిహేనేసిమంది వెడుతూంటారు. అందుచేత నిజాం దొదార్యం చాల గొప్పదే అయి వుంటుంది.

గంప పెద్దదేగాని అందులో పిడికెడు మెతుకులుకూడా వుండవని హైదరాబాద్ లో వాళ్లు చెప్పేరు. కాని, బుడన్ ఆ మాటమాత్రం చెప్పలేడు. నవాబు సువారంలో వండుతారని తోచిన వంటకాల పేర్లన్నీ ఏకరువు పెట్టేడు. పులావు, మంచిరుచిగా వుండాలంటే ఏమేం సరుకులు, దినుసులు వెయ్యాలని తన అభిప్రాయమో అవన్నీ తడుముకోకుండా ఏకరువు పెట్టేడు. నవాబుపంపే గంపలనిండా అటువంటి రసవత్తర పదార్థాలే వుంటాయని వర్ణించేడు. సిలారు ఆ స్వాదు పదార్థాలరుచి తలుచుకొని నాలు కతో పెదవులు తడుపుకొన్నాడు.

బుడన్ మంచి మాటకారి. మనస్సులో ఎంతోకోపం. అసహ్యం పెనుగులాడుతున్నా సిలారుసాయిలు ఆలోచన లన్నింటినీ ఆ మాటకారి తనంతోనే కట్టేసేడు. ముస్లిం మత రక్షణకై ఇర్లాహ్ మల్ ముస్లిమీన్ ఏలా పనిచేస్తుందో, ఖాజీ మొదలయినవాళ్లు ఎంతకష్టం, ఖర్చు వోర్చి రజాకార్లని సమీకరించవలసి వస్తుందో చెప్పేడు. రజాకార్లలోచేరి జెహాద్ సాగించవలసిన దాద్యర ముస్లిములువుట్టిన ప్రతిఒక్కని భుజస్కంచాల మీదా వుండన్నాడు.

ఆ పవిత్ర కార్యక్రమంలో పాల్గొనేకుండా వయస్సు అడ్డంపచ్చి వంతుకు సిలారు ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచేడు.

అంతవరకు బహు జాగ్రత్తగా గ్రంథం నడుపుతున్న బుడన్ ఒక్క తప్పటడుగు వేసేడు. సిలార్ కు తనమీదవున్న అసహ్యం అతడెరుగును. కాని, అంత అసహ్యాన్ని కప్పేసి, తన పువ్యమానికి అతని సహాయాన్ని సంపాదించ గలిగానని సిలార్ నిట్టూర్పుతో అతనికి దిలాసా దొరికింది. ఆ దైత్యంతోనే ముంతాజ్ యోగక్షేమాలు అడిగి, ఆమె తనను గురించి ఎప్పుడన్నా అడుగుతుందేమో తెలుసుకొనగోరేడు.

వెంటనే సిలార్ సావధానుడయ్యేడు. ముంతాజ్ పేరు ఎత్తేత్వరత కూడా బుడన్ కి లేదని సిలార్ నమ్మకం. మరల వెనుకటిసంబంధం పునరుద్ధరించే పుద్దేశం అతని కేమాత్రమూలేదు.

సిలార్ లో వచ్చినమార్పును చూసికూడా చూడనట్లుగనే బుడన్ సంభాషణను మార్చేడు.

మరో అరగంటకూర్పుని అకబుర్లు. ఈకబుర్లు చెప్పి లేచేడు. ముసలివాని ధోరణికి మనస్సు కుతకుతలాడుతున్నా పైకి తేలలేదు. మరో రెండు నాళ్ళల్లో ఖాజీ ఇంటివద్ద ఇత్తెహ్ మిన్ ముస్లిమిన్ సభ జరుగుతూందని సిలార్ ను రమ్మనీ పిలిచేడు. ఈమారు సిలార్ వెనకటంత పుత్సాహం చూపలేదు. ఖాజీ ఇదివరకోమారు బుడన్ తో దాందవ్యం పునరుద్ధరించుకోమని కబురు పెట్టేడు. ఇప్పుడు బుడన్ ఆసయత్నమే చేసేడు. ఇప్పుడు ఖాజీరమ్మన్న దెందుకయినా అక్కడ ఈవిషయంమీద ఒత్తిడి తెస్తారనిపించింది. సమాధానం ఇవ్వలేదు.

బుడన్ ఇంకా ముందుకు వెళ్ళడానికి సిద్ధంగాలేదు. వూరుకున్నాడు.

ఇద్దరూ బావిదగ్గరనుంచి బాటమీదికివచ్చేరు. సాయంత్రం అయింది. వుంతలో దుమ్మంతా లేవగొడుతూ పెద్దగొర్రెలమంద వాళ్ళకెదురువచ్చింది. దారివదలి ఇద్దరూ పక్కగా నిలిచిపోయారు. బుడన్ మందను చూస్తూన్నాడు. మంచిబలిసిన గొర్రెపొట్టేలు మందమధ్య సగర్వంగా నడుస్తూ అతని కళ్ళ ఎదుటనుంచి సాగిపోతూంది. హఠాత్తుగా అతనికి ఒకసంగతి తోచింది.

రెండురోజుల్లో ఖాజీఇంటివద్ద పెద్దసభ జరుగుతుంది. వేటసంపాదించమని ఖాజీ కొంతదబ్బు తనకిచ్చేడు. వెంటనే మందకడ్డుపడి పొద్దేలుకొమ్ములు పట్టుకొన్నారు. దానిని మందబయటికి లాక్కువచ్చేడు.

“సభరోజున పులావు”

తన దూరదృష్టికీ, జేబులో మిగలగల దబ్బుకీ బుడన్ సంచుష్టిలో కళ్లు చికిలించి, చిన్ననవ్వునవ్వేడు. సిలారుముఖంలో అయిష్టం కనబడింది. కాని, రాము ప్రారంభించవలసివున్న డీహాడ్ కు భర్చు కాఫిర్లనుంచే రాబట్ట వలసివుందనే దర్మసూక్ష్మిన్ని బుడన్ వెలువరించేడు.

అప్పటికప్పుడే మంద నిలబడిపోయింది. గొల్లలు తమ పోతును వదలమంటూ ప్రాదేయపడుతున్నారు.

“నీకాల్మోక్కుతా. ఏడిచిపెట్టుకొరా!”

బుడన్ గొర్రెను పట్టుకొన్నది పదిలిపెద్దేటందుకా? ఆ సంగతి గొల్లలకీ తెలుసు. ఆతని క్రూరస్వభావం వాళ్ళకెరికే. మామదొడ్డిలోకి పంది వచ్చిందనే నెపంతో బుడన్ వద్దెరవాణ్ణి పొడిచి చంపినవాడుకాదూ? ఆ కేసు కోర్టులో మాసిపోయినా ప్రజలమనస్సుల్లో మాసిపోలేదు. ఆ క్రూరత్వాన్ని కట్టుకొన్నపెళ్ళామూ, పిల్లనిచ్చినమామకూడా మరిచిపోలేదు. గ్రామస్తులూ మరిచిపోలేదు. అనాడు చేసినంతపనీ మళ్ళీ చేయగలవాడే. కనకనే గొల్లలు అంతంత దూరంనుంచే కాల్మోక్కుతున్నారు.

బుడన్ వాళ్ళగోడు లెక్కచెయ్యలేదు. పోతుమెడలో తలసంచకట్టి లాక్కుపోడానికి ప్రయత్నించేడు. అది కాళ్ళు దిగతన్ని కదలనిరాకరించింది. దాటప్రక్కనున్న సీరాఫలంకొమ్మువిరిచి దానితో పిర్రమీద రెండు అంటించేడు. పోతు ఈమారు నడవడానికి నొప్పుకొంది. గొల్లలు వెంట బడ్డారు. సాదారణమైన జీవాన్ని ఇచ్చి దానిని దక్కించుకొనేటందుకు ప్రయత్నించేరు. దేవరపోతును విడిచి మరొకటి తోలుకు పొమ్మన్నారు.

రెండో పోతును కూడా రీసు కెళ్ళడానికి బుడన్ సిద్ధమే. కాని, దేవర పోతయ్యేది వెయ్యం పోతయ్యేది. దానిని మాత్రం విడిచిపెట్టాడు. వెంటబడ్డ గొల్లలకు బబ్బడార్ చెప్పేడు. వెళ్ళిపోతూ మామవగకచూచి పళ్లు ఇగిలించేడు.

“ఎల్లుండి తప్పకుండా రావాలి.”

సిలార్ సమాధానం చెప్పలేదు. జెహాద్ దెబ్బ మొదట రుచిచూచిన గొల్లలవంక జాలిగా చూచేడు. తలవంచుకొని ఇంటికి వడివడిగా నడిచేడు.

మూ డో ప్ర క ర ణం

శివరామిరెడ్డి పూజ పూర్తిచేసేడు. దేవుని దొమ్మెదుట సాష్టాంగపడి లేచి నిలబడ్డాడు. దేవుని పాదాలవద్దనున్న పువ్వాకటితీసి చెవిలో పెట్టుకొని, సంతృప్తి దీపించే ముఖంతో దేవునిగదివదిలి బయటికివచ్చేడు. గుమ్మం పక్కనే వేసిన తిన్నెమీద ఒక్కక్షణం కూర్చున్నాడు. మనశ్శాంతితో సావధానంగానే దేవపూజచెయ్యాలి. సావధానానికి ఒక్కణంసేపయినా కూర్చోదంఒకసాక్ష్యం. పూజముగియగానే లౌకికకార్యాలకు వెళ్ళిపోవడం దేవునిమీద తాత్పర్యం లేవన్నదానికి నిదర్శనమూను.

పరుగెత్తుకొనివచ్చిన మనమణ్ణి చంకనేసుకొని, వానితో కబుర్లు చెప్తూ పదడుగులు వేసేసరికి కిష్టయ్య వణికిపోతూ, రొప్పుతూ రోజుతూ ప్రత్యక్షం అయ్యేడు. పంచలో చిరుగులు కనిపిస్తున్నాయి. తలగుద్దలేదు. పిక్కలమీదా చేతులమీదా చీరుకుపోయి, రిక్తం చిమ్ముతున్న చారికలు కనిపిస్తున్నాయి.

అతని ఆచారం చూడగానే శివరామిరెడ్డి జరిగిన సంగతులను కొంత వరకు స్థూలంగా గ్రహించేడు. తెలంగాణా పరిస్థితుల్ని ఈ ఏడాదిబట్టి చూస్తున్నాక కిష్టయ్య కథని పూహించుకోదం కష్టమేంకాదు.

ఒకమూల మిలటరీ, పోలీసులూ గ్రామాలమీదపడి మదతకొట్టుడు సాగిస్తునే వున్నారు. రెండోవేపున చుండి ఎక్కడో ఒకచోట తిరగబడు తూనే వున్నారు.

తెల్లారు పల్లిలో జాగీర్దారురాడిల్ని చితక్కొట్టి తరిమేశారని పది రోజులక్రితం తెలిసింది. ఈ ఘటనకు పదిరోజులుముందే నిజాం మిలటరీ

చూరుమీద దాడిచేసి కుక్కలునాకేలా కొట్టేరని చెప్పేరు. కాని, తీరా చూస్తే జనం కసిపెరిగిందేగాని లొంగలేదు. పాతసూర్యపేటలో ఓమూల పోలీసులు పేటలమీదపడి కొడుతూనే వున్నారు. రెండోవేపున కూరి ఎక్కు విస్తేగాని పీలులేదని పాలేళ్లు సమ్మెచెయ్యనేచేసేరు. వరంగలు జిల్లానుంచి అదేమాట. కరీం నగరునుంచి అదేమాట. ఇక్కడ తనవూళ్ళోనూ అదే జరిగిందన్నమాట.

అమాట తోచేసరికి శివరామిరెడ్డి నిస్తబ్బుడై పోయేడు. తనవూళ్ళో ఇటువంటి తిరుగుబాటు వస్తుందని ఆయన చూహించలేదు. నిరుడువచ్చిన అల్లరిని అణిచేసేక వూళ్ళోజనం తలఎత్తే అవకాశం వుందనికూడా ఆయన తలచడంలేదు. అయినా చాల జాగ్రత్తగానే ప్రజలధోరణి ఎల్లావుందో చూసుకొంటూనే అడుగు వేస్తున్నాడు. నెలక్రితం ఇద్దరు కొడుకల్లాని తప్పించేడు. వారంక్రితం మరొకరిని వేరేభూమి చూసుకోమన్నాడు. ఏమీ గంప్రగోళంకాలేదు. వస్తే నెలక్రితమే రావలసింది. రాపులయ్యకి శుద్ధ మొండిఘటం అని పేరుంది. అతడంత సులభంగా భూమి వదులుతాడని అనుకోలేదు. కాని, భూమిఎందుకు వదలమంటున్నారనేనా ప్రశ్నించకుండా వెళ్ళిపోయేడు. తర్వాత ఏమన్నా చేసిపోతాడేమోననే భయంతో తానే అతడికి మరోచోట రెండెకరాలు చూపించేడు. నిరుడు వెట్టివ్యతిరేక అల్లర్లలో మంగలి వెంకన్నని పోలీసులు కడల మెదలకుండా కీళ్లు మణగకొట్టేరు. కొంప అంటించేసేరు. రెండునెల్లు జైల్లో తొన్నర్పొట్టె తినిపించేరు. వాడి ముఖం చూడ్డానికే ఏలాగో అనిపించింది. గద్దం గీయమనిపిలుస్తే ఏగొంతు ముదో తప్పించేస్తాడనే భయంతో వాడిని తా నేపనికి పిలవలేదు. అయినా వాడేవచ్చి గుమ్మంలోవుంటున్నాడు. పొలంవదలాలనే సరికి దండంపెట్టి వెళ్ళిపోయేడు.

అయినా ఎప్పుడూ వస్తుందని చూహించనిచోట ప్రతిఘటన వచ్చింది. ఎంతో ఆలోచించివేసిన అడుగుకొస్తూ వైకుంఠపాళీ పామునోటపడ్డ

పాపులాఅయింది. ఇదివరకు పొందిన విజయాలుకూడా ఈదెబ్బతో తుడిచి పెట్టుకు పోయాయి.

కిష్టయ్య చెప్పిందివిన్నాక గ్రామం అశేషం, అవాలగోపాలం, శ్రీ పురుషులంతా కత్తులూ, బరిసెలూ తీసుకువచ్చేరని అనుకొన్నాడు. వాళ్ళ పేర్లన్నీ ఏకరువు వేసేట్లు. వాళ్ళల్లో ఒక్కర్నికూడా ఆతడు చూడలేదు. కాని రమారమి సూరు, సూటవీధయిమంది వచ్చిస్తూంటారని చూసినప్పుడు అనుకొన్నాడు. ఆ సూరు, సూటవీధయిమందిలో పుండకపోరాడా అన్న పేరల్లా చెప్పేసేడు.

ఆతడు తనమీద కర్రవిసిరిన సత్తెమ్మనికూడా చూడలేదు. దూరా న్నుంచి వస్తున్నమందిని చూసేసరికే కాళ్ళు దడదడలాడేయి. కళ్ళు బైరులు కమ్మేయి. సత్తెమ్మ విసిరినజువ్వ వీపుమీద పడడానిక్కూడా వ్యవధి నివ్వ కుండా కళ్ళుమూసుకొని కంచె కడ్డపడ్డాడు. కాని ఇప్పుడుమాత్రం తనను కొట్టినవాళ్ళపేర్లు, కొట్టినవిధమూ తడుముకోకుండా చెప్పుకుపోయేడు.

ఆతడు శివరామిరెడ్డిలో ప్రతీకారదీక్ష కలిగించి తనకు కలిగిన అవ మానానికి సాధ్యమైనంత భయంకరమైనశిక్ష విధింపచెయ్యాలనే ఆ ఆబిడ్డా లన్నీ ఆడేడు. కాని, వాని ఫలితం మరొకటయింది.

నిరుడు జరిగిన మటనల అనంతరం దూరంతా, ఒక్కయింటివాళ్ళ కూడా మిగలకుండా కర్రలూ, కత్తులూ తీసుకొన్నారంటే తాను తొందర పడకూడదని శివరామిరెడ్డి నిశ్చయించుకొన్నాడు.

కిష్టయ్యని వూరడించి ఇంటికివెళ్ళి బట్టలుమార్పుకురమ్మని సలహా యిచ్చేడు. ఆ వేషంలోనే డాక్టర్ సర్టిఫికేట్ సంపాదించడం మంచిదనీ, పోలీసురిపోర్టు ఇవ్వడం ముఖ్యమనీ కిష్టయ్యసలహా.

శివరామిరెడ్డి చిరాకుపడ్డాడు. తనబతుక్కి కిష్టయ్యకూడా సలహా ఇవ్వడమేనా? పైగా పనంతా పాడుచేసుకు వచ్చేదనికూడా అనిపించింది.

* * * *

ఆ వార్త వినగానే రఘునందనుడు పడుచువనపు పెంకితనంచూపేడు. ఏదో ఒకటి చెయ్యాలి లేకపోతే సెంటుమామికూడా గక్కనివ్వరన్నాడు. మాపాటుకి విలువేలేదా అంటున్న సత్తెమ్మ కళ్ళెదుట కనిపిస్తున్నట్లని పించింది. పాటుకి విలువ వుంది. అంతేకాదు పట్టాకీ, ప్రభుత్వానికీకూడా వుంది. ఆ విషయం నిరూపించకపోతే ఎవ్వరీ బ్రతకనివ్వరు.

శివరామిరెడ్డి దానికి సుతరామూ అంగీకరించలేదు. ప్రజల ధనమాన ప్రాణాల్ని కాపాడే బాధ్యత ప్రభుత్వానిది. ప్రతి చిన్నవిషయానికీ ఎవరికి వారే పదిమందిని పోగుచేసుకొని కర్రతీసుకొంటామనడం సాధ్యంకాదు. ఈవేళ ఒకడు పదిమందినితెస్తే రేపు రెండోవాడు పదిహేనుమందిని లేవ దీస్తాడు. దానికి అంతేదీ అది సాధ్యమూకాదు. అందరికీ ఆ సామర్థ్యమూ వుండదు. అందుకే ఓ ప్రభుత్వమనీ ఓ ఏడుపనీ, ఇలా ఎవళ్ళకివాళ్లు అల్లరి చేసి రెండోవాళ్ళ ఆస్తిపాస్తుల్ని లాగేసుకోకుండా పన్నులిచ్చి, ప్రభుత్వ మిచ్చి నవాబునో, రాజునో పోషిస్తున్నా ప్రజల్ని హద్దుల్లో వుంచగలశక్తి ప్రభువుకి వుండాలి. కాని, ఇప్పుడీ ప్రభువుకి ఆ శక్తిలేదు. ఈ ప్రభుత్వం రోజులు చెల్లిపోయేయి.

ప్రభుత్వం మారవలసిన అవసరాన్ని తెలుపుతూ మామగారు తెచ్చిన వాదాన్ని రాజిరెడ్డి కొంత సవిరించేరు. కలవాళ్ళ ఆస్తిపాస్తుల రక్షణకే ప్రభుత్వం ఏర్పడింది. ఆ రక్షణకు అవసరమైన హద్దుల్లోపల ప్రజల ప్రయోజనాలకూడా రక్షణ వుంటుంది. అది నిజమే. కాని, ఇప్పుడు....

“.. రోజులు చెల్లిపోయింది ప్రభుత్వానికికాదు. సమాజంలోని ఆర్థిక వ్యవస్థకి, ఆర్థిక వ్యవస్థను కాపాడడానికే ప్రభుత్వ యంత్రం. దానికి రోజులు చెల్లేయంటే అది కుక్క కాపలాకాస్తున్న ఆర్థిక విఛానానికి రోజులు చెల్లిపోయాయన్నమాట.”

శివరామిరెడ్డి ప్రశ్నార్థకంగా చూసేడు. రాజిరెడ్డి తన వాదాన్ని వివరించేడు.

“ప్రజలలో తమ స్థితిగతులయెడ ఆసంతృప్తి. తమ బలంయెడ విశ్వాసం రగుల్కొనంతకాలం గడ్డిపరకకూడా వాళ్ళని అనేచి పెడుతుంది. ఒక్కమారు ఆ పరిజ్ఞానం కలిగిందా ఎన్ని ఆయుధాలూ. సైన్యాలూపున్న ప్రభుత్వమైనా సరే గడ్డి పరకలాగ తుడుచుకుపోతుంది.”

రఘునందనుడు ఛావతో వాచం వేసుకున్నాడు. మనకళ్ళ కెదురుగా కనిపిస్తున్న మూకలు ప్రభుత్వాన్ని ఓడిస్తాయా?—అదీ ఆతని ప్రశ్న.

జరుగుతున్న చరిత్రలోంచే రాజిరెడ్డి పుదాహరణ లిచ్చేడు. తన వాదానికి బలంగా.

“జమీందారీ విధానంలో ఏమే సంస్కరణలు తీసుకురావాలో సూచించ వలసిందిగా మీర్జా ఇస్మాయిల్ కాలంలో ఒక కమిటీని ప్రభుత్వం నియమించింది. ఇప్పుడు జాగీర్దార్ల చేతుల్లోవున్న న్యాయ, పోలీసు, నిర్మాణ శాఖల అధికారాల్ని రద్దుచేసి అవన్నీ ప్రభుత్వం చేతిలోకే కేంద్రీకరింప చేసుకోవాలని ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నట్లు వార్తలు వింటున్నాం. ఇవన్నీ ఏమిటి? ప్రజలఎదుర్కొలుముండు అర్థికవ్యవస్థ వేస్తున్న వెనకఅంజేరాదా?”

ప్రభుత్వంలో వస్తున్న మార్పుల్ని ప్రజల తిరుగుబాట్లకి ఫలితాల నుగా స్వీకరించడానికి రఘునందనుడు ఒప్పుకోలేదు. దేశం మొత్తం అభివృద్ధికోసం మీర్జాయో. మరొకరో చేస్తున్న ఉదాత్తకృషి తప్ప వేరుకాద న్నాడు. ఇటువంటి స్థితిలో తిరుగుబాటు చేయడం ప్రజల కృతఘ్నతకు నిదర్శనం.

రాజిరెడ్డి ఛావ ఆలోచనను లోసేసేడు. ఛావనయ్యా, ఆలోచనలూ గుబులుగా పుట్టుకురావు.

“మానవజీవితాన్ని మించిపోయిన ఆలోచనలులేవు. అచారాలూలేవు. అవన్నీ సామాజికప్రవృత్తుల పరిణామాలూ, ప్రతిబింబాలూ మాత్రమే.”

*

*

*

*

కాని పెద్దకొడుకు రమణారెడ్డిని వొప్పించడం, ఆపడం శివరామి
రెడ్డి కంత సులభంకాలేదు.

రమణారెడ్డి పోలీసు వుద్యోగి. ఆ శాఖలకుండే లక్షణాలన్నీ మూర్తీభ
వించిన మనిషి.

సమయంలో నొక్కెయ్యకపోతే అసలు లొంగుబాటుకే రాదని
అతనివాదం.

కాని, ఆ వాదాన్ని తండ్రి పూర్తిగా నిరాకరించేడు. కేవలం మోట
బలంతో కర్రపుచ్చుకొని అదలించడంవలన పనిజరిగే ఆశలేవని నిరుటి
ఘటనల తర్వాతకూడా ప్రజలు చూపుతున్న సాహసంచూస్తే అర్థం అవు
తుంది. ఇంక సాగలాగుతే వాళ్ళు బరితెగిస్తారు. అందుచేత తెలివి వుపయో
గించాలి. ఏచట్టాన్నీ అనుసరించని రాజ్యంలో ప్రజల్నిమాత్రం కట్టివుంచే
దేముంటుంది. కాంగ్రెసు చట్టబద్ధమైన ప్రభుత్వం కావాలనే అంటూంది.
ఈ అల్లకల్లోలంనుంచి దేశాన్ని రక్షించాలంటే చట్టబద్ధమైన ప్రభుత్వం
వుండాలి.

రమణారెడ్డికి తండ్రిని హేళనచేయగల సాహసంలేదు. కాని వాద
నను వదలుకొనే పిరికిదనమూలేదు.

“వాళ్లు దానిన లంజ....ఆ మాట గుర్తున్నంతకాలం శాంతంఅన్నా.
మరేరన్నా. అది గుర్తుండేటట్లు చేయడం దావ్యతమనది. బూటుమడమతో
గొంతుముడి లొక్కిపెట్టి వాడిచోటు వాడికి చూపాలి. ధనియపుజాతి ..”

జాతి లక్షణాలతోసహా విరుగుళ్లు వర్ణించిచెప్పినా తండ్రి వినిపించు
కోలేదు.

తండ్రిపట్టునల ఎరిగినవాడవడంచేత స్వయంగా. స్వంతపూచీమీద
వ్యవహారంలోదిగడం ఇష్టంలేక రమణారెడ్డి రుంజుకుంటూ వెళ్ళిపోయేడు.

నా లు గో ప్ర క రణం

వెంకటయ్య శివరామిరెడ్డివద్ద రెండేళ్లు పనిచేసేడు. కాని, ఈ నాడు తనయెడ ఆయన చూపిస్తున్న అభిమానమూ, ఆదరమూ అననుభూతం. అలాగని శివరామిరెడ్డి భయంకరుడే కాదు. కోపిష్టికాదు. ధూర్తుడూ కాదు. నోటి దురుసు మనిషి అసలే కాదు. మనుష్యులని ఎంతో అప్యాయంగా, మర్యాదగా చూస్తాడు. అంత అప్యాయత చూపుతున్నా అధికి పరిచయానికి, చనువుకీ అవకాశం ఇవ్వడు. ఆయన ఎవట పడడం అంటే ఒక విధమైన భయం, భక్తి కూడా అనిపిస్తుంది.

అసలు పెద్దదొర పిలుస్తున్నా డనేసరికే వెంకటయ్యకి భయం పుట్టింది. తాను సత్తెమ్మను పెళ్ళి చేసుకోదలచిన వార్త ఆయన వరకూ వెళ్ళిందని గ్రహించేసరికే వణుకు పుట్టింది. పెద్దవాళ్ళ యిళ్ళల్లో ఏం జరిగినా ఫర్వాలేదు. కాని, తన బోటిగాడు ఏం చేసినా, చెయ్యక పోయినా ప్రమాదమే. నిరుడు కోమటి బంగారయ్య పక్కింటివాళ్ళ కోడలితో మాట్లాడాడని, నడివీదిలో బుర్ర గొరిగించి పూళ్ళోంచి తరిమేసేరు. జాగీర్దారు రామచంద్రారెడ్డి కొడుకు బంజూకు చూపించి తండ్రిని గదిలోంచి తరిమేసి, సవత్తల్లి పక్కలోకి చేరుతాడు. బహిరంగం. ఎవ్వరూ పైకి చెప్పుకోరు. లోకం అల్లావుంది. ఇప్పుడు పెద్దరెడ్డి తన నేం అంటాడో?

భయపడుతూన్న సమయంలో ఆయన చెప్పిన పూరడింపు మాటలు వెంకటయ్యకి చాలా అశ్చర్యం కలిగించేయి. వితంతువులకు వివాహం చెయ్యడం చాలి మంచిపని అనీ, ఆ పనికి సాహసించ గలవాడు నిజంగా వీరుడనీ ఆయన అన్నారు. సరాసరి తనను భుజం తట్టకపోయినా, ఆ మెచ్చుకోలు చాలి పుష్పాహమే కలిగించింది.

కాని, రెండో వేపున అనుమానం కూడా బాదిస్తునేవుంది. ఈ మెప్పుకోలూ, ప్రశంసా వట్టి తాటాకులు కట్టడమే నేమో !

ఆయన ముఖంలోగాని, స్వరంలోగాని ఆ అనుమానానికి అస్కారం కనబడలేదు. దైర్యం కలిగింది. పైగా సాయం చేద్దామనుకొన్నానని ఆయనే చెప్తూంటే, ఆ సాయం స్వరూపం ఎటువంటిదా యనే అలోచనలో తేలిపోయేడు.

సాయం చెయ్యాలనుకొంటే దొర చెయ్యగలడు. తన తండ్రి తాతలు నాటి పాతిక ముప్పయ్యేకరాలు ఆయన స్వాధీనంలో వున్నాయి. అవి తిరిగి యిచ్చెయ్యడం తక్కువ సాయమా? బహుశా దొర అలోచన అదే నేమో.

తన తాత, తండ్రి సరదాపడి ఆ భూమిలో కొంతమేర మామిడి తోట వేసేరు. ఇన్ని సపోటాలూ నాటేరు. తమరు సుఖపడలేక పోయినా తరవాత వాళ్ళేనా ఇంత తింటారని వాళ్ళ ఆశ. కాని అది కాస్తా దొరచేతిలోకి పోయింది. కానైతే అన్యాయం జరిగిపోయిందనిపించింది. కాని ఆయన చూపించిన కాగితాలలోని విషయం విన్నాక ఆ భూమిమీద ఆశ వదులుకొన్నాడు. తోట పెంచడానికీ, పంటలు చెడ్డప్పుడు తిండికీ, పన్నుకీ తెచ్చిన రుణాలు పాపం పెరిగినట్లు పెరిగాయి. అప్పు డప్పుడు కట్టిన చెల్లులు వడ్డీక్కుడా సరిపడలేదు. ఇచ్చిన నెయ్యి, కోడిగుడ్లూ వగైరాలు నజరానా లవుతాయేగాని అప్పు తీరేటందు కవి సాయపడలేవు.

పెద్దాళ్ళు చచ్చిపోయేక దొర భూమిని తనచేతిలోకి తెచ్చుకొన్నాడు. తానే ఒబ్బిడిగా చేయిస్తూ. అదాయాన్ని అప్పులో తీర్చుపెట్టి, వెంకటయ్య పెద్దవాడయ్యేనాటికి భూమి చేతికిద్దామని ఆయన సంకల్పం. కాని, వ్యవసాయంలో ఖర్చులన్నీ లెక్కేసుకుంటే కిట్టి ఏడుస్తుందీ? అందుకేనేమో ఏడవగాలుగుతేనే వ్యవసాయం అన్నారు.

అప్పుతీరదంమాట అలావుండగా వ్యవసాయంలో అప్పు దప్పుడు పెట్టిన పెట్టుబడులుకూడా జతపడి తుప్పుతినేసినట్లు అస్త్రాని తీనేసేయి.

అ అస్త్రామీద జమాఖర్చు లన్నింటినీ చొర అకాపైసలతో వ్రాసి వుంచేడు. ఇచ్చినా, పుచ్చుకొన్నా స్రతిరానీ లెక్కలోవుంది. అప్పు తీరలేదు. అస్త్రాని మించిపోయింది. చివరకు వెంకటయ్యను పిలిచి సంగతులన్నీ చెప్పేడు. అప్పటి కాలదూ ఓయిరవయ్యేళ్ళవాడయ్యేడు.

చొర బడారువరకన్న మరో పదివేసి చూచుని తానే తీసుకొన్నాడు. మరోవందపైగా అద్దే మిగిలించి. అది కొట్టేసేడు. ఛానికే తాను బ్రహ్మ నందపడుతూంటే ఓపాతిక చేతిలోపెట్టేడు. నీ బ్రతుకు చూచుకోమన్నాడు.

అంత కట్టుదిట్టంగా చెయ్యిజారీపోయిన భూమి మళ్ళీ వస్తుందనే ఆశ లేకపోయినా, రోటలంటే తనకున్న అభిమానంకొద్దీ చొరమాటల్లో వెంకటయ్య బోలెడు ఆశలు పెంచుకొన్నాడు కాని, అంతలో ఆ ఆశలు నిరాశలేననిపించింది. సత్తెమ్మను పెళ్ళిచేసుకొంటాననుకొన్నప్పుడు ఆయన సహాయపడదామనుకొన్నారు. కాని, చూరికేకాదుగదా ! ఇప్పు డాపెళ్ళిలేదు. అ ఆశలేదు. వెంకటయ్య తలవంచుకొనే తమ పెళ్ళిచెడిపోవడం, రంగయ్య పట్టుదల చెప్పేడు.

శివరామిరెడ్డి సానుభూతితో తలవంకించేడు. ఆయన కా సంగతి తెలుసు. అన్నీ యిదివరకే విన్నాడు. తన అభిప్రాయం కూడా చెప్పేడు.

అస్త్రా లేకపోవడంతప్ప వాళ్ళపెళ్ళి చెడిపోదానికి మరోకారణం లేదన్నాడు. కాస్త భూమో, పువ్రో వుంటే అరంగయ్యా. ఆవీరమ్మా అటంకాలు చెప్పేవారేనా : ప్రపంచంలో తాను ఎన్ని చూడ్డంలేదు ?....

పెద్దరెడ్డి చెప్పకపోయినా వెంకటయ్యకు ఆమాట తెలియదా ? ఓ రావుగారికూతురు ముసల్మానునే పెళ్ళిచేసుకుంది....

....చదువుకొన్నవాడు గనక రంగయ్యకేనా కనీసం అతెలివి వుండ వలసింది. లేకపోయింది. ఏమనుకొంటేమాత్రం ఏంలాభం ?....

దేశంయొక్క దురవస్థ తలుచుకొని శివరామిరెడ్డి ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచేడు.

వెనకాదరువు లేనివాళ్ళని సంఘంలో కాకులల్లే పొడిచేస్తారు. అందుకే తాను వాళ్ళకింత అస్తరణ చూపాలనుకొన్నాడు. చూపించడమే. తానేం పెట్టనక్కర్లేదు పొయ్యనక్కర్లేదు. మరో అడ్డు లేకుండాచేసి వాళ్ళది వాళ్ళ నీచ్చేస్తేచాలు. కాని దైవం అనుకూలించలేదు.

అమాటలు విన్నాక వెంకటయ్యకు మళ్ళీ ఆశకలిగింది. వాళ్ళది వాళ్ళ కిచ్చెయ్యడం అంటే తనకు తన కిచ్చెయ్యడం కాక మరేముంటుంది ? తమ రిద్దరిలో ఒకప్పుడేనా కొద్దోగాపో అస్తిఅంటూ వున్నది తనకే. సత్తెమ్మ పుట్టింటివాళ్ళు కాస్త ఊమిగలవాళ్ళయితేమాత్రం. అమెకా అస్తి మీద హక్కు ఎక్కడుంది ?

కాని. కొద్దిసేపటికి తన ఆశలూ, ఆలోచనలూ తప్పుదారి నడుస్తున్నాయని వెంకటయ్యకు అర్థం అయింది. తమ రిద్దరిలో సత్తెమ్మకే అస్తిహక్కు వున్నట్లు రెడ్డి భావించడం అశ్చర్యం అనిపించింది. చాల సేపువరకూ ఆయనచెప్పేదేమిదో ఆతనికర్థం కానేలేదు. రత్తయ్యగారి డోళ్ళపొలం తనక్కావాలని ఎందుకన్నాననుకొన్నావంటే తానేం చెప్ప గలడు ? ఆ అడగడానికి, తనకు సాయంచేయాలనే సంకల్పానికి గల సంబంధం చాలసేపటివరకూ తోచలేదు. కాని ఏదో సమాధానం ఇవ్వాలి గనక ఇచ్చేడు.

“చిత్తం. చిత్తం.”

అది ఆయన ప్రశ్నకి సమాధానమేకాదు. కాని శివరామిరెడ్డి దానిని గుర్తించినట్లేలేదు. తనలోతానే మాట్లాడుకొంటున్నట్లు ఏమేమో చెప్పు కొని పోతున్నాడు. వెంకటయ్య నోరుతెరచి వింటున్నాడు ఆయన ఆలోచనలన్నీ వింతగా కనిపిస్తున్నాయి.

నలుగురూ పోగడి పెళ్ళి చెడగొట్టేరని తెలిసి శివరామిరెడ్డి చాల విచారించేడు. అది అంతవరకూ వస్తుందనే అనుమానం ఆయనకు మొదటి నుంచీవుంది. కాని, రంగయ్య పెద్దచదువులు చదువుకొన్నాడనీ, పట్నంలో మెసిలి నాలుగుసంగతులూ చూసినవాడనీ, కనక ఫర్వావుండకూడదని అనిపించింది. కాని తీరాచూసేసరికి తనది వట్టి భ్రమమాత్రమేనని తేలిపోయింది. తీరా అంతా ముగిసినాక తాను కలగజేసుకోడం మంచిదికాదని తోచింది. అప్పట్లో ఏదో జరిగిపోయింది. ముందుముందు ఇటువంటి అటంకాలు రాకుండా చేయాలని ఆలోచించేడు.

అఘామి సత్తెమ్మదే అయివుంటే ఆమె వెనకతగ్గే మనిషేనా ? సమయానికి తాను చెయ్యూత నివ్వగలిగివుంటేనా ? సరే. ఇంకేనావూరుకో కూడదనుకొన్నాడు. వెంటనే తాను చెయ్యగలదేదో చేసిపారేస్తే ముందుకు పనికొస్తుందనుకొన్నాడు.

అందుకే టోళ్ళపొలం వదిలెయ్యమన్నది. ఎంతచాకిరీ చెయ్యనీ, నగలమ్మే పెట్టుబడిపెట్టనీ, అఘామి నెవ్వరూ అవిడదనరు. అఘామి అవిడదే అనిపించేస్తే : సొమ్ము సొమ్ములో వుంటుంది. అవిడకి ఆదరువూ ఏర్పడుతుంది. ఇంత రంతుచేసిన రంగయ్య అవిడ తన నగలొలిచి ఘామి మీద పెట్టిందని కొంచెమన్నా విశ్వాసంచూపుతాడా ? అబద్ధం. ఆతనికి ఆభిమానంఎంతందోతేలిసేపోయింది. అందుకే తాను కలగజేసుకొన్నాడు. అంతేగాని తరాలుగా వాళ్ళు చేసుకొంటున్న ఘామి తనకి కావాలా ? తనదని వ్యవహారం ప్రారంభిస్తేగాని ముడిపడేటట్లులేదు. అందుకని అమాట అన్నాడు.

సత్తెమ్మ చేస్తున్నఘామిని ఆమె కివ్వడంకోసమే పుచ్చుకోదలచే నని రెడ్డి చెప్తాంటే వెంకటయ్యకు అసలురహస్యం అర్థంఅయింది. అకాస్తా అర్థంఅయ్యేక ఆయనమీద తాను కల్పించుకొన్న సద్భావం పటాపంచ

లయింది. 'అమ్మ దొంగముందాకొడక' — అని తిట్టుకొన్నాడు. మనస్సు లోనే. పైకి అనే శక్తిలేదు.

సత్తెమ్మ జువ్వకర్ర తీసుకొని మంచిపనే చేసిందనుకొన్నాడు. దానినిగురించి ఏమిటి అభిప్రాయపడుతున్నాడో, తేలదేమని పదిమాట్లు అనుకొన్నాడు. అఖరుకు అదీవచ్చింది. అవిషయంలోకూడా శివరామిరెడ్డి తనదే పొరపాటన్నట్లు చెప్తూంటే అశ్చర్యపడ్డాడు.

తాను చేయదలచిందేమిటో, ఎందుకో ముందుగానే సత్తెమ్మని పిలి పించి చెప్పేస్తే బాగుందిపోయేదని రెడ్డి ఇప్పుడు విచారపడుతున్నాడు. అలాగ తానుచెప్తే ఈ పరిస్థితి వచ్చేదికాదు. భూమి నన్యాయంగా లాగేస్తున్నాడేయని కంగారుపడింది పాపం ఇప్పు డనుకొంటే మాత్రం ఏంలాభం ! పనిజరిగే పద్ధతేదో చూడాలిగాని....

ఆ 'పనిజరిగే పద్ధతేదో' కూడా చెప్పేడు. కాని ఆ పద్ధతిప్రకారం పని జరిపించడానికి వెంకటయ్యమాత్రం ఇష్టం చూపలేదు.

బోళ్ళపొలంమీద తనకే ఆశ లేదంటాడు వొర. దిక్కుమాలిన ప్రపంచం. దొరలు భూములనుంచి రైతుల్ని బేదఖల్ చేస్తున్నారనే దొకటి వచ్చిపనిందిగదా. అమాతే తనకీ వచ్చింది. అనవసరంగా ఇంక తాను అటువంటి అపనిందకు అవకాశం ఇవ్వతలచుకోలేదు. తనకే కావలసి, బేదఖల్ చేయాలనేవుంటే సత్తెమ్మచూపిన తొందరపాటుకి పూరుకొనే వాడేనా ? ఒక్కరిపోర్టు వ్రాసిపారేస్తే పోలీసులువచ్చి ఆ వ్యవహారం ఏదో చూసుకుపోయేవాళ్ళే. ఆవుద్దేశం తనకులేదు. కనకనే పస్తాయిఁచేడు.

ఉన్నట్టుండి శివరామిరెడ్డి వెంకటయ్య ముందు ఆలోచన లేమిటో తెలుసుకొనగోరేడు. అత డింకా సత్తెమ్మను పెళ్ళిచేసుకోవాలనే వుద్దేశం లోనే వున్నాడా ?

అలాంటి వుద్దేశం వుంటే బోళ్ళపొలం అతడే తీసుకొని చేసుకొనేటందుకు తాను సాయం చేస్తానన్నాడు. సత్తెమ్మతో చెప్పేపూచీ తానే నెత్తిన వేసుకొంటాడు. అసలు సంగతి తెలుస్తే చల్లగా పూరుకుంటుంది. వెంకటయ్య పొలంలో వుంటాడు గనక ఆమె అనుమానించ వలసిన పని వుండదు. రంగయ్య కోర్టుకెక్కితే తాను చూచుకొంటాడు.

పెట్టుబడికి ఆవసరం అయితే డబ్బు తీసుకెళ్ళమన్నాడు.

కాని....

వెంకటయ్య నిరాకరించేడు. సత్తెమ్మను పెళ్ళిచేసుకొనేటందుకే అయినా అతడా పొలంవేపు చూద్దానికి అంగీకరించలేదు. చాలమర్యాదగా వద్దన్నట్లుగాకుండా నిరాకరిస్తూనే కొంచెం వుద్దేశంతనకీ ఆర్థం అయినట్లు తెలియ చెప్పేడు.

సరిగ్గా ఈ మధ్యనే అనసూయమ్మ ఇంత తెలివిగా కాకపోయినా ఇదే మూడిరి ప్రతిపాదన చేసింది.

బోళ్ళ పొలాన్ని ఆనుకొని ఆమెకు ఓ ఏభయ్యేకరాల చెలకవుంది. దానిని నరిసిరెడ్డి ఓ పాతికేళ్ళనుండి చేస్తున్నాడు. అతనిని చానిరోంచి వేదభల్ చేయడానికి ఆమె అన్ని విధాలా ప్రయత్నించి విఫలరాలయింది. బోళ్ళపొలంలోంచి తన్ను పంపేసేరని విని ఆమె కబురుపెట్టింది. అక్కడి నుంచి పంపేసినా భయపడవలసిన దేమీలేదని అభయం ఇచ్చింది. తన పొలం చేసుకోమని సలహాయిచ్చింది. పక్క పక్క పొలాలు గనక సత్తెమ్మను కలుసుకొంటూండే వచ్చునని ఉపాయం ఉపదేశించింది. తన పొలంలోంచి పొమ్మన్నాడే గాని, నీపొలంలోంచి పొమ్మనడానికి రంగయ్య కేం ఆధికారం వుంటుందని చట్ట సూక్ష్మం చూపించింది. సత్తెమ్మ పొలం రాకమానదు. కోరడికి ఆవలా, ఈవలా గనక మాటా మంతీ కష్టంకాదు. ఆవిధంగా ప్రలోభనం సాగించింది.

అ భూమినుంచి నరిసిరెడ్డిని తరిమి వెయ్యదానిరై తన్ను పని ముట్టుగా వాడుకో గలననే ఆలోచనే ఆ అభిమానికి మూలం. దానిని రానూ ఎరుగును. కాని ఎరిగినట్లు ఆతడు తేలలేదు. ఏమీ ఎరగనట్లే మాట్లాడేడు. అవిధంగా దొంగతనంగా కలుసుకోడం తన కిష్టంకావన్నాడు.

అ కథ చెప్తాన్నా. శివరామిరెడ్డి ఆలోచనన్ని పసికట్టినట్లు రోపించకుండానే వెంకటయ్య మాట్లాడేడు. అయినా అసలు పుద్దేశ్యాన్ని గ్రహించడం శివరామిరెడ్డికి కష్టంకాలేదు. కాని పైకి తేలలేదు.

వెంకటయ్య సెలవు తీసుకొని పెళ్ళిపోయేముందు దొర మళ్ళీ ఇంకోమారు భరోసా యిచ్చేడు. ఎప్పుడైనాసరే, సహాయం కావలసివస్తే రమ్మన్నాడు.

“చిత్తం”

వెంకటయ్య తన తండ్రి తాతలనాటి పొలంలో కొద్ది చెలకయినా ఇస్తానంటాడేమో యని ఒక్క క్షణం ఎదురు చూసేడు. కాని శివరామిరెడ్డి నోట అటువంటి మాట సూచనగా కూడా రాలేదు.

మళ్ళీ సెలవు పుచ్చుకొంటూ వెంకటయ్య దొర దొంగఎత్తుర్ని తిట్టుకొన్నాడు.

“ఎలకమీద పిల్లినీ, పిల్లమీద ఎలకనీ ఎక్కించేటందుకా ఎత్తు.”

కాని ఆభావాన్ని ఛాయా మాత్రంగానైనా పైకి కనబడ నివ్వలేదు. పైగా కనుమరుగయ్యేంతవరకూ వొంగి వొంగి దండాలు పెడుతూనే వున్నాడు.

అ యి దో ప్ర క ర ణం

సాయంకాలం చల్లవాటువేళ బుడేమియా వచ్చేడు. గొడవల్లో పడిన తన భూముల వ్యవహారాల్ని గురించి వాకబుచేయడం ప్రారంభించేడు. ఇంక అనసూయమ్మ సంతోషానికి మేరయే లేకపోయింది. లోపల అరుగుమీద కూర్చోపెట్టింది. స్వహస్తంతో చా తయారుచేసింది. తయారు చేసి సిద్ధంగా యింట్లోనిలవవున్న నాలుగు మురుకులు ప్లేటులోపెట్టి ఎదట పెట్టింది. అవి తింటూండగానే చా కప్పులోపోసి ఎదుటకు గెంటింది. చా త్రాగేక వేసుకొనేటందుకు తాంబాళంలో ఇన్ని ఆకులూ, వక్క, చూచూ, సున్నమూ సిద్ధంచేసింది. ఈ లోపున తన భూములకు సంబంధించిన కాగితాలన్నీ తెచ్చుకొని దస్త్రంవిప్పింది.

అనసూయమ్మ తెచ్చియిచ్చిన చా రుచిని పొగడుతూ, కప్పుమీదుగా అమె ముఖంవంక చూస్తూ, గుటకచేస్తూ బుడన్ వ్యవహారాల వివరాలు తెలుసుకొంటున్నాడు.

నరిసిరెడ్డి ఓ పాతికేళ్ళక్రితం తనవద్ద ఏదయ్యెకరాలు కోరుకు లీసు కొన్నాడు. దానిని తిరిగి ఇవ్వమంటే కదలడంలేదు. రెండేళ్ళనుంచీ వాటిని స్వాధీనంలోకి తెచ్చుకోవాలని అమె విశ్వప్రయత్నం చేస్తూంది. దాని సాధ్యం కావడంలేదు. ఆ ప్రాంతాల్లో పేదపడ్డ జాగీర్దారు ఛోటేజాన్ వాళ్ళకి మద్దతు.

ఆ ముల్లును తీసెయ్యడానికి అమె మార్గాల నన్వేషిస్తూంటే ఎవరో ఖాజీమహమ్మద్ రసూల్ పేరు సూచించేరు. అతడు మరో పెద్దజాగీర్దారు. ఇత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్ నాయకుడూను.

అనసూయమ్మ ఖజీవద్దకు రాయవారం నడిపించింది. ఈ వేళ బూడే మియా హాజరయ్యాడు.

ఆమె ఖజీని ఎరగను, కాని బుడన్ ను ఎరుగును. ఆతచొక హంతకుడుగా చుట్టుప్రక్కల గ్రామాలన్నింటా పరిచితుడే. అతని ఆకారం. వేష భాషలుచూస్తే ఈ మనిషి హత్యలు చెయ్యగలడా అనిపిస్తుంది. కాని, హత్య చేసేడు. దానికో పెద్ద కారణమూలేదు. పంది పడినది. తన చొద్ది కూడాకాదు. అవయినా మాచుగారిది. దానిని బల్లెంతో పొడిచేడు. దాని వెనకనే వస్తున్న ఆ వద్దెరవాళ్ళ కుర్రవాణ్ణి కూడా అబల్లెంతోనే పొడిచేసేడు. ఆ దారుణానికి చుట్టుప్రక్కల పల్లెలన్నీ గగ్గోలెత్తిపోయాయి. ఆకారానికి, స్వభావానికి మధ్యనున్న ఆ పైరువ్యమే బుడన్ అందరికీ తెలియదానికి కారణం అయింది.

హత్యకేసు వచ్చినప్పటినుంచీ అతడు ఖజీపక్కచేరేడు. ఖజీవద్దనున్న బిరిగం అంతా అట్లాంటి దాపతేనంటారు. కనీసం రెండు హత్యలన్నా చేసిన ఘటికుడికిగాని ఆయన కొలుపు లభించవని ఓ ప్రతీతి.

ఆ బుడనే నేడు తన యింటికి వచ్చేడు. మొదట విఠరగానూ. తర్వాత వినోదంగానూ, వచ్చినపని తెలిసేక శర్దగానూ ఆతడిని అహ్వనించింది. అతడు తన మామూల వ్యవహారాలు తెలుసుకుంటూనే ఇంక తాను గట్టు ఎక్కినట్లేనని అనసూయమ్మ అనంజపడింది. ఆ పుర్నాహంలో ఆతచొక్క టకుగుతే తాను పడిచెప్పింది. బుడన్ కూడా మంచి వ్యవహార జ్ఞానం కలవాడే. ఆతచొకటికి పదిప్రశ్నలు వేసేడు.

గంటలు గడిచేయి. చీకటి పడింది. బుడన్ ప్రశ్నలుగాని, అనసూయమ్మ చెప్పవలసిన సంగతులుగాని పూర్తికాలేదు.

భోజనం అయ్యేక మళ్ళీ కూర్చున్నారు.

అనసూయమ్మ విప్పిన దత్తంలో రెండేళ్లు కోర్టుల్లోనూ, బయటా నడిచిన వ్యవహారాల తాలూకు కాగితాలు, అవసరమైన కొలు కదపాలతో.

పన్ను రశీదులతో సమగ్రంగా వున్నాయి. అన్నీ ఉర్దూలో వున్నాయి. గుర్తుకోసం వ్రాసుకొన్న తెలుగుమాటల్ని పట్టి అవసరమైన కాగితాల్ని అవిడ అందిస్తూంటే బుడన్ వాటిని సమగ్రంగా చదువుతున్నాడు. అందులో లా పాయింట్లు ఏరి చెప్పున్నాడు.

చాలా రాత్రి అయింది. చదవవలసిన కాగితాలుకూడా పూర్తి అయ్యాయి. బుడన్ లేచేడు. ఏదో తప్పుచేసి క్షమార్పణ కోరుకొంటున్నట్లు ఒక్క మూసహాసం చేసేడు. రాత్రి దాగా గడిచిపోయిందన్నాడు.

“థాడీమియా వివరాలన్నీ అడుగుతారు. తెలుసుకోనిదే వెకిలే....”

బుడన్ పడిన శ్రమకు అనశూయమైన అనురాపం తెలిపింది. అంత రాత్రివేళ చీకట్లో నాలుగైదుమైళ్లు వెళ్ళడం కష్టమని గుర్తు చేసింది.

“పక్కపేస్తాయి. పడుకోండి. పొద్దుపే వెళ్ళవచ్చు.”

థాడీమియా తనకోసం కనిపెట్టుకొని మార్పుంటారేమోనని సందేహాన్ని వెలిబుచ్చుతూ, ఇంత రాత్రివేళ వెళ్ళడంలోవున్న ఇబ్బందుల్ని, వెళ్ళకపోతే చెడిపోగల పనుల్ని బుడన్ ఏకదిగిలోనే వర్ణించేడు. చివరకు అట్టే బలవంతం అక్కర్లేకుండానే అంగీకరించేడు. అతనికి పక్కతెచ్చి వేసే దాఖ్యను ప్రక్కనేవున్న అత్తగారికి వప్పజెప్పి రాను రోపరికి వెళ్ళి పోయింది.

అమె గది మారాన అక్కడికి కనిపిస్తునేవుంది. ఓరగంట అమె ప్రవేశించిన గదివంక చూస్తూ బుడన్ ముసలమ్మకు అంతశ్రమ ఇస్తున్నందుకు అనురాపం తెలియబరచేడు.

సాయంతాలంనుంచీ వ్యవహారాల వివరణలో కోడలికి సాయపడుతూ ముసలమ్మ అరుగుమీదనే కూర్చుంది. కోడలికిన్న అమెవ్యవహార దక్షత దాగావున్న మనిషి. బుడన్ ప్రశ్నలు కాలక్షేపానికి వేస్తున్నట్లు అమెకు అనిపించింది. కాని, ఏమీ అనలేదు. ఎంతయినా కోడలికన్న

పదేళ్ళయినా చిన్నవాడై వుంటాడు. కోడలి అందం నలగకపోయినా వయస్సు ;

ముసలమ్మ పక్కపర్వాట్లు చేయడంకోసం రోని తెళ్ళగానే బుడన్ కాటస్తున్న సిగరెట్టును మట్టివేసి చరచర అనసూయమ్మ ప్రవేశించిన గది లోకి వెళ్ళేడు.

మారుబట్ట కట్టుకొనేందుకు కట్టుబట్ట విడిచిన స్త్రీతిలో, తలుపు చప్పుడు వినబడి అనసూయమ్మ ఓలికి డిండి. నేలనున్న చీరకొంగు గుండెలకంటా లాక్కుని, వానివెనక నిలబడి, తిరిగబడి చూసింది. ఆశ్చర్యం, భయంతో ఆమెకళ్లు పెద్దవయ్యేయి. ఏ నగలకోసమో పొడిచి చంపడుగద ?

“ఏం కావాలి ?”

బుడన్ చిరునవ్వు నవ్వేడు.

“ముసలమ్మ పక్క ఇక్కడ వేశానంది.”

భర్త హయాములో కడబట్టిన ఆ స్త్రీని మళ్ళీ పూటుకొనేటట్లు చేయడానికి ఆమె కోడలి సౌందర్యాన్ని వుపయోగించింది. అనసూయమ్మను పట్వారీ లక్ష్మీనారాయణకు అలవాటువేసిం దీవిదే. ఆ అడవాళ్లు తెస్తున్న అవమానానికి కుంగిపోయి ఏమీ చేయలేక కొడుకు ఎక్కడికో పోయేడు. అయినా ఆమె విచారపడలేదు. చండశాసనుడైన లక్ష్మీనారాయణ హత్య చేయబడినప్పుడు మాత్రమే ఆమె ఓమారు విచారపడింది. అదయినా అతడు పొందిన దుర్మరణానిక్కాదు. తమ ఆస్తి వ్యవహారాలు పూర్తిగా గానిని పడకపూర్వమే అకాలమరణం చెందినందుకు మాత్రమే; అంతే.

అత్తగారి స్వభావం ఎరిగిన అనసూయమ్మ ఏమీ అభ్యంతరం చెప్పలేదు. ఆస్తి రక్షించుకోడానికి ఇదికూడా అవసరం కాబోలు ననుకొంది.

బుడన్ తలుపు గొళ్ళెం పెట్టేడు.

ముసలమ్మ వాకిట్లోకి వచ్చి చూసేసరికి బుడన్ కనబడలేదు. మళ్ళీ లోపలి కొచ్చింది. కోడలి గదిలోంచి మాటలు వినబడుతున్నాయి. ఒక్క ఊణం నిర్భాంతపోయినట్లు నిలబడింది. తరువాత సరిపుచ్చుకొంది. బుడన్ వట్టి సేవకుడు మాత్రమే. అతనివలన జరగగల పనేమీ వుండదు. ఆ విషయం ముసలమ్మకు తెలుసు. కాని, వాణ్ణి కోడలు పక్కలోకి తీసుకొంది. ఇది అనవసరంగా లోకువ పడడమే ననుకొంది. కాని, కోడలి భారీరవావ సరాన్ని గుర్తు చేసుకొని మనస్సు సరిపుచ్చుకొంది.

కాని, మరునాడు ఖాడీ ఈ వ్యవహారాన్ని సరిచెప్పడానికై వెయ్యి చూపాయలు కావాలని కబురంపెడు. ఆ వార్తవిన్నాక అనసూయమ్మ తాను పడిన శ్రమ వ్యర్థం అయిందనే ముఖముతో అత్తగారిమీది విరుచుకు పడింది.

నువ్వు పడుకోమని పంపేవన్నావంటుంది అనసూయమ్మ.

మనసుపడి తీసుకెళ్ళావనుకొన్నా నంటుంది ముసలమ్మ.

దేవం తనమీదనే పడినందుకు చురుచుర లాడింది అనసూయమ్మ. ముసలినిమాత్రం తక్కువచా? ఆ ఇద్దరి సేగపట్లలో ఇంటిగోడలమధ్య జరిగిపోయిన ఈ అవమానం నవపీఠినిపడింది. నలుగురూ నవ్వేరు.

రోషం, పట్టరానిరోషం వచ్చింది. అనసూయమ్మ వియ్యాలవారికి మూత్రమే. అత్తారోడక్క జగదం మధ్య ఈ వినోదగాన పీఠిని పడగానే సావిత్రిని మామగారు పుట్టింటికి రోలేసేరు.

“చొరక్క చొరక్క తురచాడే చొరిచాచా” యని అతడు హిందూ మతం మీదవున్న అపరిమితాధిమానాన్ని ప్రకటించేడు.

వియ్యపురాలికి పట్వారీ లక్ష్మీనారాయణతో పుంటూవచ్చిన సంబంధాన్ని ఆయన ఎరక్కపోలేదు. బహుశా లక్ష్మీనారాయణ హిందువుడే గనక ఆ వ్యభిచారం అవమానంగా తోచలేదేమోకూడా. వియ్యపురాలికి సావిత్రి ఒక్కరే హతుడు. నాలుగైదు వందల ఎకరాలకి వారసురాలు.

అంత ఆస్తిని పొదుపుచేసి పెడుతుండడంచేత కొడుకు పెళ్ళి కాలంలో లక్ష్మీనారాయణను కావగారూ అని పిలిచి బాంధవ్యం కలుపదాని కూర్చా సిగ్గుపడలేదు.

ఈ పరిణామాలకి నిజంగా అవమానదాద ననుభవిస్తున్నదీ. దుఃఖ పడుతున్నదీ ఒక్కసావిత్రిమాత్రమే. అయితేనేం. భూమగారు బండిఎక్కిం చేత ఆ అవమానానికి, దుఃఖానికి కారణం అయిన తల్లివద్దకు పోవడంతప్ప మరోశరణ్యంలేదు. కనబడనూలేదు.

తండ్రి ఎప్పుడు పోయేవో. ఎక్కడికి పోయేవో సావిత్రి ఎరగదు. అసలామీన ఎక్కిడికన్నా పెళ్ళిపోయేవో. చచ్చిపోయేవో చూడాలి తెలియదు. తల్లి గడుపుతున్న జీవితంలాగే. ఆమె పునిస్తీతనంకూడా అమాతకల్పనే యేమో.

ఆమెతండ్రి అసలామీన జన్మకాలకుదే కాదేమో. అదీ తెలియదు సావిత్రికి. కాని, ఆ అజ్ఞాతవ్యక్తితే తండ్రితనం అపాదించింది. తండ్రిలాగ అక్కునచేర్చి ముద్దాడిన లక్ష్మీనారాయణను చిన్నతనంలో బాబయ్యగారని పిలిచింది. కాని, జ్ఞానం తెలిసేక తల్లికి అయనకోగల సంబంధం తెలిసేక అవిధంగా పిలవనూలేకపోయింది. తల్లిని గౌరవించనూలేక పోయింది. తండ్రి నామె మెన్నమా చూడకపోయినా అయననుగురించి ఎన్నోకల్పనలు చేసుకొంది. తల్లిపేద కోపంవచ్చినప్పుడు ముసలమ్మ అనేమాటల్ని పట్టి లక్ష్మీనారాయణ తనతండ్రిని చంపించి పుంటాడనికూడా భావించింది. తల్లికి అవిషయం తెలుసుననే కల్పనతో ఆమెపై తీవ్రమైన ఆసహ్యం పెంచుకొంది.

కాని, సావిత్రి చాల మేధావూరాలు. ఎంతద్వేషం రగిలిపోతున్నా తల్లి నొక్క ఏమిరుప్రశ్న వెయ్యగలకత్తి అమెలోలేదు. ఆ అసమర్థత ఆమె ద్వేషం. ఆసహ్యం పెరగడానికే తోడ్పడింది. తల్లిముఖం చూడరాదనే ఆమె నిర్ణయం. కాని....

తల్లిదగ్గరనుంచి పోవాలనే ఆమె అత్తవారి యింటినిగురించి కలలు కంది. అన్ని ఆశలులాగే ఆ ఆశకూడా వ్యర్థమేఅయింది. తల్లి ఆస్తిని గురించి తన మగమూ, ఆతనిపైపు బంధువులూ పెట్టుకున్న ఆశలూ, చంపుకొన్న అధిమానాలూ చూసేక ఆమె మరీ ఊడికిపోయింది.

ఒకనాడు సావిత్రి దైర్యంచేసి భర్తను మంచలించింది.

“అక్షీనారాయణను మామగానూ అని పిలవడానికి అధిమానం అని పించడం లేదా ?”

వామనరావు గుడ్డింతచేసి భార్యముఖంలోకి చూసేడు. ఆ మంచలింపు నకు అధిమానమూ కలిగింది.

“మీ ఆమ్మనే అదక్కపోయేదా ఆమాట.”

సావిత్రి చిన్నపుచ్చుకొంది. కళ్ళనీళ్లు తుడుచుకుంది. ఆమెను ఊర డించడంకోసం వామనరావు అన్నమాటలూ, తెలిపిన అభిప్రాయాలతో ఆతనిపై ఆమె కదివరకేమన్నా గౌరవం మిగిలితే అది కాస్తా తుడుచుకు పోయింది. వెళ్ళడానికి మరో చోటూ. దైర్యమూ లేక అక్కడే మగ్గి పోయింది గాని ఆమె మనస్సు అక్కడ కూడా నిలవలేదు.

“అవిడ వొంట్లో హుమ్మస్సుంది. పడుకుంది. మద్య సీతేం. నారేం. ఆ వెధవ కుక్కచాకిరీ చేస్తున్నాడు. కుక్క కాపలాకాచి ఆస్తి పోగుచేసి పెడుతున్నాడు. ఏం తీపు తీసిందా ?”

అక్షీనారాయణ హత్యచేయ బడినప్పుడు భర్త తన తల్లిని పరామర్శ చేయడానికి వెళ్ళేడు. పైకి చెప్పలేదనుకోండి. కాని, సావిత్రి ఎరుగు. తల్లి చాటుగా ఏడ్చింది. భర్త దిగులు పడ్డాడు. ఊరంతా పచ్చిపాల పరచాన్నం వండుకున్నారు. వాళ్ళతో సావిత్రి అనందించింది. పండుగ చేసుకోలేకపోయినా.

అక్షీనారాయణ చావుకి సంతోషించవలసిన అవకారం అతడు సావిత్రికి చేయలేదు. బయటవాళ్ళ కెంత దుర్మార్గుడైనా అవిణ్ణి కూతురులాగే చూసుకొన్నాడు. అయినా. ఆయన దుర్మరణానికి అనురాపంకూడా కలగలేదు. ఆ ద్వేషం అకారణం అయినా. అంత వయంకరం.

అక్షీనారాయణ ఒకరోజు తెల్లవారగట్ల మందబయలు కెళ్ళేడు. వెళ్ళిన వాడు మరి తిరిగి రాలేదు. అతని శవంకూడా కనబడలేదు. ఎవ్వరో పదిమంది మీదపడి పక్కనున్న గుట్టల్లోకి లాక్కుపోయారనీ. పనసపొట్టు తరిగినట్లూ. ఖైమాకొట్టినట్లూ నరికేసి పొలాల్లోమీద చల్లేసేరనీ చెప్పేరు. నిజం ఎంతవరకో. రత్తపు మడుగు చూసినవాళ్లు నలుగురినీ కేకేసి పెతక దొయ్యేసరికి కుక్కలూ. నక్కలూ, కామలూ. గద్దలూ ఆ మాంసభండాన్ని విందారగించి వేసేయి. పంచాయితీ చేయడానికై ఒక్క శరీరభాగంకూడా వ్రాకలేదు. అతనిపై మండికున్న ద్వేషం సీమారహితం.

సావిత్రికూడా అసమర్థత పెంచిన ద్వేషంలో తప్పిల్లులు పోయింది. తల్లిచేస్తున్న పనిమీదున్న అసహ్యంలో ఆమె కూడదేమితున్న అస్తిని అసహ్యించుకొంది: ఆ అస్తికోసం ఊములనుంచి లేవగొమ్మతున్న రైతుల మీద సానుభూతి పెంచుకొంది. వాళ్లు విజయం పొందిప్పుడూ. లొంగక తల్లిని ఏడిపించినప్పుడూ మనస్సులోనే విజయానంద మనుభవించింది. తన అసమర్థత. తన మెత్తదనంవలన తాను ఏమీ చెయ్యలేకపోయినా. తాను ద్వేషిస్తున్నవాళ్ళకి పరాధవం కలిగినప్పుడిల్లా ఆమె ముఖం కళకళలాడింది. నిరుడు పెట్టిచాకిరీ చేయడానికి ప్రజలు నిరాకరించి మంది సంగం పెట్టుకొన్నప్పుడు తాను ద్వేషిస్తున్న వాళ్ళంతా వాటికిపోమేరు. మరల మిలిటరీవచ్చి పద్దాలుని కాలేసి. జనాన్ని కొట్టినప్పుడే వాళ్ళముఠాలు వికసించేయి. కనక సావిత్రి మనస్సులో సంగాన్ని అభిమానించింది. పోలీసు వాళ్ళు నిరాధారురాలినిచేసి హింసించేరనీ, బంధుగులంతా చూరంగా కొట్టేసేరనీ, విన్నప్పుడు చాకలి మంగమ్మని పిలిపించి, తన బట్టలువేసి, మొట్ట

మొదట ఆమెకు ఆశ్రయం ఇచ్చింది. తన అత్తవారివాళ్లు వ్యతిరేకించినా లెక్కచేయలేదు. ఆమె తన జీవితంలో స్వతంత్రించి చేసిన మొట్టమొదటి పని అదేనేమో !

సత్తెమ్మ ఆమెకు ఆచార్య స్నేహితురాలు. గ్రామం అంతా పెద్దపులిని చూచినట్లు భయపడే కిష్టయ్యని జువ్వకర్రతో రెండు అంటించి పొలం లోంచి తరిమేసిందనివింది. మహాసంతోషం కలిగింది. చాకలిమనిషిద్వారా అభినందించింది. ఆమెను చూచాలనేకోరిక తెలిపింది.

తల్లిని సత్తెమ్మతో పోల్చుకుంది. వెంకటయ్యతో తన స్నేహితురాలికి గల స్నేహాన్ని ఆమె యెరుగును. కాని, అదిరానిప్పుడామెకు కనిపిస్తూంటుంది. తన భూముల్ని తిరిగి స్వాధీనంలోకి తెచ్చుకొనేటందుకై తన తల్లి హత్యలుచేసినా, చేయించినా ఆమె సంతోషించేదేమో. కాని, జరిగింది వేరు. ఆ ఘటనను తన ధర్మ రసవత్తర శబ్దాలతో వర్ణిస్తూ పక్కలు పట్టుకొని నవ్వుతూంటే ఆమె సిగ్గుతో కుంగిపోయింది.

“పక్కలోచేరి పనులు చేయించుకోవడం అలవాటయిపోయింది. వాడో బచ్చా. తేరగా వస్తే మావా దింకోడున్నాడనే రకం. పక్కలోకి చేరేడు. భూమి స్వాధీనం చేయించాలంటే వెయ్యాలెమ్మన్నాడు. వాడూ మొనగాడు. ఇప్పుడు ముండలిద్దరూ తిట్టుకుంటున్నారు. నువ్వు పంపేవన్నాడంటుంది మీ యమ్మ. నీకు రావలసి తీసికెళ్ళేవనుకున్నా నంటుంది ముసలిది. ముండలిద్దరూ సిగపట్ల గోత్రంలో పడ్డారు.”

ఆ వినోదఘట్టాన్ని తలుచుకొని తలుచుకొని పక్కలు పట్టుకొని నవ్వేడు. మధ్యమధ్య ఆయాసం వచ్చినప్పుడో నిమిషం ఆగి, మళ్ళీ మొదటికి వస్తున్నాడు.

సావిత్రి సిగ్గుతో కుంగిపోయింది. మగడి మాటలు విని, తల్లి తెచ్చిన అప్రతిష్ట తలుచుకొని కళ్లనీళ్లు పెట్టుకుంది. ఆ నవ్వుచూసి

అనహ్యపడింది. ఇంత సిగ్గుచాలినవాడు, సానుభూతన్నా లేనివాడు తనకు మగడయ్యావా అని మఱిపడింది. ఆ ఆవేశంలో మామగారు కచ్చడం బండి గుమ్మంలోపెట్టి ఎక్కమన్నాడు. మారుమాట లేకుండా ఎక్కేసింది.

మామగారు తన్ను ఇప్పుడు పట్టింటికి ఎందుకు పంపుతున్నాడో సావిత్రికి అర్థం కాకపోలేదు. తన అమ్మగారిల్లు ఆ వూళ్ళోనే లేకపోయినా మారభారంలోలేదు. రెండూళ్ళకీ మజరాగ్రామం వొక్కటే. మారంకూడా రైతుల రెక్కలో రెండేరెండు చెలకలు అయ్యాయి. అయినా మామగారు కచ్చడంబండి సిద్దం చేసేరు. దాని బుద్ధేకం అర్థం అయింది. ఇదివరలో ఒకటి రెండుమాట్లు తల్లిగారింటికి ఆమె కారినడకనే వెళ్ళినప్పటికీ దాని, ఇప్పుడీబండి : భాముల్ని త్వరగా చేతిలోకి తెచ్చుకోవానిరై మామగారు వొత్తికి లేవలచేదని. దానికి ప్రస్తుత మటన నుపయోగించుకో దలిచేదని గ్రహించింది. దాని పైకి ఏమీ అనలేదు. మగని మాటలవలన తలిగిన అనహ్యంలో మాట్లాడక బండి ఎక్కింది ఇటువంటి సిగ్గుచాలిన బ్రతుకు బ్రతుకునున్నందుకు తల్లిని నాలుగూ తిరుయ్యా లనుకొంది. బండి వాడిని పొమ్మనికూడా చెప్పకుండా చువర లోపలికి వెళ్ళింది.

ఏదో పనిచేసుకొంటున్న తల్లి తలఎత్తి చూసేసరికి గుమ్మంలో కూతురు. కళ్ళు ఎర్రబడివున్నాయి. చెంపల్ని కన్నీటి చారీకలు. ఆ కన్నీట తడిసి అంటుకుపోయిన ఒకటి రెండు ముంగురులు. అదిరిపోతున్న పెదవులు. నోటమాట చెప్పలేక. సహజమైన పిరికిదనంలో వేరికి చీరకొంగు మెలి తిప్పుతూంది. ఆమెను చూడగనే తల్లికి అనలువిషయం అర్థం అయింది. కూతురుకు తనపై ఎంత అనహ్యమో అనసూయమ్మ ఎరుగును. పండుగులకు పిలిచినా ఆమె రావడాని కిష్టపడదు. ఇంటికివచ్చి పడగలదబ్బు ఆశతో వియ్యంకుడూ, ముద్దే మంచిబట్టలూ, బహుమానాల ఆశతో అల్లుడూ ఆమెను బలవంతంచేసి పంపుతుంటారు. పండుగులకి తాను ఎంత విలువగల చీరతెచ్చి ఆమెచేర ఒకపట్టాన కట్టించలేక పోయాది.

ఆ చీరనైనా తిరిగి వెళ్ళేటప్పు డుత్సాహంలో పట్టుకెళ్ళిందీలేదు. ఎప్పుడూ ఏ చాకలికోయిచ్చి పంపించడమే.

అటువంటికూతురు అప్రత్యాశితంగా ఇప్పుడు గుమ్మంలో నిలబడిందంటే కారణం గ్రహించలేనంత తెలివితక్కువదికాదు. అనసూయమ్మ. కూతురు చూపులవెనకవున్న అసహ్యాన్ని. ద్వేషాన్ని సహించలేకపోయింది. అత్తింటినుంచి వచ్చిన కూతుర్ని కుశలం అడిగి. కూర్చోమని ఆహ్వానించాలనన్నా తోచలేదు. తమయిద్దరిమధ్యా ఏదోవాగ్వాదం జరుగుతూ జరుగుతూ మధ్యలో నిలచిపోయినట్లూ. తాను మళ్ళీ అందుకొన్నట్లూ చిర చిర లాడుతూ తిట్టడం మొదలుపెట్టింది.

“ఈ వెధవమూకకోసం కానిపనులన్నీ చేయవలసివస్తోంది. పైగా అంతా నన్ననేవాళ్ళే. పో, పాడుమొహం నాకు చూపించకు.”

బుడన్ చేసినద్రోహం అత్తగారు తిట్టినతిట్లూతో ఉడికిపోతున్న అనసూయమ్మ కూతురుమీద చీపురుకట్ట వీసింది.

తీరా తల్లియెదుట పడినాక సావిత్రికి మళ్ళీ పిరికిదనం అవహించింది. తల్లిని అనెయ్యాలనుకొన్న మాటలన్నీ మరిచిపోయింది. అతికష్టంమీద అనునయిస్తున్నట్లు ఒక్కమాట అనగలిగింది.

“మేమే చేయమన్నామా ?”

“అనేదేమిటి ? రాణిగారు ఇప్పు డెందుకు వచ్చేరో తెలీదా ? అస్త్రీ రాసివ్వకపోతే పిల్లదాన్ని పంపేస్తానని మీమామగారు పెట్టినకయిరు అందింది.”

సావిత్రికి ఈవార్త కొత్త. అయితే కబురుకూడా పెద్దేదన్నమాట అనుకొంది. కూతురు ఆశ్చర్యాన్నిగాని, విచారాన్నిగాని అనసూయమ్మ రెక్కచేయలేదు.

“దబ్బు. మాట్లాడితే దబ్బు. ఏపనీ ఎవ్వరూ చేయమని చెప్పరు. ఏసంగతీ నీ కక్కర్లేదు. అముసిలిది చావుకి సిద్ధంగావుంది. ఆవిడకు కావలసింది అంతకంటెలేదు. ఇంక కావలసిందంతానాకే. పోండి. ఈఘామి లేకపోతే నాకేం గడవకపోదు.”

అనసూయమ్మ మహాకోపంతో కూతురు రెండుభుజాలమీదా చేతులు వేసి గదిబయటకు నెట్టివేసి తలుపులు భిన్న వేసుకొంది.

ఒక్కక్షణం సావిత్రి నిస్తబ్ధురాలయి నిలబడిపోయింది. మరునిమిషంలో ఏవోనిశ్చయం చేసుకొంది. గబగబ ఇల్లువిడిచి వీధిలోకివచ్చింది.

నలుదిశలా చీకట్లు కమ్ముకొన్నాయి.

ఆ రో ప్ర క్ ర ణం

షాహ్ ఉస్మాన్.....జిందాబాద్

అజాద్ హైద్రాబాద్

షాహ్....

అజాద్

ఊరి పొలిమేరల్లో లారీ నిలబడింది. నిలబడడమే తదుపుగా ఇరివైమంది పక్కల కెగట్రాకి క్రింది కురిశారు. లోపలినుంచి అందించిన కర్రలు, కత్తులు, జంబియాలు, ఛమాచ్చా అందుకొన్నారు. పెద్దగా వినాదాలిస్తూ ఊళ్ళోకి బయలు దేరేరు.

ఇరివైమందీ చేతులు విసురుతూ, ఎవరికి తోచినప్పుడు వారు, తోచిన వినాదం ఇస్తూ కదిలి వస్తూంటే ఆ గలభా ఏమిటో తెలియక శీతా రామపురం యావత్తు కాళ్లు విరగలొక్కుకుంది. శివరామిరెడ్డి దొర మిలిటరీని తోడుతెచ్చేదే యన్నారు. అన్నదే తదుపుగ ఎక్కడిపని అక్కడే వదలిపెట్టి పారిపోయేటందుకు ప్రయత్నించేరు. తమ భర్తలు, తండ్రులు, ఆన్నలు, తమ్ములు తప్పించుకు పోయేటందుకు ఆవశాశంకలిగించేటందుకై ఇళ్ళల్లోని ఆడవాళ్ళంతా చటుక్కున వీధిలోకి వచ్చేసేరు. గండ్రగోళం వినవచ్చినవైపుగా పరుగులెత్తుతున్న పిల్లగళ్ళని కేకపెట్టి పిలుస్తున్నారు. వినిపించుకోకపోతే అరిచి తిడుతున్నారు. అప్పటికీ తిరక్కపోతే వెంట పరుగెత్తి పట్టుకొని జబ్బ పాయిసాలు, రెండు మొట్టికాయలూ బహుశా రించి లాక్కువస్తున్నారు.

ఇంతలో వీధిమొగకు వూరేగింపువచ్చింది. అందరికీముందు ఇద్దరు ఆరబ్బువాళ్లు అరచేతివెడల్పు పట్టాకత్తులుమాసి నడుస్తున్నారు. ఏదో ఆరుస్తు

న్నారు. గొంతులు దొంగురుపోయి మాట తెలియడమేలేదు. వాళ్ళ వెనకనే పెద్ద బల్లెంఠీసుకొని బుడన్ వస్తున్నాడు. తాను ఎరిగున్న మొహాలూ, తనను ద్వేషించే మొహాలూ కనబడగానే అతడు స్వరం హెచ్చించేడు.

షాహే ఉస్మాన్

అంతవరకూ ఇష్టం వచ్చినట్లల్లా అరుస్తున్న ఇరదైకంఠాలూ ఒక్కమారు కలిశాయి.

....జిందాబాద్.

ఆ దృశ్యంచూసి, అరుపులువినీ అదిరిపోయి అడవాళ్ళంతా ఇళ్ళల్లోకి దిలిపిలలాడుతూ మారిపోయారు. జనం కంగారు చూసేక ఊరేగింపులో వాళ్ళ ఉత్సాహానికి మేలిలేకపోయింది. నినాదాలు మళ్ళీ గాడి తప్పేయి.

ఊరేగింపులో అందరి చేతుల్లోనూ కత్తులో, కటార్లో, బరిసెలో, బర్బీలో, బంజారులో, జందియారో, ముక్తకల్లో పున్నాయి. నినాదానికి పూతం యిచ్చేటందుకు ప్రతివాడూ చేతులు విసురుతున్నాడు. ఎగురుతున్నాడు. ఉన్నట్టుండి, ఆవేశంపట్టలేక, అడుగువేస్తూ, కర్రో, కత్తో తిప్పుతున్నాడు. పల్టీలు కొడుతున్నాడు. పరివళ్ళు లొక్కుతూ ఊహా కల్పిత శత్రువుల్ని అంత మారాన నిలబెట్టడానికి హైరానావుతున్నాడు. అతని కర్రచెట్టు శత్రువులకేగాక తమకే తగిలే ప్రమాదం వుండడంచేత చుట్టూవున్నవారు గబగబ తప్పుకొని అతడు ఆయాసపడేటందుకు అవకాశం కలిగిస్తున్నారు ఆ కంగారులో ఒకరిమీద ఒకరుపడి అదాద్ చెప్పుకొంటున్నారు.

ఈ అవేళాలు అంటురోగంలా అందరికీ అంటుకొంటూ రావడంచేత ఊరేగింపు అడుగడుగునా నిలిచిపోయింది.

గమళ్ళపల్లమ్మ దుకాణంవద్దకు వచ్చేసరికి ఊరేగింపుకు దాహం వేసింది, చూస్తూండగానే అదాహం విదాహం అయింది. దుకాణానికి గిరాకీ

తగిలినందుకు పుల్లమ్మ ఆనందపడింది. ఆమెరెండుచేతులూ ఆ ఆనందాన్ని అందుకోడానికి చాలలేదు. కూతుర్ని పిలిచింది. ఈగండ్రగోళంలో తమకు దెబ్బలు ఎక్కడ తగులుతవో ననేభయంతో పుల్లమ్మ మగదూ. అల్లుడూ అరగంటక్రితమే పారిపోయారు.

పుల్లమ్మ ఆనందాన్ని అల్లంత దూరంనుంచే చూసి కోటమ్మ పరుగెత్తి వచ్చింది. దొడ్డిదారిన ఇంట్లోకి వెళ్లి నోచూ కొట్టుకొంది.

“ఊళ్ళో మమ్మల్నెవర్ని బ్రతకనియ్యవులే పుల్లమ్మతల్లీ !”

పోరీసులూ, మిలిటరీవాళ్ళూ, ఇట్లాంటి వూరేగింపుల్లోవాళ్ళూ దుకాణాల్లో మస్తుగా తాగి ఊరంతా అల్లరి చేసిన ఘటనలు అనేకం కోటమ్మవింది. ఒకటి రెండు తానూ చూసింది. పుల్లమ్మ ఆమెవాదాన్ని ప్రత్యాఘాతం చేసింది.

“నాలుగు పైసాలొచ్చేవి వదులుకో మంటావుటమ్మా కోటమ్మ వదినా ?”

బుడన్ దుకాణంలోకి వస్తూనే ముందుగానే ఓ పదిరూపాయల నోటును పుల్లమ్మ కందించేడు. ఈ దేరంలో బాగా కిట్టుబాటు కాగలదనే దైర్యంఅదే. అసదీ కంటబడకపోతే ఈపీడ ఎలాగవదల్చుకోడం కోటమ్మ యని వెంటబడేదే. అట్టే నష్టపడకుండా వాళ్ళని వొదుల్చుకొనేటందుకు తానూ తొందరపడివుండేది.

కోటమ్మ నిరాశతో తల వ్రేలవేసుకొని లేచివచ్చింది.

మరల వూరేగింపు కదిలింది. కాని ఈ మారు మనుష్యులలో ఆ గాంధీర్యం లేదు. చేతులలో ఆయుధాలు పైకి తేవడంలేదు. అడుగులూ సరిగ్గా పడడంలేదు. కాని త్రాగుడుమత్తులో అల్లరి, భీభత్సం ఎక్కువ ప్రారంభించేరు.

నడి బజారుకు పూరేగింపు వచ్చింది. అడుక్కునేందుకు తిరుగు తున్న ముసిలి ముష్టివాడు దారి తొలిగి ఒకపక్కగా నిలబడ్డాడు. వానిని దాటి పూరేగింపు కొంతదూరం నడిచిందికూడా. ఇంతలో అతనిచేత నినాదాలు చెప్పించాలని ఎవరికో, ఎందుకో తోచింది. వెంటనే పిలిచేరు.

నలుగురూ వానిచుట్టూ చేరేరు. నినాదాలు చెప్పఘున్నారు.

షాహే ఉస్మాన్....

అజాద్....

ఆ ముసిలివాడికి ఈ గొడవేమీ అర్థంకాలేదు. వానికి తాను ఆన వలసిందేమిటో, ఎందుకనాలో తెలియలేదు. తన్ను పట్టుకొన్నవాళ్ళు తాగి వున్నారు. వాళ్ళచేతుల్లో కర్రలూ, కత్తులూ వున్నాయి. భయంతో వాని నోరు బిగుసుకు పోయింది.

చివరకు వాని భయం నిజమే అయింది.

ముష్టివానినోట తాము చెప్తున్న మాటలు రాకపోయేసరికి ఊరే గింపులో వాళ్ళకి మహాకోపం వచ్చింది. ఆలాహజ్రత్ జిందాబాద్ అని చెప్పనివాళ్ళు హైద్రాబాద్ అజాదీకి వ్యతిరేకులే అయివుంటారు. అంతా ఆ విషయాన్ని ఏకగ్రీవంగా అంగీకరించేరు. ఒక్కపెట్టున నాలుగుపైపుల నుంచీ ఆసమ్మతి ప్రతిధ్వనించింది. ఆ అసమ్మతిలో ప్రతీకారాన్ని వాంఛించేరు.

“మారో బద్మాష్కో”

కర్రలతోపాటు బల్లెలు లేచేయి. ఒక ఆరబ్బువాని కత్తిపోటుతో ముసిలివాడి ప్రాణం పోయింది. బరిసె పోట్లూ, కత్తిపోట్లతో తిండిలేక ఎండి వరుగులావున్న ముసిలాడి రక్తం నేలని కాలవ కట్టింది.

ఇళ్ళల్లో తలుపుల వెనకా, తడకల వెనకా నిలబడిచూస్తున్న ఆడ వాళ్ళూ, పిల్లలూ ఆ మరంతాన్ని చూసి గొల్లుమన్నారు.

ఆ అరుపులు విన్నాక, రక్తం కళ్ళబద్దాక ఊరేగింపుకు తెలివి వచ్చింది. ముసలివాడి కాళ్ళచేతులు ఇంకా కొట్టుకొంటూ తన్ను హత్య చేసిన వారిమీది కురకడానికి ప్రయత్నిస్తున్నట్లనిపిస్తోంది. ఒక్కమాటు ఒళ్లు కంపరం పుట్టింది. నిలవలేకపోయేడు. ముందొకడు ఉరికేడు. వాని వెనుక మూక అంతా ఉరికింది.

ఊరేగింపులోవాళ్లు పారిపోతూండడం గమనించి, ముసలివానికి సహాయం చేయడానికై ఇళ్ళల్లోవున్న జనం దిలదీలలాడుతూ పరుగెత్తి వచ్చేరు. పరుగెత్తివస్తూ పెద్దగా గోలచేస్తున్నారు.

ముసలివానిని చూడడానికి వస్తున్న జనాన్ని చూసేక ఊరేగింపులో వాళ్ళకాళ్లు మరింతచురుగ్గా కదిలేయి. తమ మీదికే వారంతా వస్తున్నారని పించింది. ఇంకా ఇంకా జేగంగా పరుగెత్తే ప్రయత్నంలో దోర్ల పడుతున్నారు. లేస్తున్నారు. తమకంటే ముందుపోతున్నవాళ్ళని పిలుస్తున్నారు. ఒకటే కోలాహలం.

ఊరిబయట లారీ నిలబడివుంది. రాను తెచ్చి దింపినజనం నినాదాలను కట్టిపెట్టి. పెర్రీలేకలు పెడుతూ వరుకు వరుకున వస్తూంటే ద్రైవరుకు కంగారు పుట్టింది. ఏదో మురిగిందనుకొన్నాడు.

కండక్టరు హెంకిర్ వేసేడు. ఇంజను స్టార్టుకాకుండా మొరాయిస్తోంది. చివరకి గుర్రు. బ్రుమంది. ఇంజను అగిపోకుండాచేసే అమర్తాలో ద్రైవరు బండిని కదిపేడు. జనం ఎక్కువూన్నది అతడు గమనించనూలేడు. గమనించినా మాననూలేడు. రేకులు పట్టుకొని పైకెగ్రాకుతున్న వాళ్ళల్లో ఒకడు చుప్తాగా క్రిందబద్దాడు. ఇద్దరు ఈడిగిలబద్దారు. నాలుగుదైపులనుంచీ అమర్తాగా అరుపులు వినబడ్డాయి

“తహాలో, తహాలో.”

అంతా కష్టపడి లారీలో కెక్కారు. ఆ ఛారాన్ని ఈరవలేక ఆసం
తృప్తి తెచ్చుచున్నట్లు లారీఇంజను గురుగురుమంటూంది. చయంలేదనే
భరోసా చిక్కేక అందరికీ మళ్ళీ గొంతులు విడ్డాయి.

పాకిస్తాన్....మిల్ గయా.

షాహే ఉస్మాన్....

....జిందాబాద్.

అజాద్....

....హైద్రాబాద్.

ఇత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్, కాశిం రజ్వీలక్తీర్తికి ఊరేగింపు జోహారు
లర్పించింది. ఆ నినాదాలతో శ్రుతిగబుపుచూ లారీ పరుగులీసింది.

ఏ దో ప్ర క రణం

ఒక మహావీరునికి జరిగే మర్యాదలతో ముసిలి ముష్టివాని శవం గ్రామ వీధులలో కదిలింది. అదివరలో ముష్టి పెట్టడానికి విసుక్కున్న వాళ్లు కూడా రెండుచేతులా పువ్వులా శవం మీద చల్లేరు. జారితోనో, అసహ్యం తోనో ఈ ముసిలాణ్ణి యముడు కూడా మరిచిపోయేదన్నవాళ్ళే నేడతని మరణానికి కంటతడిపెట్టారు.

నే డాతడు అమ్మా, అయ్యా అని అడుక్కుతినే ముష్టి ముసిలాడు కాదు. దిక్కు, దీమూలేని అనాధుడూ కాదు. ఉస్మాన్ షాహీకి జై కొట్టి నిరాకరించిన ప్రజాతంత్రవాది. హైద్రాబాద్ స్వతంత్రంగా వుండాలన్న నినాదాన్ని పలక నిరాకరించిన దేశభక్తుడు. ఆశయానికై అసువు లిప్పించిన ధీరుడూ, త్యాగధనుడూను.

నిజాము పరిపాలన నిష్ఠుర యమలోకానికి పర్యాయం. జాగీర్దారీ దురంతాలకు, వెట్టిచాకిరీకి, కరువుకు, అవిద్యకు పుట్టిల్లు. తెలంగాణ ప్రజానీకం ఆపీడ వదల్చుకోవాలనే ఎప్పుడూ కలలు కంటున్నారు. అందరూ ఆ మాటనే బైటకు చెప్పలేకపోవచ్చు. ఉస్మాన్ షాహీ పోవా లని కాము పైకి చెప్పలేకపోయినా, ఆ విధంగా చెప్పగలవానిని అభినం దించకుండా వుండలేరు. ముసలివాడు వద్దని అనలేదు. కాని, కావాలనీ అనలేదు. కనకనే ఆతడు వారికళ్ళల్లో ఒకమహాయోధు డయ్యాడు.

ఆతని మరణఘట్టాన్ని గురించి కోటమ్మ అతిశయోక్తులేమీ చెప్ప లేదు. కాను కన్నవీ విన్నవీ మాత్రమే చెప్పింది. గోడల చాటునుంచి విన్నవాళ్ళూ, కన్నవాళ్ళూ ఆ మాటల్ని రుజువుపరిచేరు.

కోటమ్మ గమళ్ళ పుల్లమ్మ ఇంటినుంచి తిరిగొస్తూ కోమటి పేరయ్య ఇంటిమూల కొచ్చింది. పేరయ్య భార్య పిలుస్తే లోనికెళ్ళింది. పూరేగింపు పూళ్ళోకివస్తూన్నవార్త తెలియగానే పేరయ్య దుకాణం మూసేసేడు. గల్లాపెట్టి పాతిపెట్టేడు. విలువయిన సరుకులు తలోమూలా దాచేసేడు. కొట్టుగది తాళంవేసి, చెవులు మొలలో వోపుకొని ఇంట్లోంచేకాదు - పూళ్ళోంచికూడా వుదాయించేడు.

ఊరేగింపు వాళ్ళ కంటబడితే కొట్టుసగం భాళీ అయిపోతుంది. గల్లాపెట్టెకూడా తరుచుగా భాళీఅయి తేలిక అయిపోతుంటుంది. చావ్వాలు నీ కాల్మొక్కుతానన్నా తన్నులూ, రావులూ మాత్రమే వక్కుతాయి. ఆ భయంతోనే ఆతడు జాచుకొన్నాడు. ఇంట్లో ఆదాళ్లు బిక్కుబిక్కుమంటూ వుండిపోయారు. మాటకారి కోటమ్మ వాకిట్లో కనిపించేసరికి ప్రాణాలు లేచొచ్చేయి. పిలిచేరు.

వాళ్ళ వాకిట్లోనే ఆ దురంతం జరిగింది. అది చూస్తూంటే వాళ్ళ కెంతో బాధ, దుఃఖమూ కలిగింది.

ఆతడో ముష్టివాడు. ఆతనిపేరు ఎవ్వరికీ తెలియదు. ఆకారం చూస్తే ముసిలివాడల్లే వున్నాడు. వాళ్ళకి జ్ఞానం వచ్చినప్పటినుంచీ ఆతడు ముష్టి ఎత్తుకొనే బతుకుతున్నాడు. అందుచేతనే ఆతనికా నామదేయం.... ముసిలి ముష్టాడు.

ఊరేగింపులో వస్తున్నవాళ్ళని ఆతడు తిట్టేవాడు. తిమ్మేడా : వాళ్ళొస్తూంటే దారిచ్చి ఓ పక్కగా నిలబడ్డాడుకూడా. పూరేగింపులోవాడే ఎవడో అతణ్ణి "ధోతీ ప్రసాద్" అని ఎగతాళిగా పిలిచేడు. మిగత వాళ్ళంతా నవ్వేరు. ముసలాడేదో పెదవులు కదిలించేడు. ముసిలి బోసి నోటివాళ్ళ కదో అరివాటు. అస్తమానూ పెదవులూ, దవడలూ ఆడి స్తుంటారు. అంతేగాని ఆతడేమీ అనివుండడు. అన్నాగానీ ఎవరికీ విని

పించలేదు అదేమిటో, బోసినోరు కదిలించేదేతప్ప ఏమీ అనే స్వభావం కలవాడుకాచిని కోటమ్మ తన అభిప్రాయం చెప్పింది.

ఆ తర్వాత బుడన్ గాదో. ఎవ్వరో ఆ వూరేగింపులో ఆమె బుడన్ నే ఎరుగును. కనక వానిపేరే నోటికి చటుక్కున వచ్చేసింది బహుశా బుడనే అయివుంటాడు. దగ్గిరి కొచ్చేడు.

“పాకిస్తాన్ మిర్ గయా” — అనమన్నాడు. ముసలా దేమీ అన లేదు

మరో దెవరో షాహే ఉస్మా నన్నాడు. జిందాబాద్ అనమన్నాడు ఉహు ముసిలాడు నోరు విప్పలేదు.

అజాద్ హైదరాబాద్ - అనమన్నారు. అదీ అంతే. వాళ్ళకి కోపం వచ్చింది. ఎవదో బల్లెం ఎత్తెడు. ముసిలాడు కదలలేడు. అరబ్బువాడు కత్తితో పొడిచేడు.

ముసిలి ముష్టివాని త్యాగనిరతినీ, దేశభక్తినీ తలచుకొని గ్రామం అంతా వుద్రేకపడింది. రంగయ్య ఆవార్త వినగానే పరుగెత్తుకొని వచ్చేడు. పెద్దదొర కొడుకు రఘునందనరెడ్డి. అల్లుడు రాజిరెడ్డి ఊరేగింపు బయల్దేరే వేళకి వచ్చేరు.

దేతులు వికారంగా చాచి, కాలుతున్న బూడిదలో బోరగిలా పడి వున్న ముసిలివానిని చూసి రంగయ్య చాల వుద్రేకపడ్డాడు. ఇత్తెహామల్ ముస్లిమీన్ రజాకార్లు సాగిస్తున్న దౌర్జన్యచర్యల వార్తలు కొత్తవేం కాదు. వాటికి ప్రభుత్వం మద్దతు బాగావుంది. సందేహంలేదు. లేకపోతే సంస్థానంలో నాలుగువేపులా జరుగుతున్న ఘటనల కర్తమేలేదు.

ఏడాది క్రితం కాంగ్రెస్ జెండాను ఎగరవేసినందుకు వరంగలు జిల్లాలో మొగిలియ్యను హత్య చేసేరు. ఆ హంతకులు కత్తులూ, కటార్లతో ప్రదర్శనలు చేస్తూంటే అధికార్లు అంతా ఆనందించారు.

ఈ మధ్య ముస్లిం గూండాలు మట్టివాడలో మనుష్యుల్ని కొట్టేరు. కొంపలు దోచేరు. తగులబెట్టేరు. మొత్తం నాలుగయిదు లక్షల రూపాయల ఆస్తి నష్టపరిచారు. నిజాం ప్రభుత్వం దుండగిళ్ళని శిక్షించడానికి బదులు ద్వంసం అయిన ఆస్తి నాలుగు లక్షలు కాదని 75 వేలది మాత్రమే ననీ ప్రకటనలు చేసింది. 75 వేల ఆస్తి నష్టానికి గూండాలని నొక్కెయ్య నక్కర్లేదనా ప్రభుత్వం ఆలోచన :

ఇవన్నీ ప్రభుత్వంమీద ఆతనికి విశ్వాసం అనేది లేకుండా చేస్తున్నా. ముసలి ముష్టివాని హత్యవిషయం రిపోర్టు చేయడానికై పోలీసు పతేలు ఇంటికి వినవిసా నడిచేడు. వెళ్ళినా జరిగేదేమీ వుండదు. అదీ తెలుసు. కాని చదివింది వకాలతు. ఆ చమపు ప్రభుత్వ యంత్రపరిమర్చి దాటి ఆలోచించనివ్వదు.

తీరా వెళ్ళేసరికి పోలీసుపతేలు ఇంట్లో లేదన్నారు. రెండోమాటు అడిగితే అసలు వూళ్ళోనే లేదన్నారు. ఇంక తానే బాధ్యత వహించి అయిదారు మైళ్ళదూరంలోవున్న పోలీసు నాకాకి మనిషిని తోలేడు.

* * * *

పోలీసుల రాకకోసం ఎదురుచూస్తూ జనం తమ కళ్ళముందు జరిగి పోయిన ఈ ఘోర దురంతాన్ని గురించి కధోపకధనం సాగిస్తున్నారు.

ఇత్తెహామల్ ముస్లిమీన్ రజాకార్లు. దేశముఖుల గూండాలూ పోలీసులూ వూళ్ళల్లో సాగిస్తున్న దౌర్జన్యాల కథలు పలుముఖాల వినబడుతున్నాయి. దౌర్జన్యాల వార్తలతో ప్రారంభమయిన కథలు ప్రతిఘటన గాధలలోకి మారేయి.

విసునూరు దేశముఖు గూండాలు మోహనరెడ్డిని నానాహింసలు పెట్టేరు. ఆయన చచ్చిపోయేదని కొందరన్నారు. బ్రతికే వున్నాడని మరికొంద రన్నారు. మోహనరెడ్డి బ్రతికి వున్నాడో లేదో తేలకపోయినా

ఆయనను గూండాలు చచ్చిపోయేటంతవరకూ కొట్టేరని రంగయ్యకి అర్థం అయింది. కొట్టిన రొడీలంతా కొమ్ములు విరుచుకు తిరుగుతున్నారనే కనిపిస్తుంది. రొడీ నాయకుల్లో ఒకడన్న మేరె రంగయ్యని రాను మొన్న నల్లగొండలో చూసేడు.

ఇంతకీ మోహనరెడ్డి చేసిందేమిటి? దేశములు ధర్మాపురంలో రైతుల్ని లేవగొట్టి టాములు అక్రమించాలని చూసేడు. మోహనరెడ్డి సంగంపెట్టి రైతుల్ని నిలబెట్టేడు. దేశములు పోలీసుల్ని తెచ్చి రెడ్డిని అరెస్టు చేయించేడు. జైలులో వేయించేడు కాని, ఆయన అక్కడ ఎన్నోరోజులు యిండలేదు. జైలులోంచి పారిపోయి వచ్చేడు. వచ్చి కూర్చున్నాడూ? మళ్ళీ జనాన్ని పోగుచేసేడు. ఓ రోజున రొడీలు ఆయనని మోరికించుకొని కొట్టేరు. ఆ కొట్టడంకూడా బహు అమానుషంగా. మర్నా సానంలోనూ, కళ్ళలోనూ కారం కూరేరుట.

ఇల్లాంటి హింసల్నికూడా ధిక్కరించి ప్రజ తిరుగుబాటు చేస్తుంది. ఎదురుదెబ్బ కొడుతున్నారు. అవన్నీ వింటూంటే తన భూమిని విడిపించడానికై గ్రామస్థులు చూపిన సాహసం గుర్తు కొచ్చింది. ఆ ఆలోచన తట్టగానే ముసిలి ముష్టివాని మరణంలో ఏదో చెప్పలేని ఉదాత్త భావం రంగయ్యకి కనబడింది.

తెల్లారుపల్లి జాగీర్దారుకూడా భూముల్లోంచి రైతుల్ని వెళ్ళగొట్టి, వాటిని అక్రమించాలనే బయల్దేరేడు. ధర్మాపురం, తెల్లారుపల్లి, తమ సీతారాంపురం ఓ వూరేమిటి, పల్లేమిటి? సర్వత్రా భూస్వాముల యావ ఒక్కచేలా కనిపిస్తుంది. ఊళ్ళోవున్న భూమినీ, చుట్టుప్రక్కల వూళ్ళనీ కూడా చుట్టదెట్టాలనే దొక్కచే పరమార్థం అనుకొంటున్నట్లు నిపిస్తుంది. తెలంగాణా సమస్యే ఇది.

జాగీర్దారు తెల్లారుపల్లికి తన మనుష్యుల్ని పంపేడు. వాళ్ళని గ్రామ ప్రజ యావత్తు ఎదుర్కొని తరిమేసేరు. ఆ కసితో జాగీర్దారు నెలా పదిహేనురోజుల క్రితం పూరంతా తగులబెట్టించేసేడు.

తెల్లారుపల్లి ప్రజల పోరాటగాథ ప్రజలనోట మహానవంతంగా అభివర్ణిత మవుతూంది.

పదిరోజుల క్రితం జాగీర్దారు రోడీలు సాంబయ్యగారి పొలం ఆక్రమించడానికి మళ్ళీ వచ్చేరు. కొంపలు తగుల పెట్టేక గ్రామస్థులకు కుసులు లొంగి వుంటాయని వాళ్ళ అంచనా. కాని జరిగిందివేరు. మంది రౌతులూ, పదిసెలలూ యధేచ్ఛగా వాడేరు. ఆడవాళ్ళూ, ముసిలీవాళ్ళూనహా రోడీల్ని చితక్కొట్టేరు.

నాలుగువందలమంది ఆడా, మగా, పడుచూ, ముసిలీ అనకుండా వచ్చిపడ్డారు. గూండాలవద్ద బందూకులూ, జంబియాలూ, కత్తులూ, కర్రలూ, జంజాలూ వున్నాయి. రైతులవద్ద ఒక్కటిలేదు. అయితే మాత్రం వెనకాడేరా ? ఆరుగురికి బందూకు దెబ్బలు తగిలేయి. ఒకరేనా జంకేరా ?

తన పూళ్ళోని పడుచువారు కర్రసాము నేర్చుకొంటున్న ఘటన రంగయ్యకి గుర్తు వచ్చింది. బందూకుల ముందు కర్రలేంచేస్తాయని రానునప్పుకొన్నాడు. ఏమీ చెయ్యలేవు. ఆ మాట నిజమే. ఇక్కడ ప్రాముఖ్యత మనుష్యుడిది. వారి చేతుల్లోవున్న కర్రలవీ కాదు ; బందూకులవీ కాదు.

తమ్మినేని అప్పయ్యగారికి గుండుదెబ్బ తగిలింది. అంత బాధలోనూ ఆయన ఓ రోడీని నేల పడగొట్టేడు. వేగినాటి లక్ష్యయ్యగారికి కత్తిపోటు తగిలింది. ఆయన లొంగలేదు. చేతిలోవున్న దుడ్డుకర్ర తీసుకొని ఓ రోడీని జందెప్పెట్టుగా వేసేసేడు.

ఆడవాళ్లు రౌతులందిస్తూంటే మగాళ్ళు పదిసెలలు విసిరేరు. గూండా లకు రిషీద్ అన్నవాడు నాయకుడట. వాడు పారిపోతూ, పారి

పోతూ ఆడవాళ్ళకి దొరికేడు. పొలంమీద పేచీలోకి పోలేక పొలిమేరల్లో కూర్చున్న ముసిలాళ్ళూ, ముతకాళ్ళూ, ఆడవాళ్ళూ వాడిని పట్టుకొని పులుసు లోకి ఎముకలేకుండా చితక పొడిచేరు. తాను సంపిన రౌడీమూక పని ఎల్లా చేస్తున్నారో చూస్తూ దగ్గర్లో గట్టుమీద తెల్లారుపల్లి జాగీర్దారు నిలబడి వున్నాడు. అతడివి చూడగానే జనం అటు తిరిగేరు. ఈ ఉప్పెన చూసి అతడు ఖమ్మందాకా ఒకటే పరుగు.

ఒక్కొక్క కద జనంలో మరుగుతూన్న నూనెలో పడ్డ నీచిమ'గ్గలా పనిచేస్తూంది. ప్రజలు ద్రేకం, ఆవేశంతో ఉడికిపోతున్నారు.

సాయంకాలం వేళకి పోలీసు నాకాకి వెళ్ళిన మనిషి వచ్చేడు. అక్కడ జరిగిన ఘటనలు చెప్పేసరికి ప్రజలు వుద్రేకాల్ని పట్ట శక్యం కాకుండా పోయింది.

ముసిలి ముష్టివాణ్ణి ఇత్తైహామల్ ముస్లిమీన్ రజాకార్లు పొడిచి చంపేసేరని చెప్తే అమీను మరేం కొంపమునిగిపో లేమలే అన్నాడు. పోలీసు పతేల్ ఫిర్యాదు చేస్తేతప్ప తనకేం సంబంధం లేదన్నాడు. మరో మాట చెప్పేసరికి మండిపడ్డాడు. చచ్చింది నువ్వు కాదుగదా ?....రిపోర్టిచ్చే పని నీకేం వచ్చింది ?....ఎవరివో సంగం వాడివల్లే వున్నావే....యని కర్ర తీసుకొని రెండు కొట్టేడు. జైలులో పెట్టకుండా తరిమేసినందుకు సంతోష పడుతూ అతడు పారిపోయి వచ్చేడు.

ఫిర్యాదుకు పట్టినగతి విన్నాక జనం గర్జించింది. తెల్లారుపల్లి మహిళల దీరగాధలతో ఉబ్బి తబ్బిబ్బులయిపోతున్న మహిళాలోకం ముందడుగు వేసింది. వాళ్ళ ప్రోత్సాహంతో మగళ్లు కదిలేరు. పెద్ద సమాలోహంతో ముసిలివాని శవాన్ని పూరేగింపు తీసేరు. చుట్టుప్రక్కల నాలుగు మూడు పల్లెల్లోని డప్పులూ తాళాలూ వచ్చేయి. వందలూ, వేలూ జనం పోగు పడ్డారు. ఒక్కొక్క మనిషి వచ్చిచేరినకొద్దీ జన సముద్రంలో ఒక్కొక్క కెరటం లేస్తూంది.

ముసలి వానిని హత్యచేసిన రజాకార్లమీద కోపం వుండొచ్చు; తాటస్థ్యం వహించడంద్వారా పోలీసులు రజాకార్లకి ప్రోత్సాహం ఇస్తున్నారనే నమ్మకం వుండొచ్చు. ముసలివాని మరణంలో ఉదాత్తతా కనబడవచ్చును. కాని, రంగయ్యకిమాత్రం ఆతని శవాన్ని పూరేగించడం, దాని కంత సమార్థోహం నచ్చలేదు.

ఆతని అభ్యంతరాలు పలుముఖాలు. కొన్ని పైకి చెప్పగలడు; కొన్ని చెప్పలేదు.

అన్నింటికన్నా పెద్ద అభ్యంతరం పూరేగింపు జరపడానికి ప్రభుత్వం అనుమతిలేకపోవడం. ఇప్పుడైతే తప్పంతారజాకార్లదీ, ప్రభుత్వోద్యోగులదీ. కాని అనుమతి లేనిదే పూరేగింపు జరపడం తప్పంరా తమ నెత్తిన వేసుకోవడం అవుతుందని ఆతని అభిప్రాయం. చట్టరీత్యా సమస్యల పరిష్కారానికి పూనుకోకుండా చట్టధిక్కారానికి పూనుకొంటే పోలీసుల దౌర్జన్యాలకో కారణం కల్పించిన వాళ్ళం అవుతామని ఆతని అభ్యంతరం.

రెండోవేపున మనస్సులో మరో సందేహంకూడా లేకపోలేదు. ముసలి ముష్టివాడు ప్రజలనుకొంటున్నంత త్యాగం చెయ్యగలడనే నమ్మకం ఆతనికి లేదు. నిజాం వుండారో, పోవాలో ఆతని కేం తెలుసును; పాకిస్తానంటే ఏమిటో, హైదరాబాద్ కు ఆజాదీ అంటే ఏమిటో ముసలి వాడికేగాదు. ఇక్కడున్నవాళ్ళల్లో ఎందరికి తెలుసు; ఆ నిర్భాగ్యులు తెగ తాగి క్రిందూమీదూ ఎరగని దళలో చంపేసేరు. వాని నిప్పుడు బ్రహ్మాండ నాయకుణ్ణి పూరేగించడంలో అర్థం ఏమిటి?

కాని, ఈ అభ్యంతరాన్ని అందరివద్దా చెప్పగల దైర్యంలేదు. దైర్యంగా తాను చెప్పగలిగిన అభ్యంతరాన్ని జనం ఖాతరు చెయ్యలేదు.

ప్రొద్దువాటాలే వేళకి రఘునందనరెడ్డి చెల్లెలి మగనితోసహా వచ్చి జరిగిపోయిన దురంతానికి విచారం తెలిపేడు. వందలూ, వేలసంఖ్యలో తీర్థప్రజలూ పోగుపడ్డ జనంమధ్యకు వెళ్ళలేక అంతదూరాన వీధి మొగలో తిన్నెమీద నిలబడ్డాడు. పెద్దరెడ్డి కొడుకుకు అభివాదం చేయవచ్చిన కొందరు పెద్దవాళ్లు సమీపించి మాట్లాడగల దైర్యంలేక అంతదూరంలోనే నిలబడిపోయేరు.

నిశ్శబ్దంగా ఒకరి మొగా లోకరు చూసుకుంటూ నిలబడి వుండడం ఏలాగో అనిపించింది. అయినా తన అంతస్తుకి తక్కువయిన వాళ్ళని ఎల్లా పలకరించాలో చేతగాక రఘునందనుడు తికమక పడ్డాడు. దగ్గరికి రమ్మనదానికి మనస్సు వొప్పడంలేదు. తనకంటే పెద్దవయస్సువాళ్లు తన కంటే మారంనుంచే భయప్రపత్తులతో పరిశీలనగా చూస్తూ చేతులు కట్టుకొని నిలబడ్డం ఎల్లాగో అనిపిస్తూంది. మాట్లాడానికేనా ప్రక్కన మనిషిలేదు. కూడావచ్చిన టావమరిచి జనంమధ్య ఎవరితోనో మాట్లాడుతున్నాడు. ఆ మనిషిని ఎక్కడో చూసిన ట్లనిపించింది. కాని గుర్తురాలేదు.

జనం శవాన్ని కదిలించే ప్రయత్నాలు చేస్తూంటే వుండబట్టలేక దూరాన కనిపించిన రంగయ్యకు కబురంపేడు. పొలం విషయంలో జరిగిన గ్రంథాన్ని జ్ఞాపకం చేసుకొని రంగయ్య మొదట జంకేడు. కాని తప్పలేదు.

రఘునందనుడు ఆ విషయమే ఎత్తలేదు. గతంలో పరిచయం లేనందుకు సంకోచం ప్రకటించాడు. శవాన్ని పోలీసులు వచ్చేవరకూ కదల్చకుండా వుంచకపోతే వచ్చే ఇబ్బందుల్ని జ్ఞాపకం చేసేడు. అందులోనూ తగుల బెట్టేస్తే మరేమన్నావుందా ?

రంగయ్య టాడు కరిచేడు. అనుమతి లేకుండా పూరేగింపు జరపడం తప్పనేంతవరకే తనకు తోచింది. ఇప్పుడు రఘునందనుడు జ్ఞాపకం

చేసినది అంతకన్న ప్రమాదకరమయిన తప్పిదం. హత్యతో సంబంధించిన వ్యవహారం ఆయె.

కాని, ఈ అభ్యంతరాన్నికూడా జనం ఖాతరు చేయలేదు. పోలీసు అమీను ధోరణి విని వాళ్ళంతా మహా ఆవేశపడుతున్నారు. జనంమధ్య రా నెన్నడూ చూసివుండని కొత్తమొగం కనబడింది. పేరుపెట్టి లెక్కపెట్ట గలి ప్రత్యేకత ఆ మనిషిలో కనబడకపోయినా, చుట్టూచేరిన గ్రామ యువ కుల సంఘే ఆతనిని రంగయ్యకు చూపింది. తన అక్కగారుకూడా ఆయ నతో మహాపరిచయం వున్నట్లు ఏమిటో మాట్లాడుతూంది. అసలు సంరంభం అంతా అక్కడే వున్నట్లు తోచింది. రంగయ్య ఆయన దగ్గరి కెళ్ళేడు. ఎందుకు చెప్తున్నాడో ఎరక్కుండానే పూరేగింపును అపదంలో తోడ్పాటు కోరాడు. అంతా చెప్పాక గుర్తువచ్చింది. ఆయన పేరుకూడా తెలియదు. అడిగేడు.

“తమ పేరు....”

ఆ యువకుడు సగౌరవంగా అభివాదన చేసేడు.

“సత్తిరెడ్డి....”

మనిషిలాగే పేరుకూడా సర్వసాధారణమైనదే. ఆ పేరు కొందరికి భయోద్రేకాలు కలిగించి వుండేదేమో. కాని రంగయ్యకు ఆ పరిచయం లేదు. రజాకార్లుచేస్తున్న ఇల్లాంటి దురంతాలను ప్రభుత్వంద్వారానే ఆపిం చాలిగాని ప్రజలు చెయ్యిచేసుకోదం మంచిది కాదన్నాడు. నిజామే దీనిని ప్రోత్సహిస్తున్నాడనేవాదం వస్తుందనే ఆలోచనతోనో యేమో నిజాం ఈ మధ్యనే చేసిన ఫర్మానామాట జ్ఞాపకం చేసేడు. దౌర్జన్యకారుల్ని అణిచేస్తా మన్న ఆ ప్రకటనమీద హైదరాబాద్ లో తనకు కలిగిన అనుభవం విశ్వా సాన్ని కలిగించకపోయినా ప్రస్తుతం జనాన్ని వెనక్కి లాగిపట్టేటందుకు దానిని ఉదాహరించక తప్పిందికాదు. ఆ పూరేగింపు సాకుచూపి, పోలీ సులు మళ్ళీ దాడులు చేస్తే:

సత్తిరెడ్డి ఎంతో శాంతంగా, తాను చెప్పింది ఓ వాచనే కానట్లు నిర్లక్ష్యంగా సమాచారం ఇస్తుండే రంగయ్యకు ఏమనడానికి తోచలేదు. పోలీసులు దాడిచేయడానికి ఓసాకుకూడా కావాలా ; సాకు దొరక్కుందానే చేసుకోవాలనే రాపత్రయానికి బతులు చీటికి మాటికి మీదపడే దురలవాటు మానిపించాలన్నాడు. • వాళ్ళకి ఏదయినా సాకే. షాపుకారు రంగయ్య పిండిప్రోలు దేశముఖ తనకు బాకీవున్న జొన్నలు ఇవ్వాలనడిగినందుకు ఆయనమీద కేసులు పెట్టించేడు. ఆ మనిషి దొరకలేదని ఆయన భార్యని నానాబాధలు పెట్టేరు. జొన్నలు ఇవ్వాలనడమే ఓసాకు అయితే మరి కాని దేమిటి ;

నల్లగొండజిల్లాలో నిరుడు 25 మందిని చంపేసేరు. పదహారు వేలమందిని కొట్టేరు. పదిహేనులక్షల రూపాయల అస్తి నాశనం చేసేరు. నూరుమందివరకూ పడుచుల్ని చెరిచేరు. వీటన్నింటికీ సాకులేవున్నాయా?

అంతవరకూ ఎందుకు ; ఈ ముసిలివాణ్ణి చంపడానికి వాళ్ళు చూపించిన సాకు ఏమిటి ;

రంగయ్య అన్నీ విన్నాడు. పరిస్థితులు ఇల్లావున్నాయి గనకనే తొందర పడకూడదని నీతి చెప్పేడు.

కాని సత్తిరెడ్డి చెప్పింది దానికి ప్రత్యక్ష విరుద్ధం.

ప్రతిపేటలోనూ వలంటీరు దళాల్ని కూర్చుకొని దౌర్జన్యం చేస్తున్న వారిని కాస్త అదుపులో పెట్టాలన్నాడు. ప్రజల పోరాటాలనుండి నేర్చుకో వలసిన : పాఠాలలో అదొకటి. ఒకటికాదు. అతిముఖ్యమైనదని ఆయన అభిప్రాయం.

నిజాం నవాబు ప్రభుత్వం మద్యముగాలనాటి అనాగరిక ప్రభుత్వం అన్నాడు. దానిని ఇల్లాగే సాగనిస్తే అసలు మనుష్యజాతి అభివృద్ధినే అవ మాన పరచడం....

ఆ మాటలకి ప్రజలు హర్షం వెలిబుచ్చుతున్నారు । ఏదాది క్రితం పోలీసులూ, మిలిటరీవచ్చి మదతకొట్టును సాగించినా గుర్తు లేవన్నమాట. పైగా ఎవరో తన్ను అవహేళన చేయడానికా అన్నట్లు రాజకీయ నినాదం ఒకటిచ్చేరు.

“నిజాము భారత యూనియన్ లో చేరాలి.” •

నిజానికి ఆ నినాదం తనకూ అంగీకారమే. కాని, ఆ ఇచ్చిన మనిషి, సమయమూ చూస్తే తనను హేళన చెయ్యడానికే వృద్ధీకంచినట్లనిపించింది.

ఆ నినాదం ఇచ్చింది నరిసిరెడ్డి కొడుకు భాగ్యరెడ్డి. అతనికి యూనియనేమిదో, దానిలో నిజాము చేరితే ఏమిదో తెలియదు. పది రోజులక్రితం దొంగులబండి తోలుకొని హైదరాబాద్ వెళ్ళేడు. పట్నంలో ముసల్మానులంతా హడావిడి చేస్తున్నారు. అత డడేమిటని వాకబుచేసేడు. నిజాం మంత్రులు అయిదుగురు ఢిల్లీలో స్కార్గుతో మాట్లాడానికి వెళ్ళే రట. కాంగ్రెసువాళ్లు నిజాము యూనియన్ లో చేరిపోవాలన్నారట. వెళ్ళిన వాళ్ళల్లో ఇద్దరు పనికిరా దన్నారుట. ముగ్గురేదో షరతులు పెట్టేరుట. * ఇత్తైహామల్ ముస్లిమీన్ చేరవద్దని చెప్తుంది. వాళ్ళ నాయకుడు కాశీం రజ్వీ రంకెలేనూ ఏదో కరపత్రం వేసేడు. భాగ్యరెడ్డి ఓ కరపత్రం సంపాదించి, మదతపెట్టి దొడ్డులో దోపుకొని పదేపదార్థంగా తీసుకొచ్చేడు. యూనియ నన్నది కొత్తమతం ఏమన్నా కాదుగదా యని తన్ను ప్రశ్నించేరు.

* 1947 జూలై 25 న ఢిల్లీలో సంస్థానాధీశులసభ జరిగింది. దానికి నిజాము తరపున చర్తారీ నవాబు, ఆలీయార్ జంగ్, పింగళి వెంకట్రామారెడ్డి, మాంక్షన్, అక్బర్ షహీదులు హాజరయ్యేరు. కొన్ని షరతులతో నిజాము యూనియనులో చేరడానికి చర్తారీ నవాబూ, మాంక్షనూ, ఆలీయార్ జంగూ సమ్మతించారనీ, మిగతాయెందరూ వ్యతిరేకించారనీ ఆ రోజులలో పత్రికలలో వార్తలు వచ్చేయి.

తాను ఎంతో ఓసికతో రాజకీయ విషయాలు చెప్పేడు. ఆ భాగ్య రెడ్డి అనాడు తాను చెప్పినవన్నీ తనమీదికే తిప్పికొడుతున్నట్లు నిపించింది.

ఛత్తారీ నవాబు యూనియన్ లో నిజాము చేరవచ్చునన్నాడు. ఆయన్ని చంపుతామని ఈ ఇత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్ గంతువేసింది. వాళ్ళే నేడు ఈ ముసిలాడిని చంపేసేరు. అటువంటి దుర్మార్గులు యూనియన్ లో చేరవద్దంటున్నారంటే అదేదో మంచిదై వుండాలి. భాగ్యరెడ్డి ఆ ఆలోచన తోనే ఆ నినాదం ఇచ్చేడు.

జనానికి ఆ మాత్రమూ తెలియదు. యూనియన్ అనేమాటను వాళ్ళెన్నడూ వినలేదు. కోటమ్మ అడిగింది.

యూనియనంటే 'బ్రిటిష్' అని భాగ్యరెడ్డి ఒక్కకేక పెట్టేడు. తెలంగాణాను అనుకొనివున్న కృష్ణా, గుంటూరు, గోదావరి జిల్లాలు బ్రిటిష్ ప్రాంతాలు. నందిగామ, దెజవాడ, పల్నాడు మొదలయినవన్నీ బ్రిటిష్ ప్రాంతాలు. అక్కడ తమర్ని పీడించే వెట్టి. ఈ దురన్యాయాల ఇంతగాలేవని చెప్పుకొంటారు నిత్య జీవితంలో ఎన్నోమాట్లు 'బ్రిటిష్' లోకిపోయి బ్రతుకుదామని కలలు కన్నవాళ్ళే. అందుచేత యూనియన్ అంటే బ్రిటిష్ ప్రాంతాలే అనే వ్యాఖ్యానం వినబడగానే వాళ్ళ పుత్సాహం పురకలేసింది. కొత్తగా పున్నమాటనువదిలి పాతమాటనే పుసయోగించేరు.

"బ్రిటిష్ లో చేరిపోవాలి."

బ్రిటిష్ వాళ్ళు పోతాం మొర్రో అంటూంటే, వీళ్లు వాళ్ళతో చేరిపోతామంటూ నినాదం ఇవ్వడం రంగయ్యకు పెగటు అనిపించింది. మాట్లాడకుండా వెనుతిరిగేడు. ఇంటికి వెళ్ళేవరకూ తరుముకొస్తున్నట్లు నినాదాలు వినిపిస్తూనే వున్నాయి.

కొంతసేపు జనం బ్రిటిష్ లో చేరిపోవాలని గంతులేసేరు. పోలీస్ అమీన్ కొట్టిన దెబ్బలు చిమచిమ లాడుతూంటే ఆత డన్నమాటలు గుర్తు

చేసుకొని ప్రొద్దుటి వార్తాపారుడు 'సంగం జిందాబాద్' అన్నాడు. ఈ మాట అంతా అందుకున్నారు. సంగం అందరికీ తెలిసినది.

'సంగం జిందాబాద్'

'బ్రిటిష్ లో కలవాలి. —నినాదాలమధ్య శవం లేచింది. కొండరాళ్ళ మధ్య పెద్ద హోరుతో పరవళ్ళు కొమ్మతూ ఉరకలువేసే వాగులాగ ఇరుకు వీధులలో జనప్రవాహం కదిలింది.

పూరేగింపు సిలార్ ఇంటివద్దకు వచ్చేసరికి ముంతాజ్ రెండు చేతులతో ఇన్నిపూలు శవంమీద చల్లింది.

వీధిలో దారికడ్డంగా ప్రవహిస్తున్న మురుగుజాటి మీదుగా పురకలు వేస్తూ జనం కదిలింది.

నినాదాలు పక్కటిల్లేయి. ముసలి ముష్టివాని దుర్మరణానికి విచార పడుతూ వీధిలోకి వచ్చిన సిలారు చెవులు మూసుకొని యింట్లో చూరేడు.

జనం గర్జించింది.

"నిజాం సర్కార్ ముద్దాబాద్"

ఎ ని మి దో ప్ర క ర ణం

తెల్లవారేసరికి పదిమంది పోలీసులతో అమీన్ వెంటరాగా శర్మిలిన స్పెక్టరు రమణారెడ్డి వూళ్ళోకి రానూవచ్చేడు. వాళ్ళవుద్దేశం తెలిసి జనం సర్దుకొనేలోపున పదిమందిని అరెస్టుచేసేడు. ఎందుకు అరెస్టు చేసేదో ఆర్థం అయ్యేలోపున వాళ్ళు కమములు కట్టేలాగ కొట్టనూకొట్టేడు. అందరినీ లాక్కుపోయి గడీలో పెట్టేడు. కవేరి సావట్లోని కటకటాలగదిలో పడేసేడు. అప్పుడు విచారణకు పూనుకొన్నాడు.

రమణారెడ్డికి ముసిలివాడిని ఎవరు చంపేరో తెలుసుకోవడం ముఖ్యంకాదు. శవాన్ని ఏంచేసేరని అడగలేదు. పోలీసులు వచ్చేదాకా వుంచక ఎందుకు కదిపేరని ప్రశ్నించలేదు. అసలు వెనకటిరోజున రజా కార్లు వూళ్ళోకి వచ్చేరనీ, వచ్చి ఓ అమాయకుణ్ణి చంపేరనీ ఆయనకు తెలుసునో, తెలియదోకూడా ఆర్థంకాలేదు. ఆయన ప్రశ్నలన్నీ సత్తిరెడ్డి అనేవానికోసం. అత డెక్కడున్నాడు ; ఎక్కడనుంచి వచ్చేడు ; ఎక్కడి కెళ్ళేడు ; ఎప్పు డొచ్చేడు ; ఎప్పు డెళ్ళేడు ; ఎవరితో మాట్లాడేడు ; ఏం మాట్లాడేడు ; ఇదీ దోరణి. ఆ ప్రశ్నలకోరికలులేదు, ఆపులేదు.

ఎంతకొట్టినా ఎవ్వరూ ఏమీ చెప్పలేదు. చాలమందికి సత్తిరెడ్డి ఎవరో తెలియదు. అంతా ఆమనిషిని చూసేరుగాని ఆయన్ని గురించి ఎరగరు. తమకు తెలిసిందికాస్తా చెప్పినా రమణారెడ్డి వూరుకోడు. కనక వాళ్ళు చూసేమని చెప్పడానికికూడా సిద్ధపడలేదు. ఆయన్ని ఎరిగిన వాడల్లా వెంకటయ్య ఒక్కడే. ఏమీ ఎరగనని తప్ప అతనినోట మారుమాట రాలేదు.

రమణారెడ్డి అన్నీ తెలుసుకొనే పచ్చినట్లు తోచింది. ఊరేగింపులో ఆ వీధిలో వాళ్ళ యింటివద్ద మంచిసీళ్ళిప్పించలేదా. వీళ్ళ యింటివద్ద మాట్లాడేవువాదా యని అట్టిపుట్టి అనవాళ్ళతో అడుగుతున్నాడు. కూపీ యిచ్చినవా దెవదో వివరింగానే యిచ్చేడు. రమణారెడ్డి ప్రశ్నలకి వెంకటయ్య అశ్చర్యపడ్డాడు. తన కంటితో చూసినట్లే అడుగుతుంటే అశ్చర్యం గాకేముంది ? కాని, ఆ భావాన్ని పైకి కనబడనివ్వలేను. ప్రారంభించి నప్పటిలాగే చివరకంటా ఒక్కటేమాట. “ఏమీ తెలియదు” ప్రశ్నలు వెయ్యలేక ప్రాణం చాలొచ్చి రమణారెడ్డి వెంకటయ్యని వేరే గదిలో పడేయించేడు.

వెంకటయ్యని వేరేగదిలో పడేసేరనీ, క్రూరంగా కొడుతున్నారనీ వార్త తెలిసి సత్తెమ్మ మ్రాన్నడిపోయింది. చేతిలో పని పారేసింది. కోటమ్మని సాయం పిలిచింది. ఇద్దరూ గడికి బయలుదేరేరు.

వెళ్ళి తాను ఏంచేయ దలచిందో సత్తెమ్మ ఆలోచించనేలేదు. వెంకటయ్యని కాపాడాలి. అంతేవృష్టి.

బయలుదేరుతూ కోటమ్మని పిలిచింది. కోటమ్మ. వెంకమ్మ. మంగమ్మ. లక్ష్మి వగైరాలను పేరుపేరున పిలుస్తునే చంటిదిడ్డను చంక నేసుకొంది. ‘ఎక్కడికి పోతున్నావే నీ తాడుతెగా’ యని అశీర్వాదిస్తున్న భర్తవేపు ధూత్కారంగా చూస్తూ గబగదా అడుగువేసింది. మనవాళ్ళని ఎందుకు పట్టుకొన్నారో, ఎందుకొక్కడుతున్నారో కనుక్కుందాం రమ్మని రంకెవేస్తుంటే ఆ యమ్మా, ఈ యమ్మా ఓ పదిమంది కదిలేరు.

వీళ్ళు వెళ్ళేసరికి గడి గుమ్మంలో చాలమంది చేరి వున్నారు. అంతా ముసిలీ, ముతకా, పిల్లా, మేకాను, తమ కొడుకునో, అల్లుణ్ణో, తమ్ముణ్ణో తండ్రినో కొట్టవద్దని వేడుకోడానికి, వాళ్ళు ఏమీ ఎరగరని చెప్పుకోడానికి చేరేరు అంతా. లోపలనుంచి వినిపిస్తున్న గద్దెంపులూ, మొర్రో మొర్రో మన్న యేడ్పులూ వింటూ నీరసంగా, నీరవంగా గోడలకి జేరబడిపోయి

జున్నారు. మధ్య మధ్య ఒకడు లేస్తాడు. ఏదో గుర్తువచ్చినట్లు సర్కిల్ డిగ్గిరికో, అమీన్ వద్దకో తూలితూలిపోతూ బయలుదేరుతాడు. అతని వెనక్కాల మిగిలినవాళ్లు కూడా లేస్తారు. కదులుతారు. ఎవరికివారికే అధికారితో మాట్లాడ్డానికి భయం. కాని. ఎవరో ఒకరు సాహసంచేస్తే పనిలోపని తానూ ఓమాట అనడానికి. తనవాడుకూడా ఒక డక్క దున్నాడని గుర్తు చేయడానికి. మిగిలినవాళ్లు లేస్తారు.

వెళ్ళి ప్రాదేయపడుతున్నారు. అపరాధం చెప్పుకొంటున్నారు. కాలొక్కుతామని నోటితో అనడమేగాక క్రియారూపంలోకూడా కాళ్ళ ముందు సాగిలిపడుతున్నారు. “చాంచల” మంటున్నారు. ఆ వుద్యోగి గడుముతే నిశితో మళ్ళీవచ్చి అవీదిగోడల్నే. అచెట్లనే ఆశ్రయిస్తున్నారు.

గఢీ గుమ్మంలోకి పచ్చేసరికి అక్కడ చుట్టకాయస్తూ కూర్చున్న ఒకడు కోటమ్మను పలుకరించేడు.

“కారపుముంత తెచ్చేవా ?”

కోటమ్మ పులికిపడింది. సత్తెమ్మ తిరిగిచూసింది. ఆ పలుకరింపు ఎవరినో ఇద్దరికీ అర్థంకాలేదు. ఆ కూర్చున్నవాడుకూడా వాళ్ళని ఆ సందిగ్ధస్థితిలో అట్టేసేపు వుంచలేదు. తన పలుకరింపు వుద్దేశాన్ని పక్కవాడికి వివరించేడు. ఇద్దరూ నవ్వుకొన్నారు.

“ఈవిడ బండమీద ఆదాళ్ళని కూర్చోబెట్టుకుని కళ్ళల్లో కారం గుండ ఎల్లాకొట్టాలో నేర్చుతూంది.”

“మొగుడి కళ్ళలోనా ?”

ఇద్దరూ విరగబడి నవ్వేరు. మొదటివాడు లేచి నిలబడ్డాడు. ఆరోజున ఆమె బండమీద చేసిన అభినయమూ, గంతులూ మిత్రునిముందర ప్రదర్శిస్తూంటే నవ్వలేక దొక్కలుపట్టుకు దొర్లిపోయేరు.

కోటమ్మ పదడుగులువేసి సత్తెమ్మచేవిలో వూదింది.

"వీడో ఖుఫియా, ఆరోజున బండమీద నేను అన్న మాటలన్నీ విన్నాడన్నమాట. లంజ...."

సత్తెమ్మ వాడి ఆకారాన్ని గుర్తుపెట్టుకోడానికై వెనక లిరిగింది. కోటమ్మ ఆమెచేయి పట్టుకు గుండించి.

గతీ గుమ్మంలోకి వెళ్ళేకగాని సత్తెమ్మ తాను చెయ్యవలసింది ఏమిటని ఆలోచించలేదు, తాను ఎందుకొచ్చింది ; వెంకటయ్యను విడుదల చేయమని ఎవర్ని అడుగుతుంది ; వెంకటయ్య నీకు ఏమవుతాడంటే ఏం చెప్తుంది ; ఈమధ్య జరిగిన గొడవగోళాల అనంతరం తాను వచ్చిన పని చెప్తే నలుగురూ నవ్వరా ;

ఈ నగునాటునుంచి బయట పడడానికి ఆమెకోమార్గం తోచింది. సుమిత్రతో తనకు స్నేహంవుంది. ఆమెతో చెప్పొచ్చు. చెల్లెలిమాట రమణారెడ్డి కాదనగలదా ; జైలులో పెడితేపెట్టేరు. కొట్టకపోతేసరి. ఆమాత్రం సాయం సుమిత్ర చేయలేదా ; సత్తెమ్మ పక్కగుమ్మాన చటుక్కున లోనికి చొరబడింది.

లో గుమ్మంలో కిష్టయ్య ఎదురయ్యేడు.

సత్తెమ్మను చూడగానే తోళ్ళపొలంకథ గుర్తువచ్చింది. కసి తీర్పు కొనేటందుకు సమయం వచ్చిందనుకొన్నాడు. దారికడ్డంగా నిలబడ్డాడు.

"ఎక్కడికి ?"

సత్తెమ్మ వినిపించుకోలేదు. వినిపించుకొనేటట్లులేదు. పక్కకు తప్పించుకొని చీరున లోపలికెళ్ళింది. ఆమె వెనకనే వస్తున్న కోటమ్మను అపుచేసే హడావిడిలో కిష్టయ్య సత్తెమ్మమాట మరిచిపోయేడు.

వెంకటయ్యగురించి ఏమి చెప్పకపోయినా సుమిత్ర ఆమె రాక లోని ఘడ్డేశాన్ని అర్థంచేసుకొంది. అరెస్టుచూ. కొట్టుళ్ళు గురించి వాళ్ళు వింటున్నారు. ఇట్లు బాగా లోపలగావున్నా డెబ్బయితింటున్నవాళ్లు పెడు

తున్నగోల. కేకలు లోనికి వినిపిస్తూనే వున్నాయి. కాని, ఎవ్వరూ ఏమీ చెయ్యగలదిలేదు. బహుశా అలా దెబ్బలుకొట్టడం కొత్తగా తోచనేలేదో యేమో. వాళ్ళెన్నడూ ఇట్లాంటి పుటనల్లో ఇదేమని అడగడంవుండదు. అడిగినా విషయం తెలుసుకొనేటంతవరకే, అంతకుమించి కలగదేసు కొంటే వినేవాళ్ళెవరూ?

సత్తైమ్మ అక్రోశానికి సుమిత్ర చెప్పగల వోదార్పుమాట ఒక్కటి లేకపోయింది. అప్పుడే ఆవేపువచ్చిన శివరామిరెడ్డి ప్రశ్నించేడు.

“ఎవరా సత్తిరెడ్డి ?”

“అదేమో చిన్నబాబు చెప్పాలి.”

సత్తిరెడ్డి రఘునందనుజ్ఞచూసి తన కాలేజీ సహాధ్యాయి యని గుర్తించేడు. ఆతనితో మాట్లాడేడుకూడా. ఆ అవకాశాన్ని సత్తైమ్మ వుపయోగించు కొంది.

సత్తిరెడ్డి తన తమ్ముడిలో మాట్లాడిన విషయం రమణారెడ్డికి తెలుసు. కాని, అమాట నాతడు పైకి రానివ్వలేదు. ఆతనికి కావలసింది సత్తిరెడ్డి ఎవరనికాదు, ఆ విషయం తన తమ్మునికంటే తనకే బాగా తెలుసు. కావలసిందల్లా అత దెక్కడున్నాడనేది. దానిపై అతడి నడిగి ప్రయోజనంలేదు. అందుకే ఆరోజున సత్తిరెడ్డి తన తమ్ముడితోకూడ మాట్లాడేదని తెలిసినా రమణారెడ్డి పట్టించుకోలేదు. ఆవిషయం శివరామిరెడ్డికి తెలియదు. ఆశ్చర్యం ప్రకటించేడు.

ఆక్కడేవున్న రఘునందనుడు అమాటను ఒప్పుకొన్నాడు.

“కాలేజీలో నా సహాధ్యాయి. నిన్న కనిపించడమే. మళ్ళీ ఈమధ్య చూడలేదు.”

తనకు దొరికిన అవకాశాన్ని సత్తైమ్మ చివరికంటా వినియోగించు కొంది. సత్తిరెడ్డి చదువుకొన్నవాడు. పెద్దయింటివాళ్ళతో పరిచయా

బున్నవాడూను. ఆతడెవరనీ. ఎక్కడున్నాడనీ పారేరుతనం చేసుకు బ్రతికే వాళ్ళని అడుగుతే వాళ్ళేంచెప్తారు ?”

పైకి చాల బలమయిన ప్రశ్న. నబబుగానే కనిపిస్తోంది. కాని శివరామరెడ్డికి నమ్మకం కలగలేదు.

“నీకు. తెలియకపోవచ్చు. కాని పెంకటయ్యకి • ”

ఆ ప్రశ్నకు సత్తెమ్మవద్ద సమాధానంలేదు. రాజిరెడ్డి ఆమెకు సాయం వచ్చేడు. సత్తిరెడ్డికోసం విచారణ జరుగుతుందని ఆతని కింత వరకు తెలియదు. తెలిసివుంటే ఇంతక్రితమే

ఏమిచేసి వుండేవాడో మాట పూర్తిచేసుకుందానే రాజిరెడ్డి కచ్చేరి సావడి వైపుగా చరచరా నడిచేడు.

అతిమి వెళ్ళేసరికి. ఆడవాళ్ళూ. ముసలివాళ్ళూ అంతా గడ్డి గుమ్మంలో చేరేరు. తమవాళ్ళందరినీ విడుదల చేయమంటున్నారు. గొల్లన గోల పెడుతున్నారు. రమణారెడ్డి కోపంతో గంతులేస్తున్నాడు.

ఆతని విచారణ ఇప్పుడు సత్తిరెడ్డిని గురించీకాదు. ఆతడెక్కడున్నాడనీకాదు. యూనియన్ లో చేరాలన్నవాళ్ళెవరు ? నిజాం సర్కారు కన్న యూనియన్ లో ఏం వారుగుతుందని ?

అల్లాంటి ద్రోహం తలపెట్టినవాళ్ళ చర్యం వాలిపించేస్తాడు. కాంగ్రెసు ఏమన్నా అడ్డుకుంటుందా ? సంగం సాయం వస్తుందా ?

అది జరిగేసనికాదు. సంస్థానాల వ్యవహారాలలో మే మేమీ కలగ చేసుకోమని వదలు అన్నాడు. గవర్నర్ జనరల్ మౌంట్ బాటెన్ హామీ వుంట. ఈముందలేం చేస్తారు ?

నవాబు పాలనలో ఇంత తిండేనా తింటున్నారు. యూనియన్ లో చేరితే ఇంక మనుష్యులుకూడా మిగలరు

నిముషానికోఫక్కి బుజ్జగింపు. బెడరింపు. రంకెలు. అనునయం. అశలుచూపడం. శిక్షదండం యుశిపించడం రమణారెడ్డి ఏకపాత్రాభినయం నడుపుతున్నాడు.

అక్కడున్నజనంలో ఆమాటలఆర్థం, రాజకీయ పరిణామాల రహస్యమూ తెలిసిం చెందరికి ? అతని మాటల్లో వాళ్ళకి తెలిసిందల్లా శిష్య భాగం మాత్రమే.

రమణారెడ్డి చీరుతాను, చంపుతాను అంటూంటే తమ అంధువుల విడుదలకోసం వచ్చినజను వదవద వణికిపోయేరు. దాంచలమంటూ తమ అల్పత్వం ప్రకటించి ఆశిష్యత్వతివారి పదకుండా తప్పించుకు పోవాలని మహా శ్రవడుతున్నారు.

ఆ వృత్తం చూసేసరికి రాజిరెడ్డికి చాలవెగటు కలిగించింది. పెద్ద బావమీద అతని కెప్పుడూ సదభిప్రాయంలేదు. రెండోపైవునాఅంటే. రమణారెడ్డి పెద్దకుటుంబాల ఆధిక్యతా ప్రాముఖ్యతా రక్షింపబడాలనే దోరణి గలవాడు. కాని దానిని కాపాడుకొనేశక్తిలేని దున్నబుడు. ఆ దౌర్బల్యమే అతని సంసారంలో చిచ్చుపెట్టింది. భార్యా భర్తలమధ్య మహాద్వేషాన్ని కల్పించింది. అయినా దానిని గుర్తించగలనేయ్యా, ఓహూకూడ అతనిలో లేదు. అతని దృష్టిలో చెల్లెలిమగడు ఓ అభాజనుడు. మనుష్యుల్లో ఎక్కువ తక్కువలు లేవనీ, జాగీర్దారీ, జమీందారీ పద్ధతులు సంఘాన్ని అగాధం లోకి ఈడుస్తున్నాయనీ చెప్పే పరమ కమ్యూనిష్టు, మర్యాద నిలుపుకోవా లనే దాంధకూడాలేని శుద్ధ అవివేకి.

అనేక సమస్యలమీద బావా, బావమరదు బద్దరూ అనేకమార్లు చర్చలు జరిపి ఇద్దరూ ఒకే నిర్ణయానికివచ్చేరు. ఇంక మాటలనెవసరం అని ఒక్కమారే అనుకున్నారు.

అటువంటి మరిది ఈ సమయంలో రావడమూ, వచ్చినవాడు నోరు మూసుకుహార్చక సత్తిరెడ్డిసంగతి వాళ్ళకెంతెలుసు నన్నడగ మనడముతో రమణారెడ్డి అగ్గిపుంత అయిపోయేడు. చిరాకుపడ్డాడు. అరక్షణంలో ఉధయలూ ఘరియేున్నారు. ప్రజలు విస్తుబోయి చూస్తున్నారు.

రాజిరెడ్డి చిరాకు ప్రజలమీదికి తిరిగింది.

“ఇంతమంది వున్నారు. మీవాళ్ళని లాక్కుపోలేమా, మీకు అడ్డం ఎవరు రాగలరు?”

ఓ ముసిలివాడు రాజిరెడ్డి ప్రతిపాదనను ఖచ్చితంగా నిరాకరించేడు.

“బాంబేలం అంతవనా?”

వాళ్ళ మెత్తదనంచూసే ఇంతింత దారుణస్పనులు చేయగలుగు తున్నారని రాజిరెడ్డి అభిప్రాయం. కాకపోతే వూళ్ళో వాళ్ళమీద ఈదాడి ఎందుకు? రజాకార్లువచ్చి ఓ ముసిలాబ్బీ చంపడంఏమిటి? అసత్తిరెడ్డి ఎవరు, ఈ ముత్తిరెడ్డి ఎక్కడికెళ్ళేదని ప్రశ్నలేమిటి? ఎవరు చంపేరని ఏమన్నా అడిగేరా? ఒక్క రొడిని అరెస్టుచేసేరా?...జరం నోరుమూసు కూర్చుంటే ఇల్లా దబాయస్తారు.

బావమరది మాటలు వింటున్న రమణారెడ్డి కోపం పట్టలేకపోయేడు. ఆతనిమీద ఇంతకాలంగా పేరుకొనివున్న అసహ్యం కట్టలుతెగింది. దానికి తోడు తన వుద్యోగంలో అలవడే చురుకుదనం ఒకటి. రెండూ కలిసేయి. ప్రక్కనున్న తేబియమీద పడివున్న హోల్డరు నందుకొన్నాడు. అలవాటు పడ్డ చురుకుదనంతో అరక్షణంలో రివాల్వరు చేతికివచ్చింది. మరుక్షణంలో రివాల్వరు రాజిరెడ్డివేపు తిరిగింది.

అంతవరకూ తాందేలునడకగా సాగుతున్న ఘటనలు విద్యుద్వేగాన్ని అందుకొన్నాయి.

రాజిరెడ్డి వెనకనే ఇంట్లోవాళ్ళంతా కచేరీ చావడివేపు వచ్చేరు. ఎవరూ ఏమనడానికి. ఏమి చెయ్యడానికి కూడా వ్యవధి లేకుండానే బాప. బావమరదులమధ్య ఘర్షణ పెరిగిపోయింది. రమణారెడ్డి హోల్డరు నందు కొంటుండగనే సుమిత్ర ప్రమాదాన్ని పసికట్టింది. అన్నగారి స్వభావం ఎరిగి వుండడంచేత భర్తకు కలగనున్న అపాయాన్ని గ్రహించడం కష్టమేం కాదు. మగళ్ళి కాపాడుకోవాలంటే వెంటనే కదలాలి. ఒక్క అంగలో

సావిదిమీద కొచ్చింది. క్రింద వొడ్లుతున్న రూళ్ళకర్ర తీసుకొంది. ఆమె పుద్దేశాన్ని అన్నగారు గ్రహించేలోపున రివాల్వరు పట్టుకొన్న చేతిమీద ఒక్కదెబ్బ కొట్టింది.

రివాల్వరు ఎగిరి అంతమానాన పడింది. పడిన అమరుకి పేలింది. పేలుడుచప్పుడు వినగానే గుమ్మంలోని జనాన్ని తోసుకుంటూ, తొక్కుకుంటూ పోలీసులు పారిపోయేరు.

అదృశ్యం విని రాజిరెడ్డి వెనక్కి తిరిగేసరికి రమణారెడ్డి చెల్లెలిగొంతు నులుముతున్నాడు. ఒక్కక్షణంక్రితం తన తలమీదుగా పోయిన మృత్యు చ్చాయల నాతడు ఎరగనే ఎరగడు. కాని తనభార్య యిప్పుడు మృత్యు చ్చాయలో వున్నదని గ్రహించేడు.

తడుముకోకుండా, ఎక్కడ తగిలేదీ ఆలోచించకుండా ఊతం తీసుకొని ఒక్కతన్ను తన్నేడు.

దూదిమూటమీద తన్నినట్లు మెత్తని చప్పుడు, ఆ అమరుకి ఊపిరి పట్టిపోయి గతుక్కుమన్నదృశ్యం. ఆయువుపట్టులో తగిలిన తన్నుకి రమణారెడ్డి చెల్లెలిగొంతు వదిలి తన చొక్కాలు పట్టుకొన్నాడు. మరుక్షణంలో నేలని దొర్లాడేడు.

* * * *

సుమిత్ర వెనువెనుకనేవున్న సత్తెమ్మ సమయం కనిపెట్టింది. వంట చెరుకు నరకడానికై తెచ్చి గోడకు జేరవేసిన గొడ్డలి చటుక్కున అందుకొంది. వెంకటయ్యను వుంచిన గది తాళంచెవులు ఎవరివద్ద వున్నాయంటే చెప్పేవారెవరు ; ఇచ్చేవారెవరు , చేతిలోవున్న గొడ్డలితో ద్వారబంధం పేళ్లు రెండుడగొట్టింది. పరిస్థితులన్నీ చూస్తూ ఏమీ చెయ్యలేక గదిలో కుంటుకుంటూ అలంగం తొక్కుతున్న వెంకటయ్య తలుపులు విడిపోగానే చొక్క వురుకులో బయటికి వచ్చేడు. వస్తూనే ఉచ్చులనుంచి బయటపడ్డ పెద్దపులిలా దొబ్బరించేడు.

“ఇంకా చూస్తారేం?”

అతడు పెట్టిన కేకతో జనం నిస్తబ్ధుల వాదిలి బయటపడ్డారు. రాజిరెడ్డి వృషభాసం కదలించలేకపోయినా ఒక్కకేకతో తిరగబడి చూసింది. అలాగే, ఆ ముసిలాగే, ఆ బానిసలే, ఒక్క ఉడుటున లోనికి తోసుకొచ్చేరు. పెద్ద కోలాహలముధ్య కచేరీ సావడి గది తలుపులు విడిపోయాయి.

శైలింతా విడుదలయ్యేరు. పెద్దపులులు బయటపడ్డట్లే, వస్తూనే అటూయిటూ చూసేరు. ఉదయంనుంచీ తమరిని యమకొట్టుడు కొట్టించిన రమణారెడ్డి అక్కడ పడుండాలి. కనిపించలేదు. కనిపిస్తే కీళ్ళు విప్పేసి వుండేవారు. మంది అంరా హడావిడితో వుండగా రఘునందన రెడ్డినీ, అమీనునూ తోడుచేసుకొని శివరామిరెడ్డి పెద్దకొడుకును ఇంట్లోకి పట్టించుకు పోయేడు. అసంగతి నెవ్వరూ గమనించనేలేదు. లోనికున్న ద్వారం మూతబడింది.

జనం అటూ యిటూ చూసేరు. కసిరీర్చుకొనేటందుకు మనిషి అక్కడలేడు. ఇంక అక్కడున్న కుర్రీలూ, బల్లలూ, మంచాలమీద కసి తీర్చుకొన్నారు. క్షణంలో అవన్నీ విరిగిపోయేయి. తర్వాత అంతవరకూ తమరిని బంధించిన గదితలుపులు బద్దలుకొట్టేసేరు. అగది వాళ్ళ అసమర్థతకి మూర్తిమంతం. బానిసత్వానికి చిహ్నం. వాళ్ళ లోకువతనానికి నిదర్శనం. తిరుగుబాటులో మొట్టమొదట వాళ్లు దానినే ధ్వంసంచేసేరు.

ఇంతలో ఇంటి మిద్దెనెక్కిన అమీను కచేరీసావడిని ధ్వంసంచేస్తున్న జనాన్ని బెదిరించేటందుకు రైఫిల్తో కాల్పులు ప్రారంభించేడు. అతడంత కన్న చేయగలదిలేదు. ఆయింట్లో కచేరీ సావడి వేరే అవరణలోవుంది. చుట్టూవున్న ఎత్తయిన ప్రహరీగోడ ఇంటికి దానికి చూపులుకూడా లేకుండా చేసింది.

మొట్టమొదటి తుపాకి చప్పుడుతో జనం వీధిలోకి వచ్చేసేరు. ఏ వైపునుంచో నినాదం వినవచ్చింది.

“సంగం జిందాబాద్”

చెల్లా చెమరుగా నడుస్తూ పరుగెడుతూ గంతులేస్తున్న జనం నిలబడ్డారు. వెంకటయ్య ఎక్కడిదో ఎర్రజెండా తీసేడు. కర్రకి తగిలించి పైకెత్తి కుంటుకుంటూ అడుగువేసేడు. ఏ గర్రలమీద కర్రదెబ్బలు కడుముడుకట్టి కమిలిపోయి వున్నాయి.

జనం ఆతని వెనకచేరి నినాదాలిస్తూ గ్రామంవైపు నడిచేరు.

వీధిలో పూరేగింపు నడుస్తూండే ప్రతి ఇంటిముందూ హారతులిస్తున్నారు. పువ్వులు చల్లుతున్నారు.

గాలిపాటున ఎర్రజెండా రెపరెప లాడుతూ జనాన్ని పిలుస్తూ నడిచింది.

* * *

జనం అంతా చెదిరిపోయేక రాజిరెడ్డి భార్యను చేయిపట్టుకు లేవదీసేడు. ఒక్క పావుగంట కాలంలో నడిచిన ఆ ఘటనల ఆవేగంతో ఆమె కాయచేతు లాడకుండా అయిపోయింది.

“లే పోవాం.”

ఆమె వెనక్కి తిరిగి చూసింది. లోనికివెళ్ళే తలుపు వేసివుంది. ఇంక ఆ దారి బందయింది. కాలివద్దపడివున్న రివాల్వరును దూరంగా తోసేసింది. ఇద్దరు గణీవదిలి బయటకు వచ్చేసేరు.

వారివెనుక చాకలి మంగమ్మ వుంది. బట్టలు ఇవ్వడాని కామె వచ్చింది. ఈ గండ్రగోళం అంతా చూస్తూ ఓ ప్రక్కన నిలబడింది. బట్టలు అక్కడ వదిలిపోవడమో, మళ్ళీతేవడమో తేల్చుకోలేక ఒక్కక్షణం తటసటాయించింది. చివరకు వదిలిపోవాలనే తేల్చుకొంది.

ఎవరో ఎదురుగా వున్నట్లే, వప్పచెప్పుకొంటున్నట్లే బట్టలు లెక్క పెట్టి అరుగుమీద పెట్టింది. ఆటూ యిటూ చూసింది. సుమిత్ర తోసేసిన రివాల్యరు కనబడింది. మూటకట్టి తెచ్చిన గుడ్డలో దానినిపెట్టుకొని వీధి లోకి వచ్చేసింది.

దూరంనుంచి పిలుపు వినవస్తోంది.

"సంగం జిందాబాద్"

మంగమ్మ హడావిడిగా ఆ వైపు పరుగెత్తింది.

స మా త్తం.

సీ.పి.ప్రసాద్ గ్రంథాలయం, కడప.
ప్రచురిత సంఖ్య.....
తేదీ.....

